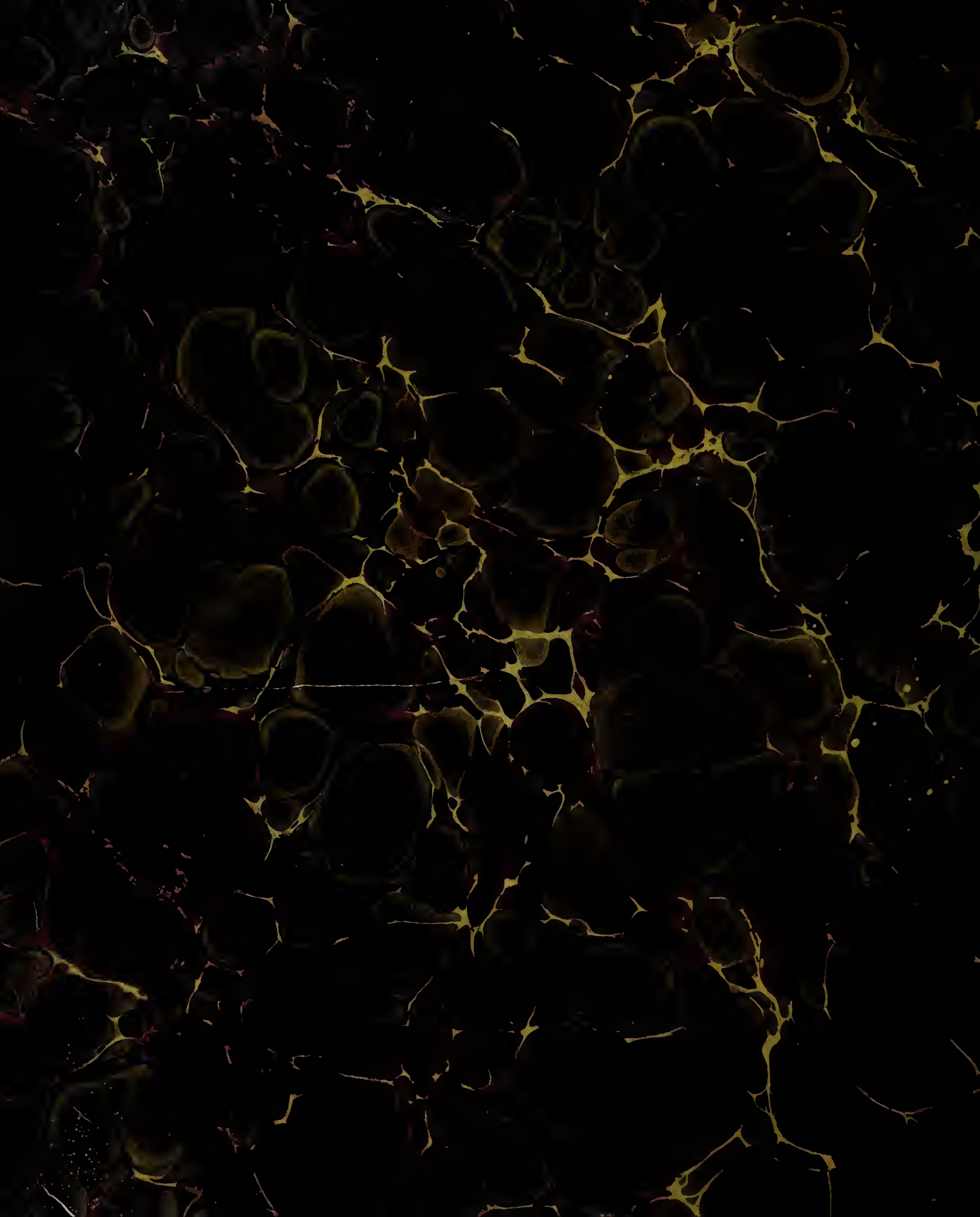
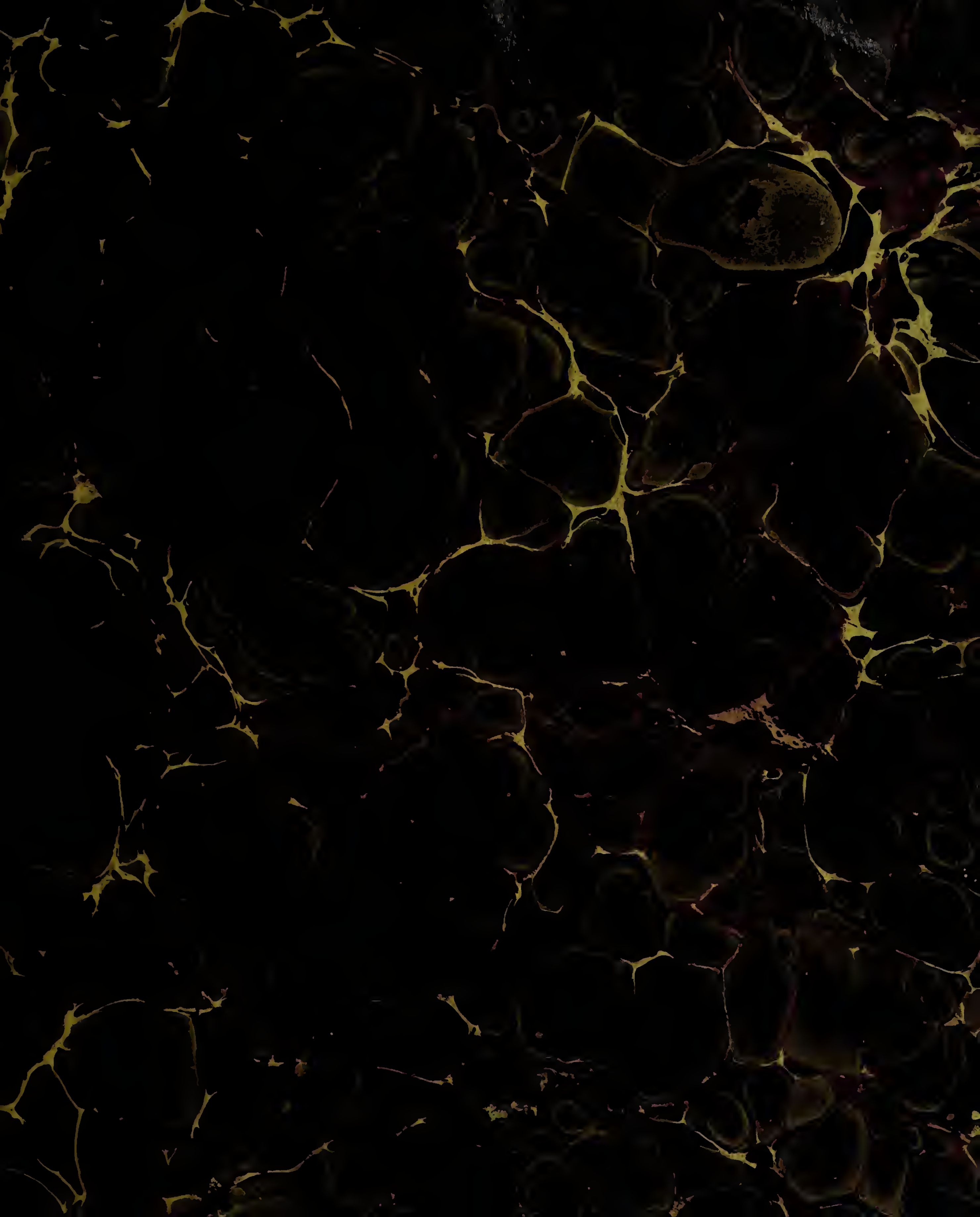

Se pag. 105. Stentr. af C. Müller.

ANDRA TOMEN

AF

SAMLINGAR

FÖR NORDENS FORNÄLSKARE,

INNEHÅLLANDE

INSKRIFTER, BILDER, RUINER, VERKTYG, HÖGAR OCH STENSÄTTNINGAR

I SVERIGE OCH NORRIGE,

MED 60 PLANCHER.

Förteckning

på de

Älskare af Nordens Fornhäfder,

hvilka under Namn af

ARCHÄOLOGISKA SÄLLSKAPET,

till Utgifvande Befodrat

Andra Tomen af desse Samlingar,

Under Beskydd af

HENNES MAJESTÄT DROTTNINGEN

och

HANS KONGL. HÖGHET KRONPRINSEN.

Ledamöter

AF RIKETS HERRAR:

Hans Excellens m. m. Herr Grefve *M. F. Brahe.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *L. B. C. v. Stedingk.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *L. v. Engeström.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *C. Fleming.*
Hans Exc. m. m. Herr Baron *G. L. Cederhjelm.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *H. G. Trolle Wachtmeister.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *G. af Wetterstedt.*
Hans Exc. m. m. Herr Baron *C. Bonde.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *A. F. Skjöldebrand.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *J. De la Gardie.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *C. De Geer.*
Hans Exc. m. m. Herr Grefve *Carl Stellan Mörner.*
Hans Exc. Norrska StatsMinistern m. m. Herr *M. L. Sommerhjelm.*

Af Utrikes Ministrar:

Kommendören af K. M. O. m. m. Herr Grefve *P. van Suchtelen.*
Dansk Ministre Plenipot. m. m. Herr *Krabbe.*
Ängelsk Ministre Plenipot. m. m. Herr *Benj. Bloomfield.*
Fransk Ministre Plenipot. m. m. Herr Marquis *de Gabriac.*
Österrikisk Chargé d'Affaires m. m. Herr Grefve *Woyna.*

Portugisisk Chargé d'Affaires, Herr Chevalier *Da Cunha.*
Rysk Ambassad-Råd m. m. Herr *Bodisco.*

Kammarherren m. m. Herr Grefve *Colloredo*, Österrikisk Chargé d'Affaires i Köpenhamn.
Herr *A. J. Gomes d'Oliveira*, Portugisisk Chargé d'Affaires i Rom.

Öfrige Ledamöter i Alfabetisk Ordning:

Aall, J. Brukspatron i Norrige, m. m.
Adlerbeth, J. Baron, Förste ExpeditionsSecreterare.
Ankarsvärd, J. August, Baron, Öfverste, m. m.
Ahrengren, A. A. Sekreterare.
Arfvedsson, Carl, Direktör vid Ostind. Comp.
Arnell, L. f. d. Stats Sekreterare, m. m.
Beckfriis, Corfitz L. Grefve, Hofmarskalk, m. m.
Benedicks, Willhelm, Brukspatron.
Bergvall, M. C. Kyrkoherde.
Beskow, Bernhard, ExpeditionsSekreterare.
Beskow, Gustaf, Grosshandlare.
Bjelke, Julie, Norrsk Fröken.
Biel, C. F. Grosshandlare.
Björnberg, N. Kommerseråd, m. m.
Bohnstedt, C. F. Grosshandlare.
Bonde, Carl Carlsson, Baron, Juris Doctor.
Brahe, Magnus, Grefve, GeneralMajor, m. m.
Broberg, Anders Andersson, Grosshandlare.
Burenskö1d, Otto, Hofjägmästare.
Burgman, John, Grosshandlare.
Camin, L. M. Assessor.
Camps, L. GeneralMajor, m. m.
Cantzler, T. G. Grosshandlare.
Carlander, C. Assessor, m. m.
Casström, S. N. KommerseRåd, m. m.
Cederström, J. Baron, Landshöfding, m. m.
Cock, A. Löjtnant.
Cronius, Jöran, KommerseRåd, m. m.
Cronstrand, L. J. Lector.
Cöster, O. J. Assessor, Apotekare.
De la Grange, G. Landshöfding, m. m.
Dybeck, Christian, Brukspatron.
Faxe, Wilhelm, Doctor, Biskopp, m. m.
Frodell, Carl, Assessor, Brukspatron.
Fägersten, L. O. KammarRåd.
Gillberg, P. Assessor, Apotekare.
Granschoug, J. F. Lagman, m. m.

Groen, *A. H.* BergsRåd.
Gyldenstolpe, *N.* Grefve, Landshöfding. m. m.
Gyllenkrook, *Axel Gustaf*, Baron, Hofmarskalk.
Gymnasium i Strängnäs.
Hedrén, *J. J.* Doctor, ÖfverHofpredikant, m. m.
Heidenstrauch, *G.* Brukspatron.
Heykensköld, *C. F.* HofrättsRåd, m. m.
Kræmer, *R. F. von*, Major, m. m.
Lantingshausen, *E. Alb.* Grefve, Kapiten.
Lewenhaupt, *Gustaf*, Grefve, ÖfversteKammarherre, m. m.
Lewenhaupt, *Maur. Axel*, Grefve, KabinettsKammarherre, m. m.
Lefrén, *J. P.* Öfverste m. m.
Lindgren, *J.* Kamererare.
Lüdeke, *J. A. A.* Doctor, Kongl. Hofpredikant, m. m.
Lorichs, *P. D.* Landshöfding, m. m.
Löfvenhjelm, *C. A.* Grefve, StatsRåd, m. m.
Löfvenhjelm, *Gustaf*, Grefve, Minister Plenipot. vid Kongl. Franska Hofvet, m. m.
Löfvensköld, *S.* Baron, President, m. m.
Löwen, *Fabian*, Baron, Ryttmästare.
Mazér, *J. P.* Grosshandlare.
Michaelsson, *G.* Brukspatron.
Müller, *J. C.* KommerseRåd, m. m.
Möller, *Peter*, KommerseRåd.
Petersson, *J. H.* JustitieRåd, m. m.
Piper, *Carl Clas*, Grefve, GeneralMajor, m. m.
Posse, *A. A.* Grefve, Landshöfding, m. m.
Posse, *Knut*, Grefve, Löjtnant.
Reder, *D.* Brukspatron.
Rickert, *Joh. Gabr.* ExpeditionsSekreterare.
Rehausen, *John Gothard*, *von*, Baron, Kammarjunkare, m. m.
Ridderstolpe, *G.* Baron, Hofmarskalk.
Risellschöld, *O. J.* ExpeditionsSekreterare, m. m.
Rhodin, *C. W.* Doctor, Kongl. Hofpredikant, Prost, m. m.
Rosen, *Carl Axel*, *von*, Grefve, Kammarherre, Major vid DalRegementet, m. m.
Rosenblad, *J.* Grosshandlare.
Roxendorff C. G. von, Baron, Kammarherre, m. m.
Rutström, *C. B.* MedicinalRåd, RiksAntiqvarie, m. m.
Rydberg, *Abraham*, Grosshandlare.
Rålamb, *Claes Gustaf*, Baron, Adjutant hos H. K. H. Kronprinsen, m. m.
Santesson, *B. H.* KommerseRåd.
Scharp, *C. A.* Grosshandlare.
Scheringsson, *R.* Lector.
Schinkel, *J. F. von*, Kammarherre.
Schulzenheim, *D. von*, HofKansler, m. m.
Schwan, *H. N.* Directör vid Ostind. Comp. m. m.
Silfversköld, *Nils August*, Baron.
Smerling, *G. F.* Grosshandlare.
Sprengtporten, *J. W.* Baron, ÖfversteLöjtnant m. m.
Stokoe, *R. A.* Grosshandlare.

Sture, *G.* Baron, Öfverste, m. m.
Söderberg, *A. P.* Grosshandlare.
Tannström, *N. M. af*, KansliRåd, m. m.
Tersmeden, *P. R.* Öfverste, m. m.
Thott, *Christian*, Baron, GeneralMajor, m. m.
Tingstadius, *J. A.* Doctor, Biskopp, m. m.
Trolle Bonde, *G.* Grefve, ÖfversteKammarjunkare, m. m.
Trolle Löwen, *Axel*, Baron.
Ulmgren, *P.* Förste ExpeditionsSecreterare.
Wachtmeister, *Hans*, Grefve, Landshöfding, m. m.
Wachtmeister, *Carl Axel*, Grefve, Kammarherre.
Wachtmeister, *Carl Johan*, Grefve, ÖfversteLöjtnant, m. m.
Wachtmeister, *B. G. W.* Baron.
Wallenberg, *M.* Doctor, Biskopp, m. m.
Wallin, *J. O.* Doctor, OrdensBiskopp, m. m.
Wallis, *A. B.* Grosshandlare.
Wallmark, *P. A.* KansliRåd, m. m.
Wedel Jarlsberg, *J. C. H. af*, Grefve, StatsRåd i Norrige, m. m.
Wetterdal, *A.* Brukspatron.
Weidman, *Th.* Doctor, Biskopp, m. m.
Winblad, *P.* Kapiten.
Wingård, *C. F. af*, Doctor, Biskopp, m. m.
Wirsén, *G. F.* Baron, President, m. m.
Wrangel, *O. R.* Grefve, Öfverste, m. m.
Wijkander, *A.* Kongl. Hofpredikant, m. m.
Åkerhjelm, *G.* Baron, Öfverste, m m.

KRONOLOGISK INLEDNING.

Detta arbete, som fått sin tillvarelse af ädelmodet, fortsättes med liflig tillfredsställelse, under erfarenhet af, att kärleken för Vettenskaperne, för Fosterlandets Häfder och Förfäders Minnen hos oss icke blott yttrar sig i Medborgsmannens fromma önskningar, eller i vältalarens och skaldens stämmande toner, utan hos flere visar sig i berömvärd verksamhet med förnyade uppoffringar. Då bland desse här några af första antalet saknas, och ingen brist befunnits på upplysningens Vänner, som intagit deras platser; så är denna möjlighet af nödig fulltalighet ännu ett bevis på den goda anda, som herrskar i Nordpolens grannskap.

Men då vår Nordiska Fornforskning hvarken saknar uppmuntran af Nordboar, eller behag för den arbetande, tillhör dock dess natur att förete flere svårigheter. Bland desse är den ganska betydlig, att man ofta ej kan noga bestämma åldren af ett Minnesmärke, ja stundom icke en gång med någon antaglig trovärdighet hänvisa till ett visst århundrade. Så mycket mera tillfredsställande äro således de Fornminnen, för hvilka tiden, om ej med utsatt år, likväl antingen i anledning af Historiens och traditionens enstämmighet, eller i följd af samtida jämförelser, eller genom lämnadt tillfälle till kalendariske och kronologiske beräkningar kan bestämmas. Gamle bref och handlingar uppgifva nästan alltid år och dag. Munk-inskrifter anföra året visserligen ej alltid, dock ofta, men Runmonumenter högst sällan. Denna bestämmelse af tiden sker på 4 särskildta sätt: antingen genom årets utsättande med fulla ord: eller med siffror, hvilka med få undantag äro Romerska: eller med hänvisning på någon känd person och händelse: eller med uppgift af årets Söndags-bokstaf och Gyllental. De 3:ne förstnämnde sätt förekomma uti handlingar, ja äfven på inskrifter med Munkstyl, hvilka dock merendels hafva Romerska siffror. Våra Runmonumenter hafva däremot alldrig årtal med siffror, åtminstone enligt hvad man hittills kunnat upptäcka. De flera slags Runsiffror man nu stundom uppvisar, och som finnas på en del Runstafvar äro ett sednare påfund, som ingalunda tillhör den klassiska Runinskrifts-tiden. — Men någon gång anvisa Runorna året på alla de öfriga sätt; och i synnerhet med uppgift af Söndags-bokstaf och Gyllental. Våre inskrifter anföra någon gång äfven dagen, hvilket sker genom benämnande af en viss högtid eller ett visst Helgons fest.

För någon del af våre Fornälskare förmodar jag således att följande allmänna och vid våre forskningar till större delen användbare Kronologiske Uppgifter skola blifva välkomne, och vilja vi här, så mycket hellre med dem göra början; då redan i Första Tomen minnesmärken blifvit nämnde, hvilka endast genom Kronologiske beräkningar kunna hänföras till viss tid, och då alla hittills upptäckta Minnesmärken af detta slag här fullständigt komma att förklaras.

Förr än Boktryckare-konsten gjort det möjligt att gifva åt allmänheten en ny almanacka hvarje år, betjänte man sig af Calendarium Perpetuum, eller ett allmänt Schema för en kalender, så beräknad, att den med iakttagande af vissa reglor kunde begagnas allt jämt, det ena året efter det andra. Den var så inrättad att, i stället för datum och dagarnas namn, voro veckans 7 dagar utmärkte med 7 bokstäfver, hvilka efter behof hela året igenom upprepades. Det kom nu an på att veta, hvilken af dessa bokstäfver för ett bestämdt år skulle utmärka Söndagen, och den kalla vi *Söndags-bokstaf.*

Utom denna jämt fortgående Veckorad, hade Calendarium Perpetuum en Nytännings-Rad, där 19 bokstäfver voro ojämt och glest satte vid de dagar, då efter Astronomiske beräkningar, hvad år som hälst, Ny skulle inträffa. Den bokstaf, som då för ett gifvit år utmärkte Nytänningarne, kallas *Gyllental*, Nummerus Aureus, antingen i anseende till dess förträfflighet och användbarhet, eller därföre att det i de fordne Kalendrar var utmärkt med Gyllende bokstäfver. Då man känner Söndags-bokstafven och Gyllentalet, samt därjämte beräknar skillnaden emellan Sol- och Mån-året, eller Epakterne, kan man därefter bestämma, när Påsken samt alla öfriga helgedagar, ja äfven när Ny och Nedan infalla för hvad år som hälst. Vår Runstaf är icke annat än ett sådant Calendarium Perpetuum, i vår egen Nordiska smak inrättadt.

Sol-år är den tid jorden behöfver för att rulla sig omkring Solen, eller såsom det oss förekommer, den tid, under hvilken solen genomlöper Zodiaken, utgörande 365 dagar, 5 timmar, 48 min. 45 secunder, hvilka öfverskåtts-timmar på 4 år utgöra vid 24, eller en hel dag. Hvart fjerde år får således tillskått af en dag och kallas Skått-år. Februari månad utgöres då af 29 dagar och d. 24 Februari anses för att vara Skått-dagen. Sol-året har 52 veckor och en dag. Skått-året har 52 veckor och 2 dagar, då vecko-raden måste en dag framskjutas; således då hvarje vecka börjas med Söndag, måste Söndags-bokstafven ombytas efter Skått-dagen, hvarföre Skått-år hafva 2:ne Söndags-bokstäfver.

Månen kringvandrar jorden på ett sådant sätt, att den för oss tyckes gå nära förbi, ja stundom alldeles bortskymma Solen. Ifrån den tid Månen utvandrar från Solen, gör sin cirkel kring jorden, och åter hinner till Solen, åtgå 29 dagar, 12 timmar, och öfver 44 minuter, detta blir då en Synodisk månad, vid hvars början Ny infaller. *Ett Mån-år* utgöres af

12 sådane månader, och innehåller således endast 354 dagar, 8 timmar, 48 minuter och öfver 48 secunder. Sådane Mån-år, ehuru ej så noga uträknade, hafva Turkar och Judar antagit vid sina års-beräkningar. Periodisk månad har man kallat den tid, under hvilken månen, då den går omkring jorden, synes fullborda sitt lopp genom Djurkretsen, hvilket sker på 27 dagar, 7 timmar och öfver 43 minuter.

Epakter kallas den tid, som utgör skillnaden emellan Sol-år och Mån-år, Sol-månader och Mån-månader. Skillnaden emellan ett Sol-år och ett Mån-år är 10 dagar, 20 timmar, 59 minuter och något öfver 56 secunder. Dessa Epakter utgöra på Tio år 208 dagar, 17 timmar, 59 min. och något öfver 27 secunder. På ett Sekel göra de således en skillnad af 2 år, 357 dagar, och något öfver 17 minuter. Mån-åren hafva äfven sina Skått-år, ett sådant består af 13 månader och innehåller 383 dagar, 21 timmar och omkring 32 min. Den tid, under hvilken Solen tyckes genomvandra 12:te delen af Zodiaken, eller en af Djurkretsens konstellationer, kallas Sol-månad, och består af 30 d., 10 t. och öfver 29 min., således är den 21 timmar, 45 min. större, än den Synodiske, men 3 dagar, 2 timmar, 46 min. större, än den Periodiske Mån-månaden.

Julius Cæsar har gifvit anledning till benämningen af *Julianska året*, eller Julianska tidräkningen. Före hans tid hade Romarne räknat Mån-år, men då han 45 år före Christi födelse förbättrade Romerska kalendren, begagnade han sig därvid af en Egyptisk Mathematicus Sosigenes, som uträknade Sol-året till 365 dagar och 6 timmar. År 4668 i Julianska Perioden fick då 15 månader, tillsamman bestående af 445 dagar. Oredan i tidräkningen kunde ej häfvas, utan en sådan oordning för ett år, hvarföre det kallades Annus Confusionis, eller oredans år. De följande år ordnades sedermera efter hvad Sosigenes beräknat. Dessa jämna timmar medföra en viss beqvämlighet vid beräkningar. Sednare Astronomer hafva väl, i anledning af mera noggranna undersökningar och upptäckter, funnit nödigt göra flera minuters afdrag på dessa 6 fulla timmar, men detta afdrag är dock, då fråga är om år och sekler, obetydligt, hvarföre äfven våra nyare kronologer ännu vid flera tillfällen begagna denna Julianska tidräkning, eller den så kallade *Gamla Stylen*.

Men om dessa öfverskjutande minuter ej för oss hafva något hufvudsakligt inflytande, då vi vilja bestämma år; fann man likväl efter 16 seklers förlopp, att desse minuter under en längre tid gjorde af sig flera dagar, och att man nu verkligen var kommen 10 dagar för långt fram i kalendren, hvilket äfven förorsakade osäkerhet vid bestämmandet af Religions-fäster. Den nya stjernan i Cassiopea hade gjort Påfven Gregorius den 13:de uppmärksam på Himlakropparnas rörelse samt tidens däraf beroende bestämmelse; och lät han år 1582 sin Medicus Aloysius Lilius med biträde af flere Mathematici undersöka Julianska tidräkningen, då 10 dagar togos ifrån October månad. På detta sätt införde han *Gregorianska Årsräkningen*,

hvilken af hela Catholska Christenheten antogs. Att förbättringen var nyttig och nödig var synbart, men en Påfve hade tillvägabragt den, hvarföre den ej vann bifall af Grekiska kyrkan, och är således ej antagen i Ryssland. Af samma orsak hafva Protestanterna ej velat antaga den, förr än vid år 1700, och i Sverige antogs denna allmänt så kallade *Nya Stylen* ej förr än år 1753, då 11 dagar togos ifrån Februarii månad. Sedan Gregorianska räkningen ytterligare undergått några små rättelser, räkna vi nu på året 365 dagar, 5 timmar och något öfver 48 minuter.

Då 7 dagar utgöra en vecka, måste lika många Skått-år förflyta, förr än Söndagen och således Söndags-bokstafven kan i Julianska året på samma dag och datum infalla. Men Skått-året inträffar hvarje 4:de år; fyra gånger 7, eller 28 år hafva således kommit att utgöra en *Sol-Cirkel*, efter hvars förlopp man ånyo börjar en dylik cirkel. Skått-åren i ena Solcirklen inträffa i samma ordning i de därpå följande, således då innevarande år 1824 är ett Skått-år och det 13:de i Solcirklen, måste efter 28 års förlopp, eller år 1852, det 13:de året i Solcirklen infalla, som därjämte blir ett Skått-år.

Månens gång omkring jorden är af den beskaffenhet, att efter 19 års förlopp infalla Ny och Nedan på samma dagar, ehuru ej alltid samma stund på dagen. Således består *Måncirklen* af 19 år, då Gyllentalet tillkännagifver, hvilket af de 19 ett bestämt år är i Måncirklen, äfvensom Söndagsbokstafven kan utmärka, hvilket af de 28 ett visst år är i Solcirklen, ehuru mindre bestämt, ty flera Söndagar infalla under loppet af en Solcirkel.

Indictio betydde egentligen hos Romarne en tillsägelse att skatterna skulle betalas, äfven sjelfva de ålaggde utskylder, men uti kronologien förståss därmed en tid af 15 år, efter hvars förlopp ny skattskrifning skedde i de Rom undergifne länder. Början af en sådan Indictions-Period tyckes hafva inträffat vid Christi födelse. Se Luc. 2 C. 1 v. En dylik omtalas äfven i Apostl. Gärn. 5: 37. Man har trott att Indictions-Perioden i Kejsar Augusti tid bestod af 5 år, äfven har man antagit 15 år. Dock finnas icke fulla bevis för någon af delarne, men det är säkert, att i Constantini Magni tid, omkring år 312, började man begagna detta Skattal till beräknande af tiden, så att kronologerne bestämt Indictionen till 15 år, och uppgifvit årets ordning i en viss *Indictions-Cirkel*, på samma sätt som man beräknat åren efter Olympiaderne. Man har haft 3:ne olika Indictioner. Den Constantinopolitanska började den 1 September, den Kejserliga den 24 Sept. och den Påfviskt Romerska d. 1 Januari. Emedlertid har man allestädes bibehållit såsom grund för beräkningen, att denna Skattskrifnings-Period bestod af 15 år och började man stundom med år 312 efter Christi födelse eller då man, för att bestämma tiden för Christi födelse, ville börja med Augusti Regering, gick man 20 Indictioner tillbaka och började med 3 år före Christi födelse.

Stora Påsk-Cirklen består af 532 år. Den kallas äfven Periodus Diony-

siana, emedan de fleste uppgifva, att den är uppfunnen i Kejsar Justiniani den I:s tid omkring år 530 af Abboten Dionysius, som fått tillnamnet Exiguus, emedan han var ganska liten till växten. Han har äfven först börjat beräkna de Christnas år ifrån Christi födelse. Denna Period uppkom däraf, att han multiplicerade Sol-Cirklen med Mån-Cirklen, eller 28 med 19, då han fick talet 532, och bemärkte, att efter denna tids förlopp Ny och Fullmåne på samma dagar inträffa i Julianska året, och öfverlefde han vid den tid sjelf slutet af första Påsk-Cirklen efter Christi födelse. Då denna beräkning har sitt upphof af så väl Sol- som Mån-Cirklen, får man erfara, att första årets Söndags-bokstaf och Gyllental efter denna Periods förlopp återkomma, äfvensom att året är detsamma i ordningen, ej allenast i Mån-Cirklen, utan, hvad sällan är fallet, äfven i Sol-Cirklen.

Periodus Juliana är en stor och allmän måttstock för all tid, för alla Perioder och för alla årsräkningar. Denna i kronologien så vigtige Tid-Mätare består af 7980 Julianska år. Den är uppfunnen af Josef Scaliger, som blef Professor i Lejden år 1592, och som, utom andre lärde arbeten, i synnerhet gjort Epok i kronologien genom sin bok De Emendatione Temporum. Scaligers Period kallas Juliana, emedan man vid alla dess beräkningar endast har afseende på Julianska år. Den har uppkommit på det sätt, att man multiplicerat de 3:ne Cykler med hvarannan, nämligen Sol-Cirklen med Mån-Cirklen, då Stora Påsk-året uppkom, hvilket åter multiplicerades med Indictionstalet, eller 15. Således fick man talet 7980, hvilket var väl förut bekant, såsom måttstock för tidräkningen, äfven som sättet att genom de 3 Cyklers multiplicerande med hvarannan komma till detta tal. Det hade redan förut utgjort den så kallade Periodus Constantinopolitana, hvilken de Österländske Kejsare begagnade i sin årsräkning samt sedan bibehölls af nya Grekerna, äfven som fordom af Ryssarna. Den var väl i talet lika med den Julianska, men började vid en helt annan tid, nämligen 795 år före Periodus Juliana. Efter Scaligers beräkning voro 3950 år ifrån Skapelsen till Christi födelse, men efter de 70 uttolkare, bestämdes denna tid till 5598, därföre framstod Jesuiten Ricciolus med en ny och större Period, kallad Periodus Solis Aurea, eller den Gyllende Sol-Perioden, bestående af 10,108 år, hvilket tal uppkom, då han multiplicerade qvadraten af Mån-Cirklen med Sol-Cirklen. Ehuru Scaliger således haft både föregångare och efterföljare, hvilka båda väckt mycken uppmärksamhet; har likväl hans Periodus Juliana blifvit den enda allmänt antagna af våre kronologer, och således den enda vi kunna och böra begagna. För att vara brukbar för oss, bör en allmän Mätare af tiden börja före all Historisk beräkning, och således före det alltings märkliga och förändrade tillstånd, som vi kalla Verldens Skapelse. Men ej mycket långt, ej ett eller flere tusende år före; ty skulle man lämpa sig efter alla olika meningar, allt hvad gissningsvis uppgifvits och kan uppgifvas om upphofvet af verlden, eller rättare, af jordens och människors nu varande former; så

vore intet annat råd, än att gå tillbaka till det obestämda, till den omätliga evigheten. Af hvad hittills blifvit upptäckt och gissadt, har man dock ännu ej hunnit längre, än där man redan var, nämligen att af alla länders urkunder, finnas om verldens ålder inga beräkningar och uppgifter af fornsagor, som i Historiskt värde och trovärdighet kunna jämföras med de berättelser Moses lämnat, hvilka man var nyfiken på att kunna frångå, må hända ofta därföre, att de innehöllo föråldrade sanningar af alltför alfvarsamma och vigtiga slutföljder. — Det var äfven å andra sidan nödigt, att ett sådant allmänt tidsmått skulle med en större del gå efter all Historia och efter vår närvarande tid. Äfven borde den börja och sluta jämt med andre mindre, men oumbärliga och ofta användbara Perioder. Alla dessa egenskaper har äfven Periodus Juliana; ty den börjar 711 år före Skapelsen, och denna dess början är det första i tanken antagna år i Sol-Cirklen, det första i Mån-Cirklen, det första i Indictionen och det första i Skåttårs-Cirklen. Denna alla dessa cirklars förenade likhet har sedan ej kunnat inträffa och skall ej äga rum, förr än år efter Christi födelse 3267, då deras gemensamma sista år inträffar tillika med slutet af Periodus Juliana, och då detta år lupit till ända, har detta vårt beräknings-sätt af tiden fulländat sin bestämmelse, och måste förnyas, så vida begreppet om tid därefter kommer att fortfara. — För att vid behöflige tillfällen kunna begagna det antagna Tidsmått, och för att på en och samma linie få ståndpunkter för alla olika Epoker, beräkningssätt och årsräkningar, och sålunda med lätthet mäta dem och jämföra dem med hvarannan, är nödigt att kunna insätta hvad år som hälst i Periodus Juliana. För att kunna verkställa detta, vill jag gifva 3:ne Reglor: 1:o När fråga är om ett visst år, beräknadt *ifrån Verldens Skapelse*, så lägges samma år till 711, som är i Periodus Juliana det tänkbara året före Skapelse-Revolutionen: 2:o Bestämmes ett år *före Christi födelse*, så subtraheras samma år ifrån 4713, som är det år i Periodus Juliana, vid hvars slut Christus förmodas vara född: 3:o När man åter, såsom i de fleste fall är händelsen, uppgifver ett visst år *efter Christi födelse*, så adderas samma år till 4713. Således om vi antaga att Olympiska spelen, som i Grekland hvart 4:de år inföllo, eller Olympiaderna, började 3227 år efter Skapelsen, måste härtill läggas 711, så uppkommer året 3938, som är, efter alla trovärdige uppgifter, Olympiadernas början i Periodus Juliana. Då nu 4713 år förflöto i samma Period före Christi födelse ser man, att ifrån Olympiadernas början till Christi födelse voro 775 år, hvilka om de divideras med 4, befinnes att Christus föddes i 3:dje året af den 193:dje Olympiaden. Antager man, att Rom byggdes år 752 före Christi födelse, så subtraheras 752 ifrån 4713, då man får 3961, som är, enligt flere berömde författares uppgift, för Roms grundande det bestämda år i Periodus Juliana. Äfvenså då Muhameds flyckt ifrån Mecca till Medina, eller Hegira, hvarifrån Turkar och alla Muhamedaner räkna sina år, inträffar 622 år efter Christi födelse, så tillägges

4713, så uppkommer 5335, som är Hegira insatt i Periodus Juliana. Då nu innevarande år 1824 är 6537 i samma Period, så hafva 1202 år förflutit ifrån Hegira. Turkarna borde således i år skrifva 1202, men det göra de ej, utan emedan de räkna Mån-år, började den 26 Augusti deras år 1240. För att vidare se bruket af vårt allmänna Tidsmått, vilja vi taga ett visst år, såsom 1517, det år då Luther gjorde första steget till Reformationen. Om man därtill lägger 4713, så är det insatt i mätaren och blir 6230. Luther började således Reformationen år 6230 uti Periodus Juliana. Om detta tal divideras med Sol-Cirkelstalet 28, så får jag en rest af 14, som visar att året var det 14:de i Sol-Cirklen, då Söndags-bokstafven därefter uttages på Tabellen. Om sedan 6230 divideras med Mån-Cirklens tal 19, så blir en rest af 17, hvarföre samma år var i Mån-Cirklen det 17:de, och den 17:de bokstafven är Gyllental; ty Gyllentalen gå i Alfabetets vanliga ordning. För alla år efter Christi födelse kan man äfven på annat sätt få veta hvarje års plats i desse cirklar; ty 9 år före Christi födelse var Sol-Cirklen i första året, om således 9 adderas till det bestämda året, och summan sedan divideras med 28, så utvisar det, som blir till rest, årets rum i Sol-Cirklen. Men det år, som föregiek Christi födelse, var första året i Mån-Cirklen, således om man adderar ett bestämt år med 1 och dividerar summan med 19, så gifver resten anvisning på Gyllentalet. Men vi återkomma nu till Luthers Reformations-år, således om jag dividerar 6230 med Indictions-talet 15, blir resten 5, som visar, att om Indictionsberäkningen så länge varit i bruk, hade det nämde år varit det 5:te i Indictions-Cirklen. Vid alla förutnämde cirklar är att märka, att om ingen rest blifvit, utan det vid divideringen gått jämt upp, så hade året varit det sista i cirklen, således det 28:de i Sol-Cirklen, det 19:de i Mån-Cirklen och det 15:de i Indictionen. Om man slutligen dividerar 6230 med 4, så får jag en rest af 2, hvarföre det ifrågavarande år var det andra i Skått-års-Cirklen. Emedan nu Skått-års-Cirklen, äfven som Periodus Juliana, börjar med ett Skått-år, så hade vid divisionen en rest af 1 visat sjelfva Skått-året. Andra året i Cirklen är således det nästa efter Skått-året, då 3:dje året därefter åter blir Skått-år. Samma rest efter divisionen med 4 visar äfven, att året varit det andra i en Olympiad, om den beräkningen dittills blifvit bibehållen, och qvoten 1557 visar Olympiadernas antal, så att det varit 2:dra året i 1557:de Olympiaden. Häraf synes, huru man för hvarje ifrågavarande år, genom dess insättande och mätande i Periodus Juliana, kan uppgifva dess ordning i Sol-Cirklen, dess Söndags-bokstaf, dess ordning i Mån-Cirklen, dess Gyllental, äfven som dess ordning i Skått-års-Cirklen, i Olympiaderna och i Indictionen. Äfven kan man med lätthet jämföra 2:ne olika år, årsberäkningar och Epoker, blott båda åren, vare sig före eller efter Christi födelse, införas i Periodus Juliana. Dessutom är den i Astronomien användbar, såsom vid uträknandet af förmörkelserna. Men med alla dessa goda egenskaper har Periodus Juliana, såsom alla

mänskliga påfund, sina brister, hvilka dock för oss ej lägga hinder i vägen för dess nyttiga användande. Himlakropparnas gång, inrättning och inflytande på hvarannan är ingalunda så inrättadt, att det är beqvämligt för våra räknemästare; ty hvarje planets rörelser hafva ej endast afseende på närmaste Sol och de närmast sväfvande grannar, utan på det hela, och uppfyller på en gång en mängd af visa, ehuru för oss ofta dolda ändamål. Man må således ej undra öfver de lärdes missräkningar och de svårigheter som på denna forskningsbana möta dem, utan snarare beundra människosnillet, som kunnat komma till de sanna uppgifter vi äga om så höga och aflägsna föremål. Således instämma väl ej åren i Periodus Juliana noggrannt med Solens gång genom Zodiaken, och de minuter Julianska året har mera än det Tropiska eller Sol-året göra att man på en längd af 7980 år får en olikhet af omkring 694 dagar, men en så långdragen missräkning gör ingalunda detta allmänt antagna tidsmått för oss obrukbart.

Således börjas Periodus Juliana vid år 711 före Skapelsen, som infaller år

712. Vid år

4002 efter Skapelsen utsättes Christi födelse.

4714 är således i denna Period första året efter Christi födelse, som egentligen förmodas hafva inträffat i slutet af 4713.

3267 år efter Christi födelse är denna Period tilländalupen. Vid början af

7981 i Periodus Juliana är den således slut; ty år 7980 är sista året i Perioden [1]).

Skapelsen kalla vi den stora händelse, som Moses omtalar, att ur en vattenmassa, den Guds ande ordnade, uppkom vår jord, som blef synbar, och utvecklade lifskrafter, sedan det eviga Ordet i tiden uppenbarat sin allmakt med: Varde Ljus? och det vart. Gissningar om detta vardes närmaste följder, hvad förut varit, och dess sammanhang med det som blef, tillhöra Mystikens bildverk, hvilka åtminstone vittna om människo-tankens djerfhet och styrka, som vågar skaka de oöfverskådlige råmärken, hvilka här begränsa vår synkrets. Men sanningen af hvad sedan tilldragit sig ligger inom Historiens och Kronologiens område, dock för att uppdraga en linie, behöfves en punkt hvarifrån den tager sin början. Således då vi i en så aflägse händelse som Skapelsen ej kunna komma till bestämd visshet,

jag

1) Det så kallade *Stora Platonska Året* består af 25,920 Sol-år. Man har tyckt sig finna, att Fixstjernorna och hela Himla-Globen framskrida en grad på 72 år. Om så är, skall denna stora Verlds Massa verkligen på 25,920 Sol-år fullborda sin bana och vända sig omkring, och hvem vet, om icke en sådan välfning sker omkring en Sol-systemernas gemensamma Central-Sol? Vi hafva då, om denna välfning började vid Skapelsen, ännu 20,094 år innan, om ej verldens och jordens för oss nu fattliga former och förhållanden, åtminstone denna det helas Stora Cirkel tager slut.

jag vill ej säga om året, utan om Seklet; återstår att likasom genom en öfverenskommelse antaga de kronologers beräkningar, som nu allmännast äro gällande. Af olika räkningssätt hafva vi fått skiljaktige resultat. Terserus uppgifver 709, Ravius 572, Petavius 730, Rieciolus 651 i Periodus Juliana, och de Sjuttio Uttolkare [2]) utsätta Skapelsen till 5598 år före Christi födelse. Vi följa här de nyare, hvilka bestämt tidräkningens första Epok till 712 i Periodus Juliana, det är 4002 år före Christi födelse. Judarna räkna sina år från Skapelsen, och med en sällsam noggrannhet från hösttiden år 953 i Periodus Juliana, så att, äfven utom kunskapsens träd, tillräckligt mogen frukt ej kunnat saknas i Paradiset. De nya Grekers och fordom Ryssarnas årsräkning utgår äfven från Skapelsen, men de tillbakasätta den 795 år före Julianska Perioden. Judarne räkna Mån-år, men Greker och Ryssar Sol-år efter gamla stylen.

Olympiaderna såsom ett mått för gamla tidräkningen hafva vi redan nämt. Deras början kan man med någorlunda säkerhet utsätta till sommartiden år 3938 i Periodus Juliana. Häruti komma både Scaliger, Petavius, Ricciolus och Wolffen öfverens. Således kunna vi börja att räkna Olympiader ifrån år 775 före Christi födelse, eller då man vill bestämma tiden efter Skapelsen år 3227.

Roms upphof kan icke med samma säkerhet utsättas. Romarne bestämde sin tid ifrån det år, då deras förste Konung Romulus grundade sin och verldens hufvudstad. De kallade denna årsräkning Ab Urbe Condita, men om detta år äro sedermera ej allenast skiljaktige uppgifter, utan till och med finnas de, som vilja visa, att Rom var till före Romuli åtgärd med dess byggande. Cato utsätter det 24:de, men Varro det 23:dje året efter Olympiadernas början, ja han tillägger, att det skedde vårtiden, eller d. 21 April. Denne sednare har Sealiger följt. Således kunna vi antaga att Rom byggdes 3961 i Periodus Juliana, 3250 år efter Skapelsen, det är 752 år före Christi födelse, eller 3:dje året i 5:te Olympiaden.

Christi Födelse, den märkligaste af de händelser Historien bevittnar, är den Epok, efter hvilken vi Christne benämna Sekler och år. Men oaktadt denna höga anledning till en ny Period, hafva vi dock lika litet kunnat noggrannt beräkna början, som samvetsgrannt använda fortgången af detta betydningsfulla tidskifte. — Utom hvad våra vanliga kronologer be-

---

2) Konungen i Egypten, Ptolomæus Philadelphus, var en stor älskare af Vettenskaper och Vitterhet. Han förskaffade sig omkring 300 år före Christi födelse med tillhjelp af sin Bibliotekarie Demetrius Phalereus en boksamling, hvilken på alla tider och i synnerhet då, kunde anses för äfven så ovanlig som lärorik, bestående af 200,000 Volumer. Han fick äfven af Öfverste Prästen Eleasar i Jerusalem en afskrift af Gamla Testamentets Hebreiska text, och lät öfversätta den på Grekiska, såsom man uppgifver, af 72 Judiska Tolkar, dem man vanligen kallar de 70 Uttolkare, eller Septuaginta Interpretes.

räknat, hafva flere verk blifvit af lärde män utarbetade, endast för att bestämma Christi sanna födelse-år, såsom af Joh. Lucidus, Petr. Petatus, Jos. Zarlinus, Joh. Keplerus, Wilh. Langius, Vossius m. fl. Och efter allt detta forskande måste vi bekänna, att vi ej säkert och bestämt veta, hvad år Christus föddes, eller hvad år vi nu rättast borde skrifva. Den förutnämde Dionysius Exiguus, som lefde 13 Sekler närmare den ifrågavarande tid än vi, då han skulle bestämma Påskhelgens firande, utsatte 4714 i Periodus Juliana till Christi första lefnadsår. Detta har sedan hela Christna verlden efterföljt, och i följe däraf räkna vi innevarande år för det 6537:de i Periodus Juliana och det 1824:de efter Christi födelse. Flera sednare kronologer af myeken förtjenst, såsom Gerh. Vossius, Calvisius, Spanheim, Terserus m. fl. hafva, må hända med mera trovärdighet, beräknat Christi födelse till år 4711 i Periodus Juliana. Man kan väl ej säga, att Evangelisten Lucas gjort detsamma, men han har åtminstone gifvit någon anledning till denna uppgift, då han berättar, att Christi födelse inträffade vid en tid, då af Kejsar Augustus utgick ett bud om en allmän beskattning. Man skulle däraf kunna sluta, att härmed utmärkes första året i en ny Indiction, hvilket inträffar med år 4711 i nämde Period. Om så är, hafva vi både efter Gamla och Nya Stylen en missräkning af 3 år. Ja, är händelsen den, att vi nu äro nära $18\frac{1}{4}$:dels Sekel ifrån det af Dionysius utsatta Christi första lefnads-år, eller 4714 i Julianska Perioden, men att Frälsarens födelse ej vid den tid inträffade, utan bör sättas 3 år tillbaka; då räkna vi 3 år för litet, och borde nu, i stället för 1824, skrifva 1827, äfven som vi 1825, borde hafva 1828 o. s. v. Men Periodus Juliana led därvid ingen förändring; ty år 1827 vore då i denna Period både 6537 och äfven ett Skått-år. Ingen annan förändring skedde, än att Christi födelse sattes 3 år tillbaka i Periodus Juliana och således 3 år närmare Skapelsen. Om vi kalla detta år 1824 eller 1827, blir det i tiden det samma, och därföre det samma i tidens allmänna Mätare, äfven som i Skåttårs-Cirklen; ty det är klart, att verlden ej stått hvarken längre eller kårtare, för det att vi sätta en viss Epok efter Skapelsen längre fram, eller längre tillbaka. Men om vi, ej allenast i anledning af en större trovärdighet förmoda, utan äfven, hvad dock ej är händelsen, med visshet kunde ådagalägga, att vi innevarande år 1824 borde skrifva 1827; så vore det likväl ej allenast orimligt, utan äfven alldeles omöjligt att nu införa en sådan förändring; ty det vore att ändra alla Christna länders Historia och kronologi, då man därjämte borde kunna i sitt våld till korrektur insamla allt hvad skrifkonsten och bokprässar hittills frambragt. Dessutom då skillnaden, ehuru man räknar, endast kan blifva några få år, är den, i fråga om en så lång tid tillbaka, obetydlig. Vi följa således Dionysius och Scaliger, och beräkna Christi Födelse ifrån slutet af år 4713 i Periodus Juliana, som var i Sol-Cirklen det 9:de, i Mån-Cirklen det 1:sta och i Indictionen det 3:dje. Första året efter Christi födelse är således 4714 i sam-

ma Period, som var det 10:de i Sol-Cirklen, det 2:dra i Mån-Cirklen och det 4:de i Indictionen. Således inföll Christi födelse vid år 4002 efter Skapelsen, 675 år efter Olympiadernas början, eller i 3:dje året af den 168:de Olympiaden, och 752 år efter Roms upphof 3).

Muhamedanernas *Hegira* eller Hedschra, som betyder flyekt, räknas ifrån den tid, då Muhamed i Arabien, efter en förföljelse, flydde från Mecca till staden Jatschreh, som sedan kallades Profetens stad, Medinät äl Näbi, eller Medina, där äfven Muhamed är begrafven. Denna flyekt skedde d. 16 Juli 622 år efter Christi födelse, eller 5335 i Periodus Juliana. Deras Nyår kan dock ej inträffa hvarje år lika, emedan de räkna Mån-år.

De öfrige allmänna Perioder, såsom Nabonassars, med flere Epoker, äro för oss föga märkvärdige och ej nödige eller användbare. — Emedlertid finnes af hvad anfördt är, att om man för en viss tid uppgifver ståndpunkten i Sol-Cirklen, Mån-Cirklen och Indictionen; så kunde man däraf uträkna och bestämma, hvilket det således uppgifna år vore före eller efter Christi födelse, både af alla de år, som varit, och öfver tusende af dem, som komma skola. Då endast Sol- och Mån-Cirkels talen uppgifvas, kan man af 532 år utmärka, hvilket det är. Äfvenså om ordnings-numern i Sol-Cirklen och därjämte Gyllentalet uppgifves. Men ehuru Söndags-bokstafven och Gyllentalet kunna utmärka ordnings-numern i Sol- och Mån-Cirklen, är dock förhållandet med hvarje Sol-Cirkel sådant, att efter 95

---

3) Det har gjort våra Teologer, Filologer och Kronologer mycket bryderi, att Perioden emellan Skapelsen och Christi födelse blir så betydligt olika, då beräkningen sker efter Gamla Testamentets Hebreiska Text, och då den sker efter de 70 Uttolkares Grekiska öfversättning hvilken, i alla fall ej utan märkvärdighet, stundom blifvit ansedd för en helgedom, uppkommen genom märkbar Gudomlig medverkan. Den store Räknemästaren Ricciolus utsätter denna tid efter Hebreiska Texten till 4184, men efter de 70 Uttolkare till 5634 år. Då det finnas så många olika uppgifter, är det tydligt, att tidens noggrannhet här ej är af synnerlig vigt för oss, ty hade den det varit, så hade Försynen låtit oss få tillräcklig upplysning härom. Då vi ansett det mäst troligt, att Christus föddes år 4711 i Periodus Juliana, kan tilläggas, att detta år var i Sol-Cirklen det 7:de, i Mån-Cirklen det 18:de, i Skått-års-Cirklen det 3:dje och i Indictionen det 1:sta, hvarföre just vid den tid ny Skattskrifning skedde uti alla Rom undergifne länder, och således äfven i Judalandet och i Betlehem. Äfven skulle kunna anmärkas, att man här igenfinner de i Skriftens bilder-språk förekommande heliga tal 1, 3, 7 och 9; ty 18 är ett fördubbladt 9-tal. Men lika oklokt vore, om nu någon ville skrifva 1827; ty all verlden skulle bele honom och skrifva 1824. Om dagen då Christus föddes är man icke heller säker, man uppgifver dels d. 6 Jan., dels slutet af Sept., men de fleste antaga d. 25 Dec. Evangelisten Lucas har gifvit oss säker underrättelse om, att Christus började sitt Prädiko-Ämbete, då han ingick i sitt 30:de år, men om Christi döds-år är man lika litet ense, som om hans födelse-år. Man har uppgifvit, att han före sin död Prädikade 1, andre 2, 3, 4, 5, ja ända till 10 år, men det trovärdigaste är, att hans död inträffade i medlet af hans 4:de prediko-år. Sedan har man få händelser med synnerlig enstämmighet och säkerhet för tiden, förr än Jerusalems förstöring, som tilldrog sig år 70.

år från första året i Cirklen, det är efter förloppet af 5 Mån-Cirklar, eller efter 3 Sol-Cirklar och 11 år, återkomma samma Söndags-bokstäfver i förening med sina Gyllental 14 gångor, eller vid alla de år, som på ena eller andra stället ej äro Skått-år, men hvarken äro Skått-åren lika, icke heller är något år detsamma i ordningen i Sol-Cirklen. Således händer stundom, att man af uppgiften om Söndags-bokstafven jämte Gyllentalet kan endast af 95 år bestämma, hvilket det ifrågavarande är. Andre upplysande omständigheter kunna likväl upptäckas, hvilka göra, att man, för att bestämma året, ej behöfver hafva flera, än 95 år i valet. Huru detta kan verkställas, skall visas under användandet af de följande Tabeller.

Pro Memoria.

Skått-års-Cirklen är	— — —	4 år
En Olympiad	— — — —	4 -
Indictions-Perioden	— — —	15 -
Mån-Cirklen —	— — — —	19 -
Sol-Cirklen —	— — — —	28 -
Stora Påsk-Året	— — — —	532 -
Periodus Juliana —	— — —	7980 -

Första året efter Christi Födelse, eller Frälsarens första lefnads-år, antages att vara 4714 i Periodus Juliana.

Tabell för Sol-Cirklen.

ᚼᚴ	ᚱ	ᚮ	ᚦ	ᚢᚠ	ᚼ	ᚴ	ᚱ	ᚮᚦ	ᚢ	ᚠ	ᚼ	ᚴᚱ	ᚮ	ᚦ	ᚢ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16

ᚠᚼ	ᚴ	ᚱ	ᚮ	ᚦᚢ	ᚠ	ᚼ	ᚴ	ᚱᚮ	ᚦ	ᚢ	ᚠ
17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

Första Raden visar Söndags-bokstäfverne, sådane, som de förekomma på våra Runmonumenter. Hvarje Skått-år har 2:ne Runor, af hvilka den första är Söndags-bokstaf ifrån årets början till Skåttdagen den 24 Februari, och den andra sedermera till årets slut. Sol-Cirklen, och således äfven Periodus Juliana, börjar med ett Skått-år. Den tyckes förutsätta, att tid och år före den kunde hafva varit, äfvensom att tid och år efter den kunde komma.

Andra Raden visar Sol-Cirklens år. Då man nu vet, hvilket i ord-

ningen i Sol-Cirklen ett uppgifvit år är, lämnar den åfvanöfver varande Runa-anvisning på Söndags-bokstafven för samma år. På Runstafvens vecko-rad ser man då alltid, när Söndag infaller, och därefter rätta sig de öfrige dagar i veckan, äfven som Julhelgen och alla orörliga Högtider.

En dylik Sol-Cirkel kan man äfven uppställa med Latinska bokstäfver. Sol-Cirklen består af de 7 första Runor, bakfram upprepade 5 gångor, då således Cirklen slutar med den första Runa i alfabetet ᚠ, det är F. Man kan nu äfven låta Sol-Cirklen utgöras af de 7 första bokstäfver i det Latinska alfabet, bakfram upprepade 5 gångor, och äfven låta Cirklen sluta med F. Sådane Söndags-bokstäfver nyttja Astronomerne uti våra Kalendrar, hvarföre innevarande Skått-år 1824, som är det 13:de i Sol-Cirklen, har till Söndags-bokstaf D, C, som då blir, bakfram räknadt, den 5:te och 4:de ifrån F, äfven som ᚴᚱ är ifrån ᚠ, likaså skall B nästa år blifva Söndags-bokstaf, sedan A, därefter G, o. s. v.

Latinske bokstäfver har man äfven i sednare tider begagnat på ett slags Kalendrar, som äro inrättade efter Runstafvens sätt. En tid fick man ofta se dylika på dosor och andra arbeten: — men på en antik Nordisk Kalender passar ej att hafva moderna bokstäfver, och den som vill lära sig förstå Runstafvens öfrige symboler, kan lika lätt lära sig känna Runorna. Rätta platsen för Runor är Runstenar och Run-Kalendrar. Det är väl sannt, att Runors användande på egenteligen moderna saker, visserligen är och blir icke annat än ett Antiqvariskt Pedanteri, men att gifva antiqviteter en modern form, är däremot lika säkert icke annat än osmak och lättja.

Tabell för Mån-Cirklen.

ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚬ	ᚱ	ᚴ	ᚼ	ᚾ	ᛁ	ᛆ	ᛋ	ᛏ	ᛒ	ᛚ	ᛘ	ᛦ	ᛮ	ᛯ	ᛰ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
F	U	Th	O	R	K	H	N	J	A	S	T	B	L	M	r	Al	Mm	Dd

Denna Cirkel består af de 16 Runor rätt fram i sin urgamla ordning, och därtill de 3 tillaggde Dubbel-Runor, på det antalet fullt ut skulle blifva 19. Jämför Tom. 1. p. 14, och följande.

Första Raden visar Mån-Cirklen med sina Gyllental, sådane som de förekomma på våra Run-Monumenter. Prim-raden på Runstafven utvisar med den Runa, som för året är Gyllental, de dagar, då Nytänning infaller, hvarefter, (med iakttagande af Epakterne, eller skillnaden emellan Sol- och Mån-år), Påsken och alla rörliga Högtider kunna bestämmas.

Andra Raden visar åren i sin ordning i Mån-Cirklen, hvilka äro 19, efter hvilken Period Ny och Nedan infalla på samma dagar. Då man bestämt hvilket i ordning i Mån-Cirklen, ett visst år är, anvisar den där-

öfver stående Runa Gyllentalet. Hvarje nummer i andra raden öfverenskommer därjämte med hvarje Runas betydelse såsom siffra. Men på Gyllentals-Raden eller Primstafven på Run-Kalendren förekomma ej Gyllentalen i denna naturliga ordning, utan äro om hvarannan kastade, stå ej heller så nära hvarannan, utan på olika afstånd, allt som det fordrats för att utmärka Nytänningar för olika år.

Tredje Raden visar hvarje åfvanstående Runas betydelse såsom Bokstaf. Med Sol-Cirklen, så väl som med Mån-Cirklen, förhåller det sig så, att då Cirklen är slut, börjar man å nyo och framgår sålunda det ena Seklet efter det andra.

Af hvad anfördt är finner man lätteligen, att endast uppgiften af en viss Söndags-bokstaf ej kan bestämma hvad år det är; ty inom ett Sekel kan en och samma såsom Söndags-bokstaf visa sig 11 gångor. Äfven kan ej ett visst Gyllental bestämma året; ty samma Gyllental kan 6 gångor förekomma inom ett Sekel. Men den förenade uppgiften af Sol-Cirklens och Gyllentalets stånd-punkter kan, såsom förut nämt är, gifva säker anvisning på året; ty denna samma förening återkommer ej förr, än efter Stora Påsk-Cirklen, det är efter 532 års förlopp, och så många Sekel varade ej den tid, då man på detta sätt uppgaf årtalen. Emedlertid finna vi, huru ricktigt och äfven för oss begripligt det är, att stundom årtalen endast med Söndags-bokstaf och Gyllental, jämte anvisning på Seklet, tillkännagåfvos af våre Förfäder under loppet af ett par af de sista århundraden under medeltiden.

Af hvad man hittills kunnat utforska, är det nu endast på Gottland man har qvar minnesvårdar, hvilka bestämma året för de nämde händelser med anvisning på Söndags-bokstaf, eller *Suntagr*, förenad med uppgift af Gyllental, eller *Prim*, samt någon gång med tillagd anvisning på Seklet. Men flera dylika upptäckter torde kunna göras. Jag har därföre till fornforskares beqvämlighet och handledning velat uppgifva följande.

Två Seklers Tabell,

som visar

Söndags-Bokstäfver och Gyllental

För de år, hvilka på våra Runmonumenter kunna komma i fråga, jämte ett Bihang för det innevarande och några därpå följande år, användbart, då man nu vill begagna Runstafven såsom Kalender.

Första Kolumnen visar året, — Andra dess Söndags-bokstaf, — Tredje hvilket i ordningen det är i Sol-Cirklen, — Fjerde dess Gyllental, — Femte dess ordning i Mån-Cirklen.

1832. 1300.	ᚦᚢ	21.	ᛁ	9.	1325.	ᚴ	18.	ᛘ	15.
1301.	ᚠ	22.	ᛆ	10.	1326.	ᚱ	19.	ᛦ	16.
1302.	ᚼ	23.	ᛋ	11.	1327.	ᚮ	20.	ᛮ	17.
1303.	ᚴ	24.	ᛏ	12.	1328.	ᚦᚢ	21.	ᛯ	18.
1304.	ᚱᚮ	25.	ᛒ	13.	1329.	ᚠ	22.	ᛰ	19.
1305.	ᚦ	26.	ᛚ	14.	1330.	ᚼ	23.	ᚠ	1.
1306.	ᚢ	27.	ᛘ	15.	1331.	ᚴ	24.	ᚢ	2.
1307.	ᚠ	28.	ᛦ	16.	1332.	ᚱᚮ	25.	ᚦ	3.
1308.	ᚼᚴ	1.	ᛮ	17.	1333.	ᚦ	26.	ᚮ	4.
1309.	ᚱ	2.	ᛯ	18.	1334.	ᚢ	27.	ᚱ	5.
1310.	ᚮ	3.	ᛰ	19.	1335.	ᚠ	28.	ᚴ	6.
1311.	ᚦ	4.	ᚠ	1.	1336.	ᚼᚴ	1.	ᚼ	7.
1312.	ᚢᚠ	5.	ᚢ	2.	1337.	ᚱ	2.	ᚽ	8.
1313.	ᚼ	6.	ᚦ	3.	1338.	ᚮ	3.	ᛁ	9.
1314.	ᚴ	7.	ᚮ	4.	1339.	ᚦ	4.	ᛆ	10.
1315.	ᚱ	8.	ᚱ	5.	1340.	ᚢᚠ	5.	ᛋ	11.
1316.	ᚮᚦ	9.	ᚴ	6.	1341.	ᚼ	6.	ᛏ	12.
1317.	ᚢ	10.	ᚼ	7.	1342.	ᚴ	7.	ᛒ	13.
1318.	ᚠ	11.	ᚽ	8.	1343.	ᚱ	8.	ᛚ	14.
1319.	ᚼ	12.	ᛁ	9.	1344.	ᚮᚦ	9.	ᛘ	15.
1320.	ᚴᚱ	13.	ᛆ	10.	1345.	ᚢ	10.	ᛦ	16.
1321.	ᚮ	14.	ᛋ	11.	1346.	ᚠ	11.	ᛮ	17.
1322.	ᚦ	15.	ᛏ	12.	1347.	ᚼ	12.	ᛯ	18.
1323.	ᚢ	16.	ᛒ	13.	1348.	ᚴᚱ	13.	ᛰ	19.
1324.	ᚠᚼ	17.	ᛚ	14.	1349	ᚮ	14.	ᚠ	1.

1882. 1350.	ᚦ	15.	ᚢ	2.	1375.	ᚼ	12.	ᚾ	8.
1351.	ᚢ	16.	ᚦ	3.	1376.	ᚴᚱ	13.	ᛁ	9.
1352.	ᚠᚼ	17.	ᚮ	4.	1377.	ᚮ	14.	ᛆ	10.
1353.	ᚴ	18.	ᚱ	5.	1378.	ᚦ	15.	ᛋ	11.
1354.	ᚱ	19.	ᚴ	6.	1379.	ᚢ	16.	ᛏ	12.
1355.	ᚮ	20.	ᚼ	7.	1380.	ᚠᚼ	17.	ᛒ	13.
1356.	ᚦᚢ	21.	ᚾ	8.	1381.	ᚴ	18.	ᛚ	14.
1357.	ᚠ	22.	ᛁ	9.	1382.	ᚱ	19.	ᛘ	15.
1358.	ᚼ	23.	ᛆ	10.	1383.	ᚮ	20.	ᛦ	16.
1359.	ᚴ	24.	ᛋ	11.	1384.	ᚦᚢ	21.	ᛯ	17.
1360.	ᚱᚮ	25.	ᛏ	12.	1385.	ᚠ	22.	ᛰ	18.
1361.	ᚦ	26.	ᛒ	13.	1386.	ᚼ	23.	ᛮ	19.
1362.	ᚢ	27.	ᛚ	14.	1387.	ᚴ	24.	ᚠ	1.
1363.	ᚠ	28.	ᛘ	15.	1388.	ᚱᚮ	25.	ᚢ	2.
1364.	ᚼᚴ	1.	ᛦ	16.	1389.	ᚦ	26.	ᚦ	3.
1365.	ᚱ	2.	ᛯ	17.	1390.	ᚢ	27.	ᚮ	4.
1366.	ᚮ	3.	ᛰ	18.	1391.	ᚠ	28.	ᚱ	5.
1367.	ᚦ	4.	ᛮ	19.	1392.	ᚼᚴ	1.	ᚴ	6.
1368.	ᚢᚠ	5.	ᚠ	1.	1393.	ᚱ	2.	ᚼ	7.
1369.	ᚼ	6.	ᚢ	2.	1394.	ᚮ	3.	ᚾ	8.
1370.	ᚴ	7.	ᚦ	3.	1395.	ᚦ	4.	ᛁ	9.
1371.	ᚱ	8.	ᚮ	4.	1396.	ᚢᚠ	5.	ᛆ	10.
1372.	ᚮᚦ	9.	ᚱ	5.	1397.	ᚼ	6.	ᛋ	11.
1373.	ᚢ	10.	ᚴ	6.	1398.	ᚴ	7.	ᛏ	12.
1374.	ᚠ	11.	ᚼ	7.	1399.	ᚱ	8.	ᛒ	13.

1932. 1400.	ᚮᚦ	9.	ᛚ	14.	1425.	ᚼ	6.	ᚠ	1.
1401.	ᚢ	10.	ᛘ	15.	1426.	ᚴ	7.	ᚢ	2.
1402.	ᚠ	11.	ᛦ	16.	1427.	ᚱ	8.	ᚦ	3.
1403.	ᚼ	12.	ᛮ	17.	1428.	ᚮᚦ	9.	ᚮ	4.
1404.	ᚴᚱ	13.	ᛯ	18.	1429.	ᚢ	10.	ᚱ	5.
1405.	ᚮ	14.	ᛰ	19.	1430.	ᚠ	11.	ᚴ	6.
1406.	ᚦ	15.	ᚠ	1.	1431.	ᚼ	12.	ᚼ	7.
1407.	ᚢ	16.	ᚢ	2.	1432.	ᚴᚱ	13.	ᚿ	8.
1408.	ᚠᚼ	17.	ᚦ	3.	1433.	ᚮ	14.	ᛁ	9.
1409.	ᚴ	18.	ᚮ	4.	1434.	ᚦ	15.	ᛆ	10.
1410.	ᚱ	19.	ᚱ	5.	1435.	ᚢ	16.	ᛋ	11.
1411.	ᚮ	20.	ᚴ	6.	1436.	ᚠᚼ	17.	ᛏ	12.
1412.	ᚦᚢ	21.	ᚼ	7.	1437.	ᚴ	18.	ᛒ	13.
1413.	ᚠ	22.	ᚿ	8.	1438.	ᚱ	19.	ᛚ	14.
1414.	ᚼ	23.	ᛁ	9.	1439.	ᚮ	20.	ᛘ	15.
1415.	ᚴ	24.	ᛆ	10.	1440.	ᚦᚢ	21.	ᛦ	16.
1416.	ᚱᚮ	25.	ᛋ	11.	1441.	ᚠ	22.	ᛮ	17.
1417.	ᚦ	26.	ᛏ	12.	1442.	ᚼ	23.	ᛯ	18.
1418.	ᚢ	27.	ᛒ	13.	1443.	ᚴ	24.	ᛰ	19.
1419.	ᚠ	28.	ᛚ	14.	1444.	ᚱᚮ	25.	ᚠ	1.
1420.	ᚼᚴ	1.	ᛘ	15.	1445.	ᚦ	26.	ᚢ	2.
1421.	ᚱ	2.	ᛦ	16.	1446.	ᚢ	27.	ᚦ	3.
1422.	ᚮ	3.	ᛮ	17.	1447.	ᚠ	28.	ᚮ	4.
1423.	ᚦ	4.	ᛯ	18.	1448.	ᚼᚴ	1.	ᚱ	5.
1424.	ᚢᚠ	5.	ᛰ	19.	1449.	ᚱ	2.	ᚴ	6.

1450. [1982.]	ᚮ	3.	ᚼ	7.	1476.	ᚼᚴ	1.	ᛚ	14.
1451.	ᚦ	4.	ᚾ	8.	1477.	ᚱ	2.	ᛘ	15.
1452.	ᚢᚠ	5.	ᛁ	9.	1478.	ᚮ	3.	ᛦ	16.
1453.	ᚼ	6.	ᛆ	10.	1479.	ᚦ	4.	ᛮ	17.
1454.	ᚴ	7.	ᛋ	11.	1480.	ᚢᚠ	5.	ᛯ	18.
1455.	ᚱ	8.	ᛏ	12.	1481.	ᚼ	6.	ᛰ	19.
1456.	ᚮᚦ	9.	ᛒ	13.	1482.	ᚴ	7.	ᚠ	1.
1457.	ᚢ	10.	ᛚ	14.	1483.	ᚱ	8.	ᚢ	2.
1458.	ᚠ	11.	ᛘ	15.	1484.	ᚮᚦ	9.	ᚦ	3.
1459.	ᚼ	12.	ᛦ	16.	1485.	ᚢ	10.	ᚮ	4.
1460.	ᚴᚱ	13.	ᛮ	17.	1486.	ᚠ	11.	ᚱ	5.
1461.	ᚮ	14.	ᛯ	18.	1487.	ᚼ	12.	ᚴ	6.
1462.	ᚦ	15.	ᛰ	19.	1488.	ᚴᚱ	13.	ᚼ	7.
1463.	ᚢ	16.	ᚠ	1.	1489.	ᚮ	14.	ᚾ	8.
1464.	ᚠᚼ	17.	ᚢ	2.	1490.	ᚦ	15.	ᛁ	9.
1465.	ᚴ	18.	ᚦ	3.	1491.	ᚢ	16.	ᛆ	10.
1466.	ᚱ	19.	ᚮ	4.	1492.	ᚠᚼ	17.	ᛋ	11.
1467.	ᚮ	20.	ᚱ	5.	1493.	ᚴ	18.	ᛏ	12.
1468.	ᚦᚢ	21.	ᚴ	6.	1494.	ᚱ	19.	ᛒ	13.
1469.	ᚠ	22.	ᚼ	7.	1495.	ᚮ	20.	ᛏ	14.
1470.	ᚼ	23.	ᚾ	8.	1496.	ᚦᚢ	21.	ᛘ	15.
1471.	ᚴ	24.	ᛁ	9.	1497.	ᚠ	22.	ᛦ	16.
1472.	ᚱᚮ	25.	ᛆ	10.	1498.	ᚼ	23.	ᛮ	17.
1473.	ᚦ	26.	ᛋ	11.	1499.	ᚴ	24.	ᛯ	18.
1474.	ᚢ	27.	ᛏ	12.	1500. [2032.]	ᚱᚮ	25.	ᛰ	19.
1475.	ᚠ	28.	ᛒ	13.					

Bihang.

1824.	ᚴᚱ	13	ᚠ	1.	1828.	ᚠᚼ	17.	ᚱ	5.
1825.	ᚮ	14	ᚢ	2.	1829.	ᚴ	18.	ᚴ	6.
1826.	ᚦ	15	ᚦ	3.	1830.	ᚱ	19.	ᚼ	7.
1827.	ᚢ	16	ᚮ	4.	1831.	ᚮ	20.	ᚿ	8.

För Antiqvariska Forskningar torde man väl sällan eller alldrig behöfva gå längre än till år 1500, men den, som skulle vilja äfven hafva ett Schema för 1500-talet och de följande Sekler, kan endast fullfölja och således utmärka år 1501 med 26:te Söndags-bokstafven efter Tabellen för Sol-Cirklen pag. 12, och likaledes med första Gyllentalet, enligt Tabellen för Mån-Cirklen, p. 13, samt sålunda fortfara allt igenom. Man ser således, att år 1501, äfven som innevarande år, började en ny Mån-Cirkel. Bihanget är för dem, som vilja roa sig med att på nya Runstafvar utsätta Söndags-bokstaf och Gyllental för innevarande och de därpå följande år. Det slutar med 1831; ty 1832 är alldeles lika med år 1300, hvarmed Två Seklers Tabellen börjar. Orsaken är, att en stor Påsk-Cirkel är förfluten ifrån år 1300 till 1832, således återkomma i det närmaste samma förhållanden med Söndagar, Helgedagar och Månens omskiften. Sedan fullföljer man på samma sätt, så att 1833 blir lika med 1301 &c.; hvarföre på Tabellen äfven finnes utmärkt, att 1882 är lika med 1350, 1932 lika med 1400, 1982 lika med 1450, och slutligen 1500 lika med 2032. Således kan man lätteligen få reda på Söndags-bokstaf och Gyllental under loppet af öfver 200 år ifrån närvarande tid, och sedan, med iakttagande af hvad åfvan nämt är, fullfölja kommande Sekler allt igenom. Dessutom kan man för hvad år som hälst finna, hvilket det är i ordningen, så väl i Sol-Cirklen som i Mån-Cirklen, genom att insätta det uti Periodus Juliana, såsom p. 6 och 7 nämt är, hvarefter man på de dithörande Tabeller kan se Söndags-bokstafven och Gyllentalet. Således om jag vill hafva dylika uppgifter för vår Nådige Konungs födelse år 1764, så lägger jag därtill de år, som voro förflutne i Periodus Juliana, före Christi födelse, nämligen 4713, jag ser då att år 1764, infördt i Periodus Juliana, är 6477, hvilket divideradt med 28, lämnar en rest af 9, det är således det 9:de året i Sol-Cirklen, hvarföre Söndags-bokstafven, såsom man ser af Tabellen p. 12, är ᚮᚦ, eller Vishetens, Krigets, Styrkans och Tapperhetens Gudomligheter, Oden och Thor. Äfvenså då man dividerar 6477 med 19, finner man, att samma år är uti Mån-Cirklen det 17:de, då Tabellen p. 13 visar, att Gyllentalet var ᛯ, som betyder med jordens bördighet välsignade år vid Mälaren, och kan en sådan förenad ställning af Sol- och Mån-Cirklen ej återkomma förr än år 2296. Detta årets införande i Periodus Juliana leder

oss således till följande uppgifter: att det var ett Skått-år, att det var det 9:de i Sol-Cirklen, och det 17:de i Mån-Cirklen, att på Runstafven utmärker ᚼ Söndagar före, och þ efter den 24 Febr., och att Arlaugur ᛂ utvisar när Ny infaller hela året igenom. *Ar* betyder godt år, äring, och Laugur är Mälarens gamla namn.

Af hvad jag hittills upptäckt, hafva vi i Sverige 13 Runmonumenter, som uppgifva årtal, hvilka vi här i sin ordning skola granska, med utsatt nummer i den ordning de äro märkvärdige. De Gottländske Likstenar äro öfver 100 år yngre, än de i våra Provinser i Götarike med Runor tecknade klockor, af hvilka N:o 1 ännu på forntidens sätt beräknar vintrarne med gamla Svenska språkets bibehållande, men N:o 2 visar förbråkad Latin. Jämför Tom. 1 p. 28. I samma Tom vid p. 29 bör anmärkas, där stenen i Lyc Kyrka söder om altaret nämnes, att runan ᚠ bör vara ᚠ, och årtalet bör vara 1449, se vidare här N:o 6. Båda klock-inskrifterna hafva det företräde, att de dels äro de äldste, dels utan omsvep uppgifna årtalet fullt ut. De Gottländske Runristare tyckas hafva varit utländingar, som bosatt sig på ön och tagit undervisning af Prästerne, hvarföre språket är sällsamt, så att äfven en del af de vanlige Runstenar äro på några ställen alldeles obegriplige. Man tyckes hafva velat, för de i den Katolska lärdomen invigde, på dessa minnesmärken skryta med sin kännedom af Computus Ecclesiasticus, och således äfven af den till Helgedagarnas bestämmande hörande kronologi. Äfven vi äro benägne att beundra dem, och skulle än mera vara det, om de gjort anvisningen på årtalet något säkrare, och jämte Söndagsbokstaf och Gyllental, utsatt mera bestämdt, i hvad ordning året var i Sol-Cirklen. Man upptäcker nämligen snart, att efter 95 års förlopp kunna samma Söndags-bokstaf och Gyllental återkomma. Exempel härpå får man se, om de följande Run-skrifter N:o 3, 7, 8, 10, 11 och 12 jämföras med den redan uppgifna Stora Tabell. Emedlertid skulle man vara villrådig, om man ej så mycket af andra omständigheter kunde sluta till den ungefärliga åldren, att man ej kunde misstaga sig på 95 år. Allt sedan de Gottländske Runstenar blifvit upptäckte, har man varit nyfiken på, men osäker om betydelsen af hvad på några ställen nämnes: *i tretnadu Radu*, eller *fjurtando Radu*, det är i 13:de eller i 14:de raden, och stundom är 13 eller 14 uteglömt, och man finner endast *i rado* eller *radu*. Att med denna Rad ej menas ordningen i Sol-Cirklen, kan jag bevisa af Monumenterne N:o 3, 7, 8, 9, 10. Ordningen i Mån-Cirklen skulle här ingen ting säkert bestämma, äfven då en sådan öfverensstämmelse inträffar, såsom händelsen är N:o 9. Jag har därföre förestält mig, att Runristaren, eller hans Ledare, haft för sig en Tabell, så inrättad, att en rad varit för hvarje hundradetal, då han med trettonde raden menar 1300-talet, och med fjortonde raden 1400-talet. Att det äfven värkligen så förhåller sig, intyga alla Monumenter där Seklet uppgifves, nämligen N:o 3, 7, 8, 9, 10. De gamle Runristare

hafva således sjelfve blifvit varse *Suntagr* och *Prim*, hvilka gemensamt återkommit efter 95 års förlopp. De hafva då velat afhjelpa denna tvätydighet. Att nämna årets ordning i Sol-Cirklen, hade varit det säkraste, men i det ställe hafva de velat utmärka Seklet, men att detta äfven kunde vålla villrådighet, visar N:o 7, som skulle kunna hänföras både till 1302 och 1397. Emedlertid tror jag mig med säkerhet kunna utmärka de följande Gottländske Monumenters ålder; ty jag har funnit, att de äro alla ristade inom en tid af 70 år, nämligen emellan åren 1390 och 1460, då det tillhört det höglärda bruket, hvilket äfven som andra moder, en viss tid hölls heligt, men som omsider jämte Runorna bortlades, och så alldeles bortglömdes, att man sedan med möda kunnat komma det på spår. N:o 4 och 6 utsätta året tydligt och fullt ut, men i en annan styl än N:o 1 och 2, hvarjämte de uttrycka talet 49 med de ord: ett mindre än 50. Äfven finnas de som, jämte årtal, hänvisa på dagen, såsom N:o 3, 7, 8 och 9.

N:o 1. Wästergötland, Skånings Härad, Saleby, Run-inskrift på minsta Klockan, se här Pl. 3 Fig. 6. Man läser *Da jag var gor, da var dushuntrad tuhundrad tjugu vintr ok otta fra börd Gus. A. K. L. A.* Sedan läses bakfram: *Ave Maria gratia plena.* Detta står i en Cirkel-rad midt på Klockan. Därunder läses: *Tionisius sith binitiktus* (benedictus). Det är: Då jag blef gjord, voro ett tusende tvåhundrade tjugo vintrar och åtta från Guds börd (eller jag blef gjord år 1228). — Blott gissningsvis vill jag nämna, att A. K. L. A. kunde betyda: Af Klockstöparen Lars Andersson. Vidare läser man: väl dig, Maria, Du benådade! och slutligen Dionysius (förmodligen Kyrkans Patron) vare välsignad! — Ett tusende heter ännu på Isländska *Þusundrud.* Att räkna de långa vintrar i stället för år, var ett sannt karakters-drag af vårt Skandinavien, och igenfinnes ofta i gamla skrifter.

N:o 2. Småland, Wästbo Härad, Burseryd, på minsta Klockan: ᛆᚿᚿᚢᛋ.ᛁᚿᚴᛆᚱᚿᛆᛏᛁᚭᚿᛁᛋ.ᚦᚭᛘᛁᚿᛁ.ᛘᛁᛚᛚᛂᛋᛋᛁᛘᚢᛋ.ᛏᚢᛏᛂᚿᛏᛂᛋᛋᛁᛘᚢᛋ. ᛏᚱᛁᛏᛂᛋᛋᛁᛘᚢᛋ.ᚭᚴᛏᛆᚢᚢᛋ.ᛂᚱᛆᛏ.ᚠᛆᚴᛏᛆ.ᛆᚿ. ᚴᛆᛘᛒᛆᚿᛆ. ᛒᛂᚱᚭ.ᛋᛏᛆᚱᛒᛂ ᛋᛁᛏ. Man läser således: *Annus inkarnationis Domini millessimus tutentessimus tritessimus oktavus erat fakta an* (i stället för hæc) *Kampana, Bero Starbesit*, det är, år efter Christi börd 1238 är denna Klocka gjord af Bernt i Starrboda, (eller må hända i Starby). Författaren har förbittida lupit ifrån mästaren, sjelf okunnig om, att han glömt sin Latin. Det är likväl tydligt, att hans mening varit: Anno Millesimo Ducentesimo Trigesimo Octavo. Emedlertid är han den ende i sitt slag, som med Runor och på Latin velat angifva årtalet. De följande 12 Runinskrifter, hvilka med Runstafvens märken tillkännagifva året, äro alla från Gottland.

N:o 3. Uti aflidne Öfver-Intendenten Thams Museum på Dagsnäs i Wästergötland, förvarades en från Gottland förd Järnstolpe, Se Pl. 4, Fig. 9. Den är åttkantig, en aln och 20 tum lång, på öfra delen är en uppåt

böjd krok, i denna öfra ända är den ihålig, såsom en bösspipa, men på de yttra 4 bredaste sidor ser man i 4 rader inskriften Fig. 8. Man läser här: *Botmundr Gullanz han lit gerra hila mur verk ok sialvr gerde trri virk stuvu ok sumar hus, ok tavar* ᛡ *ok* ᚠ *Primstavr i trettnado rado ok lyvthadis,* (förmodligen lykthadis) *a Sante Simi-Juta afton. Margit hit hustrun.* Det är: Gottländningen Botmund han lät göra hela murverket, och sjelf gjorde (han) träverket till stugan och sommar-huset, och då var ᛡ och ᚠ Primstaf i trettonde Raden och (byggnaden) fullbordades S:t Simon-Judas-afton. (Hans) Hustru het Margareta. De dubble och utan bestämd regel begagnade Runor gifva genast anvisning på sednare tider. Inskriften har mycken likhet med de sednare Norrske. Den är ett minne af någon Possessionat Botmund, hvilken åt sig bygt en sätesgård bestående af, såsom det tyckes, ett stenhus att bebo om vintren, och en träbyggnad att vistas uti om sommaren. Denna Järnstång lär i matsalen i vinterbyggnaden varit fästad vid den ena sidan i spisen, för att därpå hänga något, som skulle värmas. Den skall äfven vara funnen i en spis. Att de 2:ne nämnde Runor, såsom där står, båda voro Gyllental, är icke sannt, emedan det är ej möjligt. Däremot är meningen, att ᛡ och ᚠ båda tillsamman visade Söndags-bokstafven, således är här fråga om ett Skått-år, och att ᚠ dessutom var Gyllental, och just så förhöll det sig, såsom man ser af stora Tabellen år 1392, som var det 1:sta i Sol-Cirklen och det 6:te i Mån-Cirklen. År 1487, som var det 12:te i Sol-Cirklen, då Söndags-bokstafven var ᛡ och Gyllentalet ᚠ, kunde väl äfven komma i fråga, men dels är troligt, att detta tillhör en tid närmare intill den, då de öfrige Gottlands Monumenter, som nämna *primstafr,* blifvit ristade, dels gifva de nämde ord i *tretnado rado* anvisning på 1300-talet. Ordet *Gullanz* kan betyda Gottländing, men man kunde äfven läsa *Kullanz* och därmed förstå Källunge, en socken i Bålting på Gottland. Man ser således af denna inskrift, ej allenast, att det nämde byggnads-arbete slutades år 1392, utan äfven att det skedde d. 27 October, eller Simon Judasafton; så att man i passande tid fick tak öfver hufvudet till vintren. Tham trodde, att denna Järnstång med sin krok varit nyttjad att därpå hänga ett kärl, då man ville uppvärma det fordom i Wästergötland så kallade steköl, förmodligen detsamma, som ännu på vissa värdshus omkring Stockholm om vintren säljes under namn af glödgadt öl, och ägde han i sin samling ett kopparkärl, likt en större thepanna, men med 2:ne pipar, hvilket han trodde vara en dylik steköls-panna. Dess utseende visar Pl. 5, Fig. 15. På dess nedra ring ser man en inskrift med Munkstyl Fig. 16. Man läser här: *Sælan gaar skaam ensamber till by; ten kombir skadan.* Det är: Sällan går den onde ensam till byn, och däraf kommer skadan. Detsamma som: *Nulla Calamitas sola:* intet elände är ensamt, det ena räcker det andra han-

den. Inskriften afbrytes på 2:ne ställen af piparne på kärlet, som är med låcket 8 tumm högt. Skara Gymnasii Bibliotek hade väl något hopp och löfte att få dessa Antiqviteter, men då de omsider med en mindre del af Thams Bibliotek såldes på Auction i Skara, inroptes de af Chaumette des Fossés f. d. Kongl. Fransk General-Consul, en vettgirig Fornälskare, hvars namn igenfinnes bland Correspondenterne af Vitt. Hist. och Ant. Akademien i Stockholm. Tham hade fått Steköls-pannan ifrån Mariestad, men hvarifrån den ursprungligen kommit, hade man ingen uppgift om.

N:o 4. Garde Ting, Lye, på Kyrkogården läses på en Grafsten:
ᚦᛁᛅᛅᚾ:ᛋᛏᚾᛅ:ᚦᚮ:ᛚᛁᛏ:ᚼᚢᛋᚠᚱᚢ:ᚱᚢᚠᚠᛁ:ᚴᛁᛅᚱᛅ:ᚤᚠᛁᛦ:ᛋᛁᚾ:ᛒᚮᛅᚦᛅ:ᛁᛅ
ᚴᚮᛒ:ᛁ:ᛘᛅᚾᛅᚴᛅᚱᚦᚢᛘ:ᛋᚢᛘ:ᛋᚴᚢᛏᛁᚾ:ᚢᛅᚱᚦ:ᛁ:ᚼᛅᛚ.ᛘᛁᚦ:ᛅᚾ:ᛒᚤᚱᛋᚢ:ᛋᛏᛁᚾ
:ᛅᚠ:ᚢᛁᛋᛒᚮᚱᚴ:ᚦᛅ:ᛅᚱ:ᚴᚢᚾᚢᚢᚿᚴ:ᚾᚱᛁᚴ:ᚢᛅᚱ:ᛒᛁᛋᛏᚮᛚᚦᚦ:ᛒᛅ:ᚦᛁ:ᚠᚮᚱᚿᚾᛘ
ᚦᛅ:ᛋᛚᚮᚦ:ᚾᚿ:ᚦᛅ:ᚢᛅᚱ:ᛚᛁᚦᚿᛁ:ᛅᚠ:ᚴᚢᛋ:ᛒᚤᚱᚦ:ᚠᛁᚢᚱᛏᛅᚾ:ᚼᚢᚾᚱᛅᚦ:ᛅᚱ:
ᚮᚴ:ᛅᛁᚾᚢ:ᛅᚱᛁ:ᛘᛁᚿᚿᛅ:ᚾᚿ:ᚠᚾᛘᛏᛁᚴᛁ:ᛅᚱ:ᛒᛁᚦᛁᚢᛘ:ᚦᚾᛏ:ᛅᛏ:ᚴᚢᚦ:ᚿᛅᚦᛁ:
ᚼᛅᚿᛋ:ᛋᛁᛅᛚ:ᚮᚴ:ᛅᛚᛚᚢᛘ:ᚴᚱᛁᛋᛏᚾᚢᛘ.ᛋᛁᛅᛚᚢᛘ:ᛅᛘᚾᚿ: eller: *Thinna sten tho lit husfru Ruffi gjara yfir sin bonda Jacob i Managardum, sum skutin varth i hel mith en byrsu stin af Wisborg, tha er Kanuung Erik var bistolld pa di fornemda sloth, en da var lidni af Gus byrd fjurtan hunrad ar ok ainu ari minna en femtigi ar. Bidjum thet at Gud nadi hans sjal ok allum kristnum sjalum, amen.* Efter orden: Denne sten den lät Ruffi göra öfver sin man (husbonde) Jacob i Mannagården, som blef ihjelskjuten med en sten-kula (kanonkula, bösse-sten) ifrån Wisborg, då när Konung Erik var belägrad på förenämda slott, men då voro lidne efter Guds börd fjorton hundrade år och ett år mindre än femtio år. Beden det, att Gud benådar hans själ och alla Christna själar, amen. Denna sten är icke allenast ganska redig och tydlig, utan den har äfven ett sannt Historiskt värde. Slottet i Wisby, har Kon. Erik af Pomern sjelf anlagt och kallat Wisborg, ej år 1410, såsom Ryzelius uppgifver i Sviog. Munita p. 206; ty i Wisby Krönika eller Annales Minorit. Wisb. hos Langebek T. 1 p. 263 säges, att grunden lades 1400 *undecimo*, således 1411, S. Olofs dag, det är d. 29 Juli, hvaraf man ser, att d. 20, som Lagerbring nämner D. 4, p. 18 är tryckfel. Detta slott har legat sydväst i Wisby, nära hafvet. Det bibehölls ända till Kon. Carl XI:s regering, då det förstördes af de Danske 1679, under kriget kårt före freden i Lund. Sedan Erik af Pomern blifvit afsatt, gjorde han Wisborg till sin tillflyektsort, och därjämte till ett sjöröfvarnäste. Christoffer var död. Carl Knutson valdes till Konung i Sverige, och vid samma tid Christian I i Danmark. Carl kröntes i Juni 1448 och redan i Juli skickade han 2000 man, anförde af Magnus Gren, till Gottland, att återtaga ön. Den overksamme Gren återvände emot hösten, då Birger Trolle fortsatte belägringen för Wisby. Diarium Wazstenense säger, att staden intogs 1448 S:t Barbaræ dag, det är d. 4 Decem-

ber. Af Eriks manskap blefvo en del fångne och de öfrige flycktade till Wisborg, där Exkonungen nu satt inspärrad. Men Erik, som aldrig hållit och ej ämnade att hålla löften och aftal, narrade nu Trollen att ingå vapenhvila, med vilkor, att Erik skulle lämna Gottland och däremot få Öland. Afsickten var likväl att gifva Gottland i Danskt våld, och Erik satt lika fast på Wisborg. Lagerbring D. 4 p. 427 gissar, att detta stillestånd ingicks emellan d. 4 Dec. och Jultiden, och berättar han efter Strelovs Gutilandske Chronica, att Erik Nyårs afton var buden af de Svenske Officerare. Vidare berättas, att Magnus Gren väl sändes att tvinga Erik öfvergifva Wisborg och att sätta honom i besittning af Öland, men att han äfven nu, af politiska, ehuru ej patriotiska skäl, låg i Wisby, helt fredligt, hvarefter Erik utan hinder vid Påsktiden 1449 gick ombord på en Dansk flotta, den han likväl på vägen öfvergaf och seglade till Pomern, hvarefter han alldrig mera återsåg någon af sina fordna Nordiska Riken. Men att Magnus Gren ej denna gång var så alldeles overksam, som Lagerbring förmodar, bevisar denna Run-inskrift; ty om Svenskarne ej gjort något anfall på Wisborg, hade man ej därifrån skjutit med stenkulor under den tid af år 1449, då Erik ännu där vistades. Dalin D. 2. p. 682 anför, att Gren skickades att taga Gottland i besittning i Februari 1449; således har det anfall på Wisborg, som vårt Runmonument omtalar, ägt rum emellan slutet af Februari och Påsktiden.

N:o 5. Lector Klingvall har upptäckt en för min Samling synnerligen välkommen Runsten i Ruinerna af S:t Clemens Kyrka i Wisby, hvilken han uppgifver pag. 7 i sina Fornl. Häft. 1. Desse ehuru få och afbrutne ord äro likväl hvarken oläslige, eller obegriplige. Jag nämner här denna sten, emedan jag finner den afgjordt höra till de Gottländske Runmonumenter, som med tydliga ord utsätta året. Den har väl den bristfällighet, att just sista delen af årtalet inträffar där Runorna ej kunnat urskiljas, däremot har den en verklig märkvärdighet i anseende till sin högre ålder. Inskriften, som förtjänar ytterligare granskning, visas här Pl. 57, 58, Fig. 220. Jag läser: *Elfa huntrad aar ok* - - (nitigi, eller något dylikt tal), *bidir fyri* (ans s-) *jal, stain Botvidr lit gira*, det är Elfva hundrade år och - - (nittio, eller något dylikt), beder för hans själ, Botvider lät göra stenen. Tydligen ser man, att uti *huntrad* ᛆ skall vara ᛐ om ej ᚦ, att uti *fyri* ᚢ skall vara ᚤ, och i sista ordet skall ᚠ vara ᚴ, må hända äfven ᚼ i stället för ᛁ; ty göra heter oftast gera, äfven så torde i tredje ordet ᛆ vara ᛆ. Dessa efter utseendet, och i anseende till inskriftens kårthet, många dock för kännaren verkligen obetydlige skiljaktigheter hafva kunnat härröra, dels däraf, att några strek varit bortnötte, dels af små springor i stenen, hvilka haft utseende af linier. S:t Nicolai

Kyrka

Kyrka i Wisby är byggd år 1097, således har S:t Clemens kunnat byggas i början af 1100-talet, och har däruti, eller därvid, lik kunnat blifvit begrafne och likstenar ristade mot slutet af samma århundrade.

N:o 6. Gottland, Garde Ting, i samma socken Lye, som förut är nämd N:o 4, i Kyrkan i högchoret, hvarest man ser en grafsten med denna inskrift, hvilken visar flera dubbla och sammansatta Runor, än här kunnat utmärkas: ᛁᛆᚴᛆᚢᛒᛣ: ᛁ: ᛚᛁᛏᛂᛚᚱᛆᚭᚢᛘ: ᚼᛆᚿ: ᛚᛁᛏ: ᚴᛁᛆᚱᛆ: ᚦᛁᚿᛆ: ᛋᛏᛆᛁᚿ: ᚮᚠᛁᚱ: ᚠᛆᚦᚢᚱ: ᛋᛁᚿ: ᛆᛚᛆᚠ: ᚮᚴ: ᛒᚱᛆᚮᚦᛆᛣ: ᛋᛁᚿᛆ: ᛋᚴᛆᚿᚢᛁᚦ: ᚮᚴ: ᛋᛁᛘᛆᚿ: ᛒᛁᚦᛁᛣ: ᚠᚮᛣ: ᛏᛆᛁᛘ: ᚮᚴ: ᛆᛚᚢᛘ: ᚴᚱᛁᛋᚿᚢᛘ: ᛋᛆᛚᚢᛘ: ᚮᚴ: ᛏᛆ: ᚢᛆᚱ: ᛚᛁᚦᚿᛁ: ᛆᚠ: ᚴᚢᛋ: ᛒᛁᚱᚦ: ᚠᚢᚱ ᛏᛆᚿ: ᚼᚢᚿᛑᚱᛆᚦ: ᛆᚱ: ᚮ: ᛆᛁᚿᚢ: ᛆᚱᛁ: ᛘᛁᚿᚿᛆ: ᚦᛆᚿ: Vᛏᛁᚴᛁ: ᛆᚱ: ᚮ: ᛁ: ᛏᛆ: ᛆᚱᛁ: ᛒᚱᛁᛘᛆᚦᛁ: ᚠ: ᚮ: ᚱ: ᛋᚢᚿᚢᛏᛆᚴᚱᛁ: ᛁ: ᚱᛆᚦᚢ: Läses: *Jakaupr i Litelronum han lit gjara dina stain yfir fadur sin Olaf ok broydar sina Skanvid ok Simon. Bidir fyr taim ok allum krisnum salum. Ok ta var lidni af Gus bird furtan hundrad ar ok ainu ari minna den* V *tigi ar. Ok i ta ari primadi* ᚠ, — *ok* ᚱ *sunutagri i radu.* Det är: Jacob i Lille-Rone han lät göra denna sten öfves sin fader Olof och sina bröder Skanvit och Simon: beder för dem och alla Christna själar: och då voro lidne från Guds börd fjortonhundrade år, och ett år mindre än femtio år (1449), och i det året var ᚠ Gyllental och ᚱ Söndags-bokstaf i raden. På den af Hilfeling uppgifna teckning står ᚡ, i stället för ᚠ, vid *primadi.* Dessa Runor äro i alla fall ganska lika hvarannan, och här är den ena tillöknings-linien antingen ett misshugg af stenhuggarens oaktsamhet, eller en naturlig och förvillande springa i stenen. Således var det året, ᚱ Söndags-bokstaf, och ᚠ Gyllental, det 2:dra i Sol-Cirklen och det 6:te i Mån-Cirklen. Min stora Tabell visar, att just sådant var förhållandet år 1449, hvilket är också tydligen utsättes på stenen. Till samma resultat komma vi, om vi, enligt de förut gifna reglor, insätta år 1449 i Periodus Juliana, och därefter göra våra beräkningar. Märkligt och ovanligt är, att här ibland Runorna står Romerska siffran V, för att beteckna Fem. De sista orden *i radu* utmärka, antingen att ᚱ var Söndags-bokstaf uti Vecko-Raden på Runstafven, eller att *fjurtando* är utelämnadt, då *fjurtando rado* kunde hafva afseende på 1400-talet. Att på kyrkogården finnes en grafsten med Runor, där en händelse nämnes jämte samma år 1449, alldeles öfverensstämmande med Historiens vittnesbörd, hafva vi förut sett vid N:o 4. Det kan äfven vara troligt, att de här nämde Olof, Skanvid och Simon fått sin bane vid anfallet på Wisborg, vid samma tid som Jacob i Mannagården, hvilken har sin graf utan-

före kyrkan, då däremot de förre, som tyckas hafva varit af en mera ansedd och förmögen slägt, fått hvila i kyrkan, ja till och med i högchoret.

Vi hafva således sett, att Run-Monumenter finnas med årtalet fullt och tydligen utsatt. Sistnämda sten har det egna, att året både är med ord utmärkt och äfven med kalendariske tecken angifvet. Vi komma nu till sådane Minnesmärken, där årtalet endast med *Primstafr* och *Suntagr*, således mindre tydligt, utmärkes. På flera af dessa uppgifves äfven datum, enligt tidens då varande sätt.

N:o 7. Gottland, Stenkumla Ting, Heide på en sten vid ingången till södra chordörren: ᚴᛁᚱᚴᛁᛅᚾ:ᛒᚱᛅᚾ:ᛁ:ᛒᛂᛚᛂᚦᛂᛋ:ᛒᚤᚱᛏ:ᛚᛅᚢᚴᛅ:ᛏᛅᚴᛅ: ᛏᛅ:ᚢᛅᛦ:*:ᛋᚢᚾᚾᚢ:ᛏᛅᚴᛦ:ᚯᚴ:ᛋ:ᛒᚱᛁᛘ:ᛁ:ᛏᚱᛂᛏᚯᚾᚦᚯ:ᚱᛅᚦᚯ: Läses: *Kirkian bran i belethes byrt lauga taga, ta var* * *sunnu tagr ok* ᛋ *prim i tretondo rado.* Det är: Kyrkan brann belätens processionsdagar: då var * Söndags-bokstaf och ᛋ Gyllental i trettonde raden. * och ᛋ igenfinna vi på Stora Tabellen vid år 1397, som var det 6:te året i Sol-Cirklen och det 11:te i Mån-Cirklen. *Byrda* är ett gammalt ord, som är qvar i Isländskan, betyder det som uppbär något annat, det på hvilket och uti hvilket något kan sättas eller förvaras. Men Berta, Burta, Börta, Byrta är äfven detsamma som Britta. *Lauga* är tvätta, bada, däraf Lördag. Här äro således jämte året äfven vissa dagar angifne, då händelsen tilldragit sig. Men då möter oss en alldeles egen och i sitt slag ny uppgift. Vi känna ej, att Helgonens bilder, icke heller att deras supporter vid någon viss tid rengjordes och tvåddes. De heliga bruken i vissa landsorter och de vid de stora Domkyrkor voro stundom olika i vissa delar. Men man får en annan med denna text ganska passande förklaring, om man härleder *byrt lauga* från *burdr* bärande, *byrdi* en börda, *burt* bårt, och *laungu* länge. Således dagar, då man länge kringbar Helgonsbilderna, det är Gångdagarna, Dies Crucis Nigræ, egentligen de 3 dagar före Christi Himmelsfärdsdag. Då gingo de med vigvatten, fanor och svarta kors i procession omkring åkrar och ängar, under böner och klockringning, för att nedkalla välsignelse öfver landet. Men man vet ej, att Helgonens bilder kringburos vid dylika tillfällen. Om det varit händelsen, hade det visserligen hört till god ordning, att tvätta dem väl rena, innan de företogo sitt segertåg. Mera om dylika processioner, då vi fram bättre förklara Monstransens bruk. För min del finner jag det mäst troligt, att här är fråga om, att kyrkan brann då Helgonsbilderna gjorde en högtidlig promenad i det gröna under Gångdagarne. Jag skulle likväl ej mycket hafva att invända, om man hällre antog, att Kyrkan i Heide varit helgad åt den heliga Britta, och att man de första dagarne i October låtit hennes Beläte gå i bad, förr än hon d. 7, eller Britts-Mässan, visade sig i alla sina behag.

Om så är, lär man vid det tillfället ej nog anständigt uppfört sig, och då var det i vredesmod hon lät kyrkan brinna *i belethes Byrt lauga taga.*

N:o 8. På samma ställe, Heide, på Kyrkogården, finnes en annan sten midt för dörren till Choret, eller såsom det på Gottland kallas: Sånghuset. Här finner man med Runor dessa ord: *Betin fyrri Peters sjel kauparfa; han to sjounattum efter Ny, ta var* ᚮ *ok* ᚠ *Prim i fjurtando rado.* Det är: Beder för Peters själ, han var en handlande sjöman, han dog sju nätter efter Nyet, då var ᚮ (Söndagsbokstaf) och ᚠ Gyllental i fjortonde ordningen (på 1400-talet). Kauparfa är tydligen kaupfara (Köpmansfarare), men af oaktsamhet har f kommit på orätt ställe. Det voro sådane sjöfarande köpmän, som af rättskaffens och ädelmodiga forntidens hjeltar, om ej beskyddades, likväl lämnades i fred. Således gjorde Hjalmar, då han skulle blifva fosterbroder med Orvar Odd, det uttryckliga förbehåll, att ingen af dem skulle tillåta sig öfverfalla och taga byte från sådane sjöfarande handlande, hvarom man kan läsa i sitt sammanhang Lagerbrings Sv. Hist. T. 1. p. 95, Suhms Dansk. Hist. T. 1. p. 238 etc. ᚮ och ᚠ gifver på Tabellen anvisning på år 1411, det 20:de i Sol-Cirklen och det 6:te i Mån-Cirklen. Då Ny nämnes ensamt, har man afseende på Nyårs-Nyet, eller årets första Ny i Januari månad, hvarefter alla de öfrige ordnas. Sju dygn efter Ny i 6:te Mån-Cirklen torde kunna utsättas till d. 13:de eller 14:de Januari. Detta är ett alldeles eget sätt att utmärka datum.

N:o 9. Gottland, Habblinge Ting, Ekstad, i Tomsarfve gård, en Runsten, inmurad öfver spisen, funnen vid Urgude gård i Sprege socken. Inskriften är: ᛒᛂᛏᛆᛦ᛬ᚤᚠᛁᛦ᛬ᚵᚢᚦᛆᚱᚠᛆ᛬ᚼᛆᚿ᛬ᛚᛁᛏ᛬ᚵᛂᚱᚱᛆ᛬ᛏᛁᛋᛋᛆᚿ᛬ ᛘᚢᚱ᛬ᚮᚴ᛬ᛋᛏᚢᚠᚮᚿᛆ᛬ᚮᚴ᛬ᛒᛆᚦᛂ᛬ᛋᛂᚿᛏᛆᛦ᛬ᛚᚤᚠᛏᛆᚦ᛬ᛆᛏᚮᛋᛑᛆᚼᛁᚿ᛬ᚮᛘ᛬ ᚠᚤ᛬ᚴᛆᛏᚱᛁᚿᚮ᛬ᛘᛂᛋᛆ᛬ᛏᛆᚢᛆᛦ᛬ᚠ᛬ᛋᚢᚿᚢᛏᛆᚼᛦ᛬ᛚ᛬ᛒᚱᛁᛘ᛬ᛁ᛬ᚠᛁᚢᚱᛏᛆᚿᚦᚮ᛬ ᚱᛆᛑᚮ᛬ᛁ᛬ᛏᛆᚠᚮᚿ᛬ Läses: *Betar yfir Gutharfa, han lit gerra tissan mur ok stufona ok bade sentar lyftad a tosdagin om fy katrino meso, ta var* ᚠ *sunutagr,* ᛚ *prim i fjurtanthdo rado i tafon.* Det är: Beden öfver Gutharfva, han lät göra denna mur och boningsrummen, och lät uppresa Ladugården thorsdagen vid den första S:t Catarinas mässa, då var ᚠ Söndagsbokstaf men ᛚ Gyllental i 14:de raden på taflan. Det är i synnerhet orden *sentar, fy, rado* och *tafon,* som man ansett oförklarliga. Thorsdagen är äfven svår att taga reda på, då man ej vet, att *a* är blott ett tillägg, som betyder på (den dagen), att ᛑ är det Norrska *d,* och att ᚼ, här såsom annorstädes, ofta läses för *g.* Jag håller före, att *sentar* här skall betyda Ladugården, uthusen: ordet har någon likhet med Ängelsmännens *sèen,* fäherde. Motsatsen tror jag vara *stufona,* stufvan, mangården, boningsrummen. Jag har förut nämt, att jag ansett *rad* hafva afseende på ett

visst Sekels Tabell, också står här Tabellen rent utsatt, jag menar *tafon;* ty ᛆ är här en sammandragning af ᛚᛆ, så att det blir *Taflan.* För öfrigt gifver ᚠ och ᛚ på min stora Tafla, anvisning på år 1419, 28:de året i Sol-Cirklen och det 14:de i Mån-Cirklen. Catarinas mässa är af 2:ne slag, en d. 2 Augusti för vår S:t Brittas dotter, Fru Catarina, hvilken här menas, ty *fy* betyder, att det var den första på året infallande fest, som hade detta namn. Den andra infaller d. 25 November, då minnet af en jungfru Catarina i Alexandria firades.

N:o 10. Gottland, Banda Ting, Sanda, på lilla Klockan läser man den Runskrift, som man här ser Pl. 1, Fig. 3. Här står: ᚠ sunutagr, ᛏ ta var prim ok i tretnadu rato, ᛏᛆᚼ, ᚼ, ᚠ. Det är: ᚠ var Söndags-bokstaf då ᛏ var Gyllental (det var) i trettonde raden. Jag har tillförne, T. 1, p. 14 och 139 vid Pl. 43, Fig. 141, nämt, att på några Runstenar skall en enkel Runa läsas såsom fördubblad, då den utgör sista bokstafven i ett föregående och början på ett efterföljande ord. Detta är här händelsen med ᛏ vid *tavar.* Här är fråga om år 1398, då ᚠ var Söndags-bokstaf och ᛏ Gyllental. Föreningen af Runorna ᚦ och ᛆ uti *tretnado* är ej ovanlig på de Gottländske Runmonumenter. Att ᚠ visar sig bakfram, är Klockgjutarens fel. De 3 sista monogrammer gifver jag denna tydning: *ar a. k.* det är: år anno Kristi, hvarmed tillkännagifves, att det antydda året är beräknadt ifrån Christi födelse. Då vi sett detta *a, k* tillförne på en Klockinskrift, gifver detta mig anledning att jämföra och säkrare finna betydelsen af desse bokstäfver. Vid Saleby Klocka, Pl. 3 Fig. 6, torde vi i anledning häraf kunna gifva en annan, må hända troligare tydning af bokstäfverne *a. k. l. a.* Det torde rättast betyda: *året kristi lekamens anammelses,* och vara en öfversättning af *anno incarnationis Christi,* hvilket talesätt man så ofta finner i våra handlingar. Man hade väl förut anfört, att året var beräknadt *fra börd Gus,* men för att gifva det så mycket mera eftertryck och gifva den gunstige Läsaren något att fundera på, har man, i enlighet med tidens smak, tillagt desse monogrammer.

N:o 11. Gottland, Forsa Ting, Hangvar. På Kyrkogården äro 4 grafstenar med Runor. Af dessa äro 2:ne, som gifva anvisning på år. Uti acta Soc. Reg. Sc. Ups. för åren 1740—1750 har Wallin uppgifvit inskrifter på 33 likstenar med Runor, på Kyrkogårdar och i Kyrkor på Gottland. Af dessa äro inga, som nämna Söndags-bokstäfver och Gyllental, utom desse 2:ne i Hangvar. Icke heller har han förmodat, att någon fråga kunde vara om uppgift af år, hvarföre han öfversätter *primstafr* än med Rimsiffra, än med Runstaf. Ena Hangvars-stenen läser han sålunda: *Ganvidr ok Botvidr Kasla ok Dair letu haka an stain ok yfr sin fadur Butair ait in gud ais valtugr hafi dina sjal ok da vari ok B. J. rimstefr ok Fir*

sunutagr ok en hato. Att Wallin ej varit kännare af våre Runstenar och ofta läser orden orätt, är säkert. Kasle är en by i socknen. Att här är fråga om en Ganvidr och Botvidr, som bott i Kasle, är nog ricktigt, äfven som att stenen är satt öfver deras fader Butair. Wallin förklarar *Aitin Gud* för Guden Adonai eller Oden, Herren. Hilfeling läser: *ait in gut ais*, och tyder: han omkom då han gick på isen. Vidare läser han: *Tha var* ᛚ *ok* ᛭ *Pirimstafr ok Fir Sunutager ok en han do.* Detta instämmer med år 1441, då ᚠ var Söndags-bokstaf och ᛏ Gyllental. ᚠ kallas här Fir, sammandragit af *Frejr*, som är en ricktigare benämning än Isländarnes *Fä.*

N:o 12. Den andra Hangvars-stenen är satt till minne öfver en Jacob af dess son, som bodde i Flenvik, som är en by i socknen, med en hamn. Gamla Rim-Krönikan intygar, p. 381, att då Magnus Gren skulle intaga Wisborg, gick han i land vid Flånavik. Se här förut N:o 4. Wallin säger, att på denna sten står: Då voro V och B på en gång bokstäfver. Men Hilfeling får denna mening: *Tha var Ur Primstafr ok Thos Suntagr han do.* År 1445 var ᚦ Söndags-bokstaf och ᚢ Gyllental. De ord *han do* eller *ok en han do* lära betyda, att han dog just vid det tillfälle, (då Sol- och Mån-Cirklen voro i de nämnde förhållanden). Här i socknen utvisa en mängd högar och stensättningar, att här varit valplats.

N:o 13. Gottland, Hemse Ting, Hemse, söder om Kyrkan på en gråspräcklig marmorsten läser man en lång Runskrift, där flera okända, orediga och osammanhängande ord förekomma. Man finner likväl att stenen är rest af en Botvi öfver Butaily eller Butle. Bland annat läser man dessa ord: *ta var hagel sunutag ryniristhr primstafr*, således är tydligt, att ᛡ var Söndags-bokstaf. Det öfriga lär så böra läsas: *ryn* ᛁ *risthr primstafr*, det är: runan ᛁ ristades till primstaf. Det var år 1414, då ᛡ var Söndags-bokstaf och ᛁ Gyllental. Inskriften slutar på detta enkla men ovanliga sätt *Alfarsarfa han skrif mik, amen.*

Alla dessa Monumenter, som angifva årtal, uppvisa flera sällsamme och i synnerhet dubbla, eller 2:ne hopdragne runor, således äro ᛆᚢ, ᛆᛐ, ᛏᚢ, ᛏᚱ, ᛐᛘ, ᚢᛐ, ᚼᚠ, ᛆᚦ, ᛏᛐ, ᛐᛏ, och ᛆᚠ stundom till en Runa hopdragne. N:o 1, se Pl. 3, Fig. 6 har vid ordet *börd* ett ᛘ, som skall läsas för y eller ö. O vid *otta* har äfven något ovanligt. *Ti* vid gratia liknar ett Helsinge H. N:o 3, se Pl. 4, Fig. 8, har ᚺ i en ovanlig form, såsom man äfven får se N:o 10, Pl. 1, Fig 3. Men s, ts eller z har ett alldeles eget utseende i slutet af ordet *Gullanz.* Klockor och allt gjutet arbete visar utstående Runor, hvilka böra, då tid och tillfälle medgifva, föreställas med dubbla linier, såsom Pl. 3, Fig. 6 — Pl. 5, Fig. 16 m. m. På stenar äro Runorna däremot inhuggne, således böra de föreställas med

enkla linier, såsom här Pl. 57, 58, 59, Fig. 227, 228, 229, som äro Gottländska Runstenar, hvilka bättre fram skola förklaras, och hvilka kunna tjäna till prof af dessa graf-monumenters ansenliga och prydliga form. Runorna på Järnstången, Pl. 4, Fig. 8, äro äfven inhuggne.

N:o 14. Uti åfvannämnde Act. Sc. Ups. p. 72, nämner Wallin, att han ägde afskrift af ett Pergament, som funnits på Gottland, på hvilket man såg en Run-Kalender lika med dem på Runstafvarne. Kalendren slutade med tillägg af de Runor man här ser Pl. 57, 58, Fig. 222. Man läser: *Ta var ᚱ suntagr ok ᛘ primstafer i sjegdando rado.* Wallin fann ingen mening däruti, hvarföre han tillägger: *Capiat qui potest.* Jag tyder: Då var ᚱ Söndags-bokstaf och ᛘ Gyllental i åfvannämda rad, (nämligen *m* var Gyllental i Primraden på Run-Kalendren). *Segia* är säga och *sjegdando* lär här betyda åfvannämda. Man tyckes således hafva velat tillkännagifva, att Pergaments-Kalendren var af år 1477. Sådane Run-Kalendrar finnas flera, dels på Pergament och gammalt papper, dels på små träskifvor ihopfogade såsom en bok, samt på flera sätt bildade. Norrmännens runda och aflånga Kalendrar äro sällsamme. Jag har visat dem i Tom. 1, Pl. 37, Fig. 107, 108. Bruks-Patron Iverus på Afhulta i Wästmanland äger i sin Samling en mera nymodig Kalender på ett långt Pergament, hvilket kan hopläggas i form af en ganska liten bok. Här finnas inga Runor, utan vecko-raden består af Latinska bokstäfver. Gyllentals-raden har i stället för Runor i sin egenskap af siffror, ett slags nyare, enligt Romerska siffrornas plan tillskapade former, dem jag här visat Pl. 57, 58, Fig. 223. Här ser man äfven en liten Tabell, som tyckes hafva afseende på Solens gång genom Djurkretsen. Kalendrens egenskap af nyare produkt, bestyrkes af baksidan, där man finner årtalet 1601, jämte en liten målning för hvarje månad, som föreställer någon därvid passande Landtmanna-förrättning. Om någon skulle tro, att Wallins här nämde Gottländska Kalender icke heller vore äldre, och påstå, att *sjektando* betyder den sextonde, och således *sjektando rado*, enligt min tydning, skulle betyda 1600-talet; så har jag icke heller något däremot. Vi komma då till år 1667, då äfven ᚱ var Söndags-bokstaf och ᛘ Gyllental. Det var just vid denna Rudbeks och Verelii tid, som vårt Antiqvitets-studium var det gynnade modet, och då man väl någon gång kunde roa sig med att fabricera Antiqviteter.

Sedan vi visat Runmonumenter, hvilka dels med fullständiga ord nämna årtalet, dels hänvisa till någon händelse, dels angifva året genom Söndags-bokstaf och Gyllental, och dels därjämte uppgifva datum; vill jag nu lämna prof på Munkstyl, som dels angifver datum, dels tillägger någon händelse, som ensamt kunde gifva anledning till bestämmandet af tiden, dels med ord fullt ut nämner året, hvilket är högst sällsamt på inskrifter; ty de visa vanligen endast Romerska siffror.

N:o 15. Wästergötland, Barne Härad, Essunga Klock-inskrift. Se Pl. 25, Fig. 104. Man läser: *Anno Domini Millesimo qvadringentesimo Sexagesimo Tertio*, eller år 1463.

N:o 16. Wästergötland, Kållands Härad, Råda. Se Pl. 25, Fig. 105. Läses: *Laudo Deum verum, populum cito, convoco clerum MDXXXIII, in vigilia Sancti Johannis Baptistæ Jhesus* (Jesu). Det är: Jag låfsjunger den sanne Guden, jag sammanstämmer folket och sammankallar Prästerskapet 1533, den helige Johannis, Jesu Döpares, afton. Här menas således d. 23 Juni. En annan Johannis Döparens dag inföll d. 29 Augusti. Den kallades Johannis Decollati dag, till minne af hans Martyr-död och halshuggning, och trodde man sig på den dagen hafva återfunnit hans hufvud.

N:o 17. Utan på Lunds Domkyrka ser man vid södra ingången den inskrift, som här visas Pl. 28, 29, Fig. 107. Man läser här: *Got help* med Runor, det är: Gud hjelpe. Sedan: *Adams börn*, eller Adams barn. Då Byggmästarens eget namn var Adam van Dure, har han här utmärkt det med stora bokstäfver, upphöjde på små sköldar. Vidare får man se denne Holländares valspråk: *Dat anbegin dat heft ein got behagen, dat ende mot den last dragen*, eller Begynnelsen är ganska angenäm, men fullbordandet måste draga bördan. Vidare: *Do man schreff 1525 aer des fridags nag sancti Markus dach vor Lunden ein groit jamer geschacht, dar bleft uffer de vifftein hondert doet geschotten unde geslagen, dat mugen de skonske viffer vael klagen.* Det är: Då man skref år 1525, fredagen efter S:t Marcus dag, tilldrog sig utan före Lund en ganska jämmerlig händelse, där blefvo öfver 1500 dödskjutne och slagne, det må de Skånska qvinnor (eller änkor) väl klaga öfver. Den bekante Severin Norby hade uppretat Skånska bönderna och å Christian Tyrans vägnar tagit hyllning af dem, men Kon. Fredrik I i Danmark skickade emot honom sina Generaler Rantzau och Krabbe, då det kom till ett slag vid Lund, hvarvid 1500 af Norbys män och 3000 bönder stupade. S:t Marcus dag är den 25 April, och fredagen därefter stod slaget.

N:o 18. På Ärke-Biskopp Birgers stora och vackra Sarcophage, i den underjordiska Kraftskyrkan i Lund, ser man den inskrift, som visas här Pl. 32, 33, Fig. 112. Man läser: *Hic jacet Reverendissimus Dominus Birgerus de Norre Hallandia, Dei gratia Archiepiscopus Lundensis, Sveciæ Primas et Apostolicæ sedis legatus, hujus cryptæ reformator ac horarum beatæ Mariæ virginis in ea inceptarum fundator, qui obiit anno Domini MDXIX, sabbato post festum Annæ viduæ.* Det är: Här hvilar den högvördigste Herre, Birger ifrån Norra Halland, af Guds nåde Ärke-Biskopp i Lund, Svea Rikes andelige Furste, och Apostoliska sätets Legat, som lät förnya denna Kraftskyrka och inrättade den gudstjenst till Jungfru Marias ära, som här tagit sin början; han dog år 1519, söndagen efter den heliga Änkan Annas högtid. — Man har trott, att Jungfru Marias Mor hetat Anna, och inföll hennes fest d. 9 December. S:t Anna föreställes sittande

med Maria i knäet, Maria har åter barnet Jesus i sitt knä, såsom man ser uti S:t Olofs Kyrka i Skåne. Stundom har hon Maria och Jesus en på hvardera knäet, såsom på en silfverpatén i Linköpings Domkyrka. På Altartaflan i Århus Domkyrka i Jutland har Anna Christus på båda armarne och Maria räcker honom ett äpple. Diikman berättar uti Ant. Eccles. p. 161, att uti Nyköping varit ett S:t Annas kloster, hvaruti hennes beläte af silfver visades, och var det af 78 lods vigt. Hon kallas stundom *Änka*, och stundom *sjelf tredje*, emedan Maria och Jesus alltid åtfölja hennes bild. Så kallas hon på den åfvannämde patén, så äfven på en klocka i Husie i Skåne och Oxie Härad. Man vet, att Lunds Ärke-Biskoppar vid och före Birgers tid, ansågos för den andeliga verldens öfverhufvuden i Norden, hvarföre Sveriges Primas var en titel, som tillkom dem. Lundiska Metropolitan-rättigheten tog sin början på 1150-talet. År 1164 hade Sverige redan sin egen Ärke-Biskopp, men först vid begynnelsen af 1300-talet började Lundiska Primaternas öfverinseende att minskas allt mera, så att det därefter endast var en titel, hvilken af Lunds Prelat bibehölls.

N:o 19. På en Klocka i Lunds södra Domkyrkotorn läser man inskriften, som här visas Pl. 42, Fig. 136, sålunda: *Anno Domini MDXIII, Reverendissimi patris, Domini Byrgeri Archiepiscopi Lundensis, Sveciæ Primatis et Apostolicæ sedis Legati decimo septimo regno, Diaconus Johannes Fastenoviensis me fecit.* Det är: År 1513, som var af högvördigste Fadrens, Herr Birgers, Lunds Ärke-Biskopps, Sveriges Metropolitans och Apostoliska sätets Legats regering det 17:de, har Djäknen Johan ifrån Fastov gjort mig. Här angifves året på dubbelt sätt, dels med Romerska siffror, och dels med uppgifvande af Birgers Pontificats-år, hvilket ensamt varit tillräckligt, om det varit rätt beräknadt, men man vet att Birger blef Ärke-Biskopp 1497, således var 1513 endast det 16:de året af hans Biskopps-Ämbete, hvilket här kallas regering, emedan Lundiske Ärke-Biskoppar ansågos för Furstar. Diaconus står väl ej tydligt, utan *Vacan*, men jag förmodar, att första bokstafven skulle varit D och den 4:de O. Vid klockgjutningar har man icke alltid varit, eller förstått att vara noggrann med inskriften. Fastow är Residenset för Biskoppen i Kjow i lilla Ryssland. Denne Johannes Fastenoviensis igenfinner man på en klocka i Alrum i Luggude Härad i Skåne, på hvilken man får läsa en märkvärdig Latinsk vers, hvarom en annan gång.

N:o 20. Skåne, Skyts Härad, Fuglie, på en klocka. Se Pl. 57, 58, Fig. 224. Läses: *Anno Domini MCDLXXI secunda feria Laurentii per me Johannem Petri.* Det är: År 1471, S:t Laurentii Annandags-högtid, (är klockan stöpt) genom mig Jon Persson. Denna Annandag kan utsättas till d. 11 Augusti.

N:o 21. Skåne, Skyts Härad, Trelleborg, Klock-inskrift, se Pl. 57, 58, Fig. 225. Läses: *Anno Domini MDL die sancti Jacobii Magdalena*

completa

completa sum sub curatore Domini Michaëlis et sub Proconsulibus ibidem Chriist. Hane, Andrea Marquardi et sub tutoribus Johanne Pauli et Michaële Friis. Det är: År 1550 S:t Jacobs dag, blef jag Magdalena fullbordad, då Herr Michaëlis var öfverste Föreståndaren, då Christian Hane och Andreas Marqvardi voro under honom Borgmästare därstädes, och då Johannes Pålsson och Michaël Friis voro Kyrkovärdar. Man vet att Klockor döptes, och hade namn af något Helgon, och Klockan talar här i sitt eget namn. Man lär ämnat stöpa henne på hennes namnsdag, Magdalena d. 22 Juli, men ej blifvit färdig därmed förr än Jacobs dag, som följer nära därefter d. 25. Då Curatus nämnes, menas därmed församlingens Pastor, men Curator kallades under medeltiden verldslige Föreståndare af flere slag, således förmodar jag, att detta ord här har afseende på det Ämbete, som i de Skånska städer inrättades år 1522, och kallades Skulltus eller Scultetus, på Tyska Stadt-Schult, och var en mycket maktägande Befälhafvare öfver Borgmästarne, Magistraten och Staden, så att han äfven kunde dömma uti lifssaker. Vi se af denna inskrift, att Skulltus i Trelleborg hade 2 Borgmästare under sig. I Malmö var en Skulltus och 4 Borgmästare. Se mera om detta ämbete i min Malmö Stads Historia och Beskrifning p. 102. Trelleborg var en befäst stad, att den hade ett Johannis Döparens och ett S:t Peters Gille, visar Pl. 14, Fig. 50, och Pl. 45, 46, Fig. 150, där man ser dessa Gillens Sigill. Man vet äfven, att den hade ett S:t Jacobs Gille och ett Gråbröders-Kloster. Då Wessman på 1750-talet reste i Skåne, öfverkom han Sigillum Consulum et Civium de Trelleborg, samt Sigillum Villanorum de Trelleborg, hvilka han uppskickade till Antiqvitets-Arkivet i Stockholm. Det är således klart, att där varit flere Borgmästare, och således öfver dem en Skulltus, men år 1619 förlorade staden sina privilegier. Denna Klocka är särdeles illa arbetad, bokstäfverna äro plumpa och orediga, man kan därföre med svårighet gissa, att de små emellan några ord förekommande klumpar, skola föreställa Maria med barnet, och på ett ställe Frälsaren på korset. Det är ofta med Munkstyls-Klockor, såsom med Runstenar, ju äldre desto mera rediga, enkla, vackra och tydliga. Gottlands Griftvårdar äro häruti ett undantag; ty de äro rätt vackra, ehuru, såsom Runstenar betraktade, bland de yngre: också äro de egentligen ej annat än grafstenar, tillhörande Kyrkor och Kyrkogårdar.

Vi hafva sett huru den Två Seklers Tabell jag uppgifvit, är användbar vid bestämmande af vissa Runmonumenters ålder. Det återstår att nämna, huru man, i anledning af det Bihang jag tillagt för vår närvarande tid, kan taga reda på Söndags-bokstaf och Gyllental på våra Run-Kalendrar. Dessa minnesvårdar af det Nordiska snillet, kunna ej hafva någon särdeles hög ålder; ty våra träslag stå ej länge emot tidens åverkan. De äldre äro fyrkantiga eller åttkantiga, högre eller lägre stafvar, eller smärre mer och

mindre breda taflor, med figurer skurne i en rå och enkel smak, det hela har således merendels något oansenligt och fult, som gör att de nästan endast äro att finna uti Antiqvitets-Kabinetter: och de som hafva dem om hand, sakna ej tillgång till omständligare afhandlingar, hvilkas studerande likväl merendels är ett tråkigt och otacksamt arbete. De nyare Runstafvar äro däremot välbildade, runde och hafva ofta ett ganska prydligt anseende, som förhöjes af antikens och symbolernas hemligheter, och som vittnar om konst, noggrannhet och tålamod under arbetet. De finnas därföre stundom hos enskildte samlare, till hvilkas tjänst jag vill kårtligen meddela mitt sätt att fatta desse kalendariske beräkningar och hieroglyfiska bildverk.

Runstafven.

Öfverst finnes merendels en ring rundt om käppen, uti hvilken man ser de 19 Gyllental i den ordning de här visa sig p. 13. Stundom får man äfven öfverst eller nederst på stafven se Söndags-bokstäfverne, jämför p. 12. Men längs ned åt stafven finnas på ena sidan, de 6 månader ifrån Januari till och med Juni, och på andra motsvarande sidan igenfinnas Juli — — December. Hvarje månad börjas vanligen med en dubbel cirkel, uti hvilken man ser små linier, vid Solen för dagens, och vid Månen för nattens längd. Däröfver är ristad en Runa, som på Vecko-raden gifver anvisning på den dag, då solen ingår i en ny constellation, hvilket efter nya stylen inträffar omkring d. 20 i hvarje månad. Denna Runa är likväl på alla Runstafvar ej ricktigt vald. Vid denna Runa visar sig till vänster en siffra af det slag, som jag uppgifvit här Pl. 57, 58, Fig. 223, hvilken utmärker timmen vid Solens uppgång, och till höger en dylik, som visar nedgångstimmen. Däröfver ser man äfven det vanliga tecken, sådant som det finnes i våra Kalendrar, för den constellation, uti hvilken Solen under samma månad ingår. Således står vattumannens tecken för Januari. Ifrån den Cirkel, som visar dagens och nattens stunder, gå längs ned åt stafven 2:ne Run-Rader, den ena öfver den andra. Den öfversta är Vecko-rad, den nedersta är Primrad eller Primstafven.

Vecko-raden har de 7 första Runor för hvarje vecka, hvilka åter upprepas så ofta som fordras, för att beräkna en Runa för hvarje dag i månaden. Således måste de i Januari 4 gångor upprepas, och dessutom 3 Runor tilläggas, för att få 31 dagar. Januari börjar således med ᚠ för Nyårsdagen och slutar med þ. Men nu bör man veta Söndags-bokstafven, eller hvilken Runa det är, som hela året igenom utmärker Söndagar. Man ser då på min stora Tabell p. 19, till ex. för år 1824; så finner man, att emedan året är det 13:de i Sol-Cirklen, så är det ett Skått-år, och ᚠᚱ äro Söndags-bokstäfver. Men såsom Periodus Juliana och all Kalendarisk beräkning är efter gamla stylen, vilja vi söka den Nya 12 Runor tillbaka.

På Tabellen för Sol-Cirklen p. 12, gå vi därföre, ej 12 rum, utan 12 Runor tillbaka ifrån ᚠ, och räkna ett vid ᚼ o. s. v. vid 12 komma vi då till ᚮ i tredje rummet: ᚮ visar således Söndagar före Skåttdagen, och det i följande fjerde rum varande ᚦ efter denna dag, hela året igenom. Vi gå nu åter framåt för att finna hvad dag ᚠ utmärker; ty om ᚮ är Söndag, så är ᚦ Lördag, ᚢ Fredag, ᚠ Thorsdag: Nyårsdagen infaller således på en Thorsdag. Den följande månad har på Vecko-raden främst ᚮ, således är d. 1 Februari en Söndag. Men vid den 1 Mars har redan ᚦ blifvit Söndags-bokstaf, och då denna månad äfven börjar veeko-raden med ᚮ, så är d. 1 Mars en Måndag, och först 6 dagar därefter hafva vi åter ᚦ eller Söndag o. s. v. På samma sätt se vi, att år 1825 är det 14:de i Sol-Cirklen och att ᚮ är Söndags-bokstaf efter gamla stylen. Om vi nu gå 12 Runor tillbaka, komma vi till ᚢ, som efter Nya stylen är Söndags-bokstaf hela året igenom. Men är ᚢ Söndag, så måste ᚠ eller Nyårsdagen vara en Lördag, o. s. v.

Primstafven visar Gyllentalen, utmärker således när Ny infaller hela året igenom, och bestämmer hvilket år man är i Mån-Cirklen. Innevarande år 1824 börjar en ny Mån-Cirkel. På Tabellen p. 19 ser man därföre att Gyllentalet är ᚠ, och att det är första året af Cirklen. Då Runstafven är gjord efter gamla stylens beräkningar, och då det första Ny 1824 inföll d. 1 Januari, så borde Primraden börja med ᚠ vid Nyårsdagen. Men på Calendarium Perpetuum Romanum, hvarefter våra äldre stafvar äro beräknade, hade man ställt det 3:dje Gyllentalet för d. 1 Januari; således fick äfven Primraden 3:dje Runan eller ᚦ vid Nyårsdagen. Sedermera hade man någon tid den vanan att börja Gyllentalen med det dubbla ᚦ eller Φ. — Emedlertid är säkert, att efter en rätt ordning är ᚠ Gyllental, men för att söka Nya stylen gå vi 12 Runor tillbaka på Tabellen p. 13, sålunda: att vi börja ett med ᚠ, räkna 2 vid Φ, 3 vid ᛯ, o. s. v. då vi komma till ᛁ vid 12. Runan ᛁ blir således Gyllental efter nya stylen. Också få vi se flere af de nyare Runstafvar här efter hafva lämpat Gyllentalet och börjat Primraden med ᛁ för Nyårsdagen. I anledning häraf skulle man kunna af Gyllentalet vid Nyårsdagen sluta till en Runstafs ungefärliga ålder, men då de nu alla äro äldre eller yngre kopior, kan endast frågan blifva, huru gammalt det original varit, af hvilket den för handen varande staf är en kopia i första, andra eller tredje led etc. Allt hvad man säkert kan säga är, att de Runstafvar, hvilkas Primrad börjar med ᛁ, till-

höra en tid efter år 1753. — Ny infaller ej samma dag alla år, icke heller följer Månen, år efter år, Gyllentalens ordning. Desse finnas således på Primraden om hvarannan kastade; dock kan man uppgöra ett Schema, som då det felar, ej har missvisning på mera än en dag. De nämde nyare Stafvar böra således för Januari månad på Primraden hafva ᛁ den första, ᚭ d. 2, ᚠ d. 4, ᚴ d. 5, ᚦ d. 7, ᚺ d. 8, Φ d. 10, + d. 12, ᛦ d. 13, ᚱ d. 15, ᛒ d. 16, ᚢ d. 18, ᛅ d. 19, ᛯ d. 21, * d. 23, ᛘ d. 24, ᚫ d. 26, ᛏ d. 27 och ᚡ d. 29. Sedan Gyllentalen äro gifna för Januari månad, inrättas alla de öfrige månader därefter, på det sätt, att året igenom räknas emellan Nyen, det är emellan hvarje runa af samma slag, skiftevis 29 och 30 dagar. Säkert inträffa Nyen ej alltid noggrannt därefter, men de pläga ej afvika mera än en dag, och närmare kan man ej komma på en sådan Kalender. Fullmåne inträffar 14 eller 15 dagar efter hvarje Ny, således kan man ungefärligen på Runstafven utmärka när fullmåne är hvarje månad. Därefter är man färdig med att kunna bestämma Påsk och alla rörliga högtider, hvilket sker sålunda: Man gör sig underrättad om Vårdagjämningstiden, som inträffar omkring d. 20 Mars. Nästa Fullmåne efter Vårdagjämningen kallas Påsk-Fullmånen, och Påskdagen firas Söndagen efter Påsk-Fullmånen. Tre veckor före Påsk är Midfasto Söndag, 7 veckor före Påsk är Fastelags Söndag, 5 veckor efter Påsk är Böne-Söndag, Thorsdagen i samma vecka är Christi Himmelsfärdsdag, 7 veckor efter Påsk är Pingst, Söndagen efter Pingst infaller Helga Trefalldighets Söndag, och Advents-Söndagen skall utsättas Söndagen före S:t Barbaræ-dag, som är d. 4 December. Dessa helgedagar kunna på Runstafven ej på ett visst ställe med hieroglyfer betecknas, just därföre, att de äro rörliga och ombyta efter månens gång och efter Söndags-bokstafvens olika ståndpunkter för hvarje månad. Men så mycket tätare förekomma de märken, som utvisa de orörlige Fester, hvilka föreställas på olika sätt och i olika smak, allt efter olika landsorter, olika tider och olika kunnige mästare. Vi vilja här endast nämna de som vanligen och på de flesta Stafvar förekomma. På Runstafven står öfver de större Helgedagar ett litet kors ☩, och öfver de mindre Helger ett halft kors ☩. Däröfver stå åter figurerne, hvilka i anseende till sin betydelse äro af 3 slag; ty dels utmärka de Fester, Helgon och dagarnes Namn, dels tillkännagifva de årstidernas framskridande och dels påminna de om Hushålls-angelägenheter.

Frälsaren är väl allt i allom, A och O, alla Högtiders Högtidlighet; dock hafva vi särskildte dagar till minne af vissa händelser under hans vistande på jorden. Hans födelses högtid utmärkes med bilden af ett lindadt barn, hvilken symbol man ser vid slutet af stafven, emedan Jul infaller vid årets utgång. Dessutom föreställes alla Juldagarne med upprättstående dryckeshorn, emedan de förmodas under denna glada fest vara

fyllde

fyllde med mjöd eller med julölet. Såsom man hade 4 Juldagar, så se vi här 4 horn. Dessutom hafva några stafvar för Julafton ett blåshorn eller Lur, hvarmed Julfreden utblåstes. Alla dessa horn visa här årets och Runstafvens slut, men samma gamla Egyptiska förebild af styrka och makt återkommer med den fortfarande Julhelgen och utmärker äfven årets och Runstafvens början, där Nyårsdagen med det rätt uppstående hornet och omskärelse-knifven förebildar, att Himlarnes Herre låtit sig invigas till det gamla förbundet med jordens invånare. Vid Trettonde-dagen ser man åter detta Horn med den skyddande Ledstjerna, som visade vägen för de Österländske Vise, hvilka sökte och funno Konungars Konung. Bilderne, som väcka dessa dyra minnen, göra det äfven lätt att igenkänna den Runstafvens sida, som börjar, äfven som den, som slutar året, utom det att af Djurkretsens tecken står Vattumannen vid Januari och Stenbocken vid December månad. Genom Christi lidande och död uppkom en ny symbol, och korset fick 2:ne högtider. Korsmässa, Inventio Crucis, inföll om våren d. 3 Maj. Ehuru man har flere goda skäl att tro, att Christi kors alldrig blifvit funnet, ehuru Katolska verlden bland sina reliker förvarat och förvarar en oräknelig mängd stycken däraf. Man föregifver likväl, att Kejsar Constantini Magni moder Helena, då hon år 326 besökte det förlåfvade landet och de heliga ställen, på berget Golgata, låtit gräfva och där funnit det kors, på hvilket Frälsaren dog, då hon på stället förvarade det i en silfverkista, men sände en del däraf till sin son i Constantinopel. Att det då ej af röta var förtärdt, var väl ej så omöjligt, som att dess delar ännu skulle vara i behåll. Visst är, att Helena lät i det heliga landet uppbygga flera Kyrkor och Kapell. En Författare Eusebius har af sin ömma vänskap och kända vänskapsprof för en viss förföljd Pamphilus, som slutligen blef Martyr, fått tillnamnet Pamphili. Denne Eusebius var född i förlåfvade landet och var där Biskopp vid samma tid under Kejsar Constantini Magni regering, hvilken han öfverlefde och hvars lefverne han skrifvit, jämte en kyrkohistoria och flere arbeten. Han har ganska omständligen beskrifvit de heliga byggnader, hvilka så väl Kejsaren, som hans Moder låtit uppföra i förlåfvade landet, men nämner ej ett ord om upptäckten af Christi kors, hvilken märkvärdighet han visserligen hvarken kunnat vara i okunnighet om, eller förtegat, om den verkligen tilldragit sig. Emedlertid är visst, att de Christne i Jerusalem omkring år 600 förvarade ett föregifvet Christi kors. Den nämda Korsmässa utmärkes på Runstafven med ett kors och en segerfana. Merendels ser man äfven därvid en svala, som betyder sommarens annalkande. Korsmässan om hösten, Festum Exaltationis Crucis, inföll d. 14 September. Anledningen därtill var denna: Den Grekiske Kejsaren Heraclius blef med krig öfverfallen af Konungen i Persien Chosroes II, som intog Jerusalem och bortförde de Christna samt Patriarken, ja äfven det föregifna Christi kors, och ville ej göra fred med

annat villkår, än att de Christne skulle tillbedja solen. I förtviflan lämnade nu de andelige en betydlig del af sina inkomster till krigs-omkåstningar, Heraclius slog då Perserne och gjorde fred med villkår, att de fångne Christne jämte korset skulle återlämnas. Detta skedde år 628, då Kejsaren återförde korset i triumf till Jerusalem. Man tillägger, att Kejsaren uppreste korset på Golgata, sedan han barfotad burit det in genom samma port, som Christus utbar det. Till minne häraf, se vi äfven vid September på Runstafven ett kors.

Christenheten har icke ägnat någon högtid åt Gamla Testamentets Fäder, men så mycket flera åt Nya Testamentets Martyrer. Christi föregående Härold, Johannes Döparen, har 2:ne dagar till sin åminnelse. Den första, eller hans födelsedag, infaller den 24 Juni och kallas Midsommarsdag, emedan den fordom firades den dag Sommar-Solståndet inföll, äfven som Jul firades Vinter-Solståndsdagen. Symbolerne för denna dag, är ett Lamb med Segerfana jämte en Majstång, emedan det är de Christnas Löfhyddo-Högtid. Den andra är Johannis Decollati, eller hans halshuggningsdag d. 29 Augusti, på samma dag trodde man äfven, att hans hufvud blifvit funnet och såsom en helgedom förvaradt: ett afhugget hufvud, stundom på ett fat, en hjort, som utmärker årstiden.

De 12 Apostlar, hvilka Jesus under sin prediko-tid kallade och underviste, hafva äfven sina dagar och sina Attributer, som man på Run-Kalendren får se vid följande månader. Juni, Petrus, Pärsmässa, som äfven kallas Petri och Pauli dag: en nyckel och ett svärd, hvilka sluta Runstafvens första rad. Febr. Petrus in Cathedra, S:t Pär i stolen, emedan man föregifver, att han varit Biskopp i Antiochien och där predikat ifrån en hög kateder: en nyckel. Augusti, Petri fängelse, Vinkula Petri, Pär Winkels dag: en nyckel, därjämte en järnkädja. December, Tredje dag Jul, *Johannes:* ett horn, en örn, se Tom. 1. p. 43, 44. Maj, Johannes Ante Portam Latinam, Lille Hans: en port, en gryta, stundom med en människa däruti; ty man har uppgifvit, att han vid en de Christnas förföljelse blifvit kokad i olja, men ej tagit någon skada däraf, jämför här Pl. 17, Fig. 69; detta skall hafve skett utom den stadsport i Rom, som kallas Porta Latina. September, *Matthæus:* en människa med vingar, se Tom. 1, p. 43, en yxa har afseende på hans föregifna dödssätt, en båck, en häst, en stöfvel, hafva afseende på årstiden. Den 1 Maj, Philippi och Jacobi dag, Walborgsmässa: 2:ne människohufvud. Här menas *Jacobus Minor*, Christi slägting, som i Gal. 1 Cap. 19 v. kallas Herrans broder, han är äfven som brodren Judas, och äfven som Paulus, Petrus, Johannes och Mattæus bland Nya Testamentets författare. Hegesippus och Eusebius uppgifva, att Phariseerne kastade honom ned från tinnarne af Templet i Jerusalem, hvarefter en färgare eller valkare slog honom med sin stång i hufvudet, så att hjernan utgick. *Philippus* åter blef korsfäst. Walborg eller Walburgis skall hafva varit en helig jungfru från Ängland, som uti Eichstedt i Bäjern blifvit Ab-

dissa i ett Kloster, hvilket hennes broder Biskopp Willibaldus, Kon. Richards son, där uppbyggt. October, Simon Judas dag: ömsom kors, spjut, svärd och såg, lär hafva afseende på deras dödssätt, hvarom man likväl ej har någon säker underrättelse. *Judas Taddæus*, Jacob den mindres broder, har troligast blifvit sotdöd, men man lär trott, att han blifvit ihjälslagen med en klubba, ty man får stundom se honom i Kyrkorna föreställd med en ståck i handen, som liknar Hercules klubba. *Simon* ifrån Kana föregifver man hafva blifvit ihjälsågad, så att sågen hör honom till. De öfriga attributer får man dela efter behag. Juli, *Jacobus Major*, eller den större, Zebedei son och Johannes broder: ett svärd, emedan han blef halshuggen, en pelegrimsstaf, eller en man med en staf i handen. Han var den förste Martyr bland Apostlarne. Herodes Agrippa lät judarne till behag halshugga honom. Spaniorerne påstå, att han varit deras Apostel, och hans föregifna lik förvaras i San Jago de Compostella, dit en myckenhet pelegrimsfärder blifvit företagne. November, *Andreas*, Petri broder: ett kors, ty han blef korsfäst. Det bör egentligen vara ett så kalladt Andreas-kors, som liknar det Latinska X; emedan man tror, att han på ett dylikt kors fick sin Martyr-krona. Augusti, *Bartholomæus*, Bärtelsmässa: en knif. Han blef korsfäst, men man ville hafva någon variation i symboler, det föregifves således, att han blifvit lefvande flådd, hvilket knifven betyder, och hvilken äfven kan tydas därpå, att vid den tid slagtades Båckar, hvarföre man ofta därvid äfven ser en Båck. December, d. 21, *Thomas:* en hand med ett eller ett par fingrar uträckte, ett spjut, en yxa, furnträ i kors. Thomas blef i Indien, där han predikade, under en bönestund af Brachmanerne ihjelstucken med en lans. Man har äfven föregifvit att han blifvit halshuggen. Handen har afseende på Joh. 20 Cap. 27 v. I flera landsorter är brukligt att uppresa furu- eller granstänger i kors. Febr., *Matthias:* en yxa. Han blef efter Christi död vald af de öfrige Apostlarne till Judas Iskariots efterträdare. Apostl. Gärn. 1: 26. De förstnämde uppräknas Matth. 10: 2. etc. Olika uppgifter hafva vi, att Matthias blef korsfäst, eller att han blef stenad och därefter halshuggen. Apostladelningens dag infaller i Juli till minne af att Apostlarne, efter Christi befallning, fördelte sig och gingo ut att predika Evangelium i alla kringliggande länder. Den är på Runstafven förenad med Sjusåfvaredagen, hvarföre här står 12 eller 7 stjernor, äfven stundom en fyrkant och därpå en dörr, som skall föreställa den kulan, uti hvilken man föregifver, att 7 Christne under en förföljelse ingått och där såfvit 194 år, hvarefter de uppvaknadt. De åfvannämde äro således de 12 Christi Apostlars mer och mindre tvätydiga attributer, hvaraf de ej allenast i våra kyrkor på bildhuggeri och målningar, utan äfven på Runstafven utmärkas. Judas Iskariot har i Katolska Christenheten, och därföre äfven i de äldste af våra större Kyrkor, bibehållit ett minnesmärke af särdeles art. Man ser där stundom, öfverst merendels på norra väggen upp emot hvalfvet, en altan eller liten läktare. Där har fordom varit ett

beläte af metall eller trä, som skulle vara utropare och föreställa Judas Iskariots person. Man vet, att de Påfviske i kyrkorna hafva ett slags andeliga skådespel, som föreställa Christi födelse, lidande, begrafning och uppståndelse. Under fastan, och särdeles Långfredagen, då man gaf lidandet, stod en munk där uppe på lilla läktaren bakom roparen och skrek med en ihålig, hemsk och skälfvande ton: Jag hafver illa gjort, att jag förrådt oskyldigt blod! hvilket naturligtvis gjorde på åhörarne ett förfärande intryck.

Christus efter sin himmelsfärd, kallade sjelf, nedstigande från sin Guda-thron, den siste, men tillika den verksammaste af Apostlarne, *Paulus*, hvilken varit en föraktare och förföljare, men fick nu, jämte nit för, den fullständigaste kunskap om, Christi lära, ej genom studier eller andras predikande, utan på en gång genom Gudomlig ingifvelse, hvarföre den, vid jämförelse med de öfrige Apostlars, befanns fullkomligen öfverensstämmande, så att de hade ej ett ord att tillägga, se Galat. 2: 6. Han blef slutligen i Rom halshuggen, såsom man förmodat, med ett svärd, och tillägger man, att det skedde därföre, att han omvändt en af Kejsar Neros frillor. Ett svärd har således blifvit hans attribut, såsom man ser på Runstafven, ej allenast vid d. 25 Januari, som kallades Pålsmässa, eller Pauli omvändelsedag, utan äfven vid den förutnämde Petri och Pauli dag. Jämte Apostlarne böra de öfrige 2:ne Nya Testamentets Författare nämnas. April, *Marcus*, ett Lejon, därjämte gifver Göken anvisning på årstiden. October: *Lucas*: en bok, ett oxhufvud, se Tom. 1. pag. 43, en oxe, som tillika tillkännagifver slagttiden.

Biskoppar igenkännas alltid, utom af det tecken med hvilket dagen i anseende till årstiden etc. kan vara utmärkt, dels af en Påfvemössa, då de äro Påfvar, annars af Biskoppsmössa, dels af krycka, (Biskoppsstaf, Herdestaf med en krok öfverst, den herdarne fånga fåren om benet med, hvarföre den heter på Latin *pedum*), och dels af Biskopps-kåpan. Sådane dagar inträffa: i October, Calixtus, rätteligen Påfven Calistus I: ett bart träd. Maj, Påfven Urban I. blef halshuggen: blomster. Mars, Påfven Gregorius I, eller den store: ett träd i löfsprickningen. Jan. Henrik, ihjelslagen i Finland: en yxa. Februari, Blasius: ett blåshorn eller Lur. Sigfrid: yxa. D. 1 Mars, Albinus: hufvud med långt skägg, eller formerar håret ett slags sol omkring hufvudet. Rupertus: öltunna. April, Hugo: ett skepp. Ambrosius: en bok, en harf. Juni, Erasmus, blef kokad i bly och tjära: en gryta, en nafvare. Bonifacius har intet tecken för årstiden, men Eskil, Södermanlands Apostel, af hvilken Eskilstuna bibehåller namn och åminnelse, har en dynggrepe och ett hjul. September, Egidius, eller S:t Ælian: en ullsax. November, Mårtensdag: en gås. Den Martinus, hvars minne firas d. 11 Nov. var soldatson från Ungern, var äfven sjelf att börja med soldat, men blef slutligen Biskopp i Tours i Frankrike. Han utrotade afgu-

afguderiet, men var fördragsam emot kättare. Ärke-stiftet Mayntz tog honom till sin Patron, hvarföre där finnas en mängd S:t Mårtens Kyrkor. Hans dödsdag d. 11 Nov. firades till hans åminnelse med särdeles glädje och stora måltider, då de Andelige till och med grepo till sina gödda gäss och kalkoner, hvaraf man i Skåne och flerestädes har den sed att Mårtens afton äta Gåsstek, eller Mårtens Gås. Därefter spådde man fordom af bröstbenets klarhet, om vintren blef sträng eller blid. Clemens: ett Ankare ,en båge. December, Nicolaus: ett skepp; ty han hölls för de sjöfarandes Patron: stundom en orm, som biter sig i stjerten, förmodligen med afseende på vinter-solståndet och årets slut.

Af de öfrige Helgon hafva vi, i Januari: Knut, ett upp och nedvändt horn; ty Julen är slut och ölet är utdrucket, en piska att köra ut Julen, eller en klocka att ringa ut Julen med, ett krönt hufvud, emedan han var Konung: Ericus Translator', en dödskalle och därunder korslaggde ben, till minne af, att Kon. Erik den Heliges ben flyttades från gamla till nya Upsala, där de ännu vid altaret förvaras i en silfverkista. April, Tiburtius: ett löfträd, en stör eller stång; ty med en sådan skall han hafva blifvit ihjelslagen. Göran: en häst och ett spjut. Det är en allmän fabel, att denne S:t Göran frälst ett land och en stad i mindre Asien, där en drake, som förgiftade luften, låg vid staden och ville äta upp Prinsessan, Konungens dotter, men Riddaren S:t Göran kom på sin häst, red upp på draken, stack honom med sitt spjut och frälste Prinsessan. Denna föregifna Riddare-bedrift har blifvit så omtyckt, att man får se S:t Göran på flera af Europas Ordnar och Mynt, äfven som man i Kyrkorna afbildat Göran på sin häst med spjutet sticka draken, merendels synes äfven därvid både Prinsessan och en del af staden. På Norrska Dopfatet Tom. 1, Pl. 40, Fig. 119, har han i stället för spjut, fått ett svärd. En Krigs-Öfverste Georgius i mindre Asien, skall hafva blifvit Martyr vid år 295. Om så är, lär det varit första anledningen till barn-sagan, som i medeltiden med en så vördnadsfull uppmärksamhet blifvit omfattad. Maj, Pancratius, föregifves hafva varit en hednisk adelig yngling, som blifvit döpt och sedan halshuggen: en dopfunt, ett svärd. Kon. Erik den Helige, Sveriges Riks-Patron, Ersmässa: ett krönt hufvud, en värja igenom en krona, sädesax. Juni, Medardus, tross vara Vinbergningens Patron, föregifves hafva genom sin viljas och böns kraft i sin Vingård så fastgjort en tjuf, att han ej kunde komma ur stället: en Vindrufveklase, blad af vinträd, en metkrok. Botolf: en bok, en rofva. Juli, Kon. Knut den Helige, Danmarks Patron, få vi här ännu en gång under namn af Knutsmässa eller Bonde-Knut: ett spjut emedan han blef mördad, en lia för årstiden. S:t Olof, Norriges Patron, Olsmässa: en stridsyxa, emedan han stupade i ett slag med sina egna undersåtare, se Tom. 1, p. 109: en sädeskrok för årstiden, därföre säger man Olsmässe-krok. *Augusti*, Laurentius, S:t Lars: ett halster, en man med

halster, se här Pl. 32, 33, Fig. 111. September, Lambertus: ett lamb för ordens likhet. Mauritius: en sköld, emedan han skall hafva varit Krigs-Öfverste eller General. Öfver-Ängelen Michaël har äfven kommit med bland Helgonen: en basun eller lur, för att utblåsa hans strid med draken, se Joh. Upp. 12: 7. Jude Epist. v. 9. — Sedan betyder luren att Höstmarknaderne skulle utblåsas, en vågskål synes äfven stundom, emedan solen i September går i vågen, och har den äfven afseende på marknaderne. October, Franciscus: en bok, ett kloster. November, Allhelgondag, Helgona-mässa, Festum Omnium Sanctorum: flere kors, en kyrka, en kalk, en upp och nedvänd båt. Alla Själars dag, Själa-mässa, Commemoratio Fidelium Defunctorum, d. 2 November: en oval figur och däruti många små ansiekten, en flygande svan. Vår store Gustaf II Adolfs dag har äfven på nyare stafvar blifvit utmärkt med en spira. December, Stephanus, annan dag Jul: horn för Julen, stenar; ty han blef stenad, en häst; ty man lät då åderlåta hästarne, till minne häraf brukas i några landsorter att annandagen rida i kapp, hvilket kallas rida Staffan. Menlösa barns dag, fjerde dag Jul, därföre ett horn, därjämte ett svärd i afseende på det Betlehemitiska barnmordet.

Heliga Qvinnor. Jungfru Maria. Frälsaren sjelf lämnade henne intet slags företrädesrättighet, utan snarare tvärt om. Af Joh. 2: 4. se vi, att han ej gjorde afseende på hennes förord eller hennes påminnelse. Luc. 8: 21. bevisar att han ej erkände annan slägtskap, än den som härledes ifrån Guds ords hörande och efterlefvande. Långt ifrån att låfva henne att blifva Himlens Drottning, ser man af Joh. 19: 26. att han äfven på korset, där han gaf Paradiset åt röfvaren, endast kallade Maria qvinna, och gaf tillkänna, att det nu var Johannes, som hon finge anse såsom son. De Påfviske däremot göra mycket väsende af Maria och dyrka henne nästan mera än Frälsaren sjelf. Såsom Himlens föregifna Drottning, hafva alla hennes dagar på Runstafven blifvit utmärkta med en krona. Hennes historia har man börjat före hennes födelse. Hennes aflelse-dag inföll d. 8 Dec. och har man föregifvit, att hennes fader hetat Joachim och hennes moder Anna. Hennes födelse-dag, Mormässan, i Augusti har därjämte en korg med blomster och frukter för årstiden, också får man ofta se en blomsterkruka vid Marias bild, som äfven har afseende på hennes egenskap af jungfru, se Tom. 1. Pl. 40, Fig. 117. Hennes offringsdag inföll d. 21 Nov. då man föregifver, att hon på sitt 3:dje år fördes till Templet, för att där uppfostras, - - ett slags andelig pension. Hennes Bebådelsedag i Mars och Besökelsedag i Juli hafva ej annat tecken än kronan, men Kyrkogången, eller Kyndelmässan (af candela, ljus), d. 2 Februari, har en stor ljusstake, emedan då ej allenast en ovanlig mängd ljus brunno i kyrkan, utan de flere slags Kyrko-ljus, som vid Gudstjänsten nyttjades, invigdes Kyndelmässo-dagen; ty man hade Kyndersmässo-ljus, Hallelujah-ljus, Christninga-ljus, Helgons belätens ljus, Martyrers grift-ljus m. m. Man har visst ingen an-

ledning att anse hennes dödsdag annorlunda, än alla rätta Christnas, men man tog sig frihet kalla den Marie Himmelsfärdsdag eller Dyre Vårfrudag, och föregaf man, att hennes död inträffat d. 15 Augusti. Februari har flera heliga qvinnor, Agata: dess bild. Dorotea: en smedjetång, ty man tror att hon blef knipen till döds med glödgade tänger. Apollonia: en notnål, en tång. Scolastica: ett hjerta, en trägårdsknif. Mars, Perpetua: en väfspole, ett qvinnoben, emedan hon blef af vildjur sönderrifven. Gertrud, en sugga, ett kloster, emedan hon skall hafva varit Abdissa. Maj, Petronella: en qvinnobild, en mjölkstäfva. Man föregifver, att hon varit Apostelen Petri dotter, äfven föregifves, att hon ystade osten åt Apostelen Johannes, hvaraf man säger Johannes-ost. Juni, Margareta: svärd eller yxa; ty hon blef halshuggen, en nöt efter gamla reglen: Greta väter i nöten, betyder att om det rägnar vid Margaretas dag, blir det inga nötter. Maria Magdalena: en mortel, en drake, ett smörjelse-kärl, se Matth. 28: 1. Luc. 24: 1. October, Brigitta, Britsmässa: ett kloster, förmodligen Wadstena Kloster, en bok, en karda. Ursula, eller 11,000 Jungfrurs dag: en eller flera pilar, flera kors. Några föregifva, att Ursula en Britanisk Furstes dotter med sina 11,000 jungfrur skulle från Ängland hämtas för att blifva makar åt en hel krigshär och dess anförare Conan, som var Christen och af Kejsar Maximus fått Provinsen Bretagne i Frankrike. Men sedan de blifvit inskeppade och kommo på öppna sjön, uppkom en storm, som dref dem till Belgiens stränder, hvarifrån de kommo till Cöln i Tyskland. Här öfverföllos de och röfvades af Hunner, som ville med våld äga dem. Fråga blef nu, huru man i denna omständighet skulle finna sig. Ursula skall då hafva förehållit flickorna, att så länge lifvet var qvar emotstå våldet. Detta gjorde de äfven, mördades och blefvo Helgon. Andre mena, att det endast är ett feltag i läsningen, att endast elfva eller blott 2:ne jungfrur varit med Ursula och blifvit Helgon; ty då man sett antecknadt XI. M.V. eller *undecim martyrizatæ virgines*, det är elfva flickor, som blifvit martyrer, eller då texten varit Ursula et *Undecimilla V. M.* har man läsit *XI. millia virginum*, eller 11,000 jungfrur. November, Elisabet: en Kyrka, eller rättare, ett Kloster, en hästsko. Hon var dotter af Ungerske Konungen Andreas den 2:dra, blef gift med Landgrefven Ludvig af Thüringen och gick slutligen såsom änka i Kloster. Man tillägger, att hon var berömd för Gudsfruktan och mildhet, och att hon ville med eget arbete förvärfva hvad hon gaf åt de fattiga, hvarföre hon för betalning spann, virkade och sydde, alldeles enligt Salomos förträffliga beskrifning på en god qvinna, Ordspr. C. 31. v. 10 etc. Catarina: ett svärd, emedan hon blifvit halshuggen, ett spinnrockshjul. December, Barbara: ett torn, en släda. Hon har af sin egen hedniske fader blifvit såsom Christen anklagad och halshuggen. Under tiden skall hon hafva blifvit fängslig insatt i ett torn. December, Anna, om henne är förut taladt p. 32: en kanna; ty Julölet bör nu vara färdigt. Lucia; en skräddar-sax betyder, att de långa nätter afklippas då

vinter-solståndet efter gamla stylen inföll. Furubloss eller en eldbrasa, emedan det föregifves, att man för att tvinga henne offra åt afgudar, ville föra henne till ett skökohus, men att hon då, likasom det säges om några magneticerade, blifvit så fast i gålfvet, att ingen kunde få henne från stället, hvarefter man uppgjort en eldbrasa omkring henne, hvilken dock ej skadat henne, men slutligen skall hon med ett svärd hafva blifvit ihjelstucken. Man har därföre på några orter, i synnerhet i Wermland, firat Lucias dag om mårgonen med påtände bloss omkring Lucias bild, jämte en glad frukåst.

Tings-Terminer utmärkas på Runstafven med en Trefot, och anser jag denna bild vara tagen ifrån de af våra uråldrige och klassiske Domstensbanor, hvilka hafva både Dommarens Drottsäte och nämdens Domstenar med 3 fötter, eller hvilande på 3:ne fotkulor, se här Pl. 15, Fig. 56. Pl. 16, Fig. 58. Pl. 23, 24, Fig. 100. Trefoten igenfinnes på Runstafven vid d. 13 Jan. 14 April, 12 Maj, och d. 10 eller 14 September.

Hvad de öfrige hieroglyfer vidkommer, som ej egentligen hafva afseende på helgon, vill jag nämna dem i den ordning de tyckas mig utmärka, dels våre förfäders aktgifvande på årets skiften och märken därvid, dels påminnelser om deras mer eller mindre älskade yrken och näringsfång.

Årstids-Märken. Mars, Ormen kryper fram ur jorden, ett träd i löfsprickningen, ett ris eller en bok vid skoltidens tillika med vårens början. April, ett utslaget träd. Maj, Svalan återkommer. Juni, ett hjul, sommarsolståndet eller Starbraket, hvarefter Solen rullar åt ett annat håll. September, en vigtskål, solen går i vågen vid Höstmarknaderne. En tvådelad Cirkel eller Sol, höstdagjämningen: en stöfvel, regn och slask. October, ett bart träd, löffällningen: en vante, köldens början i de mäst nordliga trakter. November, en flygande Svan far bort med solen.

Krigsväsendet. Maj, ett Skepp eller en båt med en spänd båge i framstammen, Vikingsfärder. October, en Fana, krigsfolket lades i vinterqvarter.

Sjöfart. Mars, en båt eller ett ankare; ty man börjar sätta i ordning det som hörer till sjöresor. April, ett Skepp, segelfarten börjar. November; en upp och nedvänd båt, de Nordiske farvatten börja bli otjänlige att öfverfara: ett ankare, skeppsfarten upphör.

Jagt. Januari: en båge eller en pil, spårsnö-jagt. Februari: blåshorn, skallgång efter vilddjur. Maj: en fågel på ägg, utmärker tiden då man ej får skjuta vildfågel. I Juli och November månader får man på några stafvar se en Räfsax. Augusti, en hare, harjagten: en hjort, som vid den tiden är i brunsten. November: en båge, då i de mera nordiske Provinser spårsnö-jagten börjar å nyo.

Fiske. Januari: en not, en fisk, tiden att nyttja vinter-noten. Februari: not-nål, tiden att binda fiskegarn: en fisk; ty nu söker fisken landet. April: en fiskhåf, den skall nyttjas medan fisken leker. Maj: åter en fisk; ty

ty braxen leker under det enbusken ryker. Juni: metkrok, eller metspö, hvilket då skall nyttjas. Så väl September som October visar äfven en fisk i anseende till den lektid, som då inträffar.

Boskapsskötsel. Mars: ett svin; ty de släppas nu ut, därföre sade man: Bengtsmässan får suggan sina nycklar igen, (att öppna jorden med). April: en häst; ty hästarne utsläppas vid S:t Görans dag, som i alla fall har en häst. Augusti: en knif, ty nu slagtades båckarne. September: ullsax, emedan fåren då klippas: en häst; ty nu inföllo Hästmarknaderne: en båck, emedan det är hans löpetid. October: en oxe, visar slagttiden. November: en hästsko, emedan hästarne skulle till vinterföret vara väl skodda.

Jordbruk och hvad därtill hörer. Februari: trägårdsknif att därmed qvista träden. Mars: en plog. April: harf, stundom äfven en skäppa för såningstiden. Maj: sädes-ax. Juni: en yxa, emedan det var i sin ordning att nu, då löfskogen var frodigast, hugga svedjeland, äfven ser man därvid ofta en dynggrepe, emedan man, förmodligen mindre väl betänkt, vid den tiden utkörde götslen. Nu såddes äfven roffrö, hvarföre äfven en rofva visar sig. Juli: en lie och en räfsa för slåttestiden: ekållon, emedan de då såddes: en humleqvist; ty man satte nu stakar till humlen; smultron, som nu voro mogna: en sädeskrok för sädeshösten. Augusti: en slaga, för att tröska Larsmässe-rågen: en harf, hvarmed den skall nedharfvas: en humlerefva; ty humlen är nu mogen. September: en kårg med blomster och frukter, emedan vinter-frukten är mogen: en bistock; ty nu skola bi-kupor och bistockor slagtas, sedan blomster ej mera finnas för dem att samla hånning af. October: en slaga; ty nu börjar rätta trösktiden.

Slögder lära våre förfäder på landsbyggden föga varit kunnige uti, utom timrande och uppbyggande af träbus samt förfärdigande af åkerredskap. Det förra, som tydligen nämnes på de förut uppgifne Runmonumenter, N:o 3 och 9, visas äfven på Runstafven i Februari, då man ser en yxa, som betyder tiden, då träd skulle fällas till byggningstimmer. Höstredskap tillagades däremot i Juni, hvarföre där står en nafvare. Skepp med dess tillbehör förfärdigades i hamnarne, och så väl anfalls- som försvarsvapen, äfven som efter tidens sätt prydligt husgeråd, dryckeshorn m. m. förarbetades i och närmast omkring städer samt Konungars, Furstars och Höfdingars borgar, hvarföre desse slags arbeten ej här angifvas.

Fruntimmers-göromål. Februari: ett ägg utvisar, att man borde gifva akt på värpetiden. Mars: en väfspole, emedan det, som om vintren var spunnet, nu skulle väfvas. Mars: öltunnan för Mars-månads-ölet. October: en karda; ty ullen, som i September afkliptes, skulle nu kardas. November: ett spinnrockshjul, då man började spinna så väl den kardade ullen, som linet. December: en kanna, som påminte, att man i god tid skulle hafva Julölet färdigt. — Att brodera, göra tapeter m. m. var däremot prinsessors och förnämare fruntimmers tidsfördrif.

Sedan vi genomgått det hieroglyfiska af de gamla trä-kalendrar, kan anmärkas, att af de Stafvar, som af allmogen särdeles i Dalarne blifvit nyttjade till Kalendrar, hafva ej alla Runor, utan är vecko-raden stundom utmärkt med några inskärningar i en af stafvens kanter, då hvarje vecka börjas med en bredare inskärning, men på Stafvens släta sida ser man de förutnämde half-Latinske siffror. Desse äro väl trä-kalendrar, men ej Runstafvar. De verkliga Runstafvar äro i allmänhet äldre, och utom hvad man kan dömma om dem af deras mer och mindre åldriga, eller rent af murkna utseende, har jag, såsom nämt är, funnit anledning att dömma till åldren af Gyllentalet vid den 1 Januari, så att de som hafva ᚦ äro äldst, därnäst de som hafva ᛰ, och yngst äro de, som hafva ᛁ, eller åtminstone hade de för original ansedda, af hvilka de äro kopior, kunnat med hvarannan efter denna grund jämföras och klassificeras. Den så kallade S:t Pärs lek, som finnes i slutet på en del Stafvar, visar ingen ålder, utan är tvärtom ett nyare påfund. Sagan är, att S:t Pär var ombord på ett fartyg i sällskap med 15 Christne och 15 Judar, en storm uppkom, och hälften af besättningen skulle kastas i sjön. Apostelen uppställde då de 30 passagerare och hvar 9:de kastades öfver bord, men han hade uppställt dem med en sådan beräkning, att alla de otrogne kommo i sjön, och det på följande sätt, såsom man ser på flere Runstafvar, då X betyder de Christne, men I Judar: XXXXIIIIIXXIXXXIXIIXXIIIXIIXXI. Detta kan än tydligare visas med röda och svarta kort, och blir då ett slags kortkånst. — Riks-Rådet, Grefve C. D. Ehrenpreus, var en älskare af forntidens seder, och de vackraste Runstafvar som finnas, har han låtit skära omkring medlet af 1700-talet. En af dem, hvilken, såsom en förskönad kopia af förfärders Kalendrar, blifvit uppvist för Riksens Höglofl. Ständer, jämte en därtill hörande tryckt Tafla, fick jag af hans Brorsons Dotter, min aflidna Svärmoder, och af mig har den, jämte min lilla Antiqvitets-Samling, blifvit lämnad till Universitetets Historiska Museum i Lund. Dessutom har en stor del af de nyare och mera allmänna Stafvar, förfärdigade af en Runstafs-snidare Clemens Smitt, blifvit sålde på Qviinge Gästgifvaregård på Christianstads-trakten vid början af 1790-talet, och vet jag ej, om flera fabriker af detta slag funnits eller ännu finnas.

Uppstår frågan, den Dalin D. 1, p. 233. jakande besvarar, om Runstafvar funnos under hedendommen; så kan den ej säkert afgöras. De därpå varande figurer, som hafva något gemensamt med hedna tiden, äro först sjelfva Runorna, hvilka under hedendommen voro kände och i trä inskurne, jämför Tom. 1. p. 20, 21, sedan det trefotade Ting-sätet, äfven som Wikings-skeppet och dryckeshornen. Under hedendomen bestämdes åren efter Konungarnes regerings-tid. Man kände äfven indelningen i månader och veckor. I namnen Thorsmånad, Thorsdag, Onsdag och Freyrsdag igenkänna vi hela den Nordiska Treenigheten. Om *Prim* eller Nytänningarne hade

man äfven en för då varande behof tillräcklig, ehuru ej noggrann och Astronomisk beräkning. Dock finner jag det föga troligt, att de hade något slags Runstaf. Den hade då på något ställe af våra många Sagor och urkunder varit nämd. Jag tror att Solen var deras Söndags-bokstaf och Månen deras Gyllental. För öfrigt hade man inga Helgonsdagar att utmärka, och tiden för de få stora årliga högtider kände man, förmodligen dels af gammal vana och aktgifvande på årstidernas omskiften och beräkningen efter Nyen, dels i anledning af öfverenskommelser samt Lagmännens och de maktägandes tillsägelser, äfven som sedermera de Christne Lärare vid offentlige sammankomster tillsade om inträffande Fester. Dessutom måste i visse afseenden beräkningen vara olika efter olika lokal, i Sverige, Norrige, Danmark och på Island, äfven som man ännu bland allmogen finner olika namn på månaderne i vissa landsorter. Runstafven visar sig för oss helt och hållet såsom ett foster af Christendommen och af Computus Ecclesiasticus, hvilken i synnerhet ganska tidigt på Island, i sammanhang uppställdes. Således om träslagen kunnat bibehållas, hade man möjligtvis nu haft en och annan Run-Kalender, af omkring 700 års ålder. I alla fall är Runstafven att anse såsom Medeltidens Encyclopedi.

Medan vi tala om Kronologiske beräkningar, vill jag slutligen uppställa en följd af Svenske och Norrske minnesmärken, som antingen ingen inskrift hafva, eller åtminstone ej hafva året eller tiden på något sätt utsatt, men hvilka likväl, antingen med visshet, eller med någon utmärkt trovärdighet kunna hänföras till viss tid. Härvid bör följande anmärkning äga rum. Många af våra Antiqviteter äro mer och mindre skadade, många alldeles förstörde. Stundom söker Forskaren märkvärdigheter, äfven af nyare Antiqvarier beskrifne, kommer på stället, och finner endast obetydlige qvarlefvor, eller allsintet. Något kan väl fredas, men författningar i denna väg lydas ej, och om man än å hvarje ort har en uppmärksam fiskalicerande kommissionär, skulle man dock, för att kunna freda alla på öppna fältet varande ålderdoms qvarlefvor, vara allestädes närvarande, som ej blifvit mänsklighetens lått. Det enda därvid tröstande är, att ehuru det alltid är ganska motbjudande för Patrioten, att veta ett minne af förfäders seder och bedrifter, hafva råkat i rånsmäns händer; är det likväl någon gång för Antiqvarien alldeles likgiltigt, till hvad mer eller mindre grad ett monument nu kan befinnas vara skadadt eller förstördt, och det som i dag uppgifves, finnes må hända ej mera i mårgon: då det däremot ofta är ganska vigtigt att veta, i hvad skick det befann sig det längsta tillbaka man kan minnas, eller har någon underrättelse om, och i synnerhet, om och huru det af någon kunnig forskare blifvit beskrifvet och afteknadt. Således komma vi äfven här att nämna ett och annat Monument, som nu är betydligen rubbadt, eller alldeles förstördt.

SKANDINAVISKA FORNLÄMNINGAR,

Hvilka Till Viss Tid Kunna Hånföras.

Före Christi Födelse. Hit höra alla våra Kummelgråttor af alla slag, och må hända äfven några af våra Skydds-Hällar, Offer-Hällar och Skydds-Pelare, det vill säga det mäst vilda, kolossaliska och råa af våra Minnesmärken, hvilkas upphof ej kan härledas ifrån Odens inrättningar eller våre gamle Asars, det är Nord-Göters, seder. Se Tom. 1, p. 58, 59, 60, 82—102, Pl. 2—10, och här, Tom. 2, Pl. 5, Fig. 12, 13, 14, Pl. 9, Fig. 35, Pl. 10, a, b, c, d, g, h, i.

Tiden omkring Christi Födelse. Vi vilja här ej afgöra något om Odens graf vid Asagård i Norrviddinge Härad i Småland. Se Tuneld p. 118. Rogberg, om Småland, p. 303, och min Nomenklatur p. 48, 95. Däremot kan här med skälig trovärdighet nämnas Njords Hög i Uppland. Se Tom. 1, p. 124. Hit höra äfven Kongshögarne vid Gamla Upsala. Se Tom. 1, p. 120.

Slutet af 200-talet. Wästgöta Fylkis-Konungens Rolf Götrikssons hög vid Alingsås. Se Tuneld p. 239. Tidgren om Wästergötland p. 83, min Nomenklatur p. 66. Om Rolfs giftermål med Prinsessan Thorborg i Upsala, en dotter af Kon. Erik, som någon tid var Alriks medregent, se Lagerbring D. 1, p. 92. Men Suhm D. 1, p. 411, 415, gör denne Erik till en helt annan person.

400-talet. Ottar Wendilkråkas hög i Uppland, Örbyhus Härad, Vendil socken, finnes aftagen, prydd med fotkädja och dubbel Kullerstens-Diadem, uti Peringskölds Ättartal p. 13, se Nomenkl. p. 47. — Starkotters graf i Skåne och Södra Åsbo Härad vid Wegeholm i ett nu till största delen förstördt stenrör kan hänföras till år 460. Se Nomenkl. p. 119.

500-talet. Fylkis-Kon. Widrik Werlandssons graf vid Sissebäck, som är gränsen emellan Skåne och Bleking. Se här Pl. 19, 20, Fig. 76. — Hit kan äfven hänföras valplatsen i Skåne, på Wetteryds Hed vid Sösdala Gästgifvaregård, där Skåningarne tillkämpade sig någon tids sjelfständighet. Se Dalins Sv. Hist. D. 1, p. 186, not. o, min Nomenklatur p. 172, mina Ant. Samlingar Tom. 1, p. 105. Pl. 11, Fig. 39. Af samma tid och af samma slag med reste Bautastenar, är slagfältet vid Kullaberg i Grefvie socken och Ängelsbäck i Skåne, där Skånske Fylkis-Konungen Jarmerik krigade med de Tyske Slaver, se Tom. 1, p. 108.

600-talet. Braut Anunders hög i Wästmanland, Siende Härad och Balunda socken. Se Tuneld p. 273. Nomenkl. p. 47. Här hafva Ting blifvit hållne och finnas därvid 2:ne Domstens-Banor. Det var vid denna tid Wiger Spa i Uppland och Lumber i Wästergötland gjorde sina Lag-Samlingar, och till denna tid torde man kunna räkna våra äldsta Tingshögar,

såsom

såsom den vid Gamla Upsala, Tom. 1, Pl. 24, Litt. F, de vid Lund nära Walkärra, men de därvarande Offerhögar, eller Trehögarne lära vara mycket äldre, och torde komma närmare Christi födelses tid. Se här Pl. 51, 52. — Till 600-talet torde man äfven kunna räkna Skalunda Tingshög i Kållands Härad i Wästergötland, se Nomenkl. p. 28, äfvensom det märkvärdiga Tingsställe, bestående af Domstens Cirklar, vid Algustorp i Larfs socken i Wästergötland, se här Pl. 18, Fig 71. Hit lär man äfven kunna hänföra Tingshögen vid kyrkan, nära de gamle reslige ätthögar på Adelsön vid den ryktbara Björkön i Mälaren. Till denna tid hörer äfven Lagmannen och Lagstiftaren Lumbers ätthög vid Wånga i Wästergötland och Skånings Härad, se här Pl. 6, Fig. 17, 19. Af samma ålder är Ingjald Illrådas grafplats, hvilken med så mycket större trovärdighet kan utsättas på Fogdön i Mälaren, där han på Ränningeborg brände sig inne, som ingen saga eller tradition gifver anledning förmoda, att dess aska bortfördes, och att han blifvit högad vid Gamla Upsala, eller på något annat ställe. Också finner man verkligen på Fogdön på Husby ägor en så kallad Kongshög, hvilken med mycken trovärdighet kan anses för Ingjald Illrådas ätthög. Den har 360 alnar i omkrets, och är, likasom alle de urgamle Konungars griftställen, omgifven af stensättningar och af flere mindre högar, uti hvilka Hofmännen hvila. Ingjalds hög uppgifves och beskrifves i Iduna, Häft. 8, p. 109. Olof Trätälja, den siste Prins af Yngliga Ätten, blef af Ifvar Widfadme drifven från Upsala, och inkräktaren besteg den urgamla thron, på hvilken Nordens Gudar suttit. Den flycktande fick en fristad i Wermland, hvarifrån hans efterkommande inkommo i Norrige, där Ynglinga slägten således på nytt visade sig såsom herrskande, och därifrån den sedermera vida utbredt sig i de Europeiska Konungahus. Olof Trätäljas ätthög har man således med rätta sökt och äfven funnit i Wermland, i Näs Härad, vid Säfflebro och Brobacken, i By socken, där Hans Maj:t Konungen beság detta 1200-åriga minnesmärke i Juni månad 1822.

700-talet. Bråvalla slaget emellan Harald Hildetand och Sigurd Ring på Bråvalla hed vid Bråviken i Östergötland plägar utsättas till år 730. Valplatsen är beskrifven och afttecknad i Tom. 1, p. 106, Pl. 12, Fig. 40. Minnen af Ragnar Lodbroks första slag med Skåningarne, efter Suhm vid år 750, hafva vi dels vid Hvitaby och Torup i Albo Härad i Skåne, se Tom. 1, p. 108, Pl. 13, Fig. 43, 44, dels i grannskapet därintill vid Raflunda i Skipparps skog, se här Pl. 57, 58, Fig. 219, äfven anser jag det ryktbara Kiviks-Monumentet, se Nomenkl. p. 114, såsom en hit hörande antiqvitet. Ragnar Lodbroks andra slag med Skåningarne, efter Suhm vid år 762, stod vid Landskrona-trakten, ock anser jag Runeberga Högar i Asmundtorps socken såsom minnesmärken däraf, se Tom. 1, p. 108, Pl. 14, Fig. 45. Hit hörer Björn Järnsidas ätthög vid Husby på Munsön i Mälaren. Den är aftagen uti Peringsk. Ättar-tal p. 33, och i Göranssons Bau-

til N:o 1137. Om ett Slavonskt mynt och en i silfver infattad Camée, föreställande en Cupido Thesbius, hvilka funnits i denna Björns hög, se Vitt. Akad. Handl. D. 10, p. 222. Af samma ålder lär Rings graf vara, där Fylkis-Konungen Ring hvilar i Wästergötland, Kinna Härad, en half mil från Holmestads kyrka på skogen Ringsåsen. Uti Svec. Ant. et Hod. föreställes grafven genom en stor sten, liknande en ländstol, men monumentet lär bestå af en stor och tjock ätthäll på en till det mästa förstörd ätthög. Tidgren p. 91 nämner denne Ring, såsom Herrauds fader och tillägger, att stridshamrar, sköldar och svärd funnits på Ringsåsen.

800-talet. Skånska Fylkis-Konungen Gorms hög i Skåne, Ingelstads Härad vid Ingelstad med ätthäll och krona. Gillberg om Christ. Län p. 113, min Skån. Hist. Häft. 1, p. 24. Se här Pl. 8, Fig. 28. — Sturluson berättar i Harald Hårfagers Saga, C. 8, att Herlöger och Hrollöger voro Samkonungar i Numedalen i Norrige. De hade i 3 år arbetat på en hög med et tslags boningsrum inuti af sten, kalk och trä. Då nu inkräcktaren Harald nalkades, gick Herlöger med mat och dryckesvaror, åtföljd af 12 män, in i högen, och lät sedan igenkasta den. Hrollöger satte därefter det Kongl. Högsätet på högen, gjorde offentligt afträde från Thronen till Jarlsätet, och underkastade sig Harald, såsom dess Jarl. Denne Herlögers hög finnes på Leckö i Nerö sosken i Numedalen. Den blef öppnad och undersökt 1778, då man upptäckte Herlögers rum, hvaruti funnos kreaturs ben i stor myckenhet, bjälkar med däruti inslagne naglar, samt ett stycke af ett fat. Denna upptäckt, så väl som traditionen på stället, visar huru pålitlige Sturlusons uppgifter äro, och huru våra fornlämningar innehålla de pålitligaste bevis för Historiens sanning. Enligt Schönings beräkning gick Herlöger i högen år 869. — Harald Hårfager fick sjelf sin hög, med stenkista uti, vid Karmösund uti Ryefylke, Christiansands stift i nordväst nära kyrkogården i Högasund. Se Nomenkl. p. 87. Kistan har liknat Figuren i Tom. 1, Pl. 1, Litt. C, men stängd äfven åt högra sidan och åfvanpå täckt med en lång stenflisa. Desse stenar äro tagne ur högen och flyttade på kyrkogården. Men Harald Hårfagers graf hörer egentligen till

900-talet. Björn på Hågas ätthög vid Håga i Bondkyrke socken nära Upsala. Det var denne Konung Björn, som lämnade den förste Christne Lärare Ansgarius tillstånd att få predika. Håga är församlingens Kapellansboställe, och ser man härvid, utom den ansenliga Björns hög, flere ätthögar och några grundvalar efter byggnader. Se Tuneld p. 117. Messenius uti Tumbæ p. 38 och Joh. Magn. Lib. 17, C. 2, anföra väl, att Björn på Håga är begrafven på Björkö, men på denna ö är intet med tradition förenadt minnesmärke, som kunde gifva styrka åt denna mening. Men vid Håga förena sig så väl benämningen af högen, som gammal tradition. Däremot är ganska troligt, att vid den nära Björkö belägna Adelsö, i de store Kongshögarne vid kyrkan, hvilar ej allenast den af Rosenhane nämde Konung Olof på Björkö, hvilken äfven hör till dessa tider, utan äfven de flere Herrar

och Regenter på Björkö och Adelsö, hvilka Dalin nämner och härleder från den gamla Ynglinga-Ätten. Se dess Historia D. 1, p. 437 etc. hvarom mera en annan gång. Här bör äfven nämnas slagfältet vid Freyrsberg i Norrige, Dråndheims län, Nordmörs fögderi och Tingvalds socken, där Konung Håkan Adalsten Fostre slogs med sina brodersöner. Se Tom. 1. p. 112, Pl. 16. Af samma tid är Norrske Konungen Tryggwe Olofssons grafställe i Bohus Län, Sotenäs Härad, Askums socken, på Tryggön, där man igenfinner det stenrör, som omtalas af Sturluson uti Harald Gråfälds Saga, Cap. 9. Se Tuneld p. 367. Thams Göth. Mon. p. 9, Tab. 8, N:o 2. Hit kan äfven hänföras hjeltarne Sniallers och Hjalders minnesmärke, Brödrahögen i Halland, Farås Härad och Stafsinge socken ej långt ifrån Glumsten i Morups socken. Huru sedermera Harald Hårdråde under ett sjötåg år 1062 uppehöll sig vid Glumsten, (en gammal skyddshäll och sjömärke), och fäste sin uppmärksamhet på dessa högar, omtalas i Landnama. Se Schönings Norrska Hist. D. 2, p. 292. Richardsson om Halland p. 96. Bexell, D. 2, p. 90 etc. Af Hallands hit hörande monumenter är äfven högen öfver Grim af Grimeton, som bivistade Danaholms gränsskillnads-möte år 954. Se Tom. 1, p. 115, Pl. 18, Fig. 55.

1000-talet. Om Mora stenar ej äro äldre, så äro de åtminstone ej yngre än detta sekel; ty Stenkil valdes där 1061. Konung Stenkils hög är af år 1066. Den kallas Kongskullen, är med fotkädja omgifven, har äfven haft ätthäll, har således liknat teckningen Tom. 1, Pl. 1, Litt. M. och är belägen i Wästergötland, Viste Härad, Levene socken, vid Kongsledstorp, väster från kyrkan. Dess ätthäll var 4 alnar lång och kallades Konungssten och Skäcktesten. Nomenkl. p. 53. Konung Håkan Rödes hög är af år 1079, är belägen i samma Levene socken, norr om kyrkan på Prästgårdens ängar. Se här Pl. 18, Fig. 74. Till slutet af 1000-talet hörer Karlewi Runsten på Öland, Algustrums Härad och Wickleby socken, rest öfver Sibbe Udsson. Den är förmodligen ett minnesmärke efter Danske Konungen Erik Ejegods krigståg till Öland. Lagerbr. D. 2, p. 26, 37. Bautil. 1071. Brocman vid Ingv. Saga p. 187. Ahlqvist om Öland. D. 1, p. 39. I Norrige hafva vi minnesmärken, hörande till slaget vid Sticklastad, där Konung Olof den Helige föll år 1030. Se Tom. 1, p. 109 och följande. Pl. 15, Fig. 47, 48.

1100-talet. Konung Ragvald Knaphöfdes hög i Wästergötland, väster ifrån Karleby Långa. Se här Pl. 10, hvarom frambättre. Skånska Höfdingen Thor Thotts hög i Skåne, Onsjö Härad vid Strö. Se här Pl. 9, Fig. 30. Valplatsen i Småland, Wärende, Albo Härad, Blendas hed, förmodligen ett minne af Danske Konungen Sven Grates infall i Småland år 1150. Se Tom. 1, p. 113, Pl. 17, Fig, 51. De nu förstörda valplatsmonumenter i Uppland och Waxala Härad vid Danmarka voro af år 1161, då Konung Carl Sverkersson vann seger öfver Danska Prinsen Magnus Henriksson. Se Tom. 1, p. 111, Pl. 15, Fig. 49. Det är troligt, att Runstenen

vid Sjörup i Skåne och Ljunits Härad hörer till samma tid och har sammanhang med samma händelse, och den härfärd till Upsala, som där nämnes, lär vara Magnus Henrikssons och Danskarnes tåg till Upsala, där de öfverrumplade och mördade Konung Erik den Helige vid år 1160. På stenen läser man:

ᛋᛆᚴᛋᛁ·ᛋᛆᛏᛁ·ᛋᛏᛁᚿ·ᚦᛆᛋᛁ·ᚼᚢᚠᛏᛁᛦ·ᚭᛋᛒᛁᚢᚱᚿ·ᛋᛁᚿ·ᚠᛁᛚᛆᚴᛁ·ᛏᚢᚠᛆᛋ·
ᛋᚢᚿ·ᛋᛆᚱ·ᚠᛚᚢ·ᛆᚴᛁ·ᛆᛏ·ᚢᛒ·ᛋᛆᛚᚢᛘ·ᛆᚿᚢᛆ·ᛘᛆᚦᛆᚿ·ᚢᛆᛒᚿ·ᛆᚠᚦᛁ· +

Läses: *Saksi sati stin dasi huftir Osbjurn sin filagi, Tufas sun, sar flu Aki at Ub salum, anva madan vabn afdi.* Det är: Saxo satte denne sten efter Osbjörn sin fosterbroder, Tuves son, som följde Åke till Upsala: han äfventyrade med honom, som förde vapnen (vapendragaren). Härvid kan annärkas, att *felagi* är stallbroder, följeslagare, och *felag* är, då man har allt gemensamt. Äfvensom *Up salum* bör förenas, så måste äfven *anva madan* åtskiljas; så att det blir *an va mad an*, det är: har var i äfvertyr med den etc. *va* är fara, äfventyr, men *valr* betyder de i krig fallne, eller åt Oden utvalde. Se mera härom jämte stenens teckning i mina samlingar till Skånes Hist. p. 21, 22. Saleby-stenen, som nu finnes vid Dagsnäs i Wästergötland, förmodas omtala slaget vid Acre vid förlåfvade landet. Om så är, tillhör den slutet af detta tidhvarf. Se Tom. 1, p. 28.

1200-talet. Trelejonborgs eller Lybergs hög, det gamla samlings- och hyllnings-stället vid Lund, jämte flere därtill hörande högar, se här Pl. 51 och 52, äro förmodligen långt äldre, men åtminstone kunna de ej vara yngre än början af detta tidhvarf och Waldemar II:s Seyers hyllning; emedan det uttryckligen nämnes, att den här blifvit förrättad. På en Runsten i Skåne, Gärds Härad, vid Åsums kyrka ser man följande inskrift:

+ᚴᚱᛁᛋᛏ·ᛘᛆᚱᛁᛆ·ᛋᚢᚿ·ᚼᛁᛆᛚᛒᛁ·ᚦᛁᛘ·ᛆᚱ·ᚴᛁᚱᚴᛁᚢ·ᚦᛁᚿᛆ --- ᚦᛁ·ᛆᛒᛋᛁᛚᚭᚿ·
ᛆᚱᚴᛁ·ᛒᛁᛋᚴᚢᛒ·ᛆᚴ·ᛆᛋᛒᛁᛆᚱᚿ·ᛘᚢᛚᛁ·

Läses: *Krist Mario sun hjalpi dem ar kirkiu dino* (ger) *de Apsilon arki biskup ok Asbjorn Muli.* Det är: Christus Marias Son hjelpe dem, som gjorde denna kyrka, Ärkebiskopp Absalon och Esbjörn Mule. Esbjörn är ett ännu brukligt förnamn på vissa orter i Skåne, och Mule är ett kändt slägtnamn i Danmark. I stället för *gerdc* har Worm p. 171 läsit *guthi*, hvilket gifvit anledning till en oricktig tolkning. Men ᚿ, som nu ganska tydligen synes, måste här läsas för *e*. Det otydliga ᚱ har Worm läsit för ᚢ. Att de som befallt eller föranstaltat om en byggnad, en bro, eller en stens uppresande m. m. gjorde (*gerde*) den, är ett ganska vanligt och i tanken ricktigt talesätt. På runstenarne står likväl ofta *lit gera* eller *bad gera*, *gjara* etc. att man lät göra, eller mera blygsamt, att man bad andra göra

arbe-

arbetet. Denne med rätta namnkunnige och berömde Absalon dog vid år 1204, och den här nämde Mule 1232, hvilket år, eller strax därefter, denne sten måste vara ristad. Jämför Tom. 1, p. 28. Föröfrigt hafva vi åfvanföre p. 21 och följande redan sett, att vi hafva flere runstenar, som till en viss tid kunna bestämmas, hvarföre vi härmed sluta våra Kronologiska forskningar.

ANMÄRKNINGAR och UPPGIFTER,

I enlighet med den Klassifikation och det System, jag i Första Tomen uppgifvit.

Sedan jag år 1797 uti min Inledning till Fäderneslandets Antiqviteter utgifvit min Klassifikation, har en och annan Litteratör af mina vänner för mig yttrat den mening, att våra fornlämningar bäst indelas uti de Hedniska och de Christne. Men ju mera jag fått tillfälle att se och forska, destomera har jag funnit skäl att stanna vid min första plan. Den ypperlige Historicus och Antiqvarius, Professor Rasmus Nyerup i Köpenhamn, har i sin år 1806 utgifne Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge, Fierde Bind, Klassificerat de Danske minnesmärken i den ordning han önskade att de uppställdes i ett National-Museum. Han nämner där först de urgamle Hedniske (Forntids-salen), hvilka ej till viss tid kunna bestämmas, hvarmed likväl ej menas Anti-Odinska minnen: sedan de kände Hedniska (Oldtids-salen), som med någon, ehuru liten trovärdighet till viss tid hänföras: därefter Runstens-salen, såsom en mellanlänk, hvilken förenar den Hedniska med den Christna tid: och slutligen Medelålders-salen eller Christna tiden, det ena seklet efter det andra. Till Forntids-salen räknas Norrska Bauta-stenar, Danska Kämpe-grafvar, och fynd i jorden af vapen, prydnader m. m. Till Oldtids-salen hänföres däremot ej något egentligen Danskt monument, dock 2:ne, som tillhöra trakterne vid Slesvig, nemligen vallen Dannevirke och de nu förlorade guldhorn. Af de Norrska nämnes Herlögers hög i Numedalen. Men till denna klass räknas af Svenska märkvärdigheter hela 4 stycken rätt sällsamme, nemligen stenen i Grönandal i Jämtland, några hällristningar i Bohus län, såsom det tyckes, dels i Brestads socken i Stångenäs härad, och dels i Askums socken i Sotenäs härad, (dylika omtalas här Tom. 1, p. 44), Kiviks-monumentet i Skåne, och Runamo i Bleking, se här Pl. 21, 22, Fig. 81. Dannevirke, Herlögers hög och Kiviks-monumentet kunna väl med mycken trovärdighet hänföras till viss tid, men ingalunda guldhornen, hällristningarne, Runamo, och alldra minst stenen i Grönandal, som icke en gång förtjänar rum bland antiqviteter. Att vi i Sverige hafva ett icke obetydligt antal af märkvärdige äfven hedniske forn-

lämningar, hvilkas ålder kan bestämmas, hafva vi redan sett. Hvad åter jordfynd vidkommer, såsom de till stridsrustning och prydnad hörande med flere; så känner man visserligen någorlunda deras ålder, nämligen om den hög eller graf, uti hvilken de funnits, kan till tiden bestämmas. Man ser då åtminsone, hvad slags vapen och prydnader man nyttjade vid den i frågavarande tid. Annars kan man ej, i anseende till åldern, bedömma dem på annat sätt, än att i allmänhet de af sten troligen äro äldst, därnäst de af koppar, men järnarbeten yngst. Då kämpe-grafvar nämnas, är för oss svårt att veta, hvad därmed menas. Ordet kan ej betyda Bauta-stenar; ty de nämnas särskildt. Är fråga om högar; så är äfven Herlögershög en kämpe-graf. Menas stenrör med stenkista; så är Kiviks-monumentet en kämpe-graf. Det återstår att gissa på grafvar i fotangelform, eller i skeppsform, eller på de från våra något skiljaktige och i Danmark på större högar befintliga Kumelgråttor. Hvad Bauta-stenar vidkommer, så torde ej vara förmätet att vara af den mening, att de af Oden förordnade Högar och Bauta-stenar måhända bäst bedömmas i Sverige, där Oden först tog sitt säte, där hans seder först rotade sig, och där så många tusende monumenter af båda slagen finnas, så att vi säkert äfven af Bauta-stenar hafva öfver hundrade gångor så många, som de, hvilka i Norrige uppgifvas. De Norrska ovanligt stora så kallade Bauta-stenar tyckas snarare vara skydds-pelare, och om de i dem förmodade andar ej blifvit dyrkade, som vi likväl ej sakna anledning att tro; så kan åtminstone förmodas, att offer eller något slags andakts-förrättning därvid blifvit verkställd. Men om äfven detta ej kan tydligen styrkas; så kan det lika litet bevisas, att någon enda af desse sten-jättar varit Bauta-sten. Odens lag är enkel, en ätthög visar börd, Bauta-stenar betyda hjeltemod, således högar utmärkte med Bauta-stenar börd förenad med förtjänst. Alldrig talas om en ensam sten, än mindre att den skulle vara af ovanlig höjd. Alltid nämnas i pluralis Bauta-stenar. Därföre se vi hos oss i mängd 1:o högar utan Bauta-stenar, 2:o Bauta-stenar utan hög, 3:o Ätthögar med Bauta-stenar till vårdprydnad och ärofull betydelse. Desse stenar har jag, i anseende till läget på högen, kallat Fotkädja, Krona och Ätthäll, hvilken sistnämda såsom öfverst, är äfven den utmärktaste och således den mäst betydande af Bauta-stenarne. Man ser Tom. 1, Pl. 18, Fig. 55 till höger Grims högar utan, och till vänster Hunehög med ätthäll. Ätthällar hafva äfven Njords hög Tom. 1, Pl. 29, Fig. 80, Lumbers hög, se här Pl. 6, Fig. 17, och Thor Totts hög Pl. 9, Fig. 30. Äfven högar med både Ätthäll och Fotkädja, sådane som den uti Tom. 1, Pl. 1, Litt. M. äro hos oss i mängd, af hvilka flera kunna till viss tid bestämmas, såsom Ottar Wendilkråkas hög i Uppland, Brautanunders hög i Wästmanlad, Stenkils och Håkan Rödes högar i Wästergötland. Mera sällsamt är att finna Kronan i behåll, likväl har jag på Gorms hög i Skåne, den man här ser Pl. 8, Fig. 28, i Kronan räknat 22 Bauta-stenar, ehuru några kullfallne. Uti Uppland finnas omkring 2000 högar, af hvilka man

vid Gamla Upsala räknat öfver 660 och vid Ultuna öfver 700, likaledes har man vid Malma i Södermanland räknat öfver 200. På Björkö i Mälaren, nära vid stället, der staden legat, finnas en otrolig mängd, äfven ser man flera ganska betydande på Adelsö. Alla provinser hafva en mängd däraf, och oaktadt storskiften och alla förödelser, skulle man ännu i Skåne kunna räkna mycket öfver 1000. Bauta-stenar utan ätthög omgifva grafplatsen i någon viss figur, oftast antingen i fyrkant, eller i lång oval, det är i skeppsform. Af sistnämda slaget får man här se Pl. 21, 22, Fig 83, 90, 88, Pl. 23, 24, Fig. 98. Af samma slag är den så kallade Urbans graf eller jättegrafven i Skåne, Ingelstads härad, Walleberga socken, vid Kåseberga fiskläge. Desse äro således Bauta-stenar, emedan de äro stenar, enligt Odens Lag reste vid en död mans, och enligt stenarnes betydelse, vid en hjeltes grift, hvilken ej varit af börd, emedan han annars fått hög, eller åtminsone har han ej velat efter sin död hafva något slags skryt öfver sin födsel. Sturluson nämner uttryckligen, att våra urgamle Regenter, Wanlander och Domar blefvo begrafne i Sverige och fingo Bauta-stenar, men ingen enda Norrsk Konung nämnes, öfver hvilken Bauta-stenar restes, och af andra Norrmän endast Ejgil Ulsärk, och att hans Bauta-stenar voro i oval form omkring en skeppshög, hafva vi sett Tom. 1, p. 112, Pl. 16, se den medlersta och den största högen vid N:o 3. Då de, som öfverlefde efter ett fältslag, på stället reste stenar öfver slagne anförare, slägtingar, bekante och vänner; så äro dessa stenar på valplatsar egentligen ej annat än en samling af Bauta-stenar, *då* af samma ärofulla betydelse för de döda, som *nu* Riddare af Svärds-Orden med Stora Korset för de lefvande. Utom den mängd af dylika, som varit i Skåne vid Raflunda i Skipparps skog, hvaraf man ser ännu många qvarstående här Pl. 57, 58, Fig. 219, finnas omkring 600 vid Sösdala gästgifvaregård i Skåne och västra Göinge härad, Tom. 1, Pl. 11, Fig. 39, och öfver 200 har man räknat vid Fjärås Bräcka vid Kongsbacka i Halland Fig 38, likaledes på flere andra ställen, och äro flere bland dessa reste kämpe-vålnader högre än äfven den längsta soldat i Europas nu varande talrike armeer, fast ej alltid af samma perpendikulära hållning.

Då Hedendom och Christendom länge varit blandade om hvarannan är gränslinien så utsträckt, att jag ej funnit den antaglig såsom en grund för indelning af våra minnesmärken, utan har jag, i stället för tiden, tagit i betraktande deras egen natur och beskaffenhet. Såsom man sett i första Tomen, har jag således 1:o Qväden och Handlingar, 2:o Inskrifter med Runor och Munkstyl, 3:o Bilder och Figurer, 4:o Ruiner, 5:o Mynt, 6:o Vapen, Verktyg och Prydnader, 7:o Högar och Stensättningar. Ingen enda af dessa klasser är afgjordt och helt och hållet Hednisk. Afgjordt och helt och hållet Christne äro däremot Skandinaviska Mynt och Inskrifter, således äfven Runstenar. Hade någon Runsten blifvit ristad i hedendomen och af hedningar, hade man bordt finna flere, åtminstone någon, i Sverige, deras moderland, och där

de visa sig i så stor mängd. Visst är likväl, att hvarken någon Runsten, eller något af våra mynt hittills bevisligen kunnat hänföras till hedna tiden. Föga felar äfven, att man kunde säga detsamma om våra ruiner. Blandning af Hedendom och Christendom finna vi däremot bland bilder och figurer, bland verktyg, vapen och husgeråd, bland högar och stensättningar, ja äfven bland Handlingar, så vida de, som vi nu äga, väl alle äro skrifne under Christna tiden, men innehålla dock till en del qväden och traditioner från hedendomen, och handla om hedningar. Om man från de nämde klasser ville styckevis urskilja och på ett ställe nämna hvad hedniskt vore; så kunde man anföra Kummel-gråttor, Offer-högar, Offer-altaren med sina vårdprydnader, och allt hvad till hednisk gudstjenst kunde hänföras, alla urnor i grifter med sina omgifningar, och slutligen med få undantag alla ätthögar.

INSKRIFTER.

Runstenar, hvilka hvarken finnas uti Göranssons eller Worms Runstens-samlingar, och hvaraf en del ej äro kände eller beskrifne.

Pl. 57 och 58, Fig. 227. Gottland, Stenkumla Ting, Haugren eller Hogren på kyrkogården. Denna nog långa inskrift med sina flera små tillaggde rader är ganska svår att få något sammanhängande helt af. Jag läser den sålunda: *Sigmunt lit resa stain eftir brudr sina auk bro gjerva eftir Sigbjern, Santa Mikal hjelbi hans ant, auk at Botraif, auk at Sigraif, auk at Ajbjern fadur daira altr, auk bigvi han ibu Sunarstgair, vidr legdior malur nemr vatiur.* Sedan vidtager undra bågen omkring korset, som är i förbindelse med de 2:ne olika kårta rader inunder, så att man läser: *Karianum ritar ke-kun* (kerkun) *hjermvi tanna stain at Margretin bier giia* (gira) *bro fyrir sumarinjar haga.* Därefter läsa vi undra mellanraden: *Rotrisun risti runar desi fairlaifr.* Omsider slutar man med öfra mellan-raden, men för att få runorna rätt ställde, måste stenen vändas upp och ned, då man får dessa ord: *Sigmuntr sifri sviku Vaitiuml.* Jag tyder: *Sigmunt lät resa stenen efter sin broder och lät göra en bro efter* (till befordrande af själens salighet för) *Sigbjörn, S:t Michaël hjelpe hans ande, och Botraifs ande, och Sigraifs ande, och deras åldrige* (Altr betyder ålder äfven på stenen vid Sålna bro, Brocman p. 231) *faders Ajbjörns ande, och han byggde och bebodde Södergården, anlade* (äfven) *å nyo qvarnar nedvid vattnet.* —— *Karianum ritar* (Karin låter rita uti) *kyrkan, därjämte denna sten, men Margreta ber dem göra bro för* (göra gärdesgård omkring) *sommar-hagen.* —— *Rotrisson ristade dessa få öfverloppsrunor.* (Far, få: Leifa, hafva till öfvers.). ——

Sig-

Sigmunters vänner (Sifi, vän, slägting: Sifiar, umgänge, slägtskap) *sveko* (öfvergåfvo i nöden, narrade i snaran, omkommo genom lönmord etc.) *Vajtjuml.* Stenen ligger såsom en liksten, men den har tillförne varit upprest, den är 5 alnar lång och omkring 2 alnar bred. Denne store och ansenlige sten har hittills varit okänd. Den förekommer ej uti Wallins Runographia Gottlandica uti Act. Sc. Ups. icke heller hos någon annan författare, hvarken tecknad eller beskrifven, och har ingen tillförne försökt tolka dess inskrift.

Pl. 59, Fig. 228. Gottland, Halla Ting, Sjonhem, i kyrkan. Stenen ligger vid uppgången till predikstolen, är $2\frac{1}{2}$ aln lång och nedantill $1\frac{3}{4}$ aln bred. Meningen börjar här med bågen omkring korset, och läser man: *Sustrir tvar.... r brydr thria Rodandr auk Rodgutr Rodar auk Thorstain dina iftir Likkn, tai varth taudr a Vitau.* På den tvärt öfvergående rad står: *Thir iru fadur brudr.* Det är: *Två systrar* (och fade) *r bröder tre, Rodandr och Rodgutr den Röde och Thorsten* (gjorde sten) *denna efter Likkn, som blef död i Witau.* Då stenen på ett ställe har en hålighet, så att meningen ej kommit fullt ut, tilläggas till ytterligare upplysning dessa ord: *De voro fader bröder.* Wittau är en halfö vid Rügen. Stenen finnes hos Wallin p. 143.

Fig. 229. I samma Sjonhem, eller Sjonum, på kyrkogården, söder ifrån kyrkan, ligger denna sten. Den har fordom varit upprest, den är 3 alnar lång och omkring $1\frac{1}{2}$ aln bred. Inskriften är: *Rodvisl auk Rodalf dau litu raisa staina eftir syniri thria, dina eftir Rodfos, han siku Blakumen i utfaru.* Sedan står på de medlersta rader: *Gud hjelbin sjal Rodfosar! Gud sviki da er han suku!* Denna inskrift har den goda egenskap, att den både är tydlig och därjämte ganska märkvärdig. Den öfversättes sålunda: *Rodvisl och Rudolf de låto resa stenar efter tremne söner, denne efter Rödfos, honom sveko de mörkbruna folkslagen* (Blåmän, Saracener, Morer, Hunner, Tartarer, Afrikanska sjöröfvare etc.) *på en utfärd* (en långväga krigsexpedition). *Gud hjelpe Rödfos själ! Gud svike dem, som honom sveko!* Har en präst uppsatt denna inskrift, och slutat med denna önskan; så har vänskapen och hämden kommit honom att fullkomligen glömma sin Christendom. Denna sten lär vara vid pass af år 1229, och skulle således kunna få ett rum bland de monumenter, som till viss tid kunna bestämmas. Denne Rödfos lär varit med uti 6:te korståget, som Kejsar Fredrik den 2:dre anförde emot Saracenerna år 1228. Maimbourg uti sin Hist. des Croisades, Tom. 3, p. 307, 330, säger att *detta korståg bestod till större delen af Nordiska folkslag.* Uti Wisby Consistorii Arkiv förvaras ett Kejsar Fredriks Cirkulär-bref af år 1229, skrifvet i Jerusalem på stort pergament, hvilket bref innehåller en utförlig historia om detta korståg. Rödfos lär således antingen stupat i Förlåfvade landet

emot Saracenerne, eller under resan blifvit tagen af Afrikanska sjöröfvare. Sedan jag visat desse 3:ne Gottländske stenar, torde någon tycka, att jag snarare bort visa teckningen af de förutnämda i sitt slag så egna och märkliga stenar, hvilka med Söndagsbokstaf och Gyllental utmärka året. Härtill svaras, att desse 3:ne torde göra tillfyllest för att i allmänhet visa formen af, och figurerne på de Gottländske med runor ristade kyrkografvar och kyrkogårds-stenar. En del af dem hafva dubbla runor, och Helsinge s, ȯ eller ȯ, är mycket allmänt. För öfrigt är det ej stenarnas form, utan runornas innehåll, som göra Gyllentals-stenarnas märkvärdighet. Likväl hade jag visserligen äfven visat deras figurer, i synnerhet, som de finnas uti beskrifningen i Manuskript öfver den, på aflidne Öfver-Intendenten Thams kostnad och anvisning, gjorda resa af Hilfeling år 1797. Men denna Samling af Resor var nu ej att tillgå; ty den inroptes ganska dyrt på auction af Kamereraren och Bokhållaren i Banko-Diskont-Verket, C. Matton, som sjelf ämnar från trycket utgifva den, och således ej lämnar manuskriptet till begagnande åt andre. Intet är således förloradt, då man hoppas få se dessa stenar, till hvilkas förklarande jag här gifvit klaven, i sitt sammanhang med de öfrige dit hörande Samlingar, af en frikostig hand lämnade tryckte i allmänhetens händer. Nu återstod således för mig att härvid endast följa egne Samlingar.

Fig. 230. Uppland, Semminghundra Härad, Skånela socken, på klippan vid ån Qvarnströmmen. Jag läser till höger: *Jagrid* (Ingrid) *lit gjera bro iftr Ingigiri* (Ingigeri) *totur sin.* Därefter läses till vänster: *Iggihvaltr jaki markar diitu* (dentu) *at sustur sin.* Detta sista *n* skall läsas 2 gångor, är således gemensamt med båda raderna, och läses i båda de sista orden *sin.* Inskriften tydes lätt sålunda: *Ingrid lät göra en bro efter Ingegerd sin dotter, men Ingevaltr högg dessa märken åt sin syster.* Burman läser och tyder denna sten något annorlunda uti Nov. Act. Sc. Ups. Vol. 5, p. 307. Ordet hugga förekommer annars på Runstenarne äfven under desse former *hjak, igg, haku, hakva, ukt* och *hjaku.* Märke, figurer, prydnad, minnesmärke heter äfven *marki, merki, mirki,* och gjorde märke *markadi, markadu.*

Fig. 231. Öland vid Gårby. Läses: *Hardrudr raisti stain dins* (eller dinsa) *aiftir sun sin Smith, trek gudan, halfitran brudir ans sitr a gardum. — Orantr litr* (eller liti) *iakdu, — rada kan* (eller k med 2:ne kors, hvilket k skulle kunna bestyda kuml.). Det är: *Hårdrudr reste denne sten efter sin son Smidr, en bra karl. Hans halfbroder sitter i gården. Oranter lät hugga stenen af en rådig och kunskapsfull man* (eller lät hugga och anordna stenmonumentet.) *Rad* är råd, och *rada* betyder sätta i ordning. *Kuml* är på Isländska en backe, en hög, men på våra runstenar betyder det äfven sjelfva den reste runstenen. Så-

ledes står i Bautil N:o 886 *risdu kuml* likasom N:o 935 läses *ristu stein.* På ett och annat ställe är stenen mindre tydlig, likväl blir meningen densamma. Den har åtminstone den märkvärdighet att vara bland nya upptäckter. *Trek gudan* förekommer på flere stenar, se Tom. 1, p. 139, Fig. 141, 142. *Trek* eller *trik* betyder egentligen dräng, en ung rask man. På Isländska betyder *drengr* en man af tapperhet och ädelmod, stundom äfven en drabant, en hofman. Äfven på en Wästgöta-sten Bautil N:o 956, får man se *trik harda gudan*, en myeket god hjelte, en tapper yngling af ganska godt anlag, och på en i Södermanland *trig snialan*, en snäll karl (eller yngling).

Pl. 60, Fig. 232. Småland, Sunnerbo Härad, Berga socken, vid Ingelstads qvarn. *Ul* (fr l) *et rista stin efter Thurar fadur sin sax ledsogi anti.* Detta kan så öfversättas: *Ulfr lät rista stenen efter Thure. Hans fader Saxo ledsagade liket.* Hans heter väl på stenarne vanligen *ans*, men på Runberget i Södermanland, Brocman, p. 121, står *fadur buata* (bunta) *sis*, det är hennes mans fader. Verelius har i sitt Lexicon *Leidzaga*, ledsagning. Äfvenså betyder *ant* ofta ande, men *andadr* är död. Att ᛡ läses stundom för x har jag redan anmärkt, Tom. 1, p. 19. Ocksä då man lägger denna runa på sidan blir deraf ett ӿ. Den gifne tolkningen grundar sig där på, att vid *Thurar* skulle vara punkt, eller första meningens slut. Men då Runskrifter ej hafva skiljeteeken emellan meningarne, och stundom äfven ej emellan alla orden; skall nödvändigt en och annan gång inträffa, att tolkningen förändras efter som man förmodar, att skiljeteeknet skulle stått. Så är äfven här händelsen. Denna mångtydighet blir så myeket större, som *Sax* kan dels utmärka en mans namn; dels ett folkslags namn, Saxare, Tysk; och dels betyda ett svärd. Således om punkt sättes vid *Thurar*, kan den följande meningen äfven blifva: hans fader, som var en Saxare, ledsagade liket; äfven: hans faders svärd ledsagade (blef nedlagdt i grafven med) liket. Sättes punkten vid sin; så få vi denna öfversättning: Ulf lät rista stenen efter sin fader Thure: svärdet nedlades med liket. Denna sista tolkning är hvarken orimlig eller oantaglig, den utmärker ingen hedendom, utan bevisar blott, att en och annan af de förste Christne Riddare, äfvensom de fordne hedniske kämpar, fingo svärdet jämte sig i grafven. Att se dem uthuggne i full rustning på grafstenarne är ej sällsynt. Så hafva de förste Christne präster ej allenast någon gång fått inhugget på sin grafsten, sitt ämbetsteeken, en kalk, utan man har äfven lagt hos dem i grafven en kalk af något slags metall. Exempel af båda dessa sätt att utmärka det andeliga ämbetet hafva vi sett i Lunds Domkyrka. På södra gången bakom Professorernas bänkar ser man på en grafsten en kalk afbildad, och inskriften visar, att den derunder begrafne är Prästen och Canonicus Nicolaus Canuti. Att en kalk med paten af tenn blifvit funnen uti en murad graf i S:t Görans kapell, ser man uti

Iduna, Häft. 6, p. 57. Så finner man, att en del af forntidens gubbar på Gottland i en annan mening låtit lägga hos sig i grafven det käraste af sine lösöre-persedlar, tobakspipan. Den i fråga varande Runsten tillhör nya upptäckter och är ritningen af den outtröttlige Samlaren Major Ennes.

Fig. 233. Södermanland, Rönö Härad, Nyköpings Allhelgona socken, Bönestad en half mil från Nyköping. Läses: *Sumur hauka stan Sumir tud austr i tuna Asu.* Det är: *Sumur högg stenen* (åt) *Sumir*, (som blef) *död i Österländerna i Asiens stad* (en stad i Asien). Att *tuna* betyder en stad, visar våra namn Sigtuna, Eskilstuna, Håtuna med flere. Sumir har således dödt på ett korståg, förmodligen ej i Jerusalem; ty då hade här stått att han blef död *austr i Jorsala*, utan i någon stad, som Runristaren ej känt, måhända Acre, och då torde han varit i sällskap med Thora, som omtalas på Saleby-stenen, se Tom. 1, p. 28. I alla fall hörer stenen till 11 eller 1200-talet. På en sten i Upland, Bautil N:o 172, kallas Korsfararne *Asifara*, eller Isifara, det är Asiefarare. Sundler uti sin Disputation De Nycopia berättar, att vid ett berg nära Bönestad fordom varit en hednisk offerlund jämte fyrkantige och ovale altaren af store hoplaggde stenar, hvilket allt nu är förstördt. Han nämner äfven, att här varit Rönö Härads fordna Tingsställe, bestående af 3:ne Domstens-banor i cirkel-form, hvardera med Drottsäte och däromkring 12 Domstenar alla af mennisko-höjd, jämför Tom. 1, p. 64, att häromkring äro flera ätthögar, bauta-stenar och runda samt fyllda stensättningar, se Tom. 1, p. 53, att vid västra sidan af offerlunden är en aflång hög, Jättehögen kallad, 64 fot lång och 24 bred med en oval fotkädja, och att Runstenen fordom stått på Jättehögen, men att den blifvit förd till Bönestads gärd och laggd till trapp vid en förstuga. Att det är länge sedan den stått upprest på högen, är äfven klart däraf, att ej Göransson funnit den och infört den i sin Bautil.

Fig. 234. Uppland, Åsunda Härad, Näs socken, i en källare i Hjalestad. Här ser man dessa ord: *Jubiiri* (Jubjarn) *auk Thurkisl raistu staii* (stain) *diia* (dina) *aftir Oslaik sivar sii* (sin). *Gud hjelbi anu han!* Det är: *Jubjörn och Thorkel* (namnet nyttjas ännu i Skåne) *reste denne sten efter Oslaik, sin svåger: Gud hjelpe hans ande!* Stenen är af de senare upptäckter och uppgifves ej af Göransson. På stenen i Curios Samling N:o 13 förekommer ordet *sveru*, som där betyder Svärmoder, men på stenen i Hjalestad står *Sivar*, som kan betyda svåger, eller svärfader, och förekommer ej på något annat ställe.

Fig. 235. Uppland, Sollentuna Härad, kyrkogårdsluckan i Ed. Nu i Museum i Oxford. Läses: *Thorstin lit gera merki ftir* (iftir; ty *i* uti merki skall läsas 2 gångor, och af en sådan händelse har det stundom blifvit ett bruk, att i ordet eftir utelämna den första vokal i, e eller a) *Svin*

fadur

fadur sin uk ftir Thori brudur sin, dir hvaru hut til Gi-ika (girika), — *k* (auk) *iftir Ingithuru modur sin. Ubir risti.* Det är: *Thorsten lät göra märket efter sin fader Sven och efter sin broder Thore; de foro ut till Grekland* (Constantinopel, Grekiska Kejsaredömmets hufvudstad, se Tom. 1, p. 25); *och efter sin moder Ingithora. Ubbe ristade* (stenen). Om Ubbe se Tom. 1, p. 27. På ordet *iftir* utelämnas äfven båda dessa *i*, utom flere andre förändringar på runstenarne, således finnes: *iftir, ftr, ftir, iftr, itir, uftir, ufir, ifyr, uftr, ibtir, aftir, afti, aftr, aft, afir, aif-tir, abtir, abtar, aiftr, eftir, eftr, eft.* År 1689 förde Ängelske Ministren Robinsson, med Konung CARL XI:s tillåtelse, 2:ne Svenske Runstenar till Ängland, och förvaras de nu vid ingången till Akademiens Museum i Oxford. Af dessa är blott en, nämligen den från Anderstad i Uppland och Simtuna, uppgifven i Bautil, där den finnes N:o 661.

Pl. 9, Fig. 31. Skåne, Onsjö Härad, Strö, största Runstenen vid den så kallade Tulles Hög, Fig. 30, som förmodas vara Thor Totts grafplats. Högen är nu endast 119 alnar i omkrets, 50 alnar lång och 20 bred. Den har fordom varit bredare, men blifvit af de närgående plogar allt mera förminskad. Den har namn af sin runda, endast en half alen höga ätthäll, som kallades Lille Tulle af sin trubbiga form; ty *tuli* betyder en trubbig påle. Denne Lille Tulle är längesedan af en Tage Tott bortförd och använd, då Eriksholm byggdes, men nu är en annan nästan dylik ditsatt. De 6 stenar, som synas nedomkring, lära vara qvarlefvor af en fotkädja. De äro 3, 4 och 5 alnar höga. Tvänne af dem äro Runstenar. Fig. 31 har denna inskrift: *Fadir lit hugve runar disi uftir Osur brdur* (eller brudur) *sin is* (Worm p. 147 läser *sinas*) *nu varth tuthr arff* (så läser Worm. Stenen är vid sista ordet mycket sliten, och nu skulle man troligast läsa *tuthr i vig*, att han blef död i krig, eller i *Wik*, i Wiken eller Bohuslän). Således blir meningen: *Fadder* (ett ännu brukligt mans namn i Skåne) *lät hugga* (uti hugve, annars hugva, visar sig redan då en Dansk och Skånsk dialekt) *dessa runor efter sin broder Osur* (Oskar), *men han blef död i krig*, eller i Bohuslän. Däremot tyder Worm: han blef Thors arfvinge, nämligen arfvinge efter Skånska Höfdingen Thor Tott, som var den förste af den gamla Tottiska slägten, som antog Christna läran, blef döpt 1145, författade Skånska kyrkolagen tillika med Biskopp Eskil 1162, grundlade samt med stora inkomster försedde Bosjökloster 1181, och lät slutligen begrafva sig i en ätthög. Så lät äfven Erik Rosenkrantz i Jutland, den förste Christne af sin ätt, begrafva sig i förfädernas ätthög. Se mera härom i mina Skånska Handl., Skånes Höfdinga Längd, p. 338 etc. Denne sten är således ej rest till minne af Thor Tott, utan af en vid namn Osur, som förmodligen med honom varit beslägtad. *Os* är på Isländska å-mynning, åmun, men *osur* är söt, såsom mjölk, då den ännu ej blif-

vit sur: sannerligen ord, hvilka ej äro lämplige att förklara betydelsen af ett Götiskt Kämpe-namn. Man måste således uppsöka andre. *As* kallas den med Oden hitkomna Guda-slägt, *Geir* är spjut. *Asgeir* betyder således den Götiske Höfdingen med spjutet, och af detta Asgeir har blifvit Osgur och *Osur* som är detsamma som Ossians *Oskar*, eller Osgar. Vid Wallkärra nära Lund förekommer äfven en Oskars eller Osurs sten, se Pl. 51, 52, Fig. 186, hvarom fram bättre. På Runstenarne heter dödde *To*, men död heter ömsom Thuthir eller *þuþir*, *þutu*, *taeþr*, *taiþir*, *tauþr*, och *tauþ*. Dotter heter på Runstenarne *tutir*, *totir*, *totr*, således skulle *Tuþr arf* äfven kunna betyda, att efter Osurs död, ärfde dottren hans egendommar. Desse siste ord äro nu så förslitne, att man intet om dem med visshet kan afgöra, men om sista ordet äfven i Worms tid varit till en betydlig del bortnött, så torde det han läsit för ᚼᚱᚠᚠ verkligen varit ᛁᚢᛁᚠ eller *i vig*, men *vig* är dråp, *vigr* är krigisk, betyder äfven en lans, och *viking* är sjöröfveri. Meningen blir då, att Osur blef död i krig. Denna sten är i alla fall ingalunda rest öfver någon Thor, utan öfver en Oskar, förmodligen Thors slägting. Likväl är ganska troligt, att Thor Tott hvilar i denna hög. Således innehåller denne sten ingen underrättelse, öfver hvilken högen är rest, utan kunna inskrifterna på båda stenarne anses för några familie-anteckningar, och såsom minnes- och ärestoder öfver Riddersmän af samma ätt, som den utmärkte Man, hvilken hvilar i högen. Att Runstenar på vida fältet ej äro märken vid de aflidnas grafvar, utan från dem mer och mindre aflägsne minnesstoder, som uppgifva deras namn, deras slägtskap med de efterlefvande och stundom ett par ord om deras bedrifter, är en alldeles afgjord sanning. Den mängd af stenar, som yttra Christne tankar och önskningar, äro afgjordt reste till minne af personer, som äro begrafne i och vid kyrkor. De som nämnas hafva dödt på resor, eller i främmande länder, hafva där blifvit begrafne, eller stadnat på sjöbottnen. Likväl hafva slägtingar vid vägar eller utmärkta ställen haft stenar, där de firat deras minne och erinrat om stenens, runornas och figurernas betydelse. Så firade de hedniske Förfäder sina dödas minnen vid deras högar och bauta-stenar. Gamla seden med reste Runhällar på fältet bibehölls längst af allmogen. De förnämare började på helgade ställen få liggande grafstenar med munkskrift. Slägter utdogo eller bortflyttade, sekler förlupo, inga minnen firades vid runstenarne, ingen tradition upplyste dem, och de gifva ofullkomlige underrättelser åt en efterverld, som gjort deras tolkning till en vettenskap.

Fig. 32. På denna vid den föregående varande sten läser man: *Fadir lit hugva stan dus* (så mycket kan man ännu läsa, men Worm har därtill kunnat urskilja) *uft Tuthr ok Ebe*, det är: *Fadder* (förmodligen, den samme, som låtit hugga Fig. 31) *lät hugga denne sten* (sedan

följer enligt Worm) *efter Thor och Ebbe.* Hvad man nu med visshet kan antaga är, att en ansedd man, som hetat Fadder, här på 2:ne stenar, vid en ätthög med ätthäll och fotkädja, låtit rista minnen af döde slägtingar, och att de alla varit beslägtade med den som i ätthögen hvilar. Äfven är ganska troligt, att den nämde Fadder vid den tid innehade de i grannskapet varande gods, hvilka af urminnes tider tillhört den gamla Tottiska ätten, nämligen Näs och Eriksholm, eller såsom det nu kallas Trolleholm. Då man nu vet, att våre bofaste Förfäder hade sina ätthögar inom sina gods och på egna ägor, då Strö by i Onsjö Härad tillhör gamla Tottiska Herresätet Näs, och då man af Sophia Brahes Slegtebog af år 1626 vet, att Thor Tott antog Christna läran, men lät begrafva sig i en ätthög; är väl ganska troligt, att just denna märkliga hög är den ryktbare Thor Totts hvilo-ställe. Braheska och Tottiska ätterna voro genom giftermål med hvarannan beslägtade, således var ej underligt, att den forskande Sophia Brahe kände noga till Tottarnes Historia och Genealogier, hvaraf vi se, att ätten är äldre än denne Thor, och kallades förut Axelsson. Att Sophia Brahe uppgifver, att Thors hög är vid Kjeflinge, tror jag hafva kommit däraf, att då man för henne nämt Tullinge hög, som är gamla namnet på högen vid Strö, i anledning af ätthällen Tulle, har hon tagit Tullinge såsom benämning af stället, därvid högen var. Men nu finnes intet ställe i Skåne, som heter Tullinge, således har hon trott det vara detsamma som Kjeflinge vid Lund. Sedermera har Messenius uti Theatr. Nobil. p. 64 anfört oricktigt, både att Thor var stamfader för Bonde-slägten, och att han ligger begrafven i Kycklinge högen vid Kjeflinge. Kycklinge backe nämnes äfven af Lagerbring i Sammandraget D. 6, p. 44. Detta senare tillägg af högens namn kommer förmodligen däraf: i Skåne kallas stundom kummelgråttor Kycklinge-hönor, emedan en stor Takhäll hvilar på flere mindre kummelblockar, hvilka liknas vid kycklingar under hönans vingar. Ett sådant stenmonument har varit på en backe vid Kjeflinge. Men har det varit ett grafkummel; så har dess ålder gått omkring 1000 år före Thor Totts tid. Har det åter varit ett sednare Götiskt offeraltare; så hade den Christne Thor ej där eller därvid blifvit begrafven. Men då detta monument i alla fall varit märkligt och man kommit på den tanke, att Thor skulle ligga vid Kjeflinge, så har man trott sig ej kunna utmärka något annat ställe än Kycklinge-hönan. Sedan kummelgråttan blifvit förstörd, har man i någon hög vid Kjeflinge funnit ett råstigt svärd, då man tagit det för rätta stället. Sjernman har ej funnit sig vid desse benämningar, utan med någon ändring, säger han i sin Matrikel D. 1, p. 3, att Thor ligger begrafven på Kycklinge-hed vid Lund. Rehbinder åter p. 189 säger Hyltinge-hög utanför Lund. Kjeflinge ligger en mil ifrån Lund. I alla fall då i och vid Kjeflinge af urminnes tider ej varit, icke heller ännu är något Herre-säte; har Worm p. 147 på goda skäl visat, att rätta stället är vid åfvannämde Oskars sten vid Strö i Onsjö Härad på Landskrona trakten. Äf-

ven är troligt, att den gamla värs därifrån förskrifver sig, däruti man låter Thor berätta, hvad han skänkt åt Bosjökloster, och att han ligger begrafven i högen. Det blir då äfven troligt, att de män, som nämnas på dessa Runstenar, äro Tottar. I allmänhet äro Runstens-namnen dels de samme som de nu bruklige, särdeles bland allmogen; dels i grunden de samme som våra, men så förvände, att de svårligen kunna igenkännas; dels hos oss obruklige, men som igenfinnas hos ett och annat med oss beslägtadt folkslag; dels nu ej mera i bruk, men kända af forntidens Sagor; dels helt och hållet förlorade, och äro desse merendels af en besynnerlig sammansättning, okände både till rätta uttalet och till betydelsen, om de någonsin haft någon. Man vet väl ej säkert, om Worm i sin tid nog tydligen på denne sten kunnat läsa *Tuthr ok Ebe*. Emedlertid kunna de på stenarne tydlige och otydlige namn Tuthr, Fader, Osur och Ebe jämföras med de omkring 1500-talet kände Tottars namn, som voro Thor, Tage, Axel, Otto, Holger, Peder, Erik, Stig, Åke, Kjeld, Knut, Anders, Nils, Philip, Lauritz m. fl. och man skall finna ganska liten eller ingen likhet.

Andre Inskrifter med Runor. Pl. 23 och 24, Fig. 91. Småland, Södra Möre Härad, i kyrkan i Hösmo är en Dopfunt af sandsten. Öfra delen är rund $1\frac{1}{4}$ aln i diameter. Foten är fyrkantig med en krans för att uppehålla öfra delen. I alla fyra hörnen äro uthuggne bilder, hvilka tyckas föreställa präster i sin skrud. Öfverst omkring brädden läser man: *Jag bid dig det ti du bid itklega furer den man sum mig gjorde, Jakob het han*, det är: Jag beder dig detta, att du beder idkeligen för den man, som mig gjorde, Jacob hette han. De förste ord äro något otydlige, men om de också varit alldeles utplånade, hade skadan varit helt obetydlig. De äldste Dopfuntar, särdeles på landsbyggden, äro af sten och så rymlige, att barnet helt och hållet kunde neddoppas. Funten invigdes fordom hvarje Påskafton och fick ingen sedan, utom prästen och klockaren, taga med handen inuti funten, vid särskildt i Upplands-lagen utsatt straff. Men då man aldrig kunde vara säker, att icke någon ohelgelse ägt rum, blef funten, ehuru mindre högtidligen, invigd hvarje gång någon döpelse skulle förrättas. Funtens plats var i början vid kyrkodörren, därföre att de förste döpelse-ceremonier började i vapenhuset, såsom den första exorcismen eller afgrundsandans utdrifvande, — korsandet, — läsning med handen på hufvudet, — användandet af (visdommens) salt, som lades i munnen, — stora besvärjelsen i Treenighetens namn, då beelsebub dels kallas Du orene Ande, dels Du Fule Djefvul, — slutligen uppläsandet af Evangelium och bönen Fader vår, hvarefter barnet infördes i kyrkan, vid hvars ingång det således fick inträde i Christna Församlingen, då det nu vid funten döptes, smordes med olja, korsades å nyo, iklāddes ett hvitt obesmittadt kläde, och slutligen fick ett ljus i handen för att vid Christi ankomst få inträde i den Himmelska bröllopssalen. Äfven äldre, som döptes, fingo hvita kläder,

der, hvilka de buro i åtta dagar, se Olof Tryggvassons Saga hos Sturluson Cap. 88, hvarest omtalas, att 2:ne nychristne, under de 8 dagar, då de voro *in albis*, eller såsom Isländarne kalla det, i *hvita wodum*, hade gästabud hos Konungen. Dessa hvita kläder lära gifvit Sigwathur Skald anledning att kalla Frälsaren Hvita Christ. De hvita döpelse-kläderna upphängdes i kyrkans klädkammare Söndagen efter Påsk, som därföre kallades Hvita Söndag, eller Dominica in albis. Våre Förfäder låto stundom på dödsbädden kläda sig i samma hvita kläder. På våre Runstenar kallas det att dö i *hvita hvadum*, hvilket man någon tid ej förstått, utan söktes någon valplats eller något ställe af detta namn, där den döde förmentes hafva aflidit. Bland märkliga dopfuntar har jag sett en i Gislöf i Skytts Härad i Skåne, som står midt i kyrkan och har på undra delen en ugn, för att om vintren hålla vattnet ljumt; en i Strängnäs Domkyrka, helt och hållet gjuten af malm, öfver en aln djup med fyra fötter, en bild på hvar fot och på öfra delen Ängelens hälsning till Maria på Latin med Munkstyl, och en af sten i Pjetteryds vapenhus i Småland och Sunnerbo Härad med Runskrift, innehållande någon del af samma Ängla hälsning, och visas teckningen däraf i Nordiska Fornlämningar, IV. På någre få ställen finna vi vid kyrkorna gamla stenkar till annat bruk, nämligen vigvattens-kärl. Detta kärl stod vid ingången till kyrkan och hade ett tillräckligt förråd af vatten, som förut i kyrkan var invigdt, hvilken invigning förrättades hvarje Söndag. Hvar och en, som gick i kyrkan, tog med ett par finger i vattnet och gjorde korstecken öfver ansicktet och öfver bröstet. Stundom gick prästen och med en stänkborste stänkte på folket vigvatten, hvilket i ett prydligt och därtill passande kärl bars efter honom af klockaren, på Latin lästes då Davids ord: Skära mig med isop. På några ställen på landet tog hvarje husfader, då han gick ur kyrkan, af det stora vigvattens-karet en viss portion vatten hem med sig, hvarmed han, så långt det räckte, bestänkte hemma qvarlämnade barn och tjänstfolk, ja äfven kreatur och alla hörn i huset. I Wadshult i Småland och Mo Härad ser man vid kyrkan ett stenkärl af så ofantlig massa, att flere par oxar skulle erfordras för att transportera det. Denna stenblock tyckes ej vara passande till dopfunt, snarare torde den varit ett vigvattens-kärl, tillräckligt för en folkrik församlings husliga behof af en helig bestänkelse. I Småland, i den efter dess märkvärdiga Blända benämda Blädinge socken, i kyrkans vapenhus, ser man väl en dopfunt af sten, och rundt om den medlersta ringen ristade Runor, men dessa gifva ingen mening.

Pl. 2, Fig. 5. Småland, Wästra Härad, Wrickstad, på klockan läses: *Ave Maria*, *gracia* (gratia) *plena*, *tominus* (Dominus) *tekum*, *benetikta* (benedicta) *tu i* (in) *mulieribus*, *et benetiktus* (benedictus) *fruktus ventris tui! amen tikant* (dicant) *omnia!* Detta är Ängelens häls-

ning till Maria, enligt Luce Cap. 1 v. 28: *Väl dig* (Maria), *du benådade! Herren är med dig, välsignad du ibland qvinnor!* härpå följer af Elisabets kälsning v. 42: *och välsignad ditt lifs frukt!* sedan har man af egna ideer tillagt: *allt* (hvad lif och anda hafver) *säge* (härtill) *amen!* De Påfviske, som dyrka Maria, hafva gjort denna Ängelens och Elisabets hälsning till en daglig och ofta upprepad bön, och beräkna de på sina radband, rosarier, eller rosenkransar, en större pärla för *Pater Noster*, eller Fader vår, och en mindre för *Ave Maria*. *Rosarium Mariæ*, eller det mindre radbandet hade 55 kulor, pärlor, eller *knäckar*, såsom man kallade dem, men *Psalterium Mariæ*, eller det större radband hade 150. Båda hade efter hvarje större pärla 10 mindre, således då man efter räkningen på det mindre Rosarium bedit den bön, Frälsaren oss sjelf lärt, 5 gångor, hade man hälsat Maria 50 gångor. Såsom inskrift med munkstyl finner man ej sällan detta Ave Maria mer och mindre fullständigt på klockor, dopfuntar, monstranser m. m. — Hvad slutligen Runor vidkommer, så hafva vi redan i Första Tomen gifvit en afhandling därom p. 12 etc. och visat Runstenar p. 28 samt Pl. 16, A. Pl. 43, Fig. 141, 142, 143, 144, och här skola vi, utom de p. 23 etc. redan anförde, förklara Pl. 51, 52, Fig. 186, 188, 189, då vi särskilt uppgifva antiqviteterna uti och närmast vid den urgamla staden Lund. Andra Runinskrifter hafva vi sett Tom. 1, Pl. 40, Fig. 122. Pl. 41, Fig. 124, 125, och här hafva vi, utom hvad p. 21 och p. 28, N:o 10 förut nämdt är, inskriften på dryckeshornet Pl. 47, 48, hvilken skall förklaras vid uppgifterna om Museum Historicum i Lund.

Munkstyls Inskrifter hafva vi sett i Första Tomen på grafvar Pl. 36, Fig. 100. Pl. 39, Fig. 111, på klockor Pl. 29, Fig. 79. Pl. 39, Fig. 114, på Dopfat Pl. 40, Fig. 117, 119, på annat till andeligt bruk Pl. 24, Fig. 68. Pl. 40, Fig. 118, på gamla dryckeskärl Pl. 39, Fig. 112, 115, 116. Pl. 40, Fig. 121, 123, och dessutom Munkstylen särskilt afhandlad p. 34 etc. Här hafva vi redan förut haft Munkstyls Inskrifter p. 31, 32. Vi tillägga här följande. På en Monstrans af silfver i Strängnäs Domkyrka läser man med Munkstyl: *In nomine Jesu omne genu flectatur, celestium, terrestrium et infernorum*, eller Pauli ord, Philipp. 2: 10, i Jesu namn skola sig böja alla knä, deras som i himmelen, på jorden och under jorden äro. Denna inskrift passade här så mycket bättre, som knäböjning för Monstransen, då det helgade brödet låg däruti, hörde till de vanlige religionsbruk.

Pl. 53, 54, Fig. 194. Uppland, Norunda Härad, Wikstad. På en Monstrans läses: *Crucem tuam adoramus, Domine! et sanctam resurectionem tuam laudamus, et glorificamur* (vid ritningen på stenen äro bokstäfverne *fi* af förseende uteslutne, i alla fall blir det ingalunda ricktig Latin; ty meningen är: gloriamur de sancta hac cruce) *sanctam hanc* (korstecknet betyder här crucem). *Propter crucem venit gaudium miserorum Domini Jesu Christi filii Dei vivi* (här betyder korset endast slut på meningen).

Crux Christi sit nobis salus et vita! det är: Herre! vi tillbedja ditt kors och vi prisa din heliga uppståndelse, och vi göra oss en ära af detta heliga kors: för korsets skull kommer glädjen till de elända (ångerfulla), som tillhöra Herren Jesus Christus, lefvandes Guds Son: Christi kors förläne oss sällhet och lif! — — Säkert har i denna Monstrans varit i dess undre del infattade stycken af Christi kors. På Gottland, Rute Ting, i Bunge kyrka får man se den Monstrans, som här är tecknad Pl. 21, 22, Fig. 86, och föreställer den allmännaste form på denna fordna helgedom. Ordet *Monstrans* kommer tydligen af det Latinska *Monstrare*, att visa, emedan den ej allenast på altaret jämte kalk och patén var uppställd till prydnad och åskådande, utan äfven kringbars omkring kyrkan och ut på gator och gränder, för att offentligen uppvisas. Monstransen var ett kärl af guld, eller vanligen af silfver, merendels förgylldt, hvaruti lades det till Nattvarden hörande vanliga bröd, sedan Prästen helgadt och invigt det till andeligt bruk. Det sålunda consecrerade och i Monstransen förvarade brödet kallades *Guds Likama*, emedan man skulle tro, att det var förvandladt til Frälsarens Lekamen, hvarföre det både af prästen och folket, ej allenast, såsom i alla fall tillbörligt var, med vördnad ansågs, utan äfven tillbads och dyrkades. Monstransen förvarades i ett öfverst i kyrkan därtill inrättadt rum, kalladt *Ciborium*, ett ord, som egentligen härleder sig från Egypten, har ifrån Grekiskan inkommit i Latinen, och betyder ett dryckeskärl i form af en Egyptisk böna. Flere gamla till kyrkans prydnad hörande arbeten, som åfvantill visat denna pokal-form, hafva därföre blifvit kallade Ciboria. I äldre tider betydde således Ciborium den då brukliga höga, kupiga, och efter tidens smak präcktigt utsirade betäckning eller himmel öfver altar-bordet. Sedermera har man kallat de små rum Ciboria, uti hvilka helgons bilder stå på gamla altartaflor och annorstädes, med därvid prydligt utsmyckade tak och omgifningar. Se dylika här Pl. 34, 35, Fig. 114. Äfven på grafstenar får man någongång se den dödes bild infattad uti ett slags Ciborium, och stundom flere smärre Ciborier med helgons bilder därvid, se Tom. 1, Pl. 36, Fig. 100. Ciborier till Monstransers bevarande kallades Heliga Lekamens Hus, och blefvo de efter reformationen förstörde och igenmurade. Då gamla Rimkrönikan talar om Carl VIII, anföres att intet skönare Ciborium i Sverige fanns än det, som Konungen lät göra i Wadstena kyrka till Monstransens bevarande. I Svartbrödra klostret i Stockholm, som varit beläget vid Svartmangatan, fann man en Monstrans, innehållande 642 lod silfver, hvaraf man lät slå mynt. I Ramundaboda kloster i Bodarne socken i Nerike vid gränsen af Wästergötland fann man en af 279 lod, och i Hillersjö kyrka i Uppland och Svartsjö Län har man sett en af emot 80 lod, men äfven finnas de, som icke hålla mera än omkring 50 lod 4). Procession med Monstrans företogs, utom de 3:ne stora högti-

4) Rhyzelii Monasteriol. p. 43. Dükmans Ant. Eccles. p. 176. Bælters Kyrk. Cerem. p. 182.

der, Palmsöndag, Festum Purificationis det är Marias Ränselsedag eller Kyndelsmässa, Dies Assumtionis eller Marias Himmelsfärds dag, Dies Dedicationis det är kyrkans invigningsdag eller Kyrkomässodag, Commemoratio Fidelium Defunctorum eller Alla Själars dag, Festum Omnium Sanctorum det är Allhelgondag eller Helgona-Mässa, samt vid flere högtider. Jämte Monstransen bars i processionen: — vigvatten, — höga därtill inrättade kors, hvilka stundom vid rika kyrkor voro af silfver, — stänger med ljus i 3:ne ljusarmar, — Processionsfanor, hvarpå voro målade antingen Helgons bilder, eller ett Crucifix. Vid gåendet uti och utomkring kyrkan söngs och ringdes, och då processionen kom ut på gator och gränder, lät man höra ett slags små chorklockor, som man fört med sig. Annars nyttjades de egentliga chorklockor vid Nattvardsgång, då Klockaren ringde på dem i det ögonblick, då Prästen upphöjde Hostian, eller paténen med oblater, på det församlingen skulle nedfalla och tillbedja det helgade brödet. Äfven Monstransen tillbads under processionen, den som såg eller mötte den skulle falla på knä, stora syndare kröpo på sina knä för att få förlåtelse, och de rätt botfärdige kommo krypande nakne till öfra delen af kroppen. Någre af de andelige sjöngo, andre läste dels högt, dels för sig sjelfve, hvarföre de höllo i händerna sina böne- och mässe-böckor, som kallades Tidaböcker, Agendeböcker, Breviarier, Missaler, och när de voro rätt fullständiga fingo de namn af Plenarier 5). Ingen fick vid detta tillfälle ofredas, och gamla

5) Någre af de mera utmärkte Mässe-Böcker voro så inrättade, att den ena sidan af bandet var mera prydlig än den andra; den var silfverbeslagen och visade Crucifix, Helgonsbilder, eller Bibliske Historier, ja hade stundom infattade ädla stenar och små förvaringsställen för reliker. Denna väl utsmyckade sida af bandet begagnades till Osculatorium. I anledning af Pauli tillsägelse att hälsa hvarandre med en helig kyss, var det ett bruk uti Christna Församlingens första oskullds och förföljelses tillstånd att efter böner, efter Gudstjensten och i synnerhet efter Nattvardens annammande, gifva hvarannan Fridens kyss, som kallades Pax eller Osculum Pacis. Men då detta med tiden gaf anledning till missbruk, påfann man, att Friden icke mera skulle levereras in Natura, munn mot munn, utan transporteras genom en liten tafla af Silfver eller annan materia, hvilken prästen räckte åt hvar och en af de närvarande att därpå kyssa. Denna kyssarnas tafla kallades äfven Pax, men dess egentliga namn var *Osculatorium*. Äfven nyttjades Biblen, men i synnerhet Mässeboken till Osculatorium. Att kyssa de heliga figurer och bilder man såg på taflan eller boken kallades att kyssa Pacem. Prästen kyste först sjelf Osculatorium, sedan framräckte han det åt Guds församling. Ordspråket säger: man är sig sjelf närmast. Därföre berättar Hertel uti sin Beskrifning öfver Århus Domkyrka, Del. 1 Häft. 3 p. 39, att då Fäderne i det heliga kapitlet i Ribe blefvo högst oeniga om Biskopps-valet, fattade de i en så förtviflad belägenhet det råd, att anförtro hela valet och afgörandet åt en gammal hederlig Land-Präst, Herr Peder i Roagger, men då Herr Peder kom i Consistorium att förrätta valet, sade han: jag har i alla mina dagar hört sägas, att den som har Pacem han pacerar sig sjelf först. Därefter valde han på sig sjelf, och blef verkligen Biskopp i Ribe stift. Ett liknande katolskt ordspråk säger: Den som har korset han signar sig sjelf först.

gamla Kyrko-balken bjuder, att brott emot denne så kallade Frid med Guds Likama skulle straffas lika som då ofrid föröfvades i sjelfva kyrkan. Vid flere högtidlige tillfällen och äfven på några ställen vid processioner framställdes de så kallade Reliqvaria eller Sanctuaria i kyrkan till allmänt åskådande. Desse voro kärl af ganska olika former, uti hvilka förvarades stycken af Christi kors, ben af helgon med flere dylika Reliker, och hos oss förekom ej sällan qvarlefvor af de 11,000 jungfrur. Dessa helgedoms kärl buros äfven omkring med i processionerna vid vissa tillfällen, i synnerhet framsattes, visades och äfven kringburos de Festum Reliqviarum, eller Helgedommadag, ja på några ställen tillställde man sådane processioner då Konungar eller Höfdingar besökte orten. Men på alla ställen gick man i procession för att insamla penningar till uppbyggande af kyrkor och kloster. Ändamålet af processioner var således; dels att hos allmänheten underhålla sinne och känsla för Religion, samt tron på brödets förvandling i Nattvarden, på Reliqviernas helighet och kraft, och på de Andeligas stora värde, såsom ständigt sysselsatte med böner och Religions-ceremonier; dels att få sammanskott till kyrkor, kloster och präster; dels att visa aktning emot Öfverhets-Personer; och dels att nedkalla välsignelse och god årsväxt samt afböja landsplågor. Detta sednare trodde man i synnerhet skulle vinnas genom processioner under gångdagarne, hvilka vi redan förut p. 26 haft tillfälle omtala. Flera ändamål kunde således förenas, hvarföre stundom hände, att då man gångdagarne vandrade ut på landet omkring åkrar och ängar, emottogs med det samma offer, så väl af penningar, som af viktualier. Man tror att gångdagarnas firande härleder sig från ett påbud af den Helige Fadren Gregorius Magnus år 590, då i Rom en så förfärlig päst grasserade, att man ofta dödt utan föregående sjukdom och helt oförmodligen, då ett nysande påkommit. Härifrån tror man den sed hafva sin upprinnelse att säga *Hjelpe Gud!* då någon nyser, ett bruk, som ännu, efter öfver 1200 års förlopp, ej hunnit blifva urmodigt, hvilket är ganska förundersamt, ehuru det nu merendels anses såsom en meningslös artighet, hvarföre det ej sällan förvandlas till ett *ödmjuka tjenare!* Visst är, att denna urgamla och goda önskan, hvars anledning af nysandets farliga påföljd få känna, vore nu mera nödig och passande, då man ser en med hårdt bunden halsduk, en lungsiktig i valsen, eller en hetlefrad, som börjar träta. Våra bönder i en del landsorter använda den ganska väl, då de se någon arbeta på marken, eller då de komma in till en sjuk. — Någre Monstranser kunna, utom sin högre bestämmelse, äfven anses för Reliqvaria, emedan Reliker i foten och nedre delen voro infattade och förvarade. Uti mina Skånska Saml. p. 46 etc. uppräknas Reliqvaria af åtskilliga former, hvilka tillhört Lunds Domkyrka, men förmodligen blifvit förde till Köpenhamn, hvarest äfven i Kongl. Bibliotheket förvaras en förteckning på dessa helgedoms-kärl. Häribland voro någre större och mindre Crucifix af guld och silfver med in-

fattade ädla stenar. Häruti förvarades understuckne antiqviteter, ansedde såsom minnen af Christi lidande. Af Monstranserne voro en af förgyldt silfver, en af slipadt glas med fot af gulld, en af kristall, en dylik, omlindad med förgyldt silfver, alla med infattade reliker. Af silfver-beläten var ett stort, föreställande S:t Laurentius, ett var S:t Barbaras, ett förgyldt var Konung Knut den Heliges, ett, (förmodligen S:t Sigfrids) höll en ask i handen, däruti flere af Sigfrids ben förvarades, och är det ej ovanligt att jämte detta helgon se ett kärl med hufvuden af hans 3:ne slägtingar, som mördades vid Wexiö, äfven torde på denna ask desse 3 hufvud varit ingräfde, ett litet silfverbeläte höll en bägare i ena och en korg i andra handen. Bägaren tyckes gifva anvisning på Evangelisten Johannes, se Tom. 1. p. 43, 44, och korgen torde icke varit annat än den gryta, uti hvilken han blef kokad i olja, se här p. 28. Alla dessa beläten innehöllo reliker äfven som följande: ett hufvud af silfver, äfven ett annat silfver-hufvud med krona, och däruti S:t Laurentii hufvud: Konung Knut den Heliges arm uti en arm af silfver, som håller riksäpplet och därpå ett crucifix: S:t Clemens fingrar uti en hand af silfver: S:t Britas fingrar uti en silfverhand, som håller en penna: en förgylld silfver-krona och däruti stycken af Christi törnkrona: flere skrin af silfver, däraf ett förgyldt och prydt med figurer: ett skrin af elfenben med flere figurer af djur och foglar: askar af silfver och kristall, samt en af elfenben med de 12 Apostlar ingräfde. Dessutom stod i det medlersta stora chor på norra sidan vid Ärkebiskoppens Sakerstia 3 stora skrin med Reliker, hvilka på 3:ne bårar plägade bäras omkring Lunds stad de stora bönedagar och den stora Litaniansdag (förmodligen gångdagarne). De föregifne helige antiqviteter, som uti alla dessa olika slags Reliqvarier förvarades voro: stycken af Paradisträdet (man borde hafva tillagt, bärgade i Noaks ark och transporterade till Lund af Magog, om ej Adam långt förut hitfört dem vid sin resa till Kjälkestad): stycken af krubban, i hvilken Christus föddes: af stenen på hvilken han satt, då han fastade i öknen: af den sten på hvilken han satt, då han i Gethsemane svettades blod (Evangelisterne nämna ej, att han där satt): af den påle, vid hvilken han blef hudflängd: träbitar af hans kors: jord af hans graf: refben af Evangelisten Mattheus: jungfru Marias kläder, (förmodligen köpte, om ej på auktion i sterbhuset, åtminstone på Roms marknad med reliker): stycken af det kors, på hvilket Apostelen Petrus blef korsfäst m. m.

Pl. 19, 20. Fig 75. Wästergötland, Gudhems Härad, uti kyrkan i Stora Dala, en förgyld silfver-paten, tyckes tillhöra början af 1500:talet. Omkring brädden läser man: *Verum corpus Domini Nostri Jesu Christi* (det sista *e* skall vara *i*), *natum ex Marie* (Maria Virgine), *Ave!* det är: Vår Herres Jesu Christi sanna lekamen, född af Jungfru Maria, Ave (välsignad vare hon så visst)! I den öfversta medaljon ser man bokstäfverne *Ihs*, som är munkarnes sätt att skrifva Jesus. Tom. 1 p. 39 nämnes, hvarföre Christus skrifves med X. P. Äfvenså är början till Jesu namn med de store Gre-

kiske bokstäfver I H Σ. Häraf hafva munkarne tagit sig anledning att med förkårtning skrifva Jesus sålunda IHS, därefter Ihs, och såsom ett monogramm H och där upp uti I. I sednare tider har man tagit desse 3:ne bokstäfver för Initialer och läsit *Jesus Hominum Salvator*, (det är Jesus menniskors frälsare), hvilka ord blifvit Serafimer Ordens härskri, hvarföre man ser desse 3:ne bokstäfver på Serafimer-korset. Den understa medaljon visar ett gyllende Riddarekors. På sidorne äro 2:ne vapen, förmodligen minnesmärken af den Riddersman med sin fru, som skänkt kalk och paten till kyrkan. Det till vänster tyckes vara det Grubbiska. Uti bottnen på patenen ser man Gud Fader sittande, som i båda händer håller Frälsaren på korset. Däromkring läses: *Patris angelos ego sum*, det är: jag är Fadrens sändebud. Denne tanke är fullständigare utförd på altartaflan i Lye kyrka på Gottland, där man ser Gudfader med krona, hållande Sonen törnekrönt och död öfver knän, den helige Ande i dufvo liknelse på högra axeln, och änglar på sidorna, af hvilka en svänger med ett rökelsekar. I Skåne, Albo Härad, i S:t Olofs gamla märkeliga kyrka, ser man där offerkistan står på ett af de gamle altare, kalladt Trefalldighets- eller Offer-altaret, Gudfader hållande den korsfäste Sonen alldeles såsom här på patenen. Däröfver har fordom hängt en dufvo-bild, hvilken nedfallit och blifvit förstörd. Vid Fadrens thron ser man en fyrkant, innehållande en mängd små kamrar, hvilka kunna tydas på de många boningar i Fadrens hus, hvilka omtalas i Joh. 14: 2. Sannerligen en af de bästa Katolske sinnebilder; så vida man ej därunder äfven haft afseende på klostren och deras celluler!

Fig. 77. Wästergötland, Kinne Fjärdings Härad, Husaby vid foten af berget Kinnekulle, en kyrkan tillhörig Paten af silfver förgyld. Omkring brädden läses: *Jesus Marie filius sis nobiscum*, det är: Jesus Marie son, vare Du med oss! Ordet nobiscum skrefvo annars munkarne sålunda *nobcu*, men här är *ob* utelämnadt och *u* har kommit att likna ett *e*. Noster skref man endast med *nr*, och kunde äfven här komma i fråga, om man förmodade, att här står *nsr*. I de 4 medaljoner ser man Christi hufvud, händer och fötter. I bottnen af patenen, omkring det af spjutet stungna hjertat, läser man *Sanctus Sigfridus*. Att *scs* betyder sanctus är ganska vanligt. Då S:t Sigfrid i Husaby predikade och där i den ännu utmärkta källa år 1008 döpte Konung Olof Skötkonung och hans hof, är ej underligt, att han här framför andre helgon nämnes. Det sårade hjertat lär hafva afseende på hans sorg vid underrättelsen om det på hans slägtingar af hedningarne föröfvade mord vid Wexiö. På dopfunten i Husaby läser man med munkstyl dessa rim: *Fons ego vite sum*, — *qvod pomi cepit ob esum*, — *diluo pecatum*. — *Potes hoc te scire renatum*. Det är: jag är lifvets källa, jag aftvår synden, som haft sitt ursprung af äpplets ätande (syndafallet): nu kan du vara öfvertygad därom, att du är pånyttfödd. Att *œ* och *æ* endast uttryckes med *e*, finner man öfverallt på munk-

inskrifter. Foten har detta rim: *Sum reverenda basis — fecundi gloria vasis*, eller: jag är en vördig (pålitlig) fot till ett kärl, som är i många afseenden ärerikt (vördnadsvärdt och välgörande). Husaby tros i de äldste tider hafva varit Konungasäte, sedan Biskoppssäte, hvarföre kyrkan, som skall vara uppförd på slottets ruiner, varit den äldsta Domkyrka, äfvensom Skolan det äldsta Christna lärohus i Wästergötland, och har därvid äfven varit ett kloster. I de 2:ne gamle sarcofager vid tornmuren tror man, att Olof Skötkonung med sin gemål ligga begrafne. Af fordna Biskopps-residenset är ännu en del af ruinen i behåll. Uti vapenhuset ser man en nyare inskrift, som uppgifver, att denna stora och åldriga kyrka byggdes redan år 1000. Visst är, att utom den kyrka Ansgarius invigde på Björkö, är Husaby kyrka den äldsta man vet hafva varit och ännu befinnes i Sverige. Därefter i ålder komma 3:ne kyrkor på Falköpings-trakten, alla invigde af S:t Sigfrid, Friggeråker i Gudhems Härad, Gerum i Wartofta Härad och Agnestad, af hvilken nu endast återstå ruinerna, se här Pl. 10. f. Uti Husaby i vapenhuset ser man 2:ne gamla Manuskript på Latin in folio utan titelblad. Det ena är en förklaring öfver Gamla Testamentet. Det andra är en postilla. De äro förmodligen qvarlefvor af ett gammalt Kyrko-Bibliothek. En af de märkligare af detta slags boksamlingar är Dringelbergska Libreriet i Malmö Storkyrka, se mina Samlingar om Malmö Län och Stad p. 156. Äfven visas i Husaby några Munk-kåpor, desse äro grönaktige, prydda med mycket broderi, likna våra slängkappor, hafva baktill en stor krage i form af en half-cirkel, hvarunder hänger en kordon med en tåfs i ändan. Desse voro tjänlige både att pryda och värma, men ett annat munkarnas bohagsting nyttjades att därmed späka den väl underhållna lekamen, nämligen kloster-piskan, en sådan fanns väl icke här, men jag har sett en dylik i Uddevalla. Den var omkring en aln i längden, handtaget bestod af om hvarannan hårdt lindade hvita band, i ena ändan var en ögla att upphänga den med, i andra ändan var riset, som utgjorde största delen af piskans längd och bestod af hvita trådändar eller fransar med större och mindre knutar, af hvilka några få voro försedde med järntaggar. Om kåpan var van att dölja gamle Adam, tycktes piskan vara ämnad att drifva den ut. Utom på Patenen i Husaby, återfinna vi i samma provins S:t Sigfrids minne uti en munkstyls inskrift på en klocka i Skalunda i Kållands Härad, se min Inledn. till Fädernesl. Ant. p. 159, Tab. 2, Fig. 9. Äfven ser man i Skalunda mörka, gamla och besynnerliga kyrka i sakerstian ett träbeläte med biskoppsmössa på hufvudet, hållande på armen 3:ne små beläten. Detta är således Sigfrid med sina slägtingar, Unaman, Winaman och Sunaman. Många källor i Wästergötland och Småland hafva fått namn af S:t Sigfrid, men ingen är märkligare än den vid Husaby, som i skyggd af det lummiga berget har den skönaste belägenhet vid foten af en liten stenklippa nära kyrkan och vägen. Den är

med-

med sten kringsatt och öfverbyggd, men denna omgifning behöfver förnyelse och förbättring. Rätt framför källan har man en skön och rymlig plan, tjänlig att hänföra tanken på den rörande syn, då en tapper skara, Vikingars söner och Hjeltars Förfäder, med sin Konung i spetsen, framträda till döpelsens Apostel, att invigas till fridens Evangelium. Till yttermera visso underrättas den resande af en vid vägen uppsatt vacker sten med dåliga rim, att Sigfrids täcka hand här döpt Konung Olof. — Man finner äfven gamla kalkar med Munkstyl, och i synnerhet får man ej sällan se på handtaget omkring det medlersta klotet sex utstående på ändan flata knappar eller stämplar, med en bokstaf på hvarje knapp, utgörande tillsamman ordet *Jhesus*. På en gammal kalk af silfver i Upsala Domkyrka, uti hvilken man förvarade i kyrkan fundne silfverpenningar, har jag funnit denna Munkstyls-inskrift: *Nicolaus Erixs* (Erici filius) *et Benedicta uxor ejus fecerunt me fieri in honorem beatorum Laurencii et Erici, patronorum ecclesie Upsaliensis*, det är: Nils Eriksson och hans hustru Benedicta hafva låtit förfärdiga mig, till ära för helgonen Laurentius och Ericus, Upsala kyrkas patroner. Man finner således, att Upsalas och Lunds Domkyrkor hafva uti S:t Lars haft ett gemensamt Skyddshelgon. På den med pärlor och ädla stenar prydda guldkalk har jag under foten funnit denna inskrift: *1541 - - Hans Hvivff de Hallis hunc calicem fabricatus est*, det är: Hans Hvivff ifrån Halle har förfärdigat denna kalk år 1541. Det stora silfverkors, som ibland Domkyrkans antiqviteter förvaras, skall vara hitsändt från Rom, såsom en skänk af Påfven Alexander III. Uti dess fot finner man ett litet stycke trä, som föregifvits vara af Christi kors.

Slutligen må nämnas den högst svårläsna, och af våre Antiqvarier länge obemärkta Munkstyl, som finnes på flere *Gamle Dopfat*. Då i Tyskland och annorstädes funnos flere kloster, som hade hvardera ett eget alfabet samt skrif- och förkortningssätt, är ej underligt, att man någongång upptäcker ovanlig, sällsamt tillkrånglad och till en del alldeles obegriplig Munkstyl. Af detta slag tyckas dessa dopfats inskrifter vara. Då Bibliska Historien merendels gifvit ämne åt figurerna, är troligt, att inskriften blifvit förestafvad af Munkarne. Faten äro af mässing och hafva en tredjedels eller hel aln i diameter. I bottnen ser man midt uti en eller flere figurer med upphöjdt arbete. Närmast omkring dessa Central-Figurer är en cirkel, som visar Hufvud-Inskriften, bestående af få ord, förkårtningar, eller initialer, hvilka upprepas så ofta cirklen räcker till, 4, 5, 6 à 7 gångor. Jag anser det mäst troligt, att denna inskrift har afseende på Marie Bebådelse, hvilken händelse oftast finnes föreställd och förmodligen på de förste fat alltid föreställdes med central-figurerne. Ofta, men ej alltid, är öfver hufvudskriften en smalare cirkel med en inskrift af helt annat slag, där man ser vanlige Latinske Munkbokstäfver. Detta slags apostille eller bilaga vilja vi kalla Tillsats. Den upprepas flera gångor och är ganska svår att

tyda, ehuru bokstäfverne äro kände. Jag anser den tillkännagifva mästarens och ortens namn, där faten blifvit förfärdigade, äfven stundom blott ett tänkespråk. Således föreställes Tom 1, Pl. 40, Fig. 117. bottnen af ett dylikt fat, där man ser omkring central-fignrerne både hufvudskrift och tillsats. I kanten af faten ser man stundom prydnader, merendels hjortar, hvars fordna andeliga betydelse är nämd Tom. 1, p. 44. Någongång har man här i kanten i sednare tider tillagt deras namn och vapen, som skänkt fatet till kyrkan. Sådane gamle dopfat af mässing finnas i mängd i Sverige och Danmark, mera sällsynte äro de i Tyskland, i Norrige och på Island. Den förste, som hos oss därpå fästat en forskande uppmärksamhet, var N. R. Brocman. Han fann ett dylikt fat i Helsingland, på hvilket han på Tillsatsen läste Eric Bertilsson. Samma namn fann han äfven på fat i Laholms och Karups kyrkor i Halland. — Hufvud-inskriften ser man mäst tydlig här Pl. 12, Fig. 42, där den repeteras 5 gångor, hvarje gång ganska redigt och fullständigt. Fig. 43 har äfven en redig inskrift, utom det att vid sista repetitionen, emellan N:o 5 och 1, är i slutet ett V för mycket. Tom. 1, Fig. 117 har däremot Hufvudskriften blott emellan 3 och 4, samt 6 och 7 alldeles ricktig och fullständig. Det därvid tecknade Norrska fat Fig. 119 har inskriften redig endast emellan 1 och 2, samt emellan 3 och 4. Desse mästares okunnighet visar sig däruti, att de låtit inskriften, ämnad att åtfölja Marie Bebådelse, äfven omgifva andre figurer, där den ej passar, äfven som deras vårdslöshet ådagalägges däraf, att stundom, särdeles vid repetitionen af inskrifterne, äro bokstäfverne för många, stundom för få, ja äfven någongång förvände och oigenkännelige. Jag har redan nämt Tom. 1, p. 135, att Pastor Mörk i Norrige, endast sett teckningen af ett fat, som visar Riddaren S:t Jöran, han läser därföre: V. V. E. V. M. V. eller *Virtute virginis electæ, virtute Mariæ Virginis*, det är: *genom den utvalda jungfruns, jungfru Marie kraft*, nämligen fick Göran seger öfver draken. Här måste man ej allenast börja på orätt ställe, utan äfven antaga 3:ne olika slags V. Justitie-Rådet Professor Thorlacius i Köpenhamn läser: M. V. C. Ave! eller *Maria Virgo Casta Ave!* det är: *Välsignad vare du, kyska jungfru Maria!* Denna läsning har väl mycket företräde framför den förutnämda; dock förekommer den svårighet, att de tvänne förste bokstäfver måste hopsmälta till en, och att V har 2:ne olika former. Den mäst oantagliga är den läsning som Benedictinerne uppgifva uti Nouveau Traité de Diplomatique, nämligen: *Fa ne cavan a pace*, och tyda: *se till, att de döde ej blifva begrafne utan fred.* De lära trott, att fatet varit ämnadt att därpå ställa kärlet med oljan vid den sista smörjelsen. Geheime-Justitie-Rådet, Baron v. Strombeck fann ett dylikt fat, som visade Adam och Eva, i Steterburg, i Hertigdömet Brunswig, nära Wolfenbüttel, på hvilket han läser: *Maria sancta immaculata Virgo! Christus Jesus Dei filius!* eller *Maria, heliga obefläckade jungfru! Christus Jesus*

Guds son! Se Curios. der Phys. Lit. Art. Hist. Vor und Mitwelt, Tom. 5, p. 386 etc. Utom den Katolska skamlöshet att här påbörda Maria ett rum före Frälsaren, har denna samma svårighet, som de föregående läsearter, att antalet af orden ej instämmer med initialerne, eller förkårtnings-formerne på faten. Jag har alltid ansett E såsom den sista bokstaf af inskriften, och således den därpå följande figur såsom den första. Härpå fick jag fullkomlig bekräftelse, då jag råkade på fatet i Linneröd i Skåne och Gärds Härad, hvilket här visas Pl. 12, Fig. 42. Detta sätter utom all tvifvel, att bokstäfverne äro 7, äfven som det tydligen visar både, hvar man skall börja och sluta; ty emellan hvarje gång inskriften repeteras är en stjälk med rosor. Ett i detta afseende märkligt fat finnes äfven i Fulltofta i Skåne, där likaledes emellan hvarje upprepande af de 7 bokstäfver en stjälk med rosor förekommer. Fatet, som visas Tom. 1, Pl. 40, Fig. 117 föreställer Marie Bebådelse alldeles så, som där nämnes p. 135. Teckningen är gjord efter fatet i Törringe kyrka i Oxie Härad i Skåne, hvilket jag därifrån, med vederbörlig tillåtelse, fört till Museum Historicum i Lund. Samma föreställning af Marie Bebådelse har jag dessutom sett, i Skåne i Cimbrishamn, Cimbris, Dagstorp, Fagerhult, Fuglie, Knästorp, Kyrkköpinge, Malmö i Tyska kyrkan, Norrviddinge, Ousby, Oxie, Svedala, Smedstorp, Trollenäs och Åhus, i Wästergötland i Österplana på Kinnekulle, i Bohuslän i Langeland på Oroust, i Köpenhamn på National Museum, hvarest äfven finnas 25 teckningar af flere i Danmark befintlige dopfat af detta slag. Utom de nämde finnes äfven i Sverige en stor mängd gamle dopfat, som visa *Bebådelsen*, äfven finnas samma figurer på de fleste Danske fat. Det är således tydligt, att Bebådelsen är det första och egentliga man velat föreställa, och att inskriften härpå har afseende. Vid invigningen till ledamot i Frälsarens jordiska församling, var förkunnandet af Frälsarens ankomst på jorden det första och vigtigaste. Men med tiden hafva okunniga fabrikanter låtit samma inskrift omgifva figurer, hvartill de ej passa, hvaraf man här ser ett utmärkt exempel på Linneröds-fatet Fig. 42. Af hvad nämt är har jag funnit mig hafva god anledning att här se: F. (eller Fl.) I. V. C. H. R. E. och läsa: *Filium Jesum vocabis, cum hominum redemtor erit*, eller *du skall kalla Sonen Jesus; ty han skall blifva människors Frälsare.* Versio Vulgata har väl vid Marci 1. v. 21 desse ord: *vocabis nomen Ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Munkarne voro dock vid sina inskrifter, hvarken så noga med Grammatican, eller med Versio Vulgata, blott samma mening uttrycktes. Desse bokstäfver hafva någon likhet med de Frankiske karakterer och med de, som uppgifvas tillhöra Caroli Magni tidhvarf, eller början af 800:talet, äfven igenfinnas likheter uti 10:de, 11:te och 12:te seklernas Tyska Munkstyl. Utom på förenämde ställen vid Marie Bebådelse, har jag sett denna inskrift på dopfat i Skåne, i Borrlunda, Broby, Dalby, Fulltofta, Gjörröd,

Hörup, Ingelstad i Oxie Härad, Loshult, Maglehem och Åkarp, äfvensom i Fridlefstad i Bleking och i Mönsterås i Småland. — Fig. 43 visar samma hufvudskrift omkring *Syndafallet*, således ser man här Adam, Eva, kunskapens träd, äpplet och ormen. Teckningen är gjord efter fatet i Ingelstad i Oxie Härad i Skåne, hvilket fat äfven kommit till Lunds Museum Historicum. Dylika bilder finnas på faten i Skåne, i Borrlunda, Harlösa, Hörup i Ingelstads Härad, äfven i Smedstorp: i Bleking i Fridlefstad och i Småland i Mönsterås, samt i åtskilliga andre kyrkor: i Norrige i Drånd-heims Domkyrka, äfvensom, utom på flere ställen i Danmark, ett på National-Museum i Köpenhamn. Äfven får man se *Israëliterne med Vinklasen*, den de bära på en stång, då de kommo från Eseols bäck, sedan de bespäjat Kanaans land, enligt 4:de Mos. Boks 13:de Kap. Fat af detta slag finnas, utom på flere ställen, i Skåne i Loshult, Wankifva, Strö i Onsjö Härad, Åkarp, äfven ett i Hammarlöf, men utan inskrift. Bland de Danske fat finnas äfven dylika. I Tuna i Uppland får man däremot i centralfiguren endast se en vinklase, utan att den af någon bäres eller hålles. Ett fat i Dalby i Skåne visar Simson, som rifver Lejonet, men här finnes ingen inskrift, dock ser man efter vanligheten hjortar i kanten. S:t Göran på sin häst öfver draken visar sig på ett fat i Walkärra i Skåne, likväl utan inskrift, men däremot är inskrift omkring Göran på fatet i Bynäset i Norrige, se Tom. 1, Pl. 40, Fig. 119. Central-figuren utgöres af en stor ros på de Skånske faten i Broby och Maglehem, men i Fulltofta ser man, inom den 7 gångor upprepade inskrift, 7 rosor vid hvarannan formerande en krans. — Myeket upplysande i frågan, hvarifrån en stor del af dessa fat kommit, och till hvad tid de höra, är det, som här visas Fig. 40, det är tecknadt efter ett fat i Arrie vid Malmö, hvilket jag äfven fört till Museum Historicum i Lund, och finnes ett alldeles dylikt äfven uti Lunds Domkyrka. Man ser här på Kejserliga örnen ett gammalt *Kejserligt Tyskt vapen*, nämligen Österrikes bjelke, Ungerns 4 strömmar, Bömens lejon, Castiliens kastell, Dalmatiens 3:ne krönta leopards hufvud m. m. Vi hafva här Österrikes och Castiliens vapen, således blir fråga om en tid, då en särdeles förbindelse varit emellan Spanien och Kejserliga Österrikiska huset. Men då hvarken Österrike eller Spanien voro beryktade för utmärkte Konstnärer, och då det icke heller är troligt, att vi från så aflägsna orter hitfört dopfat, återstår det trovärdiga, att desse kommit från Nederländerne, den tid de tåligt voro underkastade det regerande Österrikiskt-Spanska husets öfvervälde. Således lär fatet vara gjordt emellan åren 1526 och 1560. Jag finner det därjämte ganska antagligt, att de äro ifrån Antwerpen, hvarifrån de utan svårighet sjöledes kunnat hitföras, och hvilken stad vid den tid just var i sitt största flor med vidsträckt handel, ja — hade äfven ryktbare metall-stöperier. En del af faten med Bibliske bilder torde vara från det närbelägna Ärke-Biskopps-sätet Mecheln. Jag har äfven på ett dylikt fat

sett

sett bokstafven M i kanten, och förmodar jag, att detta M betyder Mecheln. På detta sätt finner man orsaken till föreningen af Österrikes, Ungerns, Böhmens och Castiliens vapen på ett Nederländskt arbete. — En af Danmarks märkligaste Antiqvarier, aflidne Kapitenen Abrahamsson arbetade mycket med desse dopfat. Han tog äfven för afgjordt, att de voro från Nederländerne, och tyckte sig på några Tillsatser kunna läsa Gent och Brücke. Hufvud-Inskrifterne fick han väl ej reda på, men han förmodade, att de innehöllo Ave Maria! etc. — — Men, äfven om det blef en prisfråga, torde ej säkert kunna utredas, hvad inskriften, som på fatet Fig. 40 fyra gångor repeteras, betyder och det så mycket mindre, som den ej kan läsas. I Gårdstånga i Skåne är ett fat, på hvilket man omkring samma vapen ser inskriften Fig. 38, likaledes upprepad, här läses således tydligen: *Got sei mit uns*, eller Gud vare med oss! Vapnens likhet kunde gifva anledning till den gissning, att inskriften Fig. 40 vore något nära af samma innehåll. En liten punkt åfvantill tyckes emellan hvarje repetition tillkännagifva meningens slut. Första punkten ser man rätt öfver nacken på örnhufvudet till vänster. Här börjar jag läsa: *Gudz wer mit uns*, eller Gud vare med oss! Skulle en mera trolig läsning finnas, kan man börja hvar som hälst, såsom ifrån 1 till 2 o. s. v. Uti Antiqvariska Annaler, Tredje Binds Första Häfte p. 278 och följande, där gamle dopfat undersökas af B. Thorlacius, anföres att bland de hit hörande teckningar, som finnas i Danska National-Museum, är en med en fläckt örn och en annan med lejon, liljor och torn i 16 afdelningar, äfven en från Norrige i Hitterdal i nedre Telemarken, som visar 16 fält jämte en Platt-Tysk inskrift. Det är tydligt, att desse fat äro af samma slag och från samma ställe som Fig. 40. Utom detta fat i Norrige med vapnet nämnes ett mera vanligt från Höland i nedre Romerige. — Det återstår att nämna den öfra inskriften eller Tillsattsen, som finnes på en del fat. På fatet i Fulltofta äfvensom i Loshult i Skåne läser man här helt tydligen: ZEIT: GELVEK·ART·AL8 jag förmodar, att dessa flera gångor upprepade ord betyda *Tiden fullkomnar all konst*, och torde desse fat äfven vara från konsternes nordiska hufvudsäte Antwerpen. Desse ord på Danske fat förklarar Thorlacius sålunda: *Alzeit glück Herbart!* — — Man tyckes hafva snart nog på andre ställen lärt sig fabricera dylika fat efter de Nederländske. Tillsatsen Fig. 39, där skillnaden emellan orden visas tydligen med samma tecken, som de 3:ne Fig. 38, läses utan svårighet: *Recor de ngi Seal.* På Törringe-fatet i Lunds Museum Tom. 1, Fig. 117 ser man samma Tillsats, men endast en gång fullständigt och noggrannt, nämligen emellan 1 och 2. Jag anser dessa ord vara förkortningar och läser: *Rekor*dus *de* Goldi*ngi*a *Se*m*gal*liæ, det är: Richard från Golldingen i Semgallen (i Curland). Om vi sålunda antaga, att det första G i Golldingen är utelämnadt, eller inbegripes under det andra, som där finnes; så få vi här både mästarens och

ortens namn. Fat med denna tillsats finnas dessutom i Skåne i Harrlösa, Åhus och Hörup i Ingelstads Härad, i Bleking i Frildefstad, på åtskillige Danske fat, samt på flere andre ställen. Brocman, som fann ett dylikt fat, började inskriften på *al*, läste *Alrekor de Eglise* och förklarade det: *Alrekor* (skulle vara ett Adelsnamn) *af Igelösa*, men att *Seal* på inskriften är ett från de öfrige afskildt ord, är alldeles onekligt. B. Thorlacius läser: *Recordare de Nicolao Georgi*, *Sancta Lucia!* Mästaren skulle således heta Nils Görgensson, och utber han sig vara ihågkommen af den heliga Lucia. Om Nils Görgensson varit Wermländing, skulle vi vara benägne att tyda på samma sätt. — Vi se här Fig. 41 en inskrift af annat slag, som till styl och innehåll liknar en Tillsats, men som utgör sjelfva Hufvudskriften. Här läser jag: *Raje Wishnebi* och tyder: *förfärdigadt i Wisby.* — *Röje* är ett Svenskt provins ord, betyder färdig, tillreds, och är ännu qvar i Svenska talesättet vara redo. I Sverige finner man sådane Wisby-fat flerestädes, såsom i Svedala, där inskriften repeteras omkring Marie Bebådelse, åfvenså i Malmö Tyska Kyrka, hvarest man i kanten ser det ägta parets namn, som ditskänkt fatet, och därvid årtalet 1694. Ett dylikt fat finnes i Cimbris vid Cimbrishamn, dessutom ser man där vid den heliga Jungfrun bokstäfverne A R I, förmodligen Maria, för säkerhet skull, annars kunde man tro, att det vore Gud sjelf, för hvilken Ängelen ligger på knä. I Wankifva ser man på ett af desse Wisby-fat de Israëlitiske spejare, som bära vinklasen. Fat med denna inskrift finnas äfven i Danmark, och Thorlacius läser: *Rathe wer R. N. ist*, och tyder: *gissa hvem jag R. N. är.* — — Utom de nämde förekomma några fat med märkliga egenheter. Tvänne fat, det ena uti det andra, finnas: i Dalby vid Lund, då man på det stora ser Simson och på det lilla Bebådelsen: i Frillestad i Bleking, i det ena Bebådelsen, i det andra Adam och Eva: i Mönsterås i Småland, i det större på ett band *In nomine Patris*, *Filii et Spiritus Sancti*, på det mindre Adam och Eva, däromkring Fl. I. V. C. H. R. E. till och med 10 gångor upprepadt: i Gjöröd i Gärds Härad i Skåne, det ena visar Adam och Eva med den vanliga till Bebådelsen hörande inskrift, det andra utan inskrift och figur, men sjelfva Dopfunten är märklig, emedan den är ganska gammal, inrättad med en kittel och därunder en ugn, för att därmed om vintren uppvärma vattnet den tid döpelsen förrättades med neddoppning, äfven altartaflan är värd att se, den består af försilfradt bildhuggeri och visar Moses, därvid Aron med rökelsekaret, äfven Nattvarden, m. m. I Danmark i Beggerlöse kyrka på Falster äro till och med 3:ne gamle dopfat af åfvannämda slag. Harlösa-fatet i Skåne är märkligt därföre, att i kanten står jämte 2:ne enkla vapen årtalet 1582, således har det varit i enskildt hand nära efter den tid det kunnat vara förfärdigadt, så vida vi ej vilje med Thorlacius sätta dessa fats ålder tillbaka till emellan 1350 och 1450. Fatet i Fagerhult visar Bebådelsen, har den van-

liga Hufvudskriften, men äfven Tillsatsen visar samma vanliga 7 bokstäfver, dock något förändrade, så, att det sista E liknar ett S, dessutom har därvid i slutet tillkommit 2:ne figurer, hvilka jag anser för X. V. och läser: *Christus vocabitur*, och repeteras desse 9 figurer 7 eller 8 gångor. På fatet i Ousby får man äfven se Tillsatsen bestå af de till Bebådelsen hörande 7 bokstäfver, hvilka därjämte finnas i Hufvudskriften, men äfven här är, i stället för det sista E, ett S, och vid dylika tillfällen kan man, i stället för *erit*, läsa *sit*. På ett fat i Tuna i Upland ser man midt uti en vinklase, däromkring 7 Medaljoner, och uti hvardera Maria med barnet. Omskriften är alldeles olik någon af de förutnämde. Jag förmodar, att de 8 flere gångor upprepade figurer, af hvilka flere hafva grenar, likasom qvistar på träd, betyda: *Ave Maria*, *gratia plena! Filium Redemtorem Jesum vocabis.* — — De Danske fat hafva äfven sine sällsamheter. Således får man på tillsatsen läsa *Allifaus*, eller Ejlif, mästarens namn. På ett fat, som visar syndafallet, får man vid de föreställde personer läsa *Adam* och *Efa*, på ett dylikt ser man vid Adam en hund och vid Eva en hare, och på ett annat läser man: *Hadt Adam gedaen Godts woort wys*, — *So waer he gebliwen int Paradys.* Äfven får man se fat, som midt uti endast visa en blomsterkruka. På det ena af dem läser man: *Godt van allen Schrifturen het slodt nyt sonder.* Men intet är mera oväntadt, än att man på några fat får se Marcus Tullius Circeros hufvud och namn, samt däromkring den vanliga inskrift, som angår Marias Bebådelse. Äfven på Island i Vadle kyrka har man sett ett dopfat af mässing, hvarpå man läsit: *Nw vetter enher*, och skall det vara funnit i Ingolfs grafhög i Svarfvedal. Se Olavsens og Paulsens Reise D. 2, p. 734 etc. På ett Isländskt fat ser man Syndafallet och däromkring bokstäfver, som oredigt repeteras, hvilka väl likna de vanlige omkring Bebådelsen, men hafva dock flere olikheter, och kunna ej läsas. Omkring fatets kant ser man flere gubb-hufvuden, och emellan dem samma slags bokstäfver.

BILDER och FIGURER.

Gudabilder äro synlige tecken till de uråldrigaste begrepp man gjort sig om Gudommen och verldens styrelse. Folkens Gudaläror och Mythologier äro yttre föreställnings-former af desse begrepp, inblandade i deras äldsta Historia, — och klaven till denna chiffer, är just det man på särskildte håll ej utan svårighet söker. Den är, likasom Egyptens Hieroglyfer, icke just alldeles okänd, dock ännu ej rätt utredd. Mythernas sednare variationer äro ej sällan tillkrånglade af oskicklige kompositörer, så att man ofta ej finner deras sammanhang med det första sköna och enkla Thema. Dessa första begrepp, detta Thema lyder sålunda: Gud är af evighet till evighet och i högsta måtto *Vishet*, *Makt* och *Kärlek*, hvilka egenskaper således föda af sig begreppet om en Treenighet. Dessa starka dagrar, dessa

ljusa drag skulle likväl ej framstå, ej nog tydligen finnas dyrkvärde, om de ej förhöjdes af en märkbar men begränsad skugga, vanvett, förenadt med skadebegär och hat. Således finnes både i sinne- och ande-verlden godt och ondt. Så gifver Solen, Guds afbild, Ljus, Rörelse och Värma, men hvad vore ljus, om ej mörker funnes? Människa! var verksam, sök ljuset, älska allt hvad det frambragt, besegra hindren, fly mörkret! Här hafva vi första grunden till Nordens och till all verldens Religioner och Myther. Här hafve vi Har, Jafnhar och Thridie: eller *Oden*, Vishet, Ljuset: *Thor*, Makt, Rörelse: *Freyr*, Kärlek, Värma. I motsatt förhållande står *Loke*, vanvett, (som äfven kan vara förenadt med ett slags liflighet, qvickhet och fintlighet), jämte hans barn *Fenris-ulfven*, skade-lust och förmåga, samt *Midtgards-ormen*, illska. En nära beslägtad variation häraf är Indianernes Trimurti: *Brama*, Skaparen, (således Makten), Jorden, som är grundämnet för alla de skapelser, hvilka här omgifva oss: *Vishnu*, (läses Vischnu), Uppehållaren (således försynen, det är Visheten), Vattnet, som befuektar jorden och uppehåller dess alster: *Shiwa* (schiwa), Förstöraren, som låter de yttre former återgå till sina grundämnen, för att förnya, försköna och lyckliggöra (således Kärleken), Elden, som omgjuter, renar, förädlar och med sin värma på jorden verkar pånytt-födelser. Också finnas af alla Religioner, utom den Christna, inga hvilka så märkbart uppgifva en Treenighet, som den Forn-Nordiska och den Indisk-Braminska. Man skulle väl, ehuru mindre bestämdt, kunna anföra dels Egyptens Osiris, Isis och Orus, dels Saturni barn, Jupiter, som med sina åskviggar innehade höjderna, eller Olympen, elden, — Pluto, som innehade dalarne, det underjordiska riket, jorden, — och Neptunus, som rådde om stränderna, hafvets Gud, vattnet, med flere. Jag har i Första Tom. p. 83 och följande sökt visa, att en del Nordiske och Indiske Fornlämningar hafva någon likhet. Att äfven desse folkslags Myther likna hvarannan, har genom flere kännares forskningar blifvit allt mera troligt. Med desse beslägtade äro Grekernas urkunder, hvilket folkslags Fornlämningar och Myther således äfven hafva någon gemenskap med våra Nordiske. Men Nord-göternas dyrkade Öfverväsenden hafva det egna och märkliga, att de ej egentligen äro Fysiske, Elementariske och Planetariske Gudar, utan fast mera rent af Theosofiske i sin högsta bemärkelse, således härledande sig från det ursprungliga och sanna begreppet om det absolutas, det oföränderligas egenskaper.

NORDENS TRIMURTI, VALHALLS TRE PRIMATER,

ELLER

GUDARNAS TRIUMVIRAT.

Oden, denne de Nord-Götiske Asars anförare, föreställer i Mythologiskt afseende Guds Vishet, Skaparen, Har, eller den högste, Allfader, Verlds-

Verlds-Husbonden, Himlens och Gudarnas Konung. Japanernes Kami hafva varit verklige människor och Regenter, så hafva nästan alla hedniske folkslag tillbedt förgudade Konungar, Hjeltar och Profeter. Nordens Kami äro Oden, Njord, Freyr och Freya, hvilka varit verklige i Sverige regerande personer. Men intet land kan uppvisa en Gud, hvilken i sin person förenat så många och stora egenskaper som vår Oden. Således kan han, vid jämförelsen med andre Mythologier, ej fullkomligen förliknas vid en enda, utan vid flere Gudar, hvilkas särskildta Gudoms-arter alla i honom innefattas. Han var Gud, Skapare, Religions-stiftare, Regent, Lagstiftare, Vishetens lärare, Skald, Trollkarl, Runmästare, Krigets Herre och Hjeltars Himmelske belönare. Han är de Indiske Braminers Brama, Buddismens Buddah, Egyptiernas Thaut, Chinesernas Fo, Japanernas Xaca och de närmast oss varande Schamaners eller Lapparnes Jumala 6). Han är

6) Shamanismen, hvaraf jag anser Lapparnes Religion såsom en utgrening, kommer här att omtalas, då Lapptrumman i Museum Historicum i Lund Pl. 50, Fig. 182 beskrifves. Hvad jämförelsen emellan Oden och Buddah vidkommer, så kan därom ej allenast med utmärkt nöje, utan äfven med användbar nytta läsas afhandlingen uti Iduna Häft. 10 p. 179 etc med underskrift af W—n. — För öfrigt kan här nämnas, att enligt Kämpfers och Charlevoix uppgifter dyrka Japanerne Buddah under namn af Buds, eller Xaca och Sjaka, hvilken de äfven hålla för Wishnus 9:de incarnation. De anföra jämväl, att Buds var en Konunga-son, som ville blifva Profet och Religions-Stiftare, således blef han Eremit, vistades en stund i öknarne och öfvade sig uti höga spekulationer. Ofta satt han, under sina betraktelser med benen i kors, med händerna på bröstet, och det på sådant sätt, att fingeränderna råkade hvarannan, (ett slags Magnetism). Han var då sluten inom sig sjelf, såg alla hemligheter, och var uti Andeverldens båda Riken. Han skall, enligt Japanska beräkningen, blifvit 79 år gammal. När han skulle dö, yppade han först för sina lärjungar den Stora Hemligheten, hvilken han blott genom liknelser framställt för den oinvigda allmänheten, nämligen: *att det ej gifves något verkligt i hela Naturen, mera än Intet och det Tomma,* (förmodligen Absolutum, det sjelfständiga, eviga, ej i tid och rum bestämda, oföränderliga Väsende, som är osynligt, dock allestädes verkande i den oändeliga rymden: vi och verlden med dess händelser skulle väl då ej vara annat, än återsken och bilder af en skön, vis, sammanhängande och mångbildad, ehuru ögonblicklig tanke hos detta Absolutum). Vidare sade Buds om detta Tomma, *att det är grunden till allt,* hvarföre han tillägger denna förmaning: *söken aldrig något därutom, och sätten ej eder lit på något annat.* Oden talte om långt dugtigare saker, han ville hafva bardalekar, och belönte med skinka, mjöd och Valkyrior till tjänstandar. Också försvinner denna hjeltars himmel, och uttränges af en äldre, tydligen Indisk tradition, att vid *Ragnaröckur* skall Gudomnen, i egenskap af Förnyare, låta stridiga ämnen förstöra sig sjelfve och verlden, för att försköna allt, då den sanna dygden, människo-kärleken, skall belönas af den eviga kärleken. Men vi återkomma till Japanernas Buds. Han skall hafva författat deras heliga skrifter på löf. Verket kallas *Toke-Kio,* det är boken med de vackra blommorna, eller endast *Kio,* det är boken, äfven som vi hafva Bibel af det Grekiska *biblos,* en bok. Efter Buds död bibohöllo hans lärjungar samma lära och insvepte sanningen för allmänheten i metaforer, men upptäckte för vissa adepter: *att allt*

Romarnes Apollo, Mars och Mercurius. Dessutom skulle han kunna föreställa Saturnus, såsom Gudarnas Fader och Jupiter såsom det Olympiska Herrskapets Furste. Skulle han sökas på himlahvalfvet, så är han där Gudommens afbild, således Solen, likasom Osiris och Phoebus. Till hans Myth, såsom sol, hänför jag därföre, ehuru ej i egentlig bemärkelse, Planeter såsom Månen, således Isis eller Diana, äfvensom Tellus eller Jorden, på hvilken Solens värma låter framstå skapelser. Jag förmodar att namnet Oden betyder Allfader, Ättfader, den förste, den som varit af evighet. Denna bemärkelse är ännu qvar uti Isländskan, (rättare Nord-Götiskan eller Skandinaviska Fornspråket), där ordet Oda betyder stammoder, oldmoder. Häraf vill jag äfven härleda Odal, det är en egendom, som gått i arf så långt tillbaka man kan minnas, och odalman, hvars ursprungliga och egentliga bemärkelse är — den förste grundläggare och besutne åbo på stället, den som först odlat, byggt, tillskapat och ägt gården med dess tillhörigheter, sedan har ordet blifvit användt på dess arfvingar man efter man. Till samma bemärkelse hörer *Odainsaker*, det är odödlighetens boningar. För öfrigt kan anmärkas, att de attributer, som utmärka Oden äro ej annat än symboler af Gudomliga egenskaper. Mimers undervisande hufvud är Visheten, spjutet *Gugner*, som alltid träffade, är Allmakten, högsätet *Hlidskjalf*, därifrån han såg öfver hela verlden, äfven

---

härflyter från det Tomma och att allt återgår dit. Japanerne, som lära varit illa plågade af räfvar, trodde att detta djur var Satan. I Norden var man ej belåten med ett så litet djur, utan då djefvulen var i Japan en Räf, var han här en Ulf och hos de Tyske Wender ett Lejon. Enligt åfvannämde författare skola Japanerne hafva ett slags Runstaf, eller om ej ett Calendarium Perpetuum, åtminstone en Kalender för 10,000 år. Denne Kalender kallas *Mannengojomi*. Äfven skola de hafva en Solcirkel, bestående af 60 år, som uppkommer af Djurkretsens tal 12, multipliceradt med deras 5 elementer, som äro trä, eld, jord, malm och vatten. — Då L. Langlés beskrifver Schamanismen, hvilken lära i Tibet kallas Lamah, anför han, att dess stiftare var den Indiske Buth eller Buddah, hvilken förmodas vara densamme, som Chinesernas Fo. Vidare uppgifves, att vid denne Buddahs födelse, skedde flere under på himmelen och på jorden. Sjelfva hans inträde i verlden var ej mindre underbart; ty hans moder födde honom genom naflen, hvarefter han genast talade och sade, att uti honom var Guds sista beläte eller incarnation. Detta skall hafva inträffat öfver 1140 år före Christi födelse, således vid pass i Israëlitiske Profeten Samuels tid. Han hade kårt förut visat sig såsom Konung och Lagstiftare, då han vid 30:de året gick bårt i en öken och öfverlämnade sig åt höga betraktelser, hvarefter han vandrade omkring och predikade Religions-läror. Dessa de Österländske Profeters Eremit-lefnad, vandrande i öknar och ensliga spekulationer grunda sig förmodligen på den tanke, att inom människan ligger, i dess högre och finare väsende, en viss Himmelsk kunskap förbårgad, och att den, som söker visheten, behöfver endast öfverlämna sig åt sig sjelf, och intränga i sitt höga innersta. Hvad slutligen denna Buddah vidkommer, så skall han, efter Indianernes uppgifter, blifvit 120 år gammal, hvilket ingalunda hörer till det omöjliga eller otroliga i hans Historia.

som Korparne *Hugin* (håg, snille) och *Munin* (minne), hvilka berättade hvad som på aflägsna orter tilldragit sig, hafva afseende på Allvetenheten, den fort löpande hästen *Sleipner* med 8 fötter betyder Allestädes-närvarelsen, guldet i ringen *Draupner* är Heligheten, och att ur den dröpo andra ringar betecknar Skapare-förmågan, meddelandet af propagations-kraften. Nord-Göta-Asarnes Oden, som af Tyskarne kallas Wodan och Woda, är således Indianernes *Brama*, som hos dem betyder Skaparen, äfven Jorden. Han är Grekernas *Hermes*, det är Romarnes Mercurius, såsom vishetens, vettenskapers och konsters Gud och såsom de aflidnas skyddsängel. Men Oden införde äfven i Norden skalldkonst, han är således äfven *Phoibos* eller Apollo, och förstod lika som denne användandet både af krigets båge och sångens lyra. Men Phoibos var äfven Solen, och hans syster var Artemis, Diana eller Månen. Solen genom sin värma visar en skapare-förmåga på och genom jorden, hvarifrån allt lefvande har sin uppkomst och sina beståndsdelar, och hvartill allt lefvande återgår. Brama betyder därföre äfven jorden, det är Grekernes Gaia eller Tellus, af *gao*, jag föder, den af hvilken allt alstras, efter min tanke Odens gemål, som Edda kallar Frig, men som enligt Ynglinga Saga kallades *Frygg*. Hon var delaktig af Odens vishet och kände menniskors öden. Namnet lär betyda den ädelmodiga, den ädelt tänkande, hvilken bemärkelse är qvar uti Isländska ordet *frigedia*. Jorden består af större och mindre öar, som uppstigit ur hafvets vågor. Edda säger, att Frygg bodde i Fensaler, det är uti ett af vatten och sjöar omgifvet palats; ty *fen* betyder moras. Sedan mörker varit på djupet, Skaparens ande sväfvat öfver vattnen och Allmakten sagt varde ljus, framstod ett Eden. Så kan vid jordens stränder genom solens ljus och varme ett paradis uppkomma, — så är Frygg en Gudinna i Fensaler. Frygg (jorden) är, såsom Odens gemål, den första och förnämsta af Gudinnor, hvilka på Nordgötiska kallas *Disir*, af hvilket ord man tagit sig anledning att föreställa sig en Gudinna Disa, som skulle förebilda jorden, men detta ord har ej afseende på någon viss Gudom, utan betyder Gudinna i allmänhet. Således var Disarsalen det ställe i eller vid Templen, där Gudinnornas beläten voro uppställde och dyrkades. Att en sådan var vid Upsala se vi af Adils Historia i Ynglinga Saga, äfven talar Frithiofs S. om en Disarsal i Baldurshage i Bergens stift i Norrige. Enligt Edda var *Fylla* Fryggs följeslagerska och tjenstande, som bar hennes ask, således har fylgia i fornspråket kommit att betyda både att följa och en skyddsande. Månen är för jorden (Frygg) denna följande tjenstande (Fylla). Då månen är i sitt fylle, (Fylla med utslagit hår och gullband om hufvudet), trodde man sig däruti se ett kärl, kalladt *sägur*, (betyder en mängd af lefvande väsenden). Må hända är detta kärl i månen det samma som Fryggs ask, den Fylla har om hand. Sägur bäres af 2:ne barn (oskulld och blygsamhet), tagne från jorden, vid brunnen *byrger*, (betyder sjelfförtroende och egoism). Edda säger att Fylla är mö, åter oskulldens och

blygsamhetens symbol. Månen tyckes också verkligen vara en vän af de känslofulla och af den första blyga och oskylldiga kärleken, därför sjunger Nya Skapelsens Skald: *och vrede var i hafvets vågor — och ömhet uti källans sus — och majestät i Solens lågor — och blygsamhet i Månans ljus.* — I alla folkslags Myther finnes mycket förvändt, som i sitt nu kända skick är ej annat än osammanhang och galenskap. Till detta slag räknar jag allt hvad för öfrigt finnes i Edda om Dag och Natt, Sol och Måne samt orsaken till dessa himlakroppars hastiga lopp. Men detta så väl som denna egna tydning af Mytherne om Frygg och Fylla, underkastas kännares ytterligare pröfning; ty hvarken Edda eller de äldsta Asars Historia i Ynglinga Sagan gifver någon vink om Stjern- eller Planet-Gudar. I anseende till sin vishet, kallas Oden dels *Gautr*, det är vis, fintlig, dels *Gauti*, en Göther, en af de vise Asar, hvilka voro så kända för sina höga kunskaper, att den i Sverige regerande Gylfe for dem till mötes af längtan att få undervisas uti deras vishets-läror, dels *Gauta-Tyr* eller Göthernas Krigs-Gud. Hans namn *Sigge* betyder den segrande; ty *sigr* är seger. Han kallas därföre äfven *Sig-Tyr*, eller den segrande Krigs-Guden, utom flere epiteter till Tyr, som i Edda tillhöra Odens benämningar. Tyr, hvilken i Eddan särskild nämnes, tyckes således i sjelfva verket ej vara någon annan än Oden, såsom Krigs-Gud. Anledningarne till denna min förmodan måste anföras, emedan jag just på dem grundar förklaringen af de i denna och i Första Tomen visade Gudabilder. Måhända heter han egentligen Oden i anseende till elementernas strider vid skapelsen, och Tyr, dels i anseende till befordrandet af Gudarnas ära, det ondas besegrande och fridens stiftande i de Himmelska boningar, dels såsom hjeltars och bardalekars Styresman, för att slutligen, då menniskorna tillkämpat sig en god vilje, stifta frid på jorden. Därföre se vi hans bild räcka den högra armen uppåt Himmelen och den vänstra nedåt jorden. Se Tom. 1, Pl. 34, 35, Fig. 93, 96, och här Pl. 56, Fig. 208, 210, 216. Edda säger, att på det en skapelse skulle äga rum, uppkom en strid emellan Södrens eldgnistor och Nordens isar. Odens bröder nämnas såsom biträdande, desse voro *Wili*, det är viljan och dess oemotståndliga kraft, och *We*, eller den okränkbara heligheten. Allt hvad Edda härom talar och Woluspa sjunger vill, efter min tanke, ej annat säga än detta: stridiga ämnen rasade i ett omätligt Chaos, Allvetenheten genomsåg delarnas innersta krafter, de reste sig emot hvarannan, men de kunde ej våldföra det högsta heliga, Allmakten begränsade dem, Visheten ordnade deras andvändbarhet, Skaparen ville, — och en verld är till genom ändamålsenliga strider. Edda säger vidare, att Tyr gaf i offer sin högra hand, för att frälsa Asa-Gudarne från de olyckor Fenris-ulfven skulle ådraga dem. Oden, i egenskap af Krigsgud, eller Tyr, föreställes därföre med högra armen utan hand. Edda beskrifver Tyr på det sätt, att han råder öfver seger och att krigare skola åkalla honom,

att

att han öfvergår andra i mannamod, så att Tyrtapper blifvit en hedersbenämning för den mäst utmärkta förtjenst. Men därjämte säges, att han är så vis, att de visaste anse för en ära att med honom förliknas. Således är han krigets och vishetens Gud, påtagligen ingen annan, än Oden sjelf. Hvad jag i första Tomen nämt, att de i Norrige fundne koppar- eller malmbilder föreställa Gamle Nordiske Gudar och att Fig. 93, 96 äro Oden, bestyrkes på ett utmärkt sätt af Tyska Antiqviteter och af där fundne Idoler. Ett Slaviskt folkslag, Venderne, kommo från Asien och blefvo kände i 4:de seklet. Under sina vandringar nedsatte de sig till en stor del i Norra Tyskland. Deras Religion var ett slag af Norra Asiens Schamanism. De voro fördelte i flere mindre stammar, af hvilka en del hade sina egne Gudar, således tillhörde *Swantewit* egentligen Rügen, och *Radegast* Rhedarierne och Obotriterne i Mecklenburg, o. s. v. De trodde, att det ej var nödigt att dyrka de gode Öfverväsenden, emedan de i alla fall ej kunde göra annat än godt, men de vrede och elake dyrkade de, för det att de ej skulle göra dem ondt. De Mecklenburgske Wender hade, förmodligen någon gång genom beröring med Nord-Göterne, fått kännedom af Runor, hvarföre de kallades *Runen-Wenden*, äfven hade de tillägnat sig några af Nord-Göternas Gudar. Således hade de idoler af Oden eller Woda, äfven under namn af Tyr, och af Odens son Balder. Underligt nog, att man ej hos dem finner spår af Thors bild och namn. Desse Wenders stad Rhetra, där Rhedarierne hade sitt Tempel, förstördes först under Kejsar Otto I:s regering 955, sedan då Bayerns Henricus Leo regerade 1155. Detta var, likasom vårt Wästgöta Tempel med 100 Gudar, ett Pantheon och hade en stor mängd små Gudabilder. Man uppgifver, att Wendernes Tempel, äfvensom deras grifthögar, voro i längden i öster och väster, att de omgåfvos af vatten och att därvid var en helig lund, att utanpå templen såg man en mängd figurer, nästan i samma smak som på de fordne Danske Guldhorn, och att man äfven utanpå upphängde Offerdjurs horn och dryckeshorn, att inuti såg man dels stora Gudabilder af trä, dels en mängd små gjutne Idoler af brons, att Öfver-Gudarne, som voro fule, ryslige och vanskaplige, hade tjänlige supporter eller fotstöd, så att de kunde stå på bräden, men att Under-Gudarne, som voro vackrare och med mera smak arbetade, voro nedantill inrättade med en spets, så att de kunde ställas i hål i dessa bräden, och slutligen att offerkärlen hängde med sina grepar på väggarne. Man förmodar att Rhetra Tempel varit beläget i Mecklenburg Strelitz vid byn Prilwits, på det ännu så kallade Rhetra-berg, eller Tempel-berg nära stranden af Tollenzer Zee. Emellan åren 1687 och 1697 skulle församlingens Pastor Sponholtz plantera ett träd, och fann uti gropen 2:ne stora metall-vaser, på hvarannan laggde så, att den ena formerade locket, de voro utanpå beskrifne med Runor och inuti fulla med en mängd små Gudabilder, offerkärl, knifvar, amuletter, jämte några få smycken, prydnader, verk-

tyg och stridsvapen, allt af koppar, malm eller brons, utom några få af bly, ja äfven af dåligt silfver. Här voro Gudar med ett och flere ansickten, med och utan horn, med och utan djurshufvuden, hållande i händerne svärd, stafvar, ringar och människo-hufvud, äfven såg man där ormar med och utan människo-ansickten. Efter Pastorns död kom fyndet till hans slägtingar i Neu-Brandenburg, där de 2:ne store vaser, däruti fyndet låg, stöptes till en klocka. En betydlig del, som ej var förstörd, förvarades sedan i ett enskildt Antiqvitets-Kabinett, tillhörande först en Guldsmed Sponholtz, och sedan deladt emellan Hofpredikanten, Consistorial-Rådet och Superintendenten Masch och Medicine Doctorn Hempel, och fanns samlingen åtminstone ännu i behåll i Neu-Brandenburg, då jag år 1791 till fots genomvandrade norra delen af Tyskland. På desse Gudar och offer-redskap ser man dels oläslige så kallade Magiske bokstäfver i bredare upphöjdt arbete till någon del liknande Runor, dels ingräfde verkliga Runor, som utmärka Gudens och stadens namn, till hvilken Templet hört. Runorna äro väl på ett eget och flerfalldigt sätt varierade, dock läsbare och stundom ganska tydlige. Hvilken skulle således icke lätteligen läsa och för Skandinaviske Runor erkänna desse ord på Wendiske Gudabilder: *Woda*, se här Pl. 56, Fig. 211, *Radegast* Fig. 212, *Rhètra* Fig. 213, *Tyr* Fig. 217? Omständlig upplysning om det Sponholtzska Kabinett får man af *Die Gottesdienstlichen Alterthümer der Obotriten* etc., med förklaring af Masch, jämte noggranna kopparstick efter Håfmålaren Wogens teckningar, Berlin, 1771, 4:o, hvartill hörer de af Masch 1774 utgifna *Beyträge zur Erleüterung der Obotritischen Alterthümer*, 1774. Härmed kan jämföras *Voyage dans quelques parties de la Basse Saxe pour la recherche des Antiquités Slaves ou Vendes*, *par le Comte Jean Potocki. Hambourg 1795*, innehållande 118 figurer på 31 plancher. Äfven kan härom läsas uti Suhms *Historie af Danmark* Tom. 2 p. 132, där Swantewit omtalas. Desse Wendiske Antiquiteter visa, att den tanke ej varit främmande äfven i Norra Tyskland, att Wodan, eller Oden är den samme som Tyr, och att Tyr endast är hans binamn, såsom Krigsgud. En af det fordna Rhetra-Templets Gudar har den oformliga skapnad, som visas här i naturlig storlek Fig. 208. Den ena armen räckes emot himlen, den andra mot jorden, under stormhufvan, som utgår vid sidan i form af ett horn, äro 2:ne ansickten, af hvilka det ena är till större delen förbrändt, på råckens vänstra sida läser man med något varierade Runor *Wodha* och på den högra *Rhetra*. På Idolens andra sida, Fig. 206 finnes ett enda stort ansickte och därunder läses *Tyr*. Masch tror orätt, att detta är framsidan. Klädnaden tyckes vara af någon grof illa tillredd hud. De ifrån hufvudet nedgående linier förklaras, dels för skägget på detta sätt formeradt, och dels för ormfigurer till prydnad på klädnaden. En af desse Wendiske Gudar har blott ett ben, men 2 ansickten, ett före och ett bak, långa horn och öron, på framsidan ser man dessutom ett ansickte på bröstet. Nedåt magen läser man *Balduri*, se Potocki Fig. 9.

Masch anför orätt, att då en bild föreställer en slaghök, skall det utmärka Oden, att ett oxhufvud tillkännagifver Thor, och att hvarest ett qvinno-ansickte förekommer, har det afseende på Frigga. Men att Oden och Balder voro kände är säkert, äfven att Oden var den samme som Tyr, eller de jordiske Hjeltars Krigsgud. Balder var däremot, enligt Edda, den tillkommande Himlens Frids-Furste. En berömd Antiqvarius, Professor J. G. Büsching i Breslau, har år 1819 utgifvit en liten afhandling kallad: *Das Bild des Gottes Tyr*, där han äfven visar, att Tyr ej bör anses för en särskild person eller Gud, utan att det endast är Odens tillnamn, såsom Krigsgud. Han bifogar teckningen af en bland de bäst gjorde Odens Idoler, se här Fig. 216, och formen af hufvud-prydnadens bakdel ser man Fig. 218. Den är funnen i Öfra Schlesien vid Himmelwitz kloster. Den är gjuten af en gul och blandad metall, som gifver en klockton, då man slår därpå. Den uppräckta armen visar intet tecken till afbrott. Äfven kan man för Oden anse en bild, funnen vid Maynz. Den visas uti Joseph Fuchs alter Geschichte von Maynz, 1771, p. 35, Tab. IV. Klädnaden bildar 2:ne horn (maktens symboler) vid hufvudet, och ett baktil, se här Fig. 210. Läsaren torde således finna, att de Norrske bilder, som i Första Tomen förekomma, Fig. 93, 96, ej utan skälig trovärdighet förklaras såsom föreställande Oden. Men Fuchs tyckes mig hafva utan minsta anledning kallat sin vid Maynz fundne bild Vulcanus, — om icke, mot förmodan, bakdelen befunnits föreställa en smedja. Men man finner äfven i Tyskland liknande Idoler med högra handen i behåll. En dylik är funnen vid Meissen, se *Jahres-bericht des Thüringisch Sächsischen Vereins für Erforschung des Alterthüms*, andra årgången, Naumburg 1822, Tab. 6. En i Tyskland funnen figur, uppgifves äfven af Vulpius, den är större och den uppräckte handen är i den ställning, att han däruti tyckes hafva hållit en klubba, eller något dylikt. Man känner intet Tempel i Norden, enskildt helgadt åt Oden, om ej något dylikt varit vid de ställen, som heta Odenswi i Småland och i Wästmanland. Han dyrkades likväl och hans bild befanns bland de andre Gudar, åtminstone säkert i Gamla Upsala Tempel vid Thors högra sida, och förmodligen äfven på följande ställen: i det Wästgöthiska Pantheon, eller Gudhem: i Norrige vid Lader nära Dråndheim i Strinden Fögderi, där många Gudar stodo på supporter, och där vid Offergästabudet hornet bars öfver elden, och bland skålarne Odens var den förste: vid Mære ej långt därifrån i Inderöe Fögderi, dit Hagen Jarl hade samlat flera Gudabilder: i Baldurshage i Bergens stift och Sogns distrikt, där Baldur och flere Gudar voro uppställde. Jag tror ej att Jomala, som enligt Olof Helg. Sag. C. 143 och Bosa Sag. C. 7 dyrkades i Templet vid Bjarmaland vid Hvita Hafvet, var densamme som Oden, hans bild satt med krona på hufvudet, en stor silfverskål full af penningar på knän och ett guldsmycke om halsen. Hans anseende af Öfver-gud liknar väl Oden, hans gyllende välmåga kunde utmärka Freyr, men troligast är han den gamle

Thor. Af dagarne i veckan tillhöra, efter min tanke, de 4 första Odens åminnelse: Söndag, Dies Solis, Oden såsom Solen, Phoibos, Skaparen, Brama: Måndag, Dies Lunæ, Månen, Isis, Diana, Solens svagare och mildare spegel-bild, Vishetens återsken: Tisdag, Dies Martis, Oden såsom Krigsgud, rättcligen Tyrsdag, därföre på Danska Tirsdag, på Isländska Thridjudager, det är Odens äfven som veckans tredje dag: Onsdag, Dies Mercurii, Oden såsom den högsta Vishetens, äfven som vecko-beräkningens medelpunkt, den heter rätteligen Odensdag.

Thor med sin Stridshammare Mjolner föreställer Guds Allmakt, Jupiter med sina åskviggar, Grekernas *Zeus*, Indianernes *Shiwa*, Förstöraren, Elden, Asgårds *Jafnhar*, eller den, som är lika hög med den högste. Om, såsom troligt är, Nordens Joter, redan före Odens ankomst, kände och dyrkade Gud under namn af Thor, så lär den lille Koniske Gud af svart marmor eller annan sten, som de uppreste uti våra urgamle Tempel-Kummel, föreställa denne Thor. Se Tom. 1, p. 85, 87, 88. Af samma slag tyckes den vara, som Rhode visar ibland sina Cimbriska Monumenter p. 57, N:o 2, hvilken likväl har det egna och sällsamma, att den utgöres af en liten nästan Konisk tegelsten, på hvilken man helt enkelt föreställt ett ansiekte, alldeles ensam funnen ej långt ifrån Hamburg i en liten hög och där bevarad uti ett litet fast hvalf, liknande en bakugn. Måhända Joterne hafva aftågat med Cimbrerne, och att de då, förr än de alldeles lämnade Norden, i sjelfva Tempel-kumlet nedgrofvo Guden, på det han ej skulle ohelgas, hvarefter sedan kumlet var förstördt, kullen på hvilken det legat, blifvit qvar. Uti en ordentlig ätthög därvid, har man funnit en liten stående sten, äfven af bränd lera, alldeles konisk, något skråflig, men utan ringaste tecken till ansiekte. Se Rhode p. 57, N:o 1. Detta är förmodligen en Jotisk Gud, hvilken därföre Göterne ansett för en uråldrig helgedom. Edda tyckes såsom för afgjordt antaga, att Asa-Thor var Odens son. Om detta äger grund, lär denne Odens son iklädt sig den Jotiske Odens namn och person, för att i Norden blifva med mera säkerhet dyrkad, och då hafva desse Asa-Goter må hända af den lille koniske Joternas Sten-Gud gjort den sednare Thors Hammare, hvilken äfven i Templen på hans stora träbilder alltid sattes i hans hand. Hans dyrkan var den allmännaste och hans träbild fanns nästan i alla Tempel. Således befanns han högt upprest i Upsala Tempel, i Laders Tempel stod han, var prydd med gulld och silfver, och höll hammaren i handen, i samma Tempel stodo många andre Gudar, äfven såg man där Offerkittlar och Stänke-svampar, se Sturlusons Ol. Tryggw. Saga C. 64. I Hundstorps Tempel i Christiania stift och Guldbrandsdalen var Thors bild, inuti ihålig, prydd med guld och silfver, och höll han hammarmärket i handen, han trakterades dagligen med kött samt 4 limpor bröd, och stundom visades han utom Templet på en med galler omgifven altan, se Ol. Helg. Saga, C. 118, 119. I Jutland,

Aar-

Aarhus stift, Callö Härad, vid Thorsager var ett rundt Tempel åt Thor, i denna Rotunda var säkert hans bild. Templet uppbrändes af Frode IV på 400:talet. Förmodligen har äfven Thors bild varit i Thorslunda på Öland, samt på flere af de många ställen i Sverige, som äro nämde efter Thor, äfven som i Norrige uti Mære och i Baldurshage, samt på Island i Templen uti Vatsdal, hvarest var en helig brunn eller skirkälla, och uti Kjalarnäs, i hvilka Tempel voro Blodkärl och Stänkeqvastar; ty ifrån begreppet om Guds och Naturens förstörande egenskap har man kommit till den dyrkan, som sker genom blod och försoningsoffer. Därföre säger Dudo de Moribus Germ. att Norrmännen försonade Thor med människo-offer, se Duchene Rer. Normann. Script. p. 62. Uti de Isländske Tempel funnos äfven altaren med ständigt brinnande eld, och om Templet i Steinstadum vet man, att Gudabilderna, förmodligen Odens, Thors och Freyrs, hade sine platser på norra sidan midt emot ingången. Den 5:te dagen i veckan har behållit Thors namn, nämligen Thorsdag, Dies Jovis. Årets första månad bär äfven hans namn, hvilket likväl torde härleda sig från de Anti-Odinske eller Jotiske Gudar; ty jag förmodar att vid, och en god tid efter Odens ankomst, qvarblef en Jotisk stam i Finland. Desse Joter trodde på Dualismen, ej i ond mening, att ett godt och ett elakt öfverväsende delade verldens styrelse, utan i god mening, att en Gud och en Gudinna, båda goda, hade det himmelska och jordiska om hand, därföre säger Fundin Noregur, att i Finland hade Forn-Joterne, det är de långt efter Odens tid där qvarblifna Joter, 2:ne offerfester, en åt den uråldrige Thor, (Jupiter, åskan, elden, Solen, den äldste Auka-Thor), och en åt Goa (Grekernas Gaia, jorden). Därföre se vi äfven på våra fällt spår efter Joternas Dualism, nämligen 2:ne Tempel-kummel tillsamman. Se Tom. 1, p. 89, Pl. 2, Fig. 3 och 4, — må hända äfven Fig. 10, 11, jämför p. 91. Af alla Nordens Gudar är denna urgamla Dualism ensam qvar i vår årsräkning; ty de 2:ne förste månader, kallas Thors- och Göje Månad. Romarne låto däremot Juno vara föreståndarska för Januari månad, Neptunus vårda Februari och Jupiter Juli månad m. m. — Thor, såsom Shiwa, eller förstörare, är ej en sommarhetta, som bränner sandöknarne, utan en höstvärma, som låter det mogna affalla, för att gifva rum åt nya skapelser och för att ymnigt befröda jorden, hvars yta den Himmelska kraften begagnar till fröhus, ägg-samling, härberge, graf och utsäde för allt det som får lif, tillväxer, aftager, dör och förnyas. Således förstör denna kraft ej egentligen för att härja, utan för att förnya, försköna och lyckliggöra. Därföre säger Edda, att sedan Thor ärofullt besegrat afgrundsormen, inträffar verldens ände, och alltings förstöring, men att därefter blifver en ny sol, en ny jord och ett nytt människoslägte, bland hvilket icke allenast Thors söner skola vistas, utan de skola äfven medföra tecknet af fadrens makt, hammaren Mjolner. Dit komma äfven några af Odens Drot-

tar och söner, och bland dem den genom ondskans list till döds sårade Guden, människo-vännen Balder, som lämnat dödens boningar. Desse skola där finna de Guldtaflor, som Asarne hafva ägt. Det är Himlens förnyade skola blifva delaktige af den lysande Heligheten, införlifvas uti dess allmänna kärlek, samt erhålla makt att segra och endast för det godas skull vara verksamme i välgärningar. Men man må med förundran fråga: hvadan denna öfverensstämmelse med Uppenbarelsens dogmer? hvadan denna likhet emellan nästan alla folkslags urkunder? hvadan dessa läror om vattnets revolutioner, om en skapelse, om ett förloradt paradisiskt tillstånd, om en förestående förstörande eld-revolution, om förnyelse och odödlighet? Moses svarar oss. Vårt slägte var ursprungligen ej endast ett djur, trampande gruset och där sökande lifvets uppehälle, utan Gud sade: *lät oss göra människan till ett beläte, det oss likt är.* Således var hon från början till sitt inre upphöjd, och en märkbart verksam samt kraftigt meddelande länk och ledare emellan det Himmelska Andeliga och det jordiskt sinnliga. Detta Guds beläte är väl förloradt, Himlens kunskapsljus bortskymdes, men bland villorna framlysa såsom gnistor, och fortplantas såsom traditioner, i Mythisk form, uråldriga sanningar. — Att Auka-Thor eller Åskans Gud föreställdes såsom åkande i vagn, är ej underligt; ty stundom dundrar åskan, liksom någon på ett stort stenhvalf åkte omkring. Af denna tro äro ännu spår bland allmogen. På Gottland kallas åskan Thore-åket, Thors åkan, och i Småland säger man, då det åskar, God-Far åker, m. m. Hammaren Mjolner har åskviggarnas kraft, bör därföre föreställas på ena ändan flat, som afbildar den krossande, och på den andra spetsig, som visar den genomträngande kraften. Att också de gamle stridshamrar verkligen voro spetsige i ena ändan, ser man af Gånge Rolfs Saga C. 42. Thor fick Hammaren af Svart-Alfvarne, och Jupiter hade af Cycloperne lärt att handtera åskan. Thor tucktade med sin Mjolner Joter, Jättar, troll och Rimtussar, ja han förföljde Loke sjelf och allt ondt, men han var en Seger-Herre och satte gräns för det ondas åverkan både i den synliga och osynliga verlden. Så besegrade Jupiter Titanerne, så slog han med sin åska jättarne, som bestormade Himmelen, där han blef Öfverhufvud och hade ett Regerings-Collegium, bestående med honom sjelf såsom President inberäknad, af 12 Öfver-Gudar, Dii Consentes eller Majorum Gentium, nämligen: Jupiter, Neptunus, Mercurius, Apollo, Mars, Vulcanus, Juno, Ceres, Minerva, Venus, Diana och Vesta. Man ser, att han var despot och ej constitutionel Regent; ty Olympiska Rådet var äfven försedt med qvinnor, hvilka således lära haft ett betydligt inflytande. Märkligt att Ynglinga-Sagan säger, att Asgårds Diar eller Drottar voro likaledes 12. Äfven uppgifver Edda, att Nordens Öfver-Gudar voro 12, nämligen: 1:o *Oden*, 2:o *Thor*, Odens son, 3:o *Balder*, Odens son, den gode, älskvärde, milde, vältalige, den rättvisaste dommare och dertill skön, så att det lyste af honom, 4:o *Njord*, en Waner, rådde öfver vindar, haf och eld, sjö-

mäns och fiskares Gud, som sjelf mäktig gifver andre rikedom och öfverflöd, 5:o *Freyr*, Njords son, (härefter nämnes Tyr, som är ett tydligt misstag; ty om han ej uteslutes, blir antalet öfver 12, hvilket ytterligare visar, att han är den samme som Oden, äfvensom Phoebus, dyrkad såsom Solen, är den samme som Apollo, dyrkad såsom Vitterhetens Gud), 6:o *Brage*, vis, vältalig, skald, 7:o *Heimdal*, stor vaksam, helig, kallas den hvite Asen: såsom en vakthafvande Cherubim vid Edens portar, sitter han vid jordens ände på rägnbåge, och bevakar tillgången till Gudarnas boningar, 8:o *Höder*, blind, stark, 9:o *Widar*, tystlåten, starkast näst Thor, har en stor sko, med hvilken han stiger in i Fenris-ulfvens gap, 10:o *Wali*, Odens son, en stor skytt, tapper, (desse 3:ne, Höder, Widar och Wale öfverlefva verldens ände och råka Balder i den Nya Verlden), 11:o *Uller*, Thors styfson, vacker, krigisk, en god bågskytt och skidlöpare, 12:o *Forsete*, Balders son, hade en mycket berömd Förliknings-Domstol. Indianerne anse äfven Shiwa för Dommare, härmed förstår jag den tvåfalldiga dom, som är bestämd öfver allt ändeligt: *Förgängelse*, — *Förnyelse.* Såsom minne af våra åfvannämde 12 Drott-Gudar är det vi hafva Tolfmannanämden, äfvensom 12 Domstenar i de runde Tingsställen på våra fällt. Att i Norrige offerhögtidens föreståndare äfven vore 12, ser man af Ol. Helg. S. C. 115.

Freyr, var en representant af den Gudomliga kärleken, ändamålet och resultatet af Visheten och Makten, därföre blef hans syster ansedd för Kärleksgudinna, Aphrodite, Venus. Freyr är Asagårds *Thridi*, Indianernas *Wishnu* eller *Uppehållaren*, som af elementerne föreställde Vattnet; ty allt lefvande måste vattnas för att uppehållas. Det är begreppet om denna uppehållande kärleken, som gifvit anledning till Låf- och Taek-offer. Med Freyr komma vi till en ny Dynasti; ty han var son af Njord, en af Wanernas Höfdingar, af Oden Adopterad bland Asarnas Drottar, Nordens Poseidon, Neptunus. Må hända var Njord af de visas slägte, som i Asien kallas Månbarn, Panduer, Pandaver, af Pan, det är vatten, hvilket element, så väl som Månen, anses för vishetens symboler. Af desse Månbarn härstammade några Asiens Gudar, under det Wishnu tid efter annan visade sig i åtskilliga incarnationer. Hos desse Waner var det Odens Mimer någon tid nedlade prof af sin klokhet och rådighet, då han dålde en skymf, som Asarne visat dem, men Wanerne afhöggo det visa hufvudet, hvarefter de återsände det till Oden, som balsamerade och förtrollade det, så att det kunde tala och bibehålla sin vishet, hvarföre han gjorde det till sitt hemliga råd. Såsom Indiens Månbarn härledde sina anor från Wishnu, så ansågo Greklands Himlabarn *Kronos* eller Saturnus för sin ättfader, så blef äfven Freyr (hvars binamn var Yngwe), stamfader för Ynglingarne, Nordens Månbarn, Guda-slägt, som omkring ett halft årtusende regerade i Sverige, kom sedan till Frankrike, därifrån till Ängland, ja, då äfven qvinnolinien beräknas, är den ännu qvar i en mängd af Europas Kongliga och

Fursteliga hus. Under Saturnus inföll den Gyllende Åldren, så inföll äfven *Froda-Frid*, (som egentligen har namn efter Frode den 1:ste Fredgode i Danmark), under Freyrs regering, då den lyckliga tid och goda årsväxt, som i fadrens tid redan börjat, fortsattes. Den upphörde ej helt och hållet, förr än i Domalders tid, hvilket Svenskarne togo så illa, att de offrade denne sin Konung till Gudarne, för att återfå jordens bördighet, den de trodde att det stod i denna Guda-ätts, eller Månbarnens makt, att efter eget behag gifva eller hindra. Jag vill härvid blott anmärka, ehuru ej därifrån härleda en del af vår allmoges bruk, att så väl vid hushållsgöromål, som i kärleksärender, rådfråga Månen, såsom en årsväxtens och kärlekens Patron; ty då de skola så, äfven som då de ämna fria, eller åtminstone då brölloppet utsättes, rätta de sig efter Ny och Nedan. Af veckans dagar hänför jag de 2:ne sista till Freyrs dyrkan: Freyrs dag eller Fredag, af Romarne kallad Dies Veneris; ty de hade visserligen många älskande Gudar men, utom barnet Cupido, ingen Kärleksgud, blott en Gudinna: Lördag, egentligen Laugurs eller Lögarns dag, Dies Saturni, Gyllende Tidens dag, Vattnets dag, renings-dagen, bad-dagen; ty Laugur, Lögarn, betyder vatten, sjö, Mälaren, vid hvars stränder alla tidens märkvärdigheter befunno sig, därvid nedsatte sig Oden och byggde ett Tempel, därvid uppehöllo sig äfven Regenterne af Vanernas stam, därvid byggde Freyr Nordens stora Helgedom i Gamla Upsala under den lyckliga Froda Frid. Man känner ej om någre Gudabilder varit i det af Oden sjelf inrättade Tempel i Sigtuna, men om det i Gamla Upsala äro flera uppgifter. Det är vanligt, att de som skrifva Latin förvrida namn, hvilket ofta vållar otydlighet och villfarelse. Så kallar Adamus Bremensis Freyr, som var i G. Upsala Tempel, Fricco, hvaraf man ganska orätt gjort Frigga. Men utom detta berömda i stora Templet, lär vid Upsala varit ett mindre endast åt Freyr. Man vet af Sturluson, huru för att lugna allmänheten, den älskade Freyrs död hölls hemlig 3:ne år, under hvilken tid den insamlade skatten lades till honom i högen, men Bartholin uti Ant. Dan. p. 335 tillägger, efter någon Codex af Olof Tryggwassons Saga, att vid slutet af 900:talet kommo skattsökare att gräfva i Freyrs hög, då de där funno 2:ne hans beläten, hvaraf det ena kom till Drändheims-trakten, hvilket må hända var anledningen till, hvad Oddo Munk berättar i sin Ol. Tryggw. Saga. p. 160, att man där mäst dyrkade Freyr, hvars beläte, som var af trä, den nitiske Olof tog ur Templet och bröt sönder. Samma Saga, Skalholtska upplagan, Del. 2, p. 177 — 180, 190 — 193 beskrifver samma Tempel, och tillägger, att detta Freyrs träbeläte kunde tala och hade ofta sådana Guda-samtal med folket, (förmodligen genom något Offer-prästernas taskspeleri), äfven intygas, att här förvarades en Häst, som tillhörde Freyr. Det andra i Freyrs hög fundna beläte blef qvar vid Upsala och fick en ung skönhet till Prästinna, som efter det då varande bruk for med sin

Trä-

Trägud omkring på en vagn till gästabud, vid ett tillfälle skakade vagnen, Freyr sprack och föll sönder, men en af Gudens Hof-kavaljerer Gunnar, som sjelf tillställt sin Trä-Monarks undergång, fann sig genast, klädde sig i Freyrs skrud, och den sköna fick en lefvande i stället för en död Gud. Jämför Bartholin p. 335. Emedlertid ser man, att om Norriges Freyr hade en häst, jämte en slug präst, så hade Sveriges Freyr både häst, vagn, flicka, kalas och Hofmarskalkar. Desse beläten voro i mennisko-storlek, men det lär varit en af de små Idoler, som Harald Hårfager skänkte åt en Ingemund, emedan Bartholin p. 471 och Torfäus Tom. 2 p. 3 säga, att det var Freyrs bild af silfver, hvilken uppgift är märkvärdig, emedan den visar, att våre hedniske Förfäder hade små metall-Gudar, till och med af silfver, hvilka således, då dylika här i Norden, hvad likväl sällan inträffar, i jorden finnas, ej utan otvifvelaktige anledningar, böra anses för Romerske eller andre utländske Antiqviteter. Rimbertus berättar i Cap. 23, att förr än Ansgarius andra gången kom till Björkö, hade Svenskarne börjat tillbedja en af sine fordne Konungar Erik. Månne ej den samme som Freyr, välmågans Gud? ty *Eyrik* betyder rik på ägodelar, af *eyr*, koppar. Lilla Rimkrönikan omtalar ock verkligen en urgammal Svensk Konung Erik. Namnet är ej olikt den af Jornandes omtalte *Berik*, som med Göterne från Sverige företog en utvandring till Danska öarne och Jutland. Äfven finnes någon likhet i namnen med den *Eryx*, som Diodorus Siculus omtalar, likaledes med Grekernas *Erichton*, hvilken var en gammal Gudastamfader för Konungar. Till det syskontycke, som finnes emellan Nord-Göternas, Greklands och Indiens urkunder hörer äfven, att Erichton var en Vattengud äfven som Wishnu, och att denne Indiens Gud föreställes stundom i form af en häst, hvilken Wishnus häst, utom på andre ställen, visas tecknad af Fra Paullino a S:t Bartholomeo uti Darstellung der Brahmanisch Indischen Götterlehre, Tab. 21. Jag har i Tom. 1, p. 131 nämt Hrafnkel Godes Saga, som vittnar, att en häst, kallad *Freyrfara*, var helgad åt Freyr, och att i Norrige, äfven som i Danmark, funnits små kopparhästar med tradition, att det vore Freyrs häst, och har jag där visat dessa bilder Pl. 35, Fig. 98, 99. Härtill kan läggas, att såsom Freyr i Templet vid Dråndheim hade en häst, som tillhörde hans dyrkan, så hade ock verkligen Freyr, såsom Asa-Drott, en häst, på hvilken han, enligt Edda, red till Gudarnas Domsäte vid Urds brunn. Hit hör äfven, att Vatzdæla Saga C. 39 omtalar en Isländare Brandr, som trott på en Häst, kallad *Freyfax*, det är Freyrs häst; ty *fax* är mahn på hästar. Äfven kan anmärkas, att Hrafnkel bodde på Island i Mule-Syssel på gården Adalbol, att han där hade ett Tempel till Freyrs dyrkan, åt hvilken Gud han gaf hälften af allt det han ägde, och helgade i synnerhet åt honom den sköna och förträffliga hästen *Freyrfara*, efter en annan Codex *Freyfaxe*, Hrafnkel sjelf kallades därföre *Freysgode*, se dess Saga C. 2, jämför Suhm om

Oden p. 178. Vidare kan tilläggas, att ej längesedan 2:ne dylika Freyrs hästar af olika form äfven i Sverige funnits, nämligen på Öland, den ene i Gårby socken på Frösåkrarne i en parallelogramm-formig stensättning på en alns djup. Den är illa sammanslagen af koppar-skenor och ihålig. Den andre, funnen i Gårdslösa socken på Störlinge Gärde söder om byn, är på sitt sätt väl arbetad, är af malm helgjuten, och äges nu af en af mina förtjenstfulle medhjelpare i Antiqvariske Forskningar, Conrectorn Abr. Ahlqvist i Kalmar. Asarne, såsom flere vandrande folkslag, medförde hästar, hvilka förmodligen äfven begagnades vid åkerbruket. Att dessa djur vid den tid nyttjades, ej allenast såsom rid- och tjänst-hästar, utan äfven till arbete, är så mycket säkrare, som Edda berättar, att den byggmästare, hvilken arbetade på Asarnes Borg emot bergresarne, ditförde sten med sin häst Swadilfar. Osiris lärde Egyptierne att plöja åkern med oxar, och blef dyrkad under en oxes bild. Freyr var vår Åkerbruks Gud och är ganska troligt, att han stundom blifvit föreställd under bilden af en häst. Han var Vatten-Guden Njords son, och traditionen har ej upphört att låta vår allmoge tala om Bäcka-hästen, såsom en öfvernaturlig produkt af vattnet, hvilken stundom låter sig förnimmas. Ja, på några orter har bonden haft den förmodligen uråldriga sed att om hösten lämna en kärfve hafre på åkren åt den häst, på hvilken någon Skyddsgud förmentes om natten rida i luften, och har jag i min ungdom hört bönder i Skåne omtala, att denne häst ljudligen framfar högt emot himlen såsom ett sackta väsande. De större Gudabilder, som funnos i Templen, voro däremot huggne i mennisko-storlek och af trä. Ol. Tryggw. Saga, tryckt i Skalholt, Del. 2, p. 174, 180, nyttjar därföre, vid berättelsen om en enskild Norrmans Tempel, där bland flere Gudar Thor mäst dyrkades, ordet *Skurd-Gud*, det är en af bildhuggare gjord Gud; ty *skurdr* betyder ett hugg af bildhuggar-järnet, en skåra. Adamus Brem. berättar, att i Skara var ett mycket berömdt Freyrs Tempel, och att då Biskopp Egino i Dalby i Skåne kom till Skara, sönderslog han Freyrs beläte. Troligen var Freyr äfven bland de 100 Gudar i Gudhem. Dessutom var hans bild säkert i Laders Tempel i Norrige, och förmodligen bland dem, som funnos i Mære, och Baldurshage, äfven som i Templen på Island. Den lilla kopparbild, som här visas Pl. 57, 58, Fig. 221, förvaras uti Gymnasii Biblioteket i Kalmar, och är funnen på Öland i Högsrums socken, under en sten midt uti ruinerna af Wipetorps borg, som varit ett gammalt fäste för Vikingarnes höfdingar. Armarne äro ej gjutne med det öfriga af kroppen, utan äro fastnaglade. Bilden är skägglös, för öfrigt tyckes det varit öfver mästarens konstfärdighet att utmärka, om det varit en Gud eller Gudinna, likväl förmodar jag att bilden, som torde haft sin plats i något litet enskildt Tempel i borgen, skall föreställa Freya, såsom sittande i sin vagn, då hon kör med sina kattor, hvarföre händerne äro i den ställning, som om hon hållit i tömmarne. Edda säger, att hon rider, då hon besöker stridsfälten, men att då hon åker, har hon

2 kattor för vagnen, äfven tillägges, att hon är en stor älskarinna af sång. Också håller denne bild verkligen munnen i en sjungande ställning. Ganska litet känd är Freyrs Gemål Gerdur Gymis Dotter, som nämnes i Yngl. S. C. 12, men så mycket mera rycktbar är hans syster Freya, hvilken omtalas såsom en verklig Svensk Furstinna, Prästinna och Riksföreständerska efter Freyrs död. Sturluson säger, att hon var *marglyd*, hvilket på Svenska orätt öfversättes med underlig till sinnes, ty det betyder tvärtom vänlig och umgängsam, såsom det anstår en Kärleks-Gudinna. Hennes man Odr lär ej varit med vid utvandringen till Norden, eller har han missnöjd återvändt, hvarföre hon för hans bortovaro fällde gulld-röda tårar. Deras sköna dotter var Hnoss. Ehuru alla af Nordens Trimurti dyrkades och hade Tempel i de af Nord-Göter bebodde Riken, var likväl Freyr i synnerhet Sveriges Skydds-Gud, emedan Nordens Månbarn, Ynglingarne här regerade, han efterträddes sedan af det Christna helgonet Erik den helige. I Norrige och på Island dyrkades mäst Thor; emedan han var redan känd af de Finske Joter, hvilka enligt Fundin Noregur upptäckte och någon tid blefvo herrskande i Norrige. Oden dyrkades däremot mäst i Norra Tyskland och i synnerhet i Danmark, där hans efterkommande, Sköldungarne regerade, och där äfven en något sednare Saxisk Oden skall hafva gjort sig känd. Jag har ansett Freyr såsom en hufvud-person bland Nordens Månbarn. Suhm om Oden p. 179 har en hit hörande mening, då han säger, att våre förfäder trott, att Freyr var Månen, en planet, som alle gamle folkslag tillskrifvit inflytelse på jordens bördighet. Vidare yttrar han p. 175, att galten med gullborst, som dag och natt löper öfver land och vatten, var endast en förebild af Månen, efter hvars gång landtmännen taga sina märken. Om Vanerne, från hvilka Freyr härstammade, anför han p. 84, att de voro Greker, nämligen en Grekisk koloni, som bebodde staden Tanais. Sturlaugs Saga p. 1 bestyrker denna mening, och säger, att Greker och Asiater först bebyggde Norden. Både under Njords och Freyrs regering var Sverige välsignad med en utmärkt bördighet och god tid, hvarföre man satte ett stort värde på detta den Gyllende tidens Gudaslägte. I. Sigurdar-drapa säges därföre, att Sigurd Jarl i Norrige af Ynglinga slägten var af Guda-ätt. Se Håkan Adalst. Fostres S. C. 18. Märkeligt är äfven hvad som anföres på samma ställe, att vid Offer-gästabud druckos först Odens, Njords och Freyrs skålar, och stundom därefter Brages skål, samt till de fränders minne, som hvilade i ätthögarne. Här finner jag äfven orsaken, hvarföre man svor vid *Njord*, Freyr och *hin almakte As*, eller Oden, som här får sista rummet, se Bartholin p. 375, och Stjernhök de Jur. Sv. Vet. p. 28. Mycket oredigt och obestämdt är uppgifvet om de 3:ne stora högtider, och äfven om dessa får jag ej annan mening af de gamle urkunder, än att de 2:ne förste voro helgade åt de Vaniske Gyllende tidens Gudar och den 3:dje åt Oden. Men för att få redigt begrepp om desse Högtider, måste nämnas, huru de Gamle indelade året.

Årstider, Månader och Högtider. I stället för år räknade man fordom vintrar, se här åfvan p. 21. Således började man äfven året med vintren. Man delade året dels efter *missiri*, eller halfår, dels i årstider eller qvartal. I förra afseendet bestod året af Vinter, innehållande de 6 höst- och vinter-månader, och Sommar, utgörande de 6 vår- och sommar-månader. I anseende till årstider, började på halfårs vintren, eller *Hösten*, hvilken således blef första årstiden, hvars period var ifrån Höst-Dagjämningen (vid den 22 i vår September månad, några dagar förr eller sednare efter astronomiske grunder, men förmodligen då ej så noga beräknade), till Vinter-Solståndet (vid den 22 December). Omkring Mälaren kommer sommaren merendels ganska sent, men ett slags höstväder varar däremot till emot årets slut. Denna tid kallas ännu i Skåne och i Danmark Efterhöst. Detta var våra Förfäders Höst, hvartill hörde: *Gormånad*, October, har förmodligen namn af slagtet; ty gor betyder inälfvor: *Frer* (is) *månad*, November: *Hast* (hård) *månad*, December, af hastr, omild, har afseende på väderleken, således har man alldeles orätt skrifvit Haustmånad, eller höstmånad. Andra årstiden var *Vintren*, som därifrån räckte till Vår-Dagjämningen (omkring den 22 Mars). Hit räknades *Thorsmånad*, Januari, har af allmogen på några ställen i Skåne blifvit kallad Glugg, emedan gluggar, hvilka nyttjades i stället för fönster, skulle stängas för att bibehålla spisens varme: *Goimånad*, Februari, af Goi, Goa eller Göja, en Gudinna, dyrkad af det folkslag, som Odens Asar här träffade och kallade Joter. Således igenkänna vi här uti desse 2:ne månaders namn, hvilka genom tidernas skiften bibehållit sig, den gamla Dualismen, Thor, solen, eller den aktiva, och Goi, jorden, den passiva Gudommen. På denna Gudinna tyckes allmogen på några ställen i Skåne haft afseende, då de kallat denna månad Blidel, af blidlegr, det är den blida och vänliga. Men vid bestämmandet af de gamle Högtider, återkomma vi till Trimurti, nämligen enligt de Waniske gullålders ideerna. Slutet af vintren utgjordes af *Einmånad*, Mars, betyder förmodligen den vinter-lika; ty eins är liknande. Tredje årstiden var *Våren*, som varade till Sommar-Solståndet (omkring den 22 Juni). Den innefattade *Gökmånad*, April: *Äggmånad*, Maj: och *Solmånad*, Juni. Sista årstiden var *Sommaren* från Sommar-solståndet till Höst-dagjämningen. Härtill hörde: *Slåttermånad*, Juli: *Skördmånad*, Augusti: och *Höstmånad*, September, som utgjorde slutet af sommaren, betraktad både såsom Missiri, och såsom årstid. Den har förmodligen fått namn däraf, att man ännu var syslesatt med skörden, eller att hösta in. Dessa voro de 12 Nord-Götiske månader, hvilkas början nära inträffade med solstånden och dagjämningarne, äfven som med solens ingång i ett nytt Djurkretsens tecken, hvilket tyckes vara mycket naturligare, än den Romerska indelning, hvilken allmänt i Europa blifvit antagen. På detta sätt

för-

förstår jag det som anföres uti Gams Schediasma de ratione anni p. 115, och hos Lagerbring, D. 1, p. 457. Af de trenne Offer-Fester var den förste *Höst-Högtiden*, som inföll emot vintren, sjelfva vinter-natten, det är höst-dagjämningen, vid Octobers början, omkring vår 22:dre September; ty efter halfårs-räkningen var October den förste vinter-månad. Ynglinga Saga C. 8 säger, att man i Sverige då offrade *til ars*, det är för rik äring, god årsväxt i landet. Ol. Helg. Saga C. 115 anför, att man i Norrige vid Dråndheim *fagna tha vetri*, eller fägnade då vintren, emottog den med glädje. Hvad allt detta betyder upplyser C. 113, hvarest säges, att högtiden vid vinter-natten firades till årsväxtens förbättring, det är, såsom jag förstår, man offrade tackoffer för den gröda, som varit, och önskade dess tilltagande, eller om den varit god, dess bibehållande. Således lär denna högtid varit helgad åt Njord; ty under hans regering började årsväxtens förbättring. Andra Högtiden, eller *Jul* inföll Midt-vintern, Göje-månad och Höku-nott, det är höka-natt, eller sista dagen, då solen var i Stenbockens konstellation. Höku är haka, hvilket ord här lär hafva afseende på Stenbockens skägg. Om tiden för hedningarnas jul äro flera meningar, också äro de gamle uppgifter därom af olika lydelse, men enligt den föreenings punkt, som för mig framställer sig, inföll de Gamlas Jul vid vår nu varande Henriks dag eller omkring den 19 Januari, hvarefter den varade i 3 dagar. Hvad vi veta om den hedniska Julen är, att den ej firades vid samma tid, som de Christnas, att den inföll i månaden Goi, att det var vid Höka-natt, och att Midtvintren då inträffade, hvarmed jag förstår vintrens medlersta månad Goi, utan afseende på om det var i början, medlet, eller slutet af denna månad; ty man lär kallat hela månaden midtvinter, såsom äfven hvarje af dess dagar, på det nogaste räknadt, verkligen kan blifva, allt efter särskildte års olika väderlek, och orters olika klimat. Thors-månad, som börjat med vinter-solståndet, var således slut omkring vår 19 Januari, då Goi borjade. Vid samma tid inföll Höka-natt; ty solen gick då ifrån Stenbockens in uti Vattumannens tecken, hvilket inträffade emot en månad efter de Christnas Jul, som infaller nära vintersolståndet och Gamla Thors månads början; ty om man tar Nyårsdagen efter Nya Stylen till ståndpunkt, så inföll, enligt hvad jag antagit, den hedniska Thors-månads början vid pass lika långt före denna dag, som Gamla Stylens Nyår nu beräknas efter den. Yngl. S. C. 8 säger, att i Sverige offrades *midiom vetre til grodrar*, för gröda, fruktbarhet och vinst. Ol. Hel. Saga C. 76 berättar, att största högtiden firades och förnämsta offret hölls *At Uppsalum* vid Upsala, som låg i Tiundaland, *at Goe*, vid Göje-månad, till frid och seger för Konungen, att *Thing allra Svya*, eller Sveriges stora Riksmöte då inträffade, att vid samma tillfälle hölls *Kaupstefna*, eller marknad en hel vecka, att efter Christendomens antagande

bibehölls Lag-Ting och Marknad, som ej fick räcka öfver 3 dagar, men de flyttades till Kyndelsmässa, och är det just vid samma tid, som Distingen ännu hålles i Upsala. I Cap. 114 säges, att i Dråndheims trakten i Norrige offrades om midtvintren *til fridar oc vetrar fars gods*, för frid och godt vinterföre, och att när Konungen förebrådde dem detta hedniska väsende, ville de inbilla honom, att de endast drucko tillsamman och att det var det Christna jul-oset, som ännu varade, emedan de fört tillhopa en stor mängd dryckesvaror, hvaraf man ser, att midtvinters-offret inträffade en tid efter den Christna julen, och äfven efter vår Knuts dag, då vårt jul-drickande bör vara slut, hvarföre hornet på rundstafven är upp och nedvändt. Håk. Adalst. Fosres S. C. 15 omtalar, att hedningarne i Norrige höllo julen Höka-natt, som var deras midtvinters-natt, hvilken jul firades trenne nätter, (dagar, dygn), men att Konungen befallte, att man framdeles skulle hålla Jul vid samma tid som de Christna, hvilket visar, att den hedniska Julen var ingalunda vid samma tid som den Christna, eller nära efter vinter-solståndet. Af hvad anfört är finner man således, att den hedniska Julen firades omkring vår nu varande Henriks dag, och att man under gästabud, dryckslag, ting, marknad och lustbarheter offrade, ej åt Thor, såsom vanligen anföres, utan till den älskade Freyr för blifvande gröda, godt år, frid och sällhet. Tredje offerfesten eller *Vår-Högtiden* firades då vikins-farten vanligen började. Ynglinga Sagan säger, att emot sommaren var i Sverige *Sigur-blot*, eller offer för seger, således var denna högtid helgad åt Oden. Olof Helg. S. C. 115 säger, att man i Norrige offrade emot sommaren, och *tha fagna their sumre*, eller att de då med glädje emottogo sommaren, hvars nöjen bestod uti att fara på sjön, strida och segra. Tiden för denna högtid torde med mästa trovärdighet kunna utsättas till hedningarnas förste Maj, som inföll omkring den 20 April, då solen går i oxen, och torde vi äfven hafva minnesmärken efter denna offer-fest uti den sed att på vår förste Maj samlas till gästabud, dricka märg i ben och dansa omkring uppreste Maj-stänger, hvilka torde ursprungligen föreställt master på vikingsfartyg, — ja, Stockholms-boarnes Triumf-lika fart på Djurgården skulle äfven kunna symbolisera en Seger-Fest. Vid den tid, då solen ingick i oxens tecken har man offrat oxar åt Oden. Må hända man af den anledning får se Odens bild med horn, se här Pl. 56, Fig. 210, 206. Suhm om Oden p. 324 yttrar den mening, att oxen offrades åt, och var därjämte en symbol af Oden och äfven af Tyr, hvilka jag anser för en och samma Gudoms-person, vishetens Tolk, krigets och segrens Herre. Hos Egyptierne föreställde oxen Osiris, och dyrkades i denna egenskap, hvartill anledningen lär varit den, att den tillbeddes arbetande likar äro, ej allenast i lifvet, utan äfven efter döden, af största nytta för landtbrukare, hvarföre det anföres, att prästerne emellanåt slagtade sin Gud. Om detta djur hos Nordens Asar representerat, eller åtminstone varit helgadt och offrats åt Oden, så var det förmodligen i anseende till tjurens

Berserks-lika raseri, då han går till strids. — Men då oxen sällan galopperar och alldrig skenar, har vår, jag vill ej säga upplysta, men lifliga tid låtit honom symbolicera — Dumbom.

Huru hafva våre Förfäders Gudar i Templen befunnits vara bildade, och hvilka attributer, eller igenkänningstecken hafva de haft, hvilka ännu kunna och böra bibehållas, då Idkare af de bildande kånster nu skola föreställa desse betydningsrika Gudomligheter? Detta är den fråga jag nu vill besvara. Stenars dyrkan tyckes egentligen hafva tillhört Sveriges första inbyggare Joterne, men de af Oden införde Asar eller Göter hafva tillbedt med kånst huggne bilder. Likväl hafva några Jotiske seder bibehållit sig på ett och annat ställe i Skandinavien, och i synnerhet från Norrige kommit till Island. Kristendoms Saga C. 2 omtalar, att en man vid namn Kordran på Island hade en sten, till hvilken han och hans fränder offrade, ty de trodde, att stenen, (hvilken förmodligen föreställde Freyr), skulle gifva dem god årsväxt, hvarföre de kallade den *Armadur,* som betyder ärings-man. Äfven ser man af Hörde och Holmverja Saga p. 122, att stenar tillbådos. Oden skulle man kunna gifva en mängd passande attributer, och det så mycket mera, som vi om honom hafva så omständliga uppgifter, och han dessutom i sin högsta bemärkelse ansågs för Allfader, den enda sanna Guden, hvarföre han innefattade alla gudomliga egenskaper och äfven alla Under-Gudarnas egenheter. Därföre kallas han uti Edda, och i synnerhet i Grimnismal, såsom Oden, Visheten, Skapare och Krigs-Gud: *Fjolsvidr* allvis, *Sanngetall* sanningens upptäckare, *Thund* den som har pantsarskjorta, *Valfader* de utvaldas och i krig slagnas fader, *Har, Galldur* och *Svidrir* trollkarl, *Grimr* en som är maskerad, den som kan visa sig i flera skepelser, *Bur Börs* Börs son, Skaparen, Allfader, *Herjafadur, Herjan* krigare, *Her-Tyr* härens krigare, *Vera-Tyr* en Krigs-Gud, som afvärjer faror, m. m. Såsom Thor, Förstöraren, Makten, Elden: *Audun* förstöraren, *Fjallgeigudur* förskräckaren på bergen, *Svider* den som bränner, *Jörmunur* den som har behag uti att hästar gifvas till försoningsoffer, m. m. Såsom Freyr, uppehållaren, Vattengud, årsväxtens befordrare: *Jölfödur* Julens Fader, *Theck* den behaglige, *Farmatyr* sjöguden, *Balejgur,* bålens ägare, på hvilka tackoffer gifvas åt Uppehållaren och Kärleken, den förutnämde stora offer-högtidens Fader, utom flere nu mindre begriplige namn. Dessutom kallas Oden i Grimnismal både *Har, Jafnhar* och *Tredje.* Thor har några få, men ganska bestämde och väl valde igenkänningstecken, men af de attributer man hittills gifvit Freyr finnes intet, som är passande, ricktigt och bestämdt. Vi hafva beskrifning öfver Gudabilder: I Gamla Upsala Tempel af Adam. Br. Hist. Eccl. C. 233, hvarmed kan jämföras Ericus Olai, Lilla Rim-Krönikan, Albertus Crantzius och Johannes Magnus: uti Norrige af Ol. Helg. S. C. 118 etc. Olof Tryggw. S. af Sturluson C. 75, Reenhjelms Uppl. C. 50, Skalh. Uppl. D. 2, C. 24: på Island af Kjalnäsinga Saga p. 4, 5: i Bjarmaland af Ol. Helg. S. C. 143,

Herrauds och Bosa S. C. 7, hvarmed kan jämföras Sturlöger Starfsames Saga. *Oden* i Upsala skall hafva haft samma utseende som Mars, hvilket kan vara ricktigt nog, åtminstone i anseende till spjutet och hjelmen. Mera om honom har ej blifvit antecknadt. *Thor* i Upsala skall hafva varit naken, haft ett hyende under sig, haft sin plats emellan Oden och Freyr, varit högre upprest än de öfrige Gudar, haft 7, efter en annan uppgift 12 stjernor, eller efter Rimkrönikan karlevagnen i handen, eller öfver hufvudet, och skola de till den Nordiska Treenigheten hörande Gudar varit placerade tillsamman, vid sidan af hvarannan. Detta allt är ganska sannolikt, men uppenbart osannt är hvad som anföres: att Thor hade en spira i handen, ty denna spira har ej kunnat vara något annat, än hammaren, hvars betydelse och nödvändiga närvaro den Bremiske Fadren ej förstât: att han rådde öfver väder, vind, solsken, rägn och årsväxt; ty allt detta angår Njord och i synnerhet Freyr: att Thor var den mäktigaste; ty Nordgöternes öfver-Gud var Oden, och Sveriges enskilde Skyddsgud var Freyr. För öfrigt är ej upplyst, om Upsala-Gudarne sutit eller stått på en gemensam npphöjning, eller hvardera haft sin Thron eller piedestal. Rörande Thor i Norrige, där han var mäst dyrkad, så var hans bild i Hundstorp, såsom redan nämdt är, ganska stor, af trä, ihålig, utanpå prydd med gulld och silfver, stående med hammaren i handen på en hög piedestal. I Mære satt han, prydd med gulld och silfver i en glänsande char med 2 hjul, för hvilken voro 2:ne väl arbetade bäckar af trä med silfverband flätade om hornen, äfven var tömmen, med hvilken han skulle styra dem, slingad af silfvertrådar, han hade på båda sidor om sig en mängd andre Gudar på stolar eller piedestaller, och Offer-Biskoppen, såsom han i Sagan kallas, presenterade dem för Konungen med uppgift af hvarjes namn. På Island vid Fingård, där äfven Thor var mäst dyrkad och fick människo-offer till försoning, stod han emellan en mängd andre Gudar och hade midt för sig ett altare, täckt med järn, hvarpå den heliga elden brann, som alldrig fick utsläckas. På samma altare låg en stor silfverring, som hörde till Tempel-prästens offer-skrud. Vid detta altare gjordes eder, då man, (enligt Viga Glums S. C. 7), tog i handen en dylik ring, som var dåppad i offrade menniskors blod. Såsom Thor anser jag äfven Guden i det af Sagorna omtalta Bjarmaland, som förmodligen låg emellan Hvita Hafvet, Ryssland och Finland. Sagorna kalla Guden i detta Tempel *Jomala*, som på Finska betyder Gud (Jehovah, Jupiter), förmodligen här den samme, som Finnarnes Åske-Gud *Torden* och Krigs-Gud *Turrisas* eller Thor. Han satt på en thron, omgifven af en dyrbar tapet, såsom en förlåt till det alldra helgaste, hade på hufvudet en krona med 12 ädla stenar (må hända de förut nämde Thors 12 stjernor), var prydd med ett dyrbart halsband af gulld och därnti ett stort och kostbart smycke, hade i knän en gulldskål full af gulld, framför honom stod ett försilfradt bord,

hvar-

hvarpå befann sig ett buffeloxhorn, fullt af etter, vid sidorna hängde ett schackbräde af gulld, äfven några gulldringar och därjämte flere lysande kläder. Härvid kan anmärkas: 1:o att de väl utsmyckade kläder säkert hört till offer-prästens skrud: 2:o att gulldringarne förmodligen dels tjänt till prästens prydnad, dels nyttjades vid eds afläggande, annars voro stora gulldringar en för rika och förnäma vanlig prydnad, hvarföre i Asmund Kappabanes Saga säges, att Asmund hade gulldringar allt upp till axlarne: 3:o att man fordom åt all märkvärdig vätska, hvars egentliga beskaffenhet man ej känt, gifvit benämning af etter, att således detta horn, lär ej varit annat, än ett Templet tillhörigt kärl i form af ett stående dryckshorn, och däruti någon stark spiritus, som brunnit och utgjort den heliga elden, helgad åt åskans och eldens Gud, och detta tillika med bordet och ringarne var alldeles enligt med hvad som fanns i Thors Tempel i Fingård på Island: 4:o att Schackbrädet af gulld erinrar om Eddas uppgift, rörande den nya lyckliga verlden, nämligen att Thors söner där återfinna de gulldtaflor, som Asarne haft: 5:o att halsbandet med gulldsmycket torde ej varit så mycket olika det, som funnits i jorden i Norrige, hvilket jag här visat, Pl. 53, 54, Fig 197, och ser man ett annat smycke Pl. 47, 48, Fig. 156, 157. Äfven har jag uti Inledn. till Fädernesl. Ant. Tab. 3, visat några dylike gulldsmycken af det slag, som hos oss en och annan gång funnits, och som med sina öglor gifva tillkänna, att de varit ämnade till hals- eller bröst-prydnader åt Gudar eller Människor. I stället för Jomala, som betyder Gud i allmänhet, anför Sturlögers Saga, att både Thor och Oden voro i Templet, men att Thor satt i högsätet, hvilket gifver styrka åt min förmodan, att med Jomala här utmärkes Guden Thor. För öfrigt vet man, att en Prinsessa var Templets högsta föreståndcrska, att Templet var omgifvet af en skidgård eller träplank, och att i denna förgård var, i stället för offer-kista, eller kolekt-bäcken, en jordhög, uti hvilken man offrade åt Jomala, hvarföre äfven mullen befanns uppblandad med penningar, så att andaktens utbrått helt katolskt användes till insamlande af redbart mynt. Hvad Freyr vidkommer uppgifves, att hans bild i Upsala hade 3:ne Attributer, alla af den beskaffenhet, att de nu vid hans föreställande ingalunda böra antagas; ty man säger, att han hade: 1:o en ganska stor priap, hvilket vore osmakligt, oformligt och fult: 2:o ett svärd, hvilket är om ej utan anledning, dock ej af ricktig betydelse; ty Freyr var ej krigets, utan tvärtom fridens Gud, han är väl den ende af Gudarne, som Edda omtalar såsom ägande ett svärd, hvilket hade den egenskap, att det äfven för den oskickligaste fäktare var användbart, emedan det af sig sjelf dödade hvarje motståndare, men detta svärd hade Freyr bortskänkt åt Skirner, som friade för honom till den sköna och lysande Gerde, hvarefter han ej ägde något vapen: 3:o en båge, hvilket är osannt och förvändt; ty Freyr var ingen jägare, och hade, såsom nämt är, intet slags mordgevär, däremot hör

denna attribut till Uller, som var en stor bågskytt, och som utan detta igenkännings-tecken ej skulle kunna föreställas. Häraf är klart, att ingen af våra andelige häfdetecknare sett afgudabilderna i Upsala, att de ej känt Nordens Myther, att de ej ansett mödan värdt att granska uppgifter om hedniske minnesmärken, utan att de antecknat den första mundtliga saga, som förekommit. Isländarna nämna väl Freyrs bild i flere Tempel, men man har ej beskrifvit hvad man ej kände, och hvad träguden må hända ej haft, attributer.

Våre små i jorden fundne metall-Idoler, likasom större delen af helgons-bilderna i våra kyrkor, hafva dels af okunnige mästare ej fått symboliske igenkännings-tecken, dels hafva de genom tidens, vårdslöshetens och våldets åverkan förlorat dem de från början verkligen haft. Likväl kan en och annan ännu igenkännas. Således är jag ej allenast ännu af den tanke, utan har däruti blifvit än mera bestyrkt, att af dem jag visat Tom. I, Pl. 34, 35, föreställa Fig. 93 och 94 Oden, som räcker den högra handen åt himlen och den vänstra åt jorden, att Fig. 92 är Thor, som står i en rask ställning på sin support, hållande i den högra och uppräckta handen hammaren, af hvilken någon del torde vara bortstött, och att Fig. 98 är Freyrs häst, Freyrfara eller Freyrfaxe, äfven som de på Öland fundne hästar. Vidare då vi här fästa uppmärksaheten på Pl. 56, är det alldeles onekligt, att Fig. 208 med högra armen uppåt och andra nedåt är Oden; ty namnet står ristadt på honom med runor. Det är äfven ganska troligt, att Fig. 216, som tydligen räcker högra armen utan hand mot himlen, och den vänstra med hand åt jorden, föreställer samme Gud. Äfven kan antagas, att Fig. 210 visar Oden. Armarnas ställning förklarar jag på detta sätt: arm betyder i sin Hieroglyfiska bemärkelse styrka, makt, här föreställes således ett Väsende, som har all makt i Himmelen och på jorden: hand och fingrar betyda här sinlig, jordisk och materiel kraft, men såsom denna ej äger rum i Himlen, emedan all andelig makt och allt verkligt företräde kommer af öfverlägsenhet i vishet och kärlek; så är högra armen utan hand. På jorden måste man däremot vika, då man blir fattad af styrkans och våldets hand, hvilken likväl är användbar till mycket godt, nyttigt och nödvändigt i detta timmeliga lifvet. Slutligen är äfven ej otroligt, att den här visade Fig. 221 skall, såsom nämt är, föreställa Freya. Till små Koppar-Idoler, hvilka ej kunnat bestämmas och namngifvas höra: en liten bild, förvarad på Gymn. Biblioteket i Kalmar, den har rörlige armar och är funnen vid Glömminge på Öland: ej såsom Idol, dock märklig är en sällsam men prydlig qvinnobild, som slår på en liten trumma, den hon har under armen, bilden utgör skaftet på en gaffel, funnen på Öland vid Svarteberga borg i Replinge socken, en dylik är funnen i Skåne, se Iduna Häft. 8 och 10: i samma 8:de Häfte visas en i Köpenhamns National-Museum förvarad, på en stol sittande figur, som tyckes med en stor sax putsa sitt skägg, i nämde Museum finnas flere Idoler, af hvilka likväl en Tyr,

eller som är det samma, Oden med sin ena uppräckta hand är igenkänne-lig, äfven som någre Freyrs hästar: här Pl. 10, Fig. 36 visas en bröstbild af koppar, funnen i Wästergötland vid Gudhem på den af flere fornminnen märkliga Ikornavallen, därvid fanns äfven en sällsam flintknif Fig. 37 med 2:ne hål uti, må hända ett offerredskap, dylika små bröstbilder har jag äfven sett hos Brukspatron Iverus på Afhulta i Wästmanland och hos vår aflidne Wästgöte Lilje på Bjurum. I Norrige, Guledalen och Aalens socken är funnen en liten gjuten kopparoxe, och man vet att Cimbrerne, som äfven voro från Norden, förde med sig en stor kopparoxe; ty Plutarchus, Tom. 1, p. 419 in Mario, säger att då de med Romarne gjorde aftal om fritt återtåg, aflade de ed vid denna kopparoxe, således var det en Helgedom. Man har trott att denne oxe skulle föreställa Oden, men snarare var det någon äldre Cimbrisk eller Jotisk Gud; ty Oden var då ännu ej kommen till Norden. Bartholin p. 466, 471, 477 säger, att våre Nordiske förfäder hade tärningar (förmodligen till låttkastning) af silfver med stämplar likasom på mynt, hvilka föreställde Oden, Thor och Freyr, äfven nämner han en liten Thors bild, gjord af en hvalfisktand. Halfred Wanråda Skalds Saga nämner likaledes en person, som var beskylld att hafva Thors beläte af ben uti en pung, och i Watsdæla Saga omtalas en, som hade Freyrs beläte af silfver i en pung. Se Möllers Saga-Bibliothek D. 3, p. 147. Uti det klassiska Exemplar af Edda i Upsala har man afritat den gamla Nordiska Treenigheten sittande i 3:ne throner, den ene öfver den andre, alldeles i den ställning Gylfe såg dem i Asgård. Samma 3:ne Gudar, hvar och en med en tredelad krona på hufvudet, får man se uti Schefferi Regni Sveciæ insign. Fig. 32, och anser han med rätta detta vara anledningen till Sveriges vapen. En ritning af Thor är uppgifven af Johannes Magnus i dess Historia, där åskans Gud sitter på en thron med krona på hufvudet, 12 stjernor däromkring, ljungelden i den ena och en spira i andra handen. Uti Eenbergs berättelse om Upsala p. 110, får man se: Oden med harnesk, svärd, spårrar och med en hjelm, prydd med fjädrar och omgifven med ett slags krona eller en rand af horn: Thor, som sitter på en stol med dynor, har mustacher, pipskägg, är klädd i en knäppt fotsid råck, och däröfver bältet, har en spira i ena och Jupiters åskviggar i andra handen, hufvudet är prydt med en krona, och däromkring i en ring ser man 12 stjernor: Frigga visar sig i qvinnoskapnad och med nakna armar, har dock 2:ne mordgevär, nämligen svärd och båge. Af hvad nämdt är inhämtas utan svårighet, att egentligen hvarken af de i Sagorna beskrifne store Träbeläten i Templen, eller af de i jorden fundne små koppar-idoler, och icke en gång af gamle ritningar, utan hufvudsakligen af Edda kan af våre konstnärer hämtas grunder för bildandet af de gamle Gudar.

Forngöterne voro ingalunda mästare i de sköna kånster, och kunde således ej bilda sig reglor för sinnebilder. Dock kan man antaga, att de

böra anses för deras Gudars (äfven som våra sednare Helgons), rätte attributer, hvilka hållas i händerne, såsom Odens spjut, likaledes Thors hammare och handskar, — och därföre har jag gifvit åt Freyr hjorthornet. Såsom Hieroglyf kunde en arm som har vid axeln 2:ne korpar och i handen ett spjut, betyda Oden, en arm, då den håller blixtens hammare, kan betyda Thor, och då den visar hjorthornet, igenkännes Freyr af hvar och en, som i Nordens Mysterier är initierad. Men Oden kan ej betecknas med skeppet Skidbladner, som Edda i titlen på kapitlet tillägnar honom, hvilket blifvit allmänt efterföljdt, men texten äfven som Grimnismal låter detta skepp rättligen tillhöra Freyr, hvilken förvillelse gör, att det nu såsom attribut ej kan gifvas åt någon af dem. Icke heller passar att förebilda Oden med Sleipner; ty en häst med 8 fötter är ett missfoster, som de sköna konster aldrig kunna eller böra framställa. Så gifva 2:ne Båckar intet begrepp om åskan, makten, den förstörande förnyelsen under bekämpande och aflägsnande af det onda, och kunna de lika litet utmärka Thor, som den mjöd-gifvande geten Hejdrun i Walhall kan betyda Oden. Vidare säger Eenberg p. 32, att man i Upsala Domkyrka i högre choret ser på en piedestal Drottningen Disa eller Diana, som rider på en båck, men denne båck kan därföre ej blifva den föregifna Gudomlighets attribut. Likaledes om Freyrs galt icke visade sig med förgylldе bårst, hvilket ofta dels är omöjligt, dels opassande, kunde den ej skiljas, hvarken från Odens galt Sehrimner i Walhall, eller från Freyas julgalt; ty att galten var helgad och offrades åt Freya, omtalas i Heidreks Saga, jämför Suhm om Oden p. 181, 341. Icke heller kunde denna Gudinna af nämde julgalt bestämdt utmärkas, och till och med icke af de 2:ne kattor, om de ej voro för hennes vagn. Sleipner har jag gifvit betydelsen af allestädes närvarelse. Gud vet hvad man menat med Thors båckar, om ej skägget betyder anseende och hornen makt? eller torde de egentligen vara stenbåckar och hafva afseende på, att den gamle Thorsmånad började vid den tid solen går i detta himmelstecken. Freyrs galt, om den ock kunde skiljas från Odens och Freyas, kan väl hafva afseende på djurens förökelse, men han är också jordväxters förstörare. I alla fall måste man tillstå, att propagationen fullständigare förebildas genom Freyas Kattor; ty de gifva äfven på en gång flera ungar, och dessa äro i likhet med kärleken blinda, ja skulle man hafva lust att gå vidare, så kan anmärkas, att såsom en strid föregick vid jordmassans bildande, men en strid, som öfverensstämde med ändamålet, så går Katt-hannen, stadd uti sitt multiplikations värf, till strids och upphäfver därvid ett märkbart härskri, ehuru uti en för oss högst oangenäm tonart, och därtill under ett jämmerligt fortissimo, dock i fullkomligaste harmoni med Kattans gensvar. Rättligen lär således Freyrs galt med sitt gräfvande tryne ej betyda annat, än en plog, som drages af en ovanligt stark och rask häst, hvarföre Edda säger, att denna galt var snabbare i gån-

gången, än vanlige hästar. Alla dessa opassande djur, som draga de Nordiske Gudars vagnar, anser jag ej för annat än hästar med en prydnad och betäckning i form af något annat valdt symboliskt djur. Deras plats är för Charen, men ej på annat sätt fästade vid Guden. Därföre skulle jag till och med ej anse för felaktigt, om någon i ritning eller bildhuggeri, företog sig att, i proportion med det öfriga, föreställa dem af hästars vanliga storlek, dragande segervagnen, prydde med sköna och passande täcken och hufvudlag, hvilka föreställde symbolerne, i det de gåfvo hästarne form af andre djur. Detta skulle alldeles öfverenskomma med forntidens smak. Sturluson säger, att Oden förvände sin skapnad, det är han kunde med lätthet spela en maskeradroll, hvarföre Edda kallade honom *Grimr*, den maskerade. Man vet likaledes i anledning af Iduns äfventyr, då hon blef enleverad af gubben Thjasse, att Freya hade en Falkhamn och Thjasse en Örnhamn, det är de hade en sådan förklädnad, då de ville resa incognito. Äfven hästar voro på ett särdeles sätt utsmyckade, och till den rustning, som Gudarnas parad-hästar hade, då de redo till konseljen vid Urds brunn, hörde förmodligen äfven något slags hufvudprydnad eller horn, ty den ene af desse hästar kallas *gulltopp* och en annan *silfrintopp*. Af Gudarne var det endast Thor, som vid färden till denna Areopag var till fots, lik en Rådsherre, hvilken är öfver behofvet att höjas af en yttre glans och går, ehuru ej mindre bemärkt, ej mindre sjelfständig, till Rådssalen.

Förklaringen öfver Titelbladets Figurer skall visa ungefärligen huru, efter min öfvertygelse, och enligt de säkraste grunder, Nordens Gudar böra afbildas. Men för att blifva nog tydlig, vill jag indela desse Gudars igenkänningstecken i 3:ne slag. De *Nödvändige Attributer* kallar jag desse urgamle och vigtigaste, af hvilka det är ett fel att utelämna en enda, då Guden afbildas. De *Jämnårige* äro de, som ehuru lika gamle och lika riktiga som de föregående, dock allt efter artistens plan och smak kunna visas eller utelämnas. Endast *Prydlige* anser jag de attributer och omgifningar vara, hvilka väl äro passande med Gudens egenskaper och bedrifter, samt med tidens lynne, men ej af fornhäfder förestafvade och kunna således, efter ett visst smakens godtycke, olika behandlas. Således se vi af Hrafnkel Godes Saga C. 14, att afgudabilderne hade kläder, men huru desse voro, eller om de allestädes befunnos lika, veta vi ej. Ericus Olai säger, att Thor i Upsala var naken. Således hörer kostumen till det prydliga, man kan föreställa våra Gudar med eller utan kläder, och i förra fallet efter Asiatiskt, gammal Grekisk, eller efter en sjelfbildad Nordisk och passande smak. Konstnären måste således veta, hvad som är Nödvändigt, Jämnårigt, eller endast prydligt, och det är till denna kunskap jag velat gifva anledning. Till Odens Nödvändige Attributer höra den gyllende Hjelmen, Spjutet Gungnir, som han fått af Loke, Pantsarskjortan och Kårparne Hugin och Munin, sittande på axlarne, men ej annorstädes, dock kunna de efter

behag stå där, eller vara i begrepp att sätta sig därpå. Då kårpar visade sig, ansåg man det därföre såsom ett tecken till Odens välbehag, således då Håkan jarl i Norrige for i Öresund och härjade, begaf sig därifrån och härjade öster om Skåne, och kom till Götaskären, (förmodligen Bleking), gick där i land och tillredde ett stort offer; kommo 2:ne korpar flygande, och man gladde sig åt detta bevis på Odens bifall, nåd och beskydd. Se Olof Tryggw. S. C. 27. Odens Jämnårige attributer äro Högsätet Hlidskjalf; ty man skulle äfven kunna föreställa honom stående, eller ridande till Domsätet. Hit hörer äfven Mimis hufvud, ringen Draupner, galten Sehrimner, hästen Sleipner, geten Hejdrun m. m. Allt öfrigt hör till det Prydliga. Det är lätt att finna, att en bild ej kan eller bör omgifvas och öfverlastas med allt detta, om ej i en Lärobok, för att underhålla minnet af Mytherne. Thors Nödvändige Attributer äro Hammaren Mjolner, nämligen en stridshammare, och ingalunda ett korsmärke, vidare Starkhets-Bältet Megingjörd, och lika nödvändige äro Järnhandskarne eller Järnglöar. Hans Jämnårige attributer äro åskviggar och Karlvagnen, äfven hans Char, dragen af båckarne Tangniostr och Tangrisner, och kan man äfven låta honom sitta i detta sitt åkdon. Allt annat hör till hans Prydnader. För Freyr finnes intet annat Nödvändigt attribut, än det Hjorthorn jag gifvit honom, med hvilket han, i stället för annat vapen, slog Bele. Till hans Jämnåriga attributer, skulle man kunna räkna hans Häst Freyrfara, äfven så hans vagn, dragen af galten, men allt annat hörer till Prydnader. Om man vill anse denne Gullinborst för en hieroglyf, så skulle jag tyda den på det sätt, att galten betyder en plog, och gullborstarne rikedom, en galt med gullborst föreställer således välmåga förvärfvad genom åkerbruk. Freyr skulle äfven efter behag kunna föreställas ridande till Gudarnes Ting, eller åkande i sin Char till Balders bål. På Titelbladet, som är ritadt af Konduktören F. E. Werner, ser man öfverst *Oden*, hvars namn betyder den Gamle Guden, han föreställes sittande i sin Thron eller Högsäte, hvarifrån han kan se öfver hela verlden. De ormar, som omgifva öfra delen af thronens ryggstöd, kunna anses hörande till en gammalmodig och Nordgötisk smak. På hufvudet har Guden sin hjelm. De stjernor, som därpå synas, äfven som glorian omkring hufvudet, höra till stenritarens väl använde förbättringar, på axlarne sitta hans späjande korpar, de hufvudsakligaste af hans attributer, som skulle ensamt vara tillräcklige att säkert utmärka honom. Med den högra uppåt Himlen räckta hand håller han spjutet, och den vänstra nedåt jorden böjda håller trätaflor. På den yttersta af dessa läser man ᚼᛆᚢᛆᛘᛆᛚ *Havamal*, betyder det höga talet, eller den berömda vishetslära, som icke utan anledning tillskrifves Oden, och utgör det bästa stycket uti Edda. Så väl det nämda spjut, som flere af Gudarnas attributer voro smidde af dvärgarne och svartalfvarne Brok och Sindri, (tyckas hafva varit ett slags Troglodyter och konstfulla smeder,

som bodde i bergsgråttor). Deras fader var Ivald, och deras arbeten utdelades af Loke sålunda, att Oden fick spjutet och ringen, Thor hammaren, men Freyr galten och skeppet. Uti Grimnismal kallas Oden Harbard (rättligen harbjartur) den som har ett ljust och stort skägg, därföre har han här fått ett skägg, nästan af samma storlek som Lagman Torgnys, så att det skyler bröstet. Han är klädd i brynja eller pantsarskjorta. Nederst ser man Mimis hufvud. På den ena pelarn, hvilken utgör thronens sidostöd, hänger ringen Draupner, från hvilken flera ringar drypa i en urna. På samma pelare hänga svärd och sköld, såsom passande för en Krigs-Gud. Åt samma sida på något afstånd visa sig flere minnesmärken, tillhörande Odens lagar, dyrkan och införde seder, således en offerhög med altare, 3:ne ätthögar med ätthäll, hvaraf 2:ne med fotkädja, hvarjämte den ena äfven har bälte, äfven ser man en rund Tingsbana med ett Drottsäte midt uti, samt flere bautastenar, hvaraf några formera en fyrkant. Allt talar tydligt om Visheten, om Krigs-Guden, om de aflidnes Dommare och sällhets meddelare. Men Högsätet gifver en vink om Skaparen; ty ingen kan med en blick öfverskåda ett omätligt helt, utan att hafva skapat allt. Nedan om Oden, och vid dess högra sida visar sig hans son *Thor*, hvars namn betyder den dristige. Han har Karlvagnen öfver hufvudet, Nordens skönaste stjärnbild; ty om än åskviggen förödande slår till jorden, återstudsar den dock i förnyadt skick, och upplyfter, förr eller sednare, till det Serafiska sjutal, som står saligt flammande inför den Odödliges thron. Hammarens betydelse visa de blixtrar som från den utgå. Om dess rätta och passande form kan man se Tom. 1, p. 26, 42, 138, 139, och här p. 90. Thor skulle allestädes ingenkännas, om han ock endast hade sin Stridshammare i handen, som är dess hufvudsakligaste attribut. Mjolner såsom åskledare var af järn, och af samma metall voro handskarne, hvarmed den skulle hållas. Att denne elektriske stridshammare därjämte troddes hafva en undergörande och lifgifvande kraft, ser man af händelsen vid besöket hos Tjalfes fader, då de uppätne bockarne blefvo åter lefvande, så snart Thor med hammaren vigde skinnen och benen. Den ene bocken blef likväl halt, emedan Thjalfe under måltiden sönderslagit ena benet. Såsom ett kärt afsked, vigde äfven Thor Balders bål med hammaren. För att beteckna de nämde Järnglöar, är det här tydligen utmärkt, att händerne äro betäckte med handskar. Hufvudet är prydt med en krona, majestätets tecken, maktens sinnebild; ty kronan är ursprungligen en cirkelrad af horn, som omgifva hjessen. Thors bild under namn af Jomala i Bjarmaland hade äfven en krona. Skägget visar värdighet, och hade man äfven kunnat gifva honom mustascher, ty sådane ser man på ett af Trimurtis hufvuden vid den stora tempelgråttan på ön Elefante i Indien. Den björnhuds mantel, som ritaren ganska passande kastat öfver Gudens axlar, omfamnar honom med de nedre tassar, hvilka utgöra för Starkhetsbältet en yttre beklädnad. Om rummet tillåtit, hade charen fått sin plats bakom Gudens bild. På

andra sidan ser man *Freyr*, hvars namn betyder stark, fridsam, angenäm, mild, säker, trygg, den älskade. I högra handen håller han det vapen, hvarmed han besegrade Bele, (*belli* betyder att vara halsstarrig, framhärdande i onskan). Hjorthornet, sjelf ett djurs produkt, liknar ett träd, är hårdt som sten, affaller årligen, då ett annat återväxer tlll samma eller större höjd. Intet är således tjänligare att förebilda den uppehållande kraften, restauration och produktion i alla 3 Naturens Riken, hvilkas årliga offer till menniskan utgör Himlens välsignelse och jordens rikedom. I andra handen håller därföre Gulldtidens Gud Dryckeshornet, hvilket jag anser såsom Göternes Cornu Copiæ. Men det är ej blomster, hvilka till en prydnad visas, utan det värmande mjödet framräckes af gästfriheten uti Nordens ymnighetshorn. En krans af eklöf och sädesax omgifver Uppehållarens hufvud, och ett smycke pryder hans bröst. Att Jomala i Bjarmaland hade ett dylikt halsband är förut nämt, och af Edda vet man, att till Freyas klenodier hörde smycket Brising, (Brislinga-Men betyder en välgjord och kåstbar halskädja). Dagens stjärna lyser öfver solskenets och bördighetens Gud, grönskande träd, säd och växter utgöra hans omgifning. Därunder visar sig åkerbrukets hufvudsakliga redskap plogen, hvilken då den sattes i rörelse af Freyrs häst gaf ett efterdömme, som gjorde de gamle Nordgöter samma nytta, som Landtbruks-Akademi och hushållnings-sällskap göra de nya. Freyrs skepp Skidbladner lär varit af läder; ty man kunde lägga det ihop som ett kläde, och för att göra det än mera underbart säger Edda, att man kunde lägga det i en pung och föra det med sig, och att så snart segel hissades fick det medvind. Att det ej kan såsom en attribut visas med Freyr, är redan nämt; dock lär det ej varit utan sin betydelse, förmodligen den, att sjöfart och handel, då medvinden drifver dem, gifva förmögenhet och befordra landtbruket samt alla näringar. Nederst på bladet föreställes *Loke*, det ondas upphof och fader, som likväl vistades bland Asarne och, uti berättelsen om Ägers besök i Asgård, räknas bland de andre Gudar, Drottar och Dommare. Edda säger ganska ricktigt, att Loke var vacker, förförare äro det ej sällan, och Satan måste hafva varit skön; ty han var att börja med en Öfverängel. Loke beskrifves därjämte såsom arg, nyckfull och fintlig på skälmstycken, stundom liknande påjkstrek, men Gudarne satte slutligen en gräns för hans illbragder, hvarvid i synnerhet Thor var verksam. Till straff för det Loke var orsak till Balders död, eller rättfärdighetens och oskulldens afsked från jorden, blef han bunden med sin egen sons inälfvor, hvilka förvandlades till järnband, — så föder lasten sitt eget straff. Han blef bunden laggd på 3:ne klippor. Man hängde en etterorm öfver hans hufvud, så att giftet skulle drypa ned på hans ansickte. Hans Hustru Sigyn håller ett kärl under och uppsamlar det drypande etter, men då kärlet skall tömmas, dryper gift Loke i fysionomien, då en rysning påkommer, han skakar kroppen så att hällebergen röra sig, — och

så-

sålunda uppkomma jordbäfningar, hvarföre man ser vid honom brustna klippor och nedfallande stenmassor. Med de nämde järnbåjor skall Loke hållas fängslig till verldens ände, — och i denna ställning har jag framlaggt honom till allmänt åskådande. För öfrigt kan anmärkas, att Loke alldrig bör föreställas barfotad; ty han nyttjade skor, hvilka hade den egenskap, att han med dem kunde med blixtens hastighet genomlöpa både jorden, luften och vattnet. En annan gång torde blifva tillfälle att mera omtala de öfrige Gudar. Emedlertid hafva vi sett, att det nämda Asagudarnas Triumvirat har någre attributer, som utmärka Skaparen, Uppehållaren och Förstöraren, och således framställa de samme egenskaper, hvilka tillägnas Trimurti hos Indianerne, med hvilka vi hafva mera gemensamt än man skulle förmoda. Låtom oss kasta en hastig blick på dessa likheter.

Att de minnesmärken af Religion och Vettenskaper, som äro i behåll hos Asiens Hindostaner, eller Hinduer, det är Indianer eller Inder, äro de alldra äldsta människo-kulturens antiquiteter, är nu, ej utan skäl, nog allmänt antaget. Af de flera anledningar som torde finnas, att med desse äldste jämföra våra urkunder, har jag i synnerhet kommit att fästa min uppmärksamhet på följande 15 punkter: 1:o Är, såsom i Tom. 1, p. 86 redan visadt är, mycken likhet emellan våra Tempel-Kummel och de Indiske Koviler, eller små sacraria. 2:o Får, såsom vi här sett, Indernas Trimurti, Brama, Shiwa och Wishnu en tredubbel motsvarighet uti Asgårds Har, Jafnhar och Thridi, hvilka såsom skapare-krafter kallas Börs söner, Oden, Wili och We, men såsom föremål för dyrkan i Nordens största och mäst ansedda Tempel i Gamla Upsala, få namn af de bekanta Öfver-Gudar, Oden, Thor och Freyr. 3:o Hafva vi åfvanföre anmärkt, att den Indiske Wishnu äger en Häst, hvilken fått en viss märkvärdighet, likasom vår Freyr, och att man har bilder af bådas hästar. 4:o Omtala Inderne en orm på hafsbottnen, som sammanhåller jorden och hvilken, då verlden skall förgåss, låssar sin ring, sammåledes berättar Edda, att ett af Lokes barn var en orm, Midgårdsormen, som blef utkastad i hafvet, växte till, slingrar sig omkring hela jorden och biter sig i stjärten, men bidrager slutligen till världens förstörelse. 5:o Säga Braminerne, att vid världens ände, då ormen kommer lös och Wishnu på sin häst nedrider onda Konungar, skall allt förgåss genom svärd, eld och vatten. Edda beskrifver Ragnaröekr nästan alldeles på samma sätt, att Muspels söner komma ridande, anförde af Surtur med sitt klarskinande svärd, att Gudarna falla, att Midgårdsormen sprutar etter, och att Surtur kastar eld öfver jorden. 6:o Uppgifva Indiens Vise, att efter den väntade allmänna förstörelsen uppkommer en ny jord och en ny verldsålder, att månen då är vid sin nytänning, och att alla planeterne då skola råkas i samma tecken af djurkretsen, där de på en gång inträffade vid skapelsen. Edda säger, att sedan jorden och krigets Himmel tillika med dess Gudar blifvit förstörde, skall ur hafvet

uppskjuta *en* ny, skön och grönskande jord, hvarpå säden gror utan att behöfva såss, där de utvalde sitta hos hvarannan, samtala, erinra sig fordna händelser, och har då solen födt en dotter, lika skön, som modern, hvars bana hon vandrar. Så profeteras i vår heliga uppenbarelse: si! jag gör allting ny, en ny himmel och en ny jord, det förra skall försvinna, och Nya Jerusalem skall nedkomma från Himmelen. 7:o Inderne förklara Sol- och Månförmörkelser på det sätt, att tvänne Drakar spruta sitt gift på desse himlakroppar, hvarvid de förlora sitt sken. Edda säger, att en jätte i en vargskapnad, Månegarmr, öfversprutar luften och himlen med blod, hvaraf solen förmörkas och tunglet eller månen uppslukes. 8:o Alexander Magnus har, enligt Diodorus Siculus, vid Indus invigt 12 altaren, förmodligen åt 12 Gudar, äfven skall han, under sina krigståg i Indien, hafva träffat en Domstol, bestående af 12 ledamöter, lika många som Ekliptikans stjärnbilder, som årets månader, som Asagudarne, som vår tålfmannanämd, ja, hvad säger jag? lika många som den högste Dommarens Lärjungar. Se hvad om tålftalet är nämt p. 90, 91. 9:o Edda omtalar Walhalls Einheriar (Hjeltarne i Odens Hades), alla tappra, som lefvat på jorden allt ifrån Verldsåldrens mårgonstund, och tid efter annan samlats i detta beredelserum, för att, under öfning att strida och under hopp att framdeles kunna emotstå de ödeläggande varelser, afbida verldens undergång och förnyelse. Således kunna vi anse Einheriarne såsom representanter af den närvarande Verlds-Ålder, eller perioden ifrån skapelsen till verldens ände. Men nu säger Edda, att Walhall hade 540 dörrar, och att 800 Einheriar kunde i hvar dörr stå i bredd, således utgjorde desse Einheriar i Walhall 432,000, och efter Indiske läror utgör, af de 4 verldsåldrarne, denna sista återstående eländets och verldsförstörelsens ålder just samma tal, 432,000 år. Dock lära dessa så kallade år, rättligen ej utgöra flera än 8000; ty Professor Cronstrand har, (under supposition, att epoken för Indernes astronomiske tabeller, eller æra, varit så fastställd, att 1:o den inträffade med sista ögonblicket af en utlupen dag i tidrymden från verldens skapelse, 2:o att den rörlige Zodiakens begynnelse-punkt just då återkommit till samma absoluta punkt, hvarifrån den utgått vid verldsskapelsen), på ett ganska sannolikt sätt bevist, att Indernes 4 verldsåldrar endast böra uttryckas med 32,000, 24,000, 16000 och 8000 år, i stället för de stora talen 1,728,000, 1,296,000, 864,000 och 432,000, hvilka sistnämde, till följe af sjelfva elementerne i Indernas egne Astron. tabeller, betyda båg-sekunderna, hvarmed Zodiakens noll-punkt flyttat sig på de förstnämde mellantiderna. Indernes 3:ne förste redan förlidne verldsåldrar utgöra således 72,000 år, och den återstående, i hvilken vi nu äro, 8000. Äfven Chaldeer och Chinesare hafva beräkningssätt i dylike ämnen, som hafva mycken likhet med Indernes. För öfrigt är det märkligt och väcker förundran, att detta tal 432 vid flere beräkningar återkommer, likasom då den skicklige Kortblandaren till ett förut gifvet förvandlar hvil-

ket kort man vidrör. Så finner man antecknadt af Chaldeernas Berosus, att deras första verldsålder, nämligen ifrån Skapelsen till Syndafloden var 432,000 år, och Diodorus Siculus intygar, att Chaldeerne hade i hans tid (strax efter Christi födelse) observationer för 432,000 år. Så är Grekernes Gyllen-Cykel 432, så utgör jordbanans diameter 432 solradier, så består månbanans diameter af 432 månradier, så är äfven grundtalet till de 4 magnet-polernas omloppstid 432 år. Se Astronomisk förklaring öfver Indernes verldsåldrar af S. A. Cronstrand, Stockholm 1822, hvilken ganska interessanta afhandling äfven är införd i Vettensk. Akad. Handl. för samma år. Författaren uppgifver, att han fått anledning till denna upptäckt af Guvernören vid Krigsakademien, Öfverste J. P. Lefrén, som kom på den tanke att multiplicera antalet af Walhalls portar med antalet af Einheriarne i hvarje port. Härvid kan tilläggas, att Professor Sandal i Danmark var den förste, som uti sin Cosmog. Antiquæ Primæ Lineæ på detta sätt beräknade Walhalls hjeltar till 432,000, och återtages sedan samma beräkning uti Finn Magnussons Äldre Edda, Köpenh. 1821, Del. 1. För öfrigt kan jämföras Bailly, Traité de L'Astronomie Indienne et Orientale, samt en hos oss ganska välkommen afhandling om Hinduernes Fornhäfder af W. F. Palmblad uti Svea, Andra Häftet. 10:o Indernes Brahm, urväsendet, den Ende sanne Guden förblandades sedermera med skaparen Brama, Brahms förstfödde son, den ypperste af Trimurti, Andarnes Öfverhufvud, Indiens förste Lärare. Så förblandades snart Oden med Allfader, så var han Walhalls regent och Nordgöternes förste Lärare. 11:o Oden har i Grimnismal 55 namn, utom hvad som finnes i Prosaiska Eddan och i Känningarne. Så uppgifver Wilkins, att man på en sten i Indien läser denna inskrift: *Jag tillbeder Dig, som dyrkas under Tusende Namn.* 12:o En annan af Trimurti, Shiwa omtalas såsom omgifven af åskviggar. Så äfven Thor. 13:o Då Curtius beskrifver Alexander Magnus och hans så lärorika, som för läsaren underhållande äfventyr och hjeltebragder i Indien, säger han om detta lands invånare L. 8, C. 9: *Nec ullus corporum, quæ senectus solvit, honos redditur.* Så ansågo Nordgöterne, alldeles enligt Odens lära, för nesligt att dö af ålderdom på sotsängen, det var endast genom en död på krigets och ärans bana, som man kom till Odens himmel, och i händelse man öfverlefde alla faror, ristade man sig åtminstone, vid dödens annalkande, med ett spjut, Gejrs Oddr, för att gå ur verlden med känslan af ett krigsvapen, och ville man ej begagna denna likasom åt Oden helgade sista smörjelse, återstod den utväg, att störta sig utför en ättstupa. 14:o Indernes Myther omtala Gudarnes samling vid Verlds-Trädet. Så hade Nordens Asagudar sitt Domställe vid ena roten af asketrädet Ydrasil, hvars grenar utbredde sig öfver hela verlden, där var äfven Urds brunn belägen, och där samlades Gudarne hvarje dag. 15:o Man uppgifver, att Indernes Urväsende Brahm sade skapelse ordet *om* (varde), och då uppkommo delar af dess människo-form, således hans *hufvud*, eller de 3

verldar och paradiset, hans öga, eller solen, hans *nafle*, eller atmosferen, och hans *fot*, eller jorden. Verlden hade således en omätligt stor människo-form (Megakosmos), och i följe däraf är det i likhet med denna form, med detta Guds beläte, som den lilla verlden, människan (Mikrokosmos), är skapad. Så säger äfven Edda, att det ämne, hvaraf verlden danades, var i en jätteform, som kallades Ymer, af hans hufvudskål blef himmelen, af hans ögonbryn blef Gudarnas borg Midgård (Paradiset), af hans ben danades bergen, af hans tänder stenarter, och af hans blod hafvet. — Vår Swedenborg utvidgar denna tankegång och säger, att solsystemerna tillsamman, att Himlarne, att hvarje Änglasamfund för sig, och att hvarje Ängels ljuskropp har människo-skapnad eller, som blir det samma, Gudaform, — och gifver han styrka åt desse uppgifter med det, allt sedan Volas spåsånger hos oss ohörda, men nu alldeles prosaiska tillägg, att han sjelf sett och erfarit, att så förhåller sig 7).

Efter

7) För öfrigt har den Indiske Bramanismen mycken likhet med den förutnämda Japanska Budismen, således tro de, att alla varelser äro blott skenbara och tillkomne genom Urväsendets tankar eller känslor, samt att de omsider återgå uti detta urväsende. Indianerne säga, att urväsendet *Brahm* var en lång tid sluten inom sig sjelf, men han ville uppenbara sig, och verldens urbild *atma* uppkom. Endast denna urbild är verklig, men gestallt och namn äro skenbare. Deras äldste Gudar voro Naturkrafter, såsom solen, firmamentet, jorden, månen, elden. Desse Gudar fingo offer af växter, men tänkesätten blefvo gröfre, och man offrade djur och människor. Genom kärlekens blandning med ljuset uppkom Trimurti, en Treenighet, *Brama*, Brahms eller urväsendets förstfödde son, *Wishnu* och *Shiva*, men dessa 3 äro ett, en enda Gud, och ett med Urväsendet, som genom dem handlar, befaller och styrer verlden. Såsom elementer anses Urctern, elden, luften, vattnet, och jorden, som har smak, lukt, känsla och ton. Brahms längtan, det är den eviga Kärleken är grunden till alla skapelsens skenbara varelser. Af Brahms längtan efter verldens figur uppkom Verlds-Ägget, hvaraf allt blifvit danadt. Det märkligaste af skapelsen är Änglar, människor, och djäflar. Människans själ är en droppe af Trimurti. Af verldar finnas, utom Gudarnas boningar, de dödas verld, de lefvandes verld och de såfvandes verld. De godas själar komma efter döden till solen och få en ny kropp (en ljuskropp) kärlekslösa människor komma först till Månen, men sedan till jorden, där de blifva maskar, ormar, insekter, skorpioner, hundar etc. Den öfverste af öfveränglarne med sitt stora anhang föll af högmod och störtades i afgrunden. I Himlen blef en sorg, Trimurti och Änglarne bådo för sina fordne bröder, och Brahm, under himlens låfsång, fogade den anstallt, att djäflarne skulle åter blifva Änglar, men skulle genomgå en lång bestraffning, pröfning och rening, bestående däruti, att de ingå uti och blifva flera djur, och af dem slutligen kor. Sedan de således genomgått 89 dylika självandringar uti 15 Renings regioner, komma de såsom människor i den afgörande sista luttrings graden. Visa de då människokärlek blifva de efter döden Änglar, men de kärlekslöse kastas tillbaka, och få åter börja första bättringsgraden. Efter denna lära vore människorna, åtminstone en stor del af dem, ej annat än djäflar, som stå på det öfversta trappsteget för att blifva Änglar. Men evigt nedstörtas de, som göra intrång i denna Guds anstallt att mångfalldiga och förlänga de fallne andars rening, således förbjudes strängeligen

Efter de nu beskrifne Gudar kommo de Påfviske Helgonsbilder, af hvilka flere, äfven som en del Afgudar, hade antingen inga, eller blott otydliga insignier. Vi vilja likväl först nämna, huru vår Christna Treenighet afbildades. Då alla 3 Personerna visas, föreställes den Förste sittande med krona och mantel, den Andre såsom ett vanligt crucifix på eller emellen Fadrens knän, och den Tredje såsom en dufva däröfver sväfvande, se p. 71. Frälsaren föreställes annars med gloria om hufvudet och ett riksäpple i handen. Se för öfrigt Tom. 1, p. 38. Alla helgon hafva en Katolsk rättighet att bära Martyrkrona, ehuru den ej alltid begagnas, Konungar och Drottningar hafva således en dubbel rättighet till detta attribut, men framför andra Maria, Himlens Drottning. De vise män af Österlanden, som sökte Frälsaren, har man utgifvit för att vara 3:ne Konungar, (men snarare voro de Filosofie Professorer), och har man gifvit dem namn af Casper, Melchior och Balthasar, hvarföre man föreställer dem, såsom 3:ne Gubbar med rökelsekärl i händerne samt den ledande stjernan öfver deras med kronor prydda hufvuden. Korsmässa betecknas med ett kors upprest på ett altare, eller på ett bärg. Se Pl. 47, 48, Fig. 157, jämför p. 37. Flera slags kors har man tillfälle att här jämföra. Korsade Runstenar visa sig Tom. 1, Pl. 16, A, Pl. 43, Fig. 144: och här Pl. 57, 58, Fig. 227, samt på Pl. 59, 60. Kors af olika former på andra minnesmärken får man se Tom. 1, Pl. 39, Fig. 113, Pl. 42, Fig. 135, 138, 140: och här Pl. 30, 31, äfven Pl. 23, 24, Fig. 95, samt Pl. 51, 52, Fig. 192, men Fig. 190 visar dubbelt kors eller Croix de Lorraine, däremot får man se S:t Antonii kors eller Crux Truncata Tom. 1, Pl. 7, Fig. 20, jämför p. 39, 98. Man har sett i första Tom. p. 42, Fig. 139, 140, huru ett väl utsmyckadt kors på en klåcka ansågs nog kraftigt att fördrifva allt ondt, och en klåcka i Tägnaby i Småland visar, att sjelfva ljudet af klåckan ej var annat, än ett helgonens anropande och djäfla-inflytandets fördrifvande; ty man läser därpå: *Sanctorum oro vim, fugo dæmoniorum.* Till hvad om

---

sjelfmord och alla slags onaturliga försök till njutning, som hindra Guds ordning med jordens uppfyllande af varelser. Således är äfven förbudet att döda djur och äta kött. Men emedan hvarje fallen ande var först uti en ko, innan den kom i en människa, skall kon hållas helig och människan skall lefva af dess mjölk, äfvensom af jordens frukter. Edda säger, att urämnets människa Ymer endast lefde af kon Audumblas mjölk. Af Svenske Konungen Eisten Belis Historia ser man, att han trodde på en Ko, åt hvilken han offrade. Då krig påkom, skall man hafva framhaft kon för lägret; ty man trodde, att då den råmade, blefvo fienderne förvillade och slogos inbördes. Konung Ögvald i Rogaland i Norrige dyrkade äfven en ko, den han alltid förde med sig, drack af dess mjölk, och då Konungen efter sin död blef laggd i en ätthög, blef kon laggd i en annan därvid. Emedlertid är säkert, att kon förser oss med den mäst naturliga och sunda föda, hvarföre då vår Schultzenheim omtalar hälsans bevarande, säger han, att det befunnits, att de, som uppnått den högsta ålder, till större delen lefvat af mjölk.

korsets bärande i prosessioner p. 26, 68 är anfört kan läggas, att vid Morlanda i Bohuslän och Wästra Härad är en källa, Korskälla kallad, som varit gränsen för munkarnas Kors-prosessioner, hvilka vid kyrkan tagit sin början. — *Johannes Döparen* afbildas med ett hufvud på ett fat, eller såsom en man, hvilken på ena armen bär ett Lamb, på hvilket han med andra handen pekar. Äfven afbildas han barfotad, emedan han skulle stå i vattnet och döpa. Så ser man honom uti Markaryds kyrka i Småland på den gamla Katolska med flera lämmar försedda altartafla. Af Hertels Beskrifning öfver Århus Domkyrka i Jutland Del. 1. Häft. 2, p. 91 ser man, att Johannes där visar sig alldeles med samma attributer, hvartill kommer att han trampar på ett djurs hufvud, förmodligen för att utmärka hans halshuggning. Denna ganska interessanta tafla har flera lämmar och är stöpt af metall år 1479 (Hertel anför orätt 1471, han har således ej sett det sista x), den är ganska väl bibehållen i sitt första sköna skick, den är i alla fall svår att förstöra, bilderna stå uti sina Ciboria, deras attributer äro i godt behåll, och därtill stå namnen inunder med åkallan om förbön. Så mycket mera saknar man hos Hertel en noggrann uppgift af insignier, och alls inga nämnas vid Apostlarne, men väl uppgifves, att de stå alla 12 i samma altarlämm som Johannes Döparen. Några af Apostlarne hafva till en del obestämde attributer, och stundom alldeles olika på särskildte ställen; ty dels hafva flere fått en lika martyr-död, dels har man olika och osäkra uppgifter om deras sista stunder. Men härvid är blott nödigt att veta, hvad man under medeltiden vid Domkyrkorna ansåg klassiskt, hvartill här varit bästa tillfälle, men på våra träbilder hafva till större delen insignierna blifvit bortstötte. Likväl må anföras, huru de vanligen bildas. *Petrus* har en nyckel; förmodligen emedan munkarne, som sjelfve ville begagna löse-nycklen, hafva endast lämnat åt sin Principal bindenycklen, väl vetande, att den är tung, och att därvid intet stort är att förtjäna. En nyckel, utan att den af någon hålles, har därföre blifvit denne Apostels hieroglyf, såsom i Petri gilles Sigill i Upsala, se Mon. Uller. p. 320. För öfrigt kan jämföras Pl. 34, 35, Fig. 114, N:o 3. Pl. 45, 46, Fig. 150. Pl. 53, 54, Fig. 191. *Johannes* en bok, en örn, Pl. 32, 33, Fig. 113, en gryta, hvaruti han kokas Pl. 17, Fig. 69, en kalk Pl. 114, N:o 2, rätteligen är äfven en orm i kalken. I Upsala Domkyrka öfver predikstolen håller han en bok och en kalk, i Markaryd är han barhufvud och har kalken med ormen, i Århus har han kalken och däruti, säger Hertel, ett giftigt djur, förmodligen ormhufvudet. Jämför här p. 38 och Tom. 1, p. 44. *Mattæus* har en människa, oftast lik en ängel Fig. 113, en bok, en yxa. *Jacobus Major* en pelegrimsstaf, en yxa Pl. 34, 35, Fig. 114, N:o 4, Pl. 45, 46, Fig. 151. Uti Monum. Ullerak. p. 320 ser man, i Jacobs Gilles Sigill i Upsala, Jacob med Biskoppsmössa, kjortel, kårt kåpa och käpp i handen. Uti Trelleborgs Jacobs Gilles Sigil visar sig äfven Apostelen med staf, se Flensburg om Malmös Knutsgille p. 18. *Jacobus Minor* en bok,

en stång, i Markaryd ser man honom med krona, hållande högra handen på en tornspets, se anledningen därtill p. 38, Rogberg kallar denna bild S:t Brita, men hon plägar hafva sitt klåster på armen. *Philippus* ett kors, *Judas Taddæus* en bok, *Simon* en såg, *Andreas* ett kors i skapnad af X, Andreas kors, au sautoir, kallas äfven Croix Bourgogne. *Bartholomæus* en knif, en flådd människa Fig. 114, N:o 1. *Thomas* en lans, en man, som uträcker ett eller ett par fingrar, må hända såsom N:o 8. *Matthias* en yxa eller svärd, ett kors. De som hålla en bok i handen, såsom Petrus, Matthæus, Johannes, Jacob, (osäkert om det varit den äldre, eller yngre), och Judas, äro Nya Testamentets Författare, åfvensom desse 3:ne: *Paulus*, hvars attribut är ett svärd, *Marcus*, som har en bok, äfven ett lejon, och *Lucas*, en bok och en oxe, eller ett oxhufvud, se Fig. 113. Jämför hvad här är anfört p. 38, 39, 40.

Vissa landsorter hafva företrädesvis anropat sina enskildte favorithelgon. Länder, städer och kyrkor hafva äfven haft särskildte skyddshelgon och Patroner, och om vi börja med att fästa uppmärksamheten på Sveriges national-helgon, eller de, som här varit födde, eller här predikat, lefvat och dödt; så förekommer föst *Erik* Jedvardsson, hvars historia såsom Sveriges Konung är känd, hvarföre han har inga andra insignier, än de Konglige Regalier. Såsom hela landets Patron, ser man honom, uti en klingande medeltids kostum, i Sveriges gamla vapen-sigill eller Riks-Klämman, hufvudet batäckt med ett slags stormhufva, som går ned öfver hals och bröst, och därpå är en femgrenig krona, han är klädd i en tröja eller lifråck, broderad i nedra kanten, hvaruti äro fästade en mängd nedhängande bjällror, midt om lifvet är ett broderadt bälte, uti hvilket äfven hänga dylika bjällror, knäna hafva likasom små harnesk, den på ryggen hängande mantel uppehålles af armarne, ett svärd med långt fäste ser man vid sidan, händerna äro beklädde med handskar, med den högra håller han Riksbaneret, och med den vänstra Sveriges vapen 3 kronor. Se Monum. Uller. p. 55, Scheffer. R. S. Insign. Tab. B. Perinskölds Ättartal p. 55. Äfven som förut Freyr, ansågs nu Erik för befordrare af årsväxten, hvarföre hans fana bars i prosession Ersmässan kring åckrarne. Då Sten Sture den äldre år 1495 skulle tåga emot Ryssland, lånade han, sig och sin här till lycka, styrka och hugnad, S:t Eriks stora Baner af Ärkebiskoppen och kapitlet i Upsala och emottog det på knä af munkarne vid S:t Görans bild och altare i Stockholms Storkyrka. Erik blef först begrafven i Gamla, men sedan flyttad till nya Upsala, där hans ben förvarades i en silfverkista, hvilken insattes i ett chor af alabaster vid altaret. Utom på andre ställen, får man se Eriks bild på Sturarnes och de förste Gustaf Wasas mynt och medaljer. Erik var särskildt Stockholms Patron, hvarföre man ser hans hufvud eller bröstbild i stadens vapen. Han var i Upsala den förnämste af helgonen, och äfven som man i Hedniska Templet dyrkat Oden, Thor och Freyr; så blefvo S:t Erik, S:t Laurentius och S:t Olof

Patroner för Domkyrkan i Nya Upsala. Denna kyrka är alltför vacker, för att kunna bibehålla Antiqviteter, emedlertid vet man, att Eriks bild varit, åtminstone midt uti västra ingången uti en pelare. Om Björkö stad bibehållit sig, hade säkert Ansgarius kommit att tillhöra dess stad och kyrka, den som åstundar, kan emedlertid få se honom aftagen uti Arnkiel D. 4, Heiden Bekehrung p. 126. Vi komma nu till Wexiö stads och kyrkas Patron *Sigfrid*, hvars attribut är ett kärl, hvaruti man ser 3:ne hufvuden; ty man säger, att han i ett kärl i sjön sett sina 3 medarbetares och slägtingars hufvud, dem Gunnar Gröpe låtit afhugga. Dessutom plägar man gifva Sigfrid Biskopps insignier, mössan och stafven. Så visar han sig på den fordna altartaflan i Domkyrkan i Wexiö, likaledes i Markaryd i Småland, och i Skalunda i Wästergötland. Kärlet med hufvuden utmärker äfven hans bild öfver de mindre offeraltaren i Husaby kyrka i Wästergötland, jämför p. 71 och följande, därest åtskilligt förekommer om Husaby, men om munken, som förlorade kåpan i varggarnet, då han besökte bondhustrun, kan läsas Lindskog om Skara stift, H. 2, p. 61. I Wändels kyrka i Uppland och Örbyhus härad har man afbildat Sigfrid stående på Gunnar Gröpe, samt 3:ne brinnande ljus öfver de 3 hufvud, så att sagan här i större fullkomlighet är bifogad med de verkligen Historiske igenkänningstecken. Wästerås Domkyrka är helgad åt Maria, men *S:t David* var Wästmanlands Apostel och hans graf ser man vid yttre muren af Munktorps kyrka. Davö eller Davidsö i sjön Galten, som är en del af Mälaren, och gården Santestad eller S:t Davids stad hafva bibehållit hans namn. Om han skulle hafva attributer, borde det vara hans handskar; ty sagan säger, att de hade den egenskap att kunna hänga på solstrålarne. *S:t Eskild*, Södermanlands Apostel, kunde afbildas såsom Stefanus med en eller flere stenar i händerne; ty det uppgifves, att han blef stenad på det ställe, där Dominikan-klostret i Strängnes byggdes, och att där han begrofs blef Eskildstuna stad byggd. S:t Henrik var Biskopp i gamla Upsala, följde med S:t Erik till Finland, för att omvända de därvarande hedningar, Konungen reste tillbaka, men Henrik blef qvar där, och blef för sitt nit mördad, vid hvilket tillfälle tummen, på hvilken han hade en ring, blef honom afhuggen. Denne tumme har blifvit hans hieroglyf, i hvilken egenskap den finnes uti Åbo Domkapitels sigill. Henriks graf och minnesvård är i Nousis kyrka 3 mil från Åbo, hvars Domkyrka äfven är åt honom invigd. Nicolai kyrka i Stockholm har ägt Henriks bild af silfver, som vägde 285 lod, i Upsala Domkyrka får man se hans bild i stenpelaren, som är emellan yttre och inre södra dörren. Henriksmässe marknad i Örebro är ännu en samlingsplats för Svears och Göters handel. *S:t Brita* tillhör Wadstena, hennes attributer äro krona på hufvudet och en bok i handen, som föreställer de af henne författade Uppenbarelser, äfven plägar hon med ena handen och armen bära ett klåster, nämligen Wadstena klåster, hvars skyddshelgon

hon

hon är. Så har man målat henne på kyrko-hvalfvet i Glömminge på Öland, se Pl. 17, Fig. 69. S:t Britas Munkordens sigill i Wadstena visar henne sittande vid ett bord, hon skrifver på sina uppenbarelser, hennes stol är prydd med ett Ordenskors, på ena sidan om henne ser man S, på den andra B, bilden är *en face*, men Wadstena stads sigill visar henne i *profil*. Uti Sanctum Sanctorum (det allra helgaste) uti Wadstena klåster ser man henne väl gjord i naturlig storlek, men utan attributer, likaså uti sakerstian i Wisingsö kyrka. På norra kyrkoväggen i Gärdslösa på Gottland är till hennes bild med krona fogad en inskrift, där hon kallas *Christi sponsa* eller Christi brud. Hennes dotter *S:t Katrina* ser man i Katrinas Nunne-klosters sigill i Wadstena, därpå ser man öfverst Maria med Barnet och därunder Katrina, som har en bok för sig, förmodligen den hon sjelf skall hafva skrifvit, som kallas Själinna Tröst. Hon var i helig kyskhet gift, åtminstone vigd, och blef sotdöd, men en jungfru Katrina från Alexandria, och därföre kallad Alexandrina, har blifvit halshuggen, hvarföre hennes attribut blifvit ett svärd, hennes högtid inföll i November, då de Svenske fruntimrens tid att spinna började, hvarföre hon äfven fått ett spinnrückshjul, dessa insignier ser man på runstafven, och de samme utmärka hennes bild på Domprosten Andreas Ands sigill i Upsala, se Mon. Uller. p. 190. Man har dessutom en S:t Catharina Senensis och en Bononiensis, hvilka båda skrifvit uppenbarelser: En Katrina ifrån Genua har däremot skrifvit om den rena kärleken till Gud. *S:t Nils*, eller Nicolaus Hermanni blef Biskopp i Linköping 1374, han är begrafven i Domkyrkans norra eller S:t Nils chor. Han är den siste af Svenska helgon, och blef ej skrinlaggd, förrän år 1520. Af de Ängelske lärare, som inkommo med eller efter S:t Sigfrid, är äfven Wolfred, men man vet ej i hvilken af de Svenske landsorter han predikat. Ad. Brem. L. 2, C. 44, berättar om en afgud Thorstan, hvars bild Wolfred sönderslagit, men detta lär vara ett förvändt namn af Thor. *S:t Botvid* var en af de Ängelsmän, som predikat i Sverige, såsom helgon har han intet attribut, och föga annan åminnelse, än att hans namn bibehålles uti Botkyrka i Södermanland, som dessutom är märkvärdig för den från dess kyrkogård hämtade Sarcophage, hvilken nu förvaras uti Kongl. Museum i Stockholm, se Tom. 1, p. 30. *S:t Ragnild* tillhör Södertelge, i det afseende, att hon där är begrafven, med Söderköping i anseende till den därvarande S:t Ragnilds källa, fordom en offerkälla, nu en hälsobrunn. Ragnild var Drottning och Konung Inges gemål, reste till Rom och till Jerusalem, föll under pelegrimsfärden i röfvarhänder, hvilka intet lämnade qvar, utan blotta kroppen, då det säges, att en ängel (förmodligen en Korsriddare) gaf henne en ny klädning. *S:t Helena* tillhör Sköfde, hon var gift med en adelsman i Wästergötland, hon besökte likaledes Christi graf och är begrafven i Sköfde, till hvars kyrkobyggnad hon på ett utmärkt sätt bidragit. S:t Helenas källa är äfven i Wästergötland vid

Wästerby i Götene socken och Kinna härad. Hon blef där såsom oskyldigt misstänkt mördad, och man säger, att ett af henne afhugget finger lyste såsom ett upptändt ljus emellan törnbuskarne. Socknen är äfven märkvärdig för den gamla ättstupan Gyllingshammar vid gården Gullhammar, se min Nomenklat. p. 12. Desse tvänne Svenska eller Himmelska Damer hafva inga attributer, om man ej vill gifva Helena jämte en pelegrimsstaf, en ängel, som gifver henne en salopp, och åt Ragnild en pelegrimsstaf jämte ett lysande finger. Af våre Svenske städer och Domkyrkor har Lund tillägnat sig ett utländskt Helgon, nämligen S:t Lars med sitt halster, hvarom vid Fig. 111 — Framdeles torde blifva tillfälle att omtala de öfrige Helgon. Vi vilja sluta dessa legender med ett ögnekast på Pl. 17. Vi se här Fig. 69, som visar en fordom varande målning på kyrkohvalfvet i Glömminge på Öland, afritad af Ahlqvist, kårt förr än den blef genom kyrkans reparation och hvitlimning utplånad. Man ser Evangelisten Johannes stående uti grytan eller kitlen med den kokande olja, naken, med nattmössa och en gloria med ett opassande löfverk på inre sidan. Bödelsknekten, med en sällsam kask, håller gafflen för att lägga eldbränderna tillrätta. Den hit hörande legend är förut nämd p. 38. Hvalfvet gjorde just därvid en vinkel, och på andra sidan såg man S:t Brita med gloria, krona, ett långt utslaget hår, hållande sina uppenbarelser i den ena handen, och i den andra Wadstena klåsterkyrka, som är den verkliga till och med ej så mycket olik, då man ser henne från västra eller sjösidan, utom den i sednare tider tillkomne höga tornspets. Öfver Johannes i grytan ser man en teckning, som är svår att förklara, dels emedan den redan förut varit skadad, och dels emedan jag ej erinrar mig något Helgon, som fått martyrkronan i galjen; ty något sådant tyckes här vara fråga om. Likväl om jag ej bedrager mig, ser man här S:t Fausta, hvars Legend är kårtligen den: hon var en Grekisk, Christen, rik och väl uppfostrad flicka; efter föräldrarnes död blef hon förföljd af en hednisk offerpräst Evilasios, som lät raka håret af henne, och att en stor skam henne därigenom tillfogades, kan man se af 1 Cor. C. 11, v. 6: sedan lät han upphänga henne, och då hon däraf ej dog, ville han låta hugga henne i stycken, men bödelsyxan bet ej på hennes rena och heliga kropp, prästen blef häpen och rörd öfver hvad han sett, öfvergaf hedendommen och blef Christen, hvarefter både prästen och flickan blefvo marterade och dödade af hedningarne. Den figur, man ser på sidan om, och något öfver Brita, torde vara prästens fordna offeraltare.

Sigiller visa äfven bilder, stundom helgon, ofta vissa orters och personers vapen, någon gång hieroglyfer och attributer, tillhörande vissa inrättningar, samfund, värdigheter, ämbeten och personer, ej sällan namn och bomärken. Pl. 53, 54, Fig. 190 visar Helge Ands Hus sigill i Malmö. Här ser man det dubbla Lottringska korset, Croix de Lorraine, omgifvet af stjärnor. På den till en del högst svårläsna inskrift finner jag dessa ord: *Sigillum Anguli emi* (emigrantium) *Sancti Spiritus Malmogiensis;* ty med

angulus kan här förståss Angulus reconditus, en lugn tillflycktsort, rätta namnet var Cœnobium Spiritus Sancti. Helge Ands Hus voro ej klåster, utan gästfrihetens Härbärgen för kringvandrande Ordensbröder. Se mina Saml. om Malmö Län p. 110. Fig. 191 framställer Apostelen Petrus med sin Epistel, med nyckel och med gloria. Man läser: S(igillum) *ecclesiæ Divi Petri Apo(stoli) Malmogiæ Lundensis Diœceseos*, eller den helige Petri kyrkas sigill i Malmö af Lunds stift. Pl. 55, Fig. 204, visar ett gammalt och sällsynt Blekings Sigill, landet utgör en bördig sjökust, och här ser man ett bärg, krönt med Hertiglig krona, befuktadt af hafvets vågor, omskriften är *S(igillum) Terre Blecungie.* Bleking har nu ett vapen, som visar ett träd, hvilket går igenom 3 kronor, se min Blek. Hist. Fig. 1, vi skulle kunna däråt gifva den betydelse, att Provinsen är nu inympad i Sverige och dess 3 kronor. Till desse 3:ne åfvannämde sigill äro teckningarne efter de, som finnas uti Hans Exc. m. m. Herr Grefve von Engeströms samlingar. Fig. 201 se vi ett gammalt S:t Marie Gilles sigill i Ronneby i Bleking. Man ser här Maria på sin thron emellan sol och måne, krona på hufvudet, Barnet i ena och ett äpple i andra handen, omskriften är: *Sigillum Convivii sancte Marie de Rotnaby.* Fig. 200 föreställer Marie Gilles Sigill i Sölvitsborg, inskriften är: *S. Convivii Sancte Marie de Silvisbu.* Fig. 203 visar Malmös berömda S:t Knuts Lags älldre sigill, man läser därpå: *S. Convivii Sancti Kanuti de Malmöhe.* Gillets nya sigill har väl en nyare, men hvarken för Antiqvarien eller Konstälskaren vackrare form. Flera sigill skola nämnas, då vi komma att omtala det Akademiska Museum i Lund. För öfrigt kan man på särskildte orter få se en och annan figur, hvilken likasom karakteriserar Lokalen. Således får man vid hafvets stränder se små skepp hänga i kyrkorna, och på sjelfva klipporna äro uthuggne galärer, kompass, ja hela skärgårds-flåttor. Lappen ritar renar, och på sin trålltrumma målar han hela sin Religion, eller Schamanismen i hieroglyfer. Bergslagsmännens teckningar äro grufhackor, och den muntre skogens invånare visar bilder af bågar, pilar, jägare, vargar och björnar. Så hos Dig, fordom rika, dock oansenliga, nu mera korn- och mindre gulldigra, men utmärkt förskönade, älskade fosterbyggd, slätten i Skåne! hos Dig har jag här och där sett uthuggne -- träskor. På sjelfva Malmöhus eller Malmö slått ser man under norra bron, vid ingången till borgen, underst på porttrösklen, ett vapen, nämligen ett par träskor uti en sköld i basrelief uthuggne. Detta minnesmärke skall vara efter en bonde, en Skånsk slättbo, som genom förfärdigande och säljande af de i Skånska byar på gatorna i den feta gytjan så alldeles nödige träskor, blifvit så rik, att han påkåstat en stor del af slåttets murar, och därjämte så arbetsam, att han sjelf laggt handen vid byggnadsarbetet. En träsko var uti den gamla reducerade stadskyrkan i Landskrona uthuggen på himlen öfver predikstolen, till minne af en rik köpman, som låtit bygga den, och hvilken samlat sin förmögenhet genom en träsko-fabrik och en träsko-bod. Då Linné

reste i Skåne, har ej denna träsko undfallit hans uppmärksamhet, se hans Resa p. 296. I Åkarps kyrktorn i Oxie härad får man på kläckan se en figur, som tyckes vara hit hörande; ty jämte dedikationen till Jesus, Maria och S:t Andreas visa sig ett Andreas kors, en triangel och däröfver en pinne, såsom det tyckes tjänlig att spela med uti trianglen, och midt emellan denna och korset en figur, alldeles lik de runda träskedar, med hvilka ortens bönder äta sin goda och ymniga gröt. I de gamle tider hörde det til goda ton att afbilda fågel Grip, ormar, drakar, jättar och tråll. Medeltiden fann det däremot passande och behöfligt att i kyrkotaken måla helfvetet, plågoandarne och nakna flickor, hvilket ännu på ett och annat ställe är att se.

Runamo i Bleking visar den i Norden äldsta, största och märkvärdigaste figur, man ser nämligen på ett Hälleberg, kalladt Runamo, i Hoby socken, en half mil sydost från byn, en Ormfigur vid 36 alnar lång, bredden är 1 aln öfver hufvudet, 15 tum öfver halsen, aftager sedan allt mera, och slutar med en spets, se Pl. 21, 22, Fig. 81. Man ser väl emellan desse linier några Runor och märken efter flera, men desse linier hafva på stället mycken likhet af små springor i bärget, hvilket efter en så lång tids förlopp ej kan annat vara, äfven om där verkligen varit en fullständig Runskrift, som icke syncs otroligt. Det är likväl säkert, att nu ej något enda ord kan läsas, så att vi nu äro berättigade att anse detta monument blott såsom en hällristning, churu af ganska ovanligt slag. Någon tradition lär från urminnes tider varit i Bleking och i Danmark, att Konung Harald Hildetand låtit rista runor i detta bärg till minne af sin fader Rörik, eller efter sin morfader Iwar Widfadme. Detta skulle då hafva skett ungefärligen emellan åren 690 och 730. Man tillägger, att Harald någon tid uppehållit sig i Sölvitsborg. Omkring 450 år därefter eller vid år 1175 skickade Konung Waldemar I tvänne antiqvarier att undersöka denna berycktade runskrift, men redan då voro runorna af tiden så förställde, att intet däraf kunde läsas. Detta berättar Saxo Grammaticus, som lefde vid samma tid, och tillägger, att runorna höllos för ett minne af Rörik. Danske Antiqvarien O. Worm skickade på 1600-talet en sin elef till Runamo, som återkom med den underrättelse, att han därpå läsit ordet *Lund*. Vår Björner i sin Häfda Ålder p. 85 säger sig hafva bevist, att på Runamo stå orden *Harald, Lund;* således skulle man tycka, att runorna vuxit till och förkåfrat sig allt mera sedan 1170-talet. Men att så icke är förhållandet, ser man af Fig. 81, som är i mindre skala densamma, som Hilfeling aftagit 1777 och finnes i Hoby kyrka. Jag har granskat detta så berycktade ställe flera gångor, och flera år emellan hvarje gång, och har alltid lika säkert funnit springorna på flere ställen likna Runor, men ingenstädes kunnat lägga tillhopa något enda ord, och visserligen hvarken Harald eller Lund. Lagerbring anför efter Saxo, att Harald låtit hugga minnesmärket

efter

efter sin fader Rörik, men Suhm anser det trovärdigare, att Harald velat på ett sådant sätt hedra sin morfaders Iwar Widfadmes minne, hvars bedrifter voro utmärkte. Jag tillägger härvid, att denna stora orm är en ganska passande förebild af Iwar; ty äfven som han med mycket skäl kallas Widfadme, eller den vidt omfamnande, så omgaf äfven Midgårdsormen hela verlden, dessutom veta vi, att Horder, Iwars fosterfader, kårt före bådas död, sade Den store inkräcktaren, att han hos Asa-Gudarne i Walhall var ansedd såsom Midgårdsormen. En stor orm är således Iwar Widfadmes rätta minnesmärke. Om han varit i cirkelform, hade det varit evighetens symbol, som ej passar med en dödlig, men äfvensom Horder på klippan talte med Konungen, hvilken var på sitt skepp vid sjöstranden, äfvenså kröker sig ormen på Runamo platta hällebärg, kastar hufvudet ned åt branten, och gapar öfver det därunder varande träsk. Fullständige uppgifter, tillhörande denna märkvärdighet kan man se uti Nyerups för vår Archäologi Klassiska verk, Oversyn ower Mindesmärker, p. 90 etc. och uti min Blekings Historia p. 20 etc. Ett sednare påstående, att denna orm skulle endast vara qvarlefvor af en fordom på bärget flytande eldmassa, förtjänar ingen uppmärksamhet. Runor på ett platt stenbärg finnas i Wästergötland, Väne Härad emellan Tunhem och Staveröd vid landsvägen, där jag kunnat åtskilja runorna k, f, h, u, s, e, i, äfven i Vista härad vid Sollebrunns gästgifvaregård på Bro Kulle, och i Säfvedals härad och Örgryte socken ej långt ifrån Kallebäck, se Linné Wästgötha resan p. 144. Dylika finnas äfven i Uppland, Fröskåkers härad, Hökhufvuds socken på Skrifvare-bärget, på Dal i Vedbo härad, Tisleskogs socken vid Högsbynäs, och uti Suhms Danska Historia D. 1, p. 534 omtalas Ragnar Lodbroks Runbärg uti Bjarmaland. Till nyare hällristningar höra de inhuggne vapnen i en klippa i vår Roslagsskärgård Pl. 1, Fig. 1 och 2, samt figurerne på stenen vid Fredriksstad i Norrige Pl. 2, Fig. 4, jämför hvad därom förut är nämdt Tom. 1, p. 47, och äro teckningarne meddelade af Major Ennes. Dessutom får man i Tom. 1, se hällristningar Pl. 1, O, P, Q, äfven Fig. 69, 85, och sigill Fig. 88, 120, 136.

Till *Ruiner* hörer Hultaby slått på en ö i en liten sjö i Småland vid Nässja gård i Witlanda socken och Östra härad, en fjerdedels mil sydväst från kyrkan, se Pl. 19, 20, Fig. 78, ritningen af Hilfeling. Murarne äro förfallne, längden är omkring 50 och bredden omkring 40 alnar. Den på planen utmärkta rundel lär varit ett torn, hvars nedre del ännu är qvar, man ser där ett muradt rundt och djupt hål 5 alnar i diameter, här skall hafva varit ett fångtorn med ett järngaller i bottnen, och har sjön influtit under gallret, ett minne af barbari, orättvisa och hårdhet i straff, som hos oss försvunnit, men som till tidens och Europas blygd ännu är att finna De inuti borgen varande fyrkanter tyckas vara lämningar efter till en del underjordiske rum af 15 alnars längd och 10 alnars bredd. En väg med

större stenar å båda sidor leder till en förfallen byggnad, 30 alnar lång och 13 bred, hvars ena djupare del tyckes hafva varit en källare. Flera tecken till byggnader synes äfven här och där på ön. I samma socken vid byn Torget säges den fordna staden Witala hafva stått, hvaraf socknen har sitt namn. Må hända har Hultaby slott varit ett slags vårdtorn för Witala. Här skola de gamle Witer bott, som utvidgat sig, kommit till Skåne, i synnerhet till Willands (Witlands) Härad, äfven till Danmark, och gifvit anledningen till benämningen af Witala hed, därföre säger lilla Rimkrönikan om urfadren Erik: *Jagh war förste Konung i Gjöthaland red, — Ta bodde ingen i Skane eller Wetala heedh, — Jag lot them först bygja och upptaga, — Ty bör them skatta Göthom alle daga. — — — Ta liffde Saruch goder mader, — Abraham Patriarchas faderfaders fader.* Det är väl att vara nog mycket Antiqvarius, likväl förtjänar benämningen af Wetala hed någon uppmärksamhet. Flere runstenar äro bårtförde, en finnes ännu vid marknadsplatsen och en vid torget, ingen af dem af någon synnerlig märkvärdighet. I en ätthög är funnen en koppar-urna. Äfven visar sig i socknen en Valplats med bautastenar och ättkullar, och får man se ett fyrkantigt stenrör med större randstenar, och stora hörnstenar. Flera vapen hafva äfven funnits i jorden. Ruinen af Agnestads kyrka hörer till förklaringen af Pl. 10, hvarom då vi komma till Halfkors grafvarne. Uti Tom. 1 hafve vi sett Ruiner Pl. 25, 26, 27, 30, 33, äfven Pl. 32, Fig. 87, Pl. 38, Fig. 109.

Mynt, slagne i Lund, skola nämnas, då Lunds Museum Historicum omtalas.

Verktyg, Vapen och Prydnader skola vid samma tillfälle visas. Emedlertid kan här nämnas en halskädja med 7 smycken af gulld, se Pl. 53, 54, Fig. 197. Då de 6 smycken äro alldeles lika, har tecknaren ej velat göra sig besvär att rita upp de 4 öfverste och återstoden af kädjan, utan endast utmärkt deras rum. Denna märkliga autiqvitet är funnen i jorden i Norrige i trakterna emellan Dråndheim och Röräs koppargrufva, närmare Röräs. Den tillhör nu Fröken Julie Bjelke, som äger en del af Röräs, och nyttjar hon sjelf denna forntids märkvärdighet, såsom ett halsband. Det väger $3\frac{3}{8}$ lod, och kan i öfra ändan hopknäppas. Flere dylika och äfven större gulldsmycken fundne i Sverige förvaras i Kongl. Antiqvitets-Arkivet i Stockholm, och dylike, fundne i Danmark, förvaras i Kongl. Mynt-Kabinettet på Rosenborgs slått i Köpenhamn. Man har förmodat att de nyttjats att hänga om halsen, och detta i sitt slag egna fynd gör det alldeles otvivelaktigt, att dylike smycken voro halsprydnader. Fröken Bjelkes halskädja är således en *gersemi* eller ett af de gamles pretiosa, ett sådant *Men*, som Jomala i Templet i Bjarmaland hade om halsen, och af samma slag som Freyas *Brising*. Detta urgamla sätt att pryda och utmärka höghet eller förtjänst har tid efter annan, ehuru med någon liten förändring, bibehållit sig. Levesque uti Histoire de Russie Tom. 1, p. 143, 202, omtalar, att

den Ryske Prinsen Boris hade en tjänare, som vid år 1015 bar om halsen en gulldkädja och däruti en Medalj, detta var således ett hederstecken, med hvilket hans Herre velat utmärka honom. Sturluson säger i Olof Helges Saga C. 152, att Konungen gaf sina män kåsteliga stycken, *sämilega lute*, (Isländarne skrifva nu *hluti*, andel af något, som bårtlåttas aller delas), äfven säges uti C. 149, att Thorer Hund i Norrige bar om sin hals *Menit that et mikla*, den stora halskädja, som blifvit röfvad från Guden Jomala. Hvad sjelfva bilderna vidkomma, så ser man de samme vanligen på dylika smycken, nämligen ett hufvud på ryggen af ett vanskapligt djur, det vill säga en riddare på sin häst, här se vi äfven en fågel på hästens hufvud. Om rummet kunnat räcka till och om teckningen varit nog fin, för att tydligen visa en häst med 8 fötter och 2:ne kårpar; så hade man, utan all motsägelse, nödgats antaga, att här föreställdes Oden. Af dem, som finnas uti Antiqvitets-Archivet härstädes, har jag sett ett dylikt smycke, men teckningen är sämre, af ansigtet är intet redigt mer än ögat, hästen liknar en elefant och fåglen en gås, och äro däromkring runor, hvilka skola läsas bakfram, då man kan uttaga desse ord: *tudo tudo fodor-lini* - - -, se min Inledn. till Fädernesl. Ant. Tab. 3, Fig. 12. Emedlertid kan ej uppgifvas något troligare, än att här, jämte ett slags ridderskaps värdighet, skall föreställas antingen Oden, ridande till Urds brunn, eller Rolf Krake, då han med sin falk kommer på besök till Konung Adil och gör sitt intåg i Gamla Upsala, om ej någon annan dylik cavalcade här kunde komma i fråga. De öfrige 6 smycken litt. b äro än sämre och alldeles orimligt tecknade, meningen är dock nästan den samma: och skulle jag vara frestad att här tro mig se Hejmdaller, eller Heimdal, på sin häst Gulldtopp, och tyckes rägnbågen, som ej fick rum öfver, här såsom ett skägg omgifva undra delen af hufvudet, åtminstone visar sig ett slags gulldtopp både på hästens fram- och bakdel, af hvilka en slutar sig i en halfmåne, och det man ser vid hans mun är ett slags fordom brukligt vid båda sidor mycket utstående bettsel. — De till Begrafningar hörande redskap voro under brännåldren Urnor. Man har funnit urnor i Danmark af gulld, en i Norrige vid Bergen af kristall, omlindad med gulltråd. En glas eller Kristall-Urna är nyligen funnen i en ätthög vid Södra Qvinby i Stenåsa socken på Öland, däruti fanns, intet utom ett hvarf ståft, likt mögel. Jag har funnit en i Wästergötland af järn, men på flere ställen finnas urnor af kåppar, och i synnerhet af lera, af olika former, med och utan låck. En Norrsk lerurna ser man Tom. 1, Pl. 37, Fig. 104. Det samma folkslag, eller den samma tid, då de små ättkullar och rörkullar varit grafvar, i synnerhet uti Småland, äfven uti Wästmanland, på Öland och flerestädes, det samma folkslag har nyttjat, och vid den samma tid har bruket varit att hafva, små koppar-urnor af den skönhet och form, som Pl. 6, Fig. 18 visar: men hvilket folkslag och hvad tid detta varit, tillhör en egen undersökning, och blir ganska svårt att bestämma. Det är emedlertid sällsynt att

finna dem så hela, merendels träffar man endast stycken af dem, stundom äro utan på läcket lösa prydnader fästade, och inuti läcken ser man ofta någon anstalt, som tyckes hafva tjänt att därmed hopfästa läcket vid urnan. Sådana kåppar-urnor, eller oftast endast delar däraf ser man här på Plancherne 6, 7, 8, 13, 14, 15, 23, 24. Följande äro från Småland: Fig. 18 Östbo Härad, Värnamo Socken vid Sörsjö, där fanns äfven den till en dylik urna hörande prydnad Fig. 23, hvilken Major Ennes, tillika med flere stycken hörande till detta slags minnesmärken, skänkt till Lunds Museum: Fig. 20: 21, 22 äfven vid Wärnamo, och Fig. 24 visar tvänne af desse stycken hopsatte: Fig. 29 Witlanda socken Byestads skog. Fig. 52, 53, 54 äro fundne i en ätthög på Öland i Karlevi Sjögärde vid Sibbe Uddssons runsten, Från Wästmanland, Skultuna socken och Berga gård äro: Fig. 45 foten, och 46 en prydnad af järn, tillhörande en koppar-urna: från samma ställe äro Fig. 47, 51 och 95. — Ovisst är om den flintknif med 2:ne hål uti, se Pl. 10, Fig. 37, funnen på Iekorna Vallen i Wästergötland vid Gudhem, varit ett offerredskap, eller ett handtverks verktyg. Den fanns tillika med en bröstbild af koppar och har en dylik funnits i Husby socken i Dalarne, och är den aftagen uti Nord. Fornlämn. XCII. Författaren menar, att sådane små bilder varit leksaker. Det är möjligt, men det hindrar ej, att de kunnat vara i andras ögon gudomligheter. Under hedendommen voro ganska många tänkande män, som insågo, att gudabilder både små och stora, trolldom och ko-dyrkan m. m. endast var barnverk. Romare, Wender och många andra folkslag hafva dyrkat en mängd af sådane små leksaker, och de Isländske äfventyr bevisa för oss ej det minsta, om ej våra egne monumenter och traditioner gifva dem något värde. På denna Ickorna vall finnas flera halfkors-grafvar och äfven bautastenar och ätthögar. Flera hit hörande minnesmärken har jag visat Tom. 1, Fig. 86, 101. Dessutom hörer till denna Klass nästan allt hvad man vanligen får se i våra Antiqvitets Samlingar; ty dessa saker äro alla transportabla; dock bör man vid bårtförandet anteckna, hvar de funnits.

HÖGAR och STENMONUMENTER.

Desse äro af flere slag, men vi anmärka först dem, som böra till Förfädernas *Gudstjenst*. För att visa, att de prydnader och kännetecken på Offerhögar, hvilka jag Tom. 1, p. 58, 117, och Nomenkl. p. 21 uppgifvit, verkligen finnas, har jag bland de utländske monumenter, som till upplysning och jämförelse med våra visas Pl. 56, afteeknat Fig. 215 efter Worms Mon. Dan. p. 8, hvarest föreställes det märkliga monument pa Seland vid Birke nära landsvägen ej långt ifrån Roskild. Desse högar äro ej, såsom Worm förmodar, grafställen med ett grafaltare, utan de äro Offerhögar, därföre att de äro 3, därföre att altaret hvilar på 3 supporter, och därföre

att

att altaret är på högens öfversta del. Omkring dem är en fredsbana, alla hafva fotkädjor och altaret omgifves dessutom af en krona. Någon del af detta monument är nu förstördt, men det är vigtigt att veta, huru det varit. Pl. 16, Fig. 62 visar en af de vackraste och sällsyntaste Altarplatser, som finnas i Norden, belägen på Öland i Högby socken vid Dödevi öster om gärdesgården. Detta är en ganska skön *Altarplats*, omgifven af en fredsbana; ty att på den innersta planerade cirklen stått ett altare, därpå är alldeles ingen tvifvel, och det så mycket mindre, som vi Pl. 55, Fig. 205 se en dylik altarplats och däruti sjelfva altaret, hvars stenar ännu äro i behåll, men antingen har här ej varit fredsbana, eller är den förstörd. Detta märkliga altare finnes äfven på Öland, i Köping socken i skogen emellan Ramsätra och Grönskog, eller den så kallade Köpings Tall, öster om landsvägen, cirklen har 19 steg i diameter, randstenarne utgöra en helt låg mur, dock högre än den inre planeringen. På en linie af 16 steg ifrån altarplatsen och på dess södra sida stå 2:ne vårdhållare, den närmaste 2 alnar och den längst bårt 3 alnar hög, liknande bautastenar. Jag vill ingalunda tro, att de hafva någon gemenskap med de rysliga Islands Thorsstenar. Det omtalas nämligen i Eyrbyggja Saga C. 13, att på Island finnes en Domring, uti hvilken de som skulle offras fingo sitt öde bestämdt, och att i denna ring står en Thorssten, på hvilken offerprästerna bröto ryggen af den, som för dagen blifvit utsedd till offer. Det finnes väl äfven på Öland en sådan altarplats, som Fig. 62, hvilken i kanten har en rest sten i bautastensform, äfven hafve vi sett Tom. 1, Pl. 23, Fig. 66, att vid 3:ne Offerhögar och en Andaktsvård i Småland står en något böjd vårdhållare; men det kan likväl då först komma i fråga, att dessa skulle vara Thorsstenar eller att vi haft dylika mordredskap bland våra monumenter, när någon kan uppvisa en Svensk Offerhög eller Altarplats, och därvid en Domstensbana, uti hvilken i sjelfva banan och inom randstenarne finnes en till dylik förrättning särskildt passande sten. Men om ock en sådan funnes, och för att i det längsta befria våra bautastenar från en dylik misstanke, återstå ändå de motskäl, att vi hafva alldeles intet att göra med öboarnes upptåg och seder på Island, att den reste sten kunde varit en till Drottsätet hörande Lagmans häll eller ryggstödet, och att i vår Historia ej det minsta spår eller tradition förekommer om något dylikt, utan tvärtom veta vi ganska väl, huru det i Sverige tillgiek med människo-offer, nämligen att de dränktes i något därtill passande vatten, och fingo således en ganska lätt och på intet sätt marterande död, hvarefter de upphängdes i en offerlund. Vi skola med de åfvannämde runde jämföra en fyrkantig Altarplats på Öland, nämligen just i gränsen emellan Köping och Gärdslösa socknar vid landsvägen. Den kallas Stenstäf, se Pl. 57, 58, Fig. 226. Allmogen uppgifver, att det varit ortens tingsställe, och rätt, nämligen i den fordna mening, att ting, äfven som det gamla ordet *stefna*, (hvaraf Stenstäf),

betyder allmän sammankomst, förnämligast till Riksmöten och Offerfester, sedan äfven till rättegångar. Randstenarne äro 2 à $2\frac{1}{2}$ aln höga, platsens längd är 20 och bredden 16 alnar, midt uti är en kalkstens flisa, som fordom varit upprest, och förmodligen är en qvarlefva af altaret. I söder ifrån altarplatsen finnas dessutom 4 reste vårdhållare i mindre bautastens form, dessa tyckas vara en qvarlefva af en stor Förvård eller ingång till altarplatsen. Jag förmodar, att detta ställe varit hela öns allmänna Samlings-, Offer-, Tings- och Marknadsplats; ty 1:o utgör denna trackt öns medlersta del, så att här är likasom landets centrum, också är i grannskapet Långlöt socken, där vid Folkeslunda märket för öns medelpunkt befinner sig, se Tom. 1, p. 128; 2:o säger sjelfva namnet Folkeslunda, att här varit både stor folksamling och äfven en offerlund, 3:o finnes, utom flere andre, de 2:ne märklige redan nämde och här tecknade Altarplatser Fig. 205, 226 vid Köping, 4:o har folksamlingen vid offerfästerna gifvit anledning till handel, och sjelfva namnet Köping säger, att här varit, om ej en liten stad, åtminstone en stor marknadsplats, och har ställets ryktbarhet förmodligen gifvet anledning till, att den gamla Konungaborg Borgholm här i grannskapet blifvit uppbyggd; äfvensom den ej långt härifrån varande ruin af Ismantorps borgen, se Tom. 1, p. 128, visar, att de ypperste Sjökonungar eller Vikinsfurstar af urminnes tider i denna trakt haft sitt residens, 5:o lär såsom vanligt var vid stora offerställen, här äfven varit rättegångs och domsäte, och må hända har äfven i början af Christna tiden sjelfva fordna altarplatsen blifvit begagnad till tingssal. Att förhållandet så varit med detta fyrkantiga Stenstäf Fig. 226, intygar traditionen, som uppgifver monumentet för ett tingsställe, ehuru våra rättegångsplatser annars ingalunda finnas hafva varit plancrade eller stenlaggde, äfvensom formen af tingställen vanligen är rund eller oval. Märkligt är att, utom Förvårdsstenarne i söder, får man vid Stenstäf se i norr en mindre rest sten af granit, hvilken icke heller varit en af de förutnämde Isländske ryggbrytare, utan såsom den kallas Straffsten, så lär den haft någon gemenskap med våra till kroppsstraff inrättade pålar, nämligen att de, som efter den i Stenstäfvet fällde dom, skulle få något slags prygel, därvid stått. Af Ölands altarplatser vill jag anmärka: en på södra delen af ön i Wickleby socken vid Karlevi norr om byn, se Pl. 25, Fig. 103: och ett altare såsom centralsten uti en fotangel med 2:ne uddhällar ännu i behåll på norra delen af ön i Källa socken vid byn Qvarnstad, och anser Rector Ahlqvist ganska ricktigt monumentet för en Altarplats, den han nämt p. 100 och tecknat Tab. 3 uti andra Delen af sin Ölands Hist. och Beskrifning, hvilken just nu lär hålla på att lämna prässen. Jag anser det för en ganska märklig upptäckt, att hafva funnit ett nytt användande af fotanglar, nämligen till Altarplatser. Omkring och vid denna äro flere fotangelformer, äfven Skyddshälls lika stenar, och emellan alle desse monumenter äro flere förenings-kädjor. Här tyckes således varit stället för en offerfäst åt sten-

rikets Skyddsandar. De förutnämde altarplatser äro ritade af Rector Ahlqvist, men Pl. 25, Fig. 103 af en annan min medhjelpare på fornlämningarnas fällt, N. J. Löfgren, nu varande Pastors-Adjunkt i Kalmar stift. Man ser här en hög och därpå en kalkstens-flisa, såsom qvarlefva af ett gammalt altare, 8 stenar visa sig såsom återstod af en fredsbana. Norr därifrån, men på längre afstånd än på teckningen varit tillfälle att visa, Fig. 102, ser man en parallelogramm-formig bana med 4 pelar-formiga stenar i hörnen, och inuti en upphöjning, på hvilken förmodligen legat en flat sten. Denna fyrkant torde höra till ett eget slag af monumenter, som jag vill kalla *Blothall*, eller det ställe, där offerdjuren slagtades, och där de fetaste stekar fråntogos till offer-gästabudet. Det torde vara möjligt, att de väktare, som finnas vid offerställen äfven utmärkt dylike platser. Än mera troligt är, att stenläggningar eller planerade former vid högar och altarplatser varit Blothallar, således skulle man, ej utan trovärdighet, så kunna förklara fotangelformerna vid offerhögarne i Småland, se Tom. 1, Pl. 23. Så kan man med god anledning förklara alla vid offerställen särskildt utmärkta ställen. I alla fall kunna ej flera än högst 3 offerställen vid hvarannan vara tillsamman. Således bland teckningarne i Nordiska Fornlämningar, anser jag den planerade Koniska figuren vid den märkliga och vackra altarplats XXXIV i Bohus län, Qville socken vid Lilla Jored (förmodligen Tored), för en Blothall af ganska utmärkt slag, men de planerade cirklarne XXV och XXVI för Valplats-monumenter. På Gottland vid Stenstuga öster ifrån Käcklingbo kyrka finnes en mängd stenfyllda cirklar, några af dem hafva fredsbana, bestående dels af enkel, dels af en dubbel stenrad i cirkelform ett stycke från inra cirklen, och man skulle anse dem för Altarplatser med Blothallar, om ej den inre cirkel vore alltför högt upp med sten fylld, så att de snarare kunna anses för stenrör med denna ovanliga vårdprydnad. Ett ganska märkligt Offeraltare i Bohuslän, Södre härad, vid Thorsby omtalar Ödman p. 155, detta kallas *Glossheds altare*, beläget sydväst från byn. Altaret beskrifves såsom en slät gråsten, 3 alnar lång, 2 bred, stående på sin fot, och omgifvet af en fredsbana i cirkelform med stenar af Domstens storlek, periferien 2 alnar från altaret, och stenarne i ett regelbundet afstånd från hvarannan, således förmodligen 8 stenar, en midt för hvarje sida och hörn af altaret. *Glossi* betyder eldslåga, och det är ingen tvifvel, att både altaret, och byn Glosshed därvid, har namn af denna offereld. Vid slutet af hedniska tiden skall en utmärkt man Thore Brack i Thorsby nitälskat för offerstället. Nära byn vid Ulfvebärget har han haft sin Tingshög, och man skulle snart säga, att Auka Thor med sin mjolner sjelf förstört den; ty den kråssades af åskan i början 1700-talet. Vid Ulfvebergets östra fot äro flere högar och reste stenar, som voro Thore Bracks ättgrifter. Märkligt är äfven att i väster från Thorsby är i bärget Skansås en stor gråtta 8 alnar i qvadrat, och har man svårt vid att finna ingången till gråttan, som liknar, om ej en Troglodyt-boning, åtminstone en röfvarkula. —

Om man i anseende till offerstället i Norrige Tom. 1, Pl. 38, Fig. 110, ej vill antaga den förklaring jag gifvit p. 134, så kunde ej utan trovärdighet förmodas, att om på stenröret varit en altarplats, så utvisa de 4 reste stenar Blothallen. Af hit hörande monumenter finner man dessutom i Första Tomen Tempelkummel, Altarkummel, Skyddshällar, Skyddspelare, Offerhällar, Offeraltare och Offerhögar. Uti Tom. 1, p. 59 äro således redan 2:ne ganska märkvärdige *Skyddshällar* på Gottland beskrifne, som här skola visas tecknade. Den ena vid Stenkumla, omgifven af granskog, nordväst ifrån kyrkan, en liten fördjupning är inom fredsbanan, och hällen höjes såsom en Skogsgud på sin piedestal, se här Pl. 5, Fig. 12. Den andra vid Gärde, se Fig. 13, och den undra planen Fig. 14. Ritningarne äro af Hilfeling. Uti en ätthög därvid har funnits en hufvudskål, öfvergjuten med en mörkbrun materia, hvilken antänd brann såsom olja och luktade såsom rökelse. Vid prästgården finnas en mängd högar med dubbla fotkädjor och ätthällar, några af dem undersöktes, och funnos stycken af en urna, flere ben, en mässingsplåt och en benpipa besmord med en svart rökelse. Cons. Notarien L. Grandell har år 1791 härom afgifvit en berättelse till Antiqvitets-Akademien. Att finna i ätthögarne rökelse i flera former är ej ovanligt, och stundom finner man små rökelsekakor liknande sockerbröd, men att finna med välluktande balsam öfversmorde ben är sällsamt och visar, att liken förut blifvit begrafne på främmande ställe, men benen sedermera förde till sin hemort, där likasom balsamerade och å nyo jordade. Ej eftergifvande de åfvannämde i storlek, men mera klumpformig och kolossal är en Skyddshäll i Småland, Östbo härad, Fryeleds socken på Näsbyholms västra gärde, se Pl. 9, Fig. 35.

Af de till *Krigsväsendet* hörande fornlämningar äro i Första Tomen *Valplatser* utförligt omtalte och visas ifrån Pl. 11 till Pl. 21, dessutom Fig. 83, äfvensom Fig. 137, och af utländske Fig. 32, E, D, och Fig. 36, jämför p. 102 etc. Här Pl. 57, 58, Fig. 219 ser man slagfältet i Skåne och Albo härad vid Raflunda lund i Skipparpsängar, där fordom varit skog, hvilken nu är till det mästa förstörd. Det står i förbindelse med slagfältet vid Torups skog i Hvitaby socken, se Tom. 1, p. 108. Några af stenarne i Skepparps skog äro nu kullfallne, men visas här stående såsom de böra vara, de äro till storleken olika, ifrån 2 till och med 4 alnar höge, i väster ser man en bondgård, slagfältet har fordom varit mycket mera vidsträckt, i synnerhet i längden från öster till väster, men en mängd stenar äro bortförde till ekonomiske behof. Hvad i Iduna Häft. 10, p. 182 nämnes, att Odens bildstoder upprestes på slagfälten, lär hafva afseende på bilder åt Buddah i Indien; ty det kan ingalunda angå Skandinavien, där vi väl hafva Minnesstoder, det är på allt sätt oformade och ohuggne bautastenar på valplatserne, men ej Bildstoder. Likväl äro desse våra stenar på slagfälten likasom insegel på de dödas helgelse åt Oden, då de genom döden blifvit

upp-

upptagne från ärans jordiska bana till det Himmelska Walhall. För valplatser och för flere fornlämningar är det nämda Albo härad, äfvensom hela Cimbrishamstrakten, i Archäologiskt afseende, ganska märkvärdigt. Här är den förr omtalta S:t Olofs kyrka, äfven S:t Olofs offerkälla: här är i Mälby socken det ryktbara Kiviks Monumentet, som ej ännu fått visa sig, men som i Tredje Tomen, om man lefver, skall få sin plats bland flere Skånske fornlämningar: här är slagfälltet i Torups lund vid Hvitaby, dessutom kan man om Kummelgråttorna vid det närbelägna Cimbrishamn se Tom. 1, p. 99. Slagfälltet i Skipparps skog i Raflunda socken gifver oss anledning kasta en blick på flere märkvärdigheter vid Raflunda. Stället har namn af en ryktbar offerlund, hvilken nu, äfvensom Skipparps skog och Torups lund äro sandfällt, på hvilka man ser ett och annat träd. Raf, (såsom man i Skåne kallar bärnsten), har i denna lund fordom ymnigare funnits i sanden, hvaraf stället äfven har namn. I denna lösa sand har man uppdagat flere spår af ortens fordna anseende. Hvad man här funnit är i synnerhet följande: små människobilder af gulld i en hopkrupen sittande ställning, endast af en nagels storlek, tunna som en brakteat och med en på samma sätt utstående bild, man vet ej om en sådan varit en liten Gud, en amulett, eller ett mynt, allmogen kallar dem Gulldgubbar: större och mindre gulldsmycken att hänga uti halskädjor till prydnad för Gudar och människor, en af dem är i omkrets såsom en vanlig stor medalj, och visar ett hufvud, med väl kammadt hår, på ryggen af en häst med skägg och horn, och däromkring flera cirkelprydnader, den andra har samma storlek, som de på Fig. 197, med bilder, hvilka hafva mycket utseende af att vara Oden, som sväfvar i luften, omgifven af sin häst och 2:ne kårpar, de förvaras uti Antiqvitets-arkifvet i Stockholm och äro aftecknade uti min Inledning till Fäd. Ant. Fig. 10, 11, där man Fig. 20 äfven ser en gulldgubbe: mynt, dels Romerske med påskrift *Hadrianus Augustus: Hadrian. Antoninus Aug. Pius: M. Antoninus Aug. —: Commodus Antoninus: Albin. Cæs. —:* silfvermynt af *Vespasianus* och *Trajanus:* äfven flera af de små mynt med Svea och Göta vapen, som pläga hänföras till omkring 1100-talet, eller Swerkerska och Erikska regenternes tid, och därtill några Danske, som visa Konungen i Danmark och Ärkebiskoppen i Lund: äfven de så ofta i Skåne förekommande Ängelska mynt från Etelreds tid, hvilka mynt nu förvaras uti Akademiens Myntkabinett i Lund. Man säger att här funnits stora gulldringar, och slutligen finnas äfven urnor samt en stor mängd kol, brände ben, samt människors och djurs tänder. Att här varit en offerlund är onekligt, att en och annan urna där kan finnas, är ej att undra på; ty må hända offerprästerna efter döden i sjelfva offerlunden blifvit jordade. Rätta offerstället lär varit vid Trehögarne i norra gärdet, men väster från byn. Vid en af dem ligger en stor sten, kallad Drottningstenen, förmodligen Blothallen, men man säger, att en Drottning därpå stått och stigit till häst, och synes

ännu i stenen märket efter Drottning-foten. Nog vet man af Konung Adils historia, att det vid Gamla Upsala var brukligt att vid offerfester rida omkring Gudinnornas alldra hellgaste, men att äfven Drottningar ridit omkring offerställen, därtill har man tillförne intet spår haft. Monumenterne vid Raflunda, Skipparp, Torup, Witaby och Kiviks fiskläge utgöra alla ett helt, märkligt af minnen, hörande till hedniska tiden, och nära i grannskapet är S:t Olofs socken, utmärkt för medeltids monumenter. Witaby lär hafva namn af gamla ordet *witi*, som betyder en vidsträckt utsickt, ett vårdtorn, ett sådant lär härvid varit, för att gifva ackt på fientlige skepps annalkande, hvarföre hela denna trackt lär af sjöfarande främlingar varit känd under namn af Witaby. Uti Ragnar Lodbroks Saga C. 6 omtalar Ragnars son Iwar Benlös en stad, som kallades Witaby, där ett beryktat offerställe och en stor folksamling funnes, man trodde, att stort byte där kunde förvärfvas, och Iwar hade lust att göra ett uttåg från Lejre, anfalla Witaby och försöka, om hans sjömäns tapperhet, eller Witabyboarnes blodoffer och kodyrkan skulle hafva bästa lyckan. Tapperheten hade naturligtvis öfverhand; ty ehuru väl man uti Witaby hade 2:ne trollqvigor, som man trodde på, och hvilka nu utsläpptes emot fienden, blef likväl Iwar segrande och borgen intogs. Denna borg lär hafva legat vid utloppet af Skipparps å i Raflunda socken, hvarvid varit en god hamn, och ser man ännu stenmurar i sjön efter skeppsbron och landningsstället. Gillberg säger, att här varit en stad, som hetat Lund, traditionen på orten uppgifver väl ännu, att här varit stad, men bönderne säga, att den hetat Malestad, hvaraf åkrarne härvid ännu kallas Maletofta. *Mal* är rättegångsmål, prosess, således lär detta namn kommit af de målsägande, som här samlades, för att bivista rättegången på Raflunda Tingshögar, hvilka äro 2:ne: Gamla Ting en backe på ett högländt ställe 16 fot hög och platt åfvanpå, i södra: och Tingsbacken i östra gärdet. Men jag är alldeles af samma tanke som Iwar Benlös, att äldsta namnet på denna hamn och denna stad varit Witaby, hvilket vårdtornsnamn den närbelägna socknen Witaby ännu bibehåller. Sonekullarne vid Raflunda skola vara minne af en Sune, stenröret Frorum af en Konung Frode, och Svärtings kulle af en Konung Svärting, däruti har man funnit en urna, man ser äfven flere högar däromkring, hvaraf en ännu bibehåller fotkädja. Suhm omtalar en Nordisk Furste Svärting uti sin Danska Historia D. 1, p. 224. Något nedom Svärtings-kulle ser man en rest, 3 alnar hög sten, som kallas Nålasten, hvilken antingen varit en gammal Skyddspelare, vid hvilken Svärting fått sin hög, eller en qvarlefva af en fotkädja eller fredsbana omkring högen, då må hända de öfrige stenarne blifvit förde till valplatsen i Skipparps skog. Hos oss är en sådan ensam vid en ätthög rest sten en stor sällsamhet, men i Norrige är det ej ovanligt. Uti flera högar och stenrör hafva urnor funnits. De ansenligaste och vackraste af desse grafvårdar äro Dölhögarne, en på hvardera sidan af gärdesgården emellan östra och norra gärdet, jag började undersöka en af dem, och råkade vid 3½ alns djup på inre stenröret, men ej

ett ringa antal arbetare hade erfordrats för att undanrödja högen och uppbryta röret, monumentet blef således oförstördt. *Döll* betyder en nymf, en gudinna, ett fruntimmer, således lär ett par goda systrar ligga här så nära hvaran, och det vore orätt att begå våld, för att i urnan oroa deras ben. Den stora i Kongsoran liggande så kallade Baltasten, må hända rätteligen Baldurs sten, lär varit en gammal skyddshäll, hvarföre man säger, att vidskeppelse här blifvit öfvad, och att man härvid hållit sammankomster. Det så kallade Bedestället, som jag vid undersökningen fann vara en tredubbel graf, är förut nämdt Tom. 1, p. 53. Wales hög är en af de ansenligaste monumenter, denna hög ligger nära inpå prästgården, är hög som ett kyrktorn, trind som en kägla, brant och har fördjupningar rundt omkring, likasom grafvar omkring en borg. Gillberg omtalar en gammal saga, att de sjöfarande uppkastat denna hög till Neptuns ära och kallat den Neptuni hög, men bönderne kalla den nu Humlebacken. Säkert är, att de gamle Skåningar hvarken kände Neptunus, eller planterade humle på branta högar, utan anser jag denna minnesvård för en Ättstupa, dels därföre, att den är så hög och brant, dels i anseende till dälderna, af hvilka den framme vid stupan lär varit fylld med sten och de öfrige med vatten, för att aftvå blodet på de döde, som nedstörtat sig, dessutom säger äfven gamla namnet Waleshög, att den blifvit begagnad vid dylika resor till Walhall. Raflunda-Monumenterne äro således både många och märkliga, nämligen: *Raflunda* offer*lund* för fynd, *Trehögarne* för offren, *Baltasten* såsom skyddshäll och en god andes boning, *Nålasten* såsom skyddspelare, (emedan den är lång och smal gissar jag, att namnet härleder sig från någon gammal saga, att en eller annan Gudinna, eller någon jättinna nyttjat den till nål), *Waleshög* såsom ättstupa, *Malestad* eller Witabyborg, traktens ryktbara samlingsställe, hufvudort och försvar, *Valplatsen* i Skipparps skog, tingshögarne *Gamla Ting* och *Tingsbacken*, af begrafningsplatser *Frorum*, *Svärtingskulle*, *Sonekullarne*, *Dölhögarne* och *Bedestället*. Detta offerställe, dessa märken efter en förstörd borg, vårdtorn eller stad vid stranden, och denna valplats förmodar jag, såsom nämt är, stå i sammanhang så väl med Kiviks-Monumentet och flera däremellan och Esperöd varande högar och rörkullar, som med slagfältet på Torups lund, och finner jag nu mycket troligt, att det är Ragnar Lodbroks son Rognwald, som föll i slaget vid Witaby, hvilken ligger begrafven uti stenröret vid Kivik uti stenkistan, som på inre sidan har de märklige inhuggne figurer, hvilket monument utförligen beskrifves uti min Nomenklatur p. 114 etc. Denna expedition af Ragnars söner omtala Ragnar Lodbroks Saga C. 6, 7, Saxo Gramm. p. 152, Suhm p. 528, Lagerbring p. 150, Dalin p. 481. Saxo säger, att denna vikingsfart hade för afsickt att dämpa et uppror i Skåne, Sagan säger däremot, att det var för att inlägga ära, förvärfva rikedommar och taga byte, och vid desse tider är Sagan lika så trovärdig som Saxo. Skåne hade, såsom bekant är, sina egne Konungar, och Saxo nämner sjelf vid denna tid en Skånk Konung Harald. Suhm vill, att

detta Witaby eller *Hvitabœr*, som Ragnars söner förstörde, skall hafva legat i Ängland. Men 1:o säger Sagan, att de först sjöledes företogo en härfärd ur landet, således till Ängland, om man behagar. Sedan nämnes, att de äfven på inrådande af Iwar Benlös foro till Witaby, hvilket ej var ur landet; ty Skåne var Danskarnes stamort. Iwar, som ändtligen ville uträtta något högst svårt, ville hälst till Witaby; ty han sade att Ragnar sjelf varit där och intet kunnat uträtta. Också är det väl möjligt, att Ragnar förut vid något uppror, eller annat tillfälle, velat underkufva Skåningarne vid Witaby, och måst fara hem med oförrättadt ärende. Vid ett annat tillfälle slogs Ragnar med Skåningarne vid Landskrona-trakten, och Saxo låter den berycktade krigaren alltid segra. 2:o Tog skeppen, enligt Björns qväde i Sagan, sin kosa in uti Gnypafjärden, och *gnypa* på Nordgötiska Fornspråket betyder spetsen af ett bärg eller hufvudet af en stenklippa. Men Stenshufvud är ett bärg vid stranden nära Witaby, och Östersjön gör här en bred men ej djup vik in åt landet vid Skånes östra sida, hvilken vik i synnerhet tager sin början vid Stenshufvud och sträcker sig ända upp till den lilla skärgården i Ljungby socken. Däraf heta 2:ne här belägna fisklägen Wik och Kivik, och förmodar jag det vara denna vik, som i Sagan kallas Gnypafjärden. 3:o Nämner Sagan, att där var ett namnkunnigt offerställe, *stor blotstadur*, och hafva vi redan nämt, att här äro 3:ne offerhögar åt den Nordgötiske Treenighet och en offerlund, som bär vedermälen af ett märkligt sammanlopp af människor och rikedommar. 4:o Var det denna Skandinaviska Nord, nämligen Sverige och Norrige, där man funnit kodyrkan, sagan säger, att vid det Witaby, till hvilket Ragnars söner kommo, trodde man på 2:ne qvigor, och omedelbart därefter berättas, att Ragnar gjorde ett besök i Upsala hos Konung Östen, som trodde på en ko, hvars namn var *Sibyliu*. Blir nu det afgjordt, att det var i Skåne, där Ragnars söner slogos, segrade, togo ett rikt byte, samt brände och i grund förstörde Witaby; så är äfven högst trovärdigt, att det är den i slaget stupade Ragnars son, Prinsen Rognwald, som fått till minnesvård det stenrör, som vi kalla Kiviks-Monumentet, hvars figurer på inre sidan af stenkistan vittna om en flottas ankomst, om strid, om seger och triumf. Äfven så troligt är, att de reste stenar i Torups Lund och i Skipparps skog samt grifterne bårt emot Esperöd äro minnen af dessa Ragnars söners strider. Då vi tala om Valplatser, vill jag vid hvad Tom. 1, p. 106 är anfördt om minnen af Bråvalla slaget vid Östra Husby i Östergötland tillägga, att den mängd af ättkullar med och utan fotkädja, som finnes på 2:ne höjder i den närbelägna Häradshammars socken, vid prästgården och vid kyrkan, samt de öfrige i socknen befintlige randade stensättningar, bautastenar och stenrör förmodligen höra till samma Valplats. Ekborn uti Beskrifningen öfver Häradshammar p. 17 finner svårighet vid att hänföra desse monumenter till Bråvalla slaget, i anseende till en mässingsurna, flere stycken af urnor, ben och aska, som funnits i dessa kullar. Men att vi på en och samma tid både bränt och icke

bränt

bränt döda, och huru obrukbar den indelningen är af kummel-, bränn- och högåldren, har jag visat Tom. 1, p. 76 — 80, och att äfven sjelfva Harald Hildetand sedermera blef bränd och hans aska förd till Lejre, skall omnämnas här fram bättre, då hans hög i Danmark beskrifves. Af de minst varaktige kännemärken af fordne fältslags platser voro de Hasselstänger, hvarmed valplatser stundom omgåfvos, se Lagerbring, D. 1, p. 147.

Då vi nu komma till *Rikets Styrelse* och *Lagskippning* skola vi framlägga teckningen af några i flere afseenden märkvärdiga och till större delen redan, i Tom. 1, p. 63 etc. Nomenkl. p. 27 etc. 178 etc., nämde *Tingsplatser*, hvarvid först ordningen kommer till *Tingshögar*. En rättskaffens modell på en Tingshög ser man här Pl. 4 vid Fig. 11, den är äfven, af hvad man hittills upptäckt, den enda i sitt slag i anseende till den därvid varande Domstensbana, den finnes på Bolmsö, teckningen af Major Ennes, och finnas flere anmärkningar därom Tom. 1, p. 63. På gammal Svenska kallas en Dommare-plats *Tingsstad*, på Anglo-Saxiska *Tingstow*. På runstenen i Södermanland, Rönö härad, Ludgo socken vid Aspa bro, Bautil N:o 807, läser man, att Ubbes sten skall stå vid den närbelägne tingshögen, som här kallas *Tigstadi*. Men stenar laggde i en krets, *Kringla*, kallades ej egentligen Tingsstäder, utan har en dylik kringla vid Norrköping ännu namn af *Ring*, eller dommare-ringen, och i Jutland återfinner man denna deras benämning af Ring. Men på andre ställen i Danmark äro de fleste Domstens-banor parallelogram-formige, och i Sverige hafva vi flere ovala, eller i form af ellipser. Båda dessa benämningar äro likväl nu i allmänhet föga användbare; ty stad och städer gifva nu i det afseende ej en ricktig tanke, och ring är ej alltid sannt; ty vi hafva flere andra former. Hvad högen eller Bäsingen, Pl. 17, Fig. 68, vidkommer; så kan jag nu ej gifva någon annan lämpligare förklaring däröfver, än att anföra mina ord i Nomenklaturen p. 36: "Bäsingar äro ett eget slag af högar, som hafva något afseende på rättegångsärenden. Wästergötlands gamla lag, uti Bardaga Balkär, Flucker 7 um Lekare-rätt, har den besynnerliga föreskrift, att om en kringstrykande spelman (i våra dagar säger man helt vackert Resande Virtuos) blir sårad; finnes för honom ej mera än ett, och sannerligen helt löjligt sätt att få ersättning. Man skulle föra en otam qviga uppå en brant backe, alla håren på svansen skulle afskrapas, qvigans svans och spelmannens skor smörjas. I så beskaffade omständigheter skulle musikanten hålla i svansen på qvigan som nu piskades med hvassa spön. Kunde han då hålla fast, fick han behålla qvigan i vedergällning för sina sår och sin kånst, i annat fall fick han gå med skammen och skadan, och tillägges, att han då lika så litet kunde få ersättning, som en qvinna, hvilken fått husaga. Östgöta lagen uppgifver samma ceremoni, och nämnes där äfven insmorda handskar. En sådan rund, brant, hög, men ovanligt smal, ännu så kallad *Bäsing*, finnes i Wästergötland och Laske härad vid Larf, och bibehåller sig ännu någon

fornsägn om dylika längesedan urmodiga talanger." Emedlertid ser man samma Bäsing här Fig. 68, Lindskog om Skara stift H. 2, p. 224 tror, att detta är en ätthög, däruti en Lagman Bäsing ligger begrafven. Märklige Domstens banor i cirkelform äro följande. Uti Wästergötland Pl. 18, Fig. 71. I denna trackt hölls Allgöta Ting, där på Larfs Hed var samlingsplatsen för Konunga- och Höfdinga-val samt andre ärender af allmännare vigt, och dessa stenar äro Lagmannen Lumbers Tingsställe, där han visade användbarheten och nyttan af den till första grunden af honom sjelf författade gamla Wästgöta Lagen. Stenarne finnas på den fordna heden Qviskede, nu så kallade Allgustorps hed i Wånga socken och Skånings härad, emellan Wånga och Larf. Nära Wånga by är äfven Lumbers ätthög, där den verksamme Lagstiftaren, dömd af ödets oföränderliga lag, fick hvila, Tacksamheten reste Ärans Ätthäll, och Minnets fulla Nämd, de 12 Seklerna, utgöra vårdprydnaden omkring hans grift. Denna uråldriga och märkvärdiga Tingsplats består af 4 kretsar, hvilka tillsamman utgöra ett helt. Den linie, som är emellan kretsarne *b* och *c*, har genom misstag af stenritaren kommit på orätt ställe, den skulle varit emellan Figurerne 72 och 73. Efter min förmodan var: kretsen längst i väster *d*, som endast har 5 stenar, underrättens ransakningsställe, diametren är vid 14 alnar: kretsen *c* med 9 stenar underrättens domsäte, diam. vid 20 alnar, de 3 vårdhållare i norr lär varit stället för anklagare och parter: kretsen *b*, som är nästan dubbel, vid 15 alnar i längden, Öfverrättens ransakningsställe, då Lagmannens trefot lär stått vid den högre, inuti reste sten, som omgifves af 11 mindre: kretsen längst i öster *a* är Lagmannens Domsäte, hvilket äfven synes midt uti, omgifvet af 9 randstenar, karakteren af Wästergötlands Domstensbanor, diametren är vid 20 steg. Alla desse stenar äro 1, 2 à $2\frac{1}{2}$ aln höge, och hafva på denna ljunghed mycket anseende. Till stor lycka för de rättsökande, hafva underrättens samt öfverrättens pröfningar, den afgörande dom och processens slut här följt omedelbarligen och hastigt på hvarannan. Då värjemålsed skulle afläggas, förmodas det hafva skett vid den närbelägna kyrkobyn Edsvära, som däraf tros hafva fått namn 8). Flera Lagmän hafva varit i Wästergötland af den berömda Edsvära slägten, alla härstammande från den älskade Carl af Eddzwäri, som lefde omkring år 1130, och kallades af Wästgöterna Fosterlandets Fader, se Bihanget till Wästgöta Lagen. De förde ett svart griphufvud i vapnet, och från dem härstammade Konung Albrekts Riksdrots, den mäcktige Bo Jonsson Grip. Af det gamla namnet Ring finna vi, att cirklen är Domstensbanors ursprungliga form. Af Trefoten, som på Runstafven utmärker

---

8) På Ickorna vallen, som är belägen i Wästergötland vid Gudhem emellan Thorbjörntorp och Hornborga ej långt från Falköping, har Alli, den fjerde Lagman från Lumber hållit sina ting, hvarföre någon af de flera därvarande högar eller delar af fordna stensättningar torde utmärka Tingsstället.

Tingsterminerna, är å andra sidan klart, att Domstenar på 3 små fötter, dem jag kallar fotkulor, höra till de klassiske tingsställen och äro just de antika original, hvaraf trefoten är en kopia. På många ställen, där jordmånen varit lösare hafva fotkulorne småningom nedsunkit i jorden och blifvit osynlige, om ej på annat sätt förstörde, men på Gottlands och Ölands kalkgrund äro de till en del ännu bibehållne och synlige. Desse äro således vigtige för vår fårskning i denna väg. Pl. 16, Fig. 58 visar en ganska märklig Domstensbana af detta slag på Gottland i Anga socken, på Sandviks skog en half mil från kyrkan nära hafvet, här är en mängd stenmonumenter, stället kallas vanligen Trullhalls, och är omgifvet af granskog. Cirklen består af 10 Domstenar, hvardera hvilande på 3:ne fotkulor, diametren är 24 alnar, stenarne 2 alnar höga, 7 à 8 alnar i omkrets, Drottsätet (dommarens plats) är något lägre, men har en Lagmans häll (ryggstöd), 3 alnar hög och 8 alnar i omkrets. Hilfeling kallade denna krets *seid hjallur*, och trodde att spåqvinnan stod därpå, då man offrade. Ofta får man se tingsställen bland grifterna, så är äfven detta ställe omgifvet af griftrör med stenkistor uti, dessa omgifva Tingskringlan i regelbundna hvarf, på det sätt, att bakom hvarje domsten är ett stenrör, därefter ett rör emellan 2:ne, så ett midt före hvarje domsten, och allt vidare. De rör, som äro närmast tingsstället äro störst, 14 à 16 alnar i diameter, de äro af skattsökare illa medfarne, men tyckas hafva varit 5 a 6 alnar höge. Det hela har således liknat en sol med afbrutne strålar. Den Persiske kyrkogård, som är aftagen i Anquetils Zend Avesta Tom. 2, Pl. 13 visar däremot en dylik sol med räta och oafbrutna strålar. Vid åfvannämde Trullhalls-monumenter ser man på en längd af 200 alnar flere stensättningar, såsom bautastenar, lämningar af en skeppsform och flere små tingscirklar på fotkulor, hvaraf en endast har 5 stenar i kretsen med ett drottsäte. Här har således varit flere tingsställen med flere till underrätter hörande banor vid en stor öfverrätt, och däromkring en valplats eller ett allmänt begrafningsställe. — De planerade cirklar, som finnas hos några domstensbanor med fotkulor gifva mig anledning nämna min tanke om planerade stensättningar vid flere slags till sin betydelse kände monumenter i allmänhet. Dylika stenlaggde planer eller på annat sätt utmärkte ställen, har man funnit både vid högar och vid stensättningar. Det mäst troliga är att: vid ätthögar och grifter en dylik kunnat vara antingen Bålbränningsplats, Ustrina, eller platsen för Grafaltaret, där man offrat till den dödas hugnad och åminnelse: vid offerhögar antingen en af de förutnämde Blothallar, till offerdjurets slagtande, eller Andackts och Bedeställe: vid Tingshögar och Tingscirklar antingen en Afrättsplats, (ty Tom. 1, p. 63 hafva vi sett, att vid en Domstensbana jämte en Tingshög med en Afrättsplats på Såberget i Halland bibehåller Traditionen ännu desse benämningar), eller plats för dem, hvilka såsom parter eller vittnen voro nödige närvarande vid undersökningen. Ett sådant ganska märkligt Tingsställe finnes vid Fö-

ra på Öland, se Pl. 55, Fig. 202. De 9 stenar reste i en dubbel rad lär varit stället för ransakningen, hvarföre man äfven där ser Ordförandens sten eller trefot, midt före den är en öppning, där förmodligen vittnen stått, då den bråttslige lär haft sin plats vid sidan närmare afrättsplatsen. Dommen har ganska säkert blifvit afsagd uti den af 9 trefota-domstenar bestående Tingscirkel, då däremot afrättsplatsen varit på andra sidan gint emot. Ovisst är, om Drottsätet är förstördt, eller om man gjort sig besvär att flytta den tunga trefoten från ransakningsstället till domsätet. Ett dylikt ställe är på samma ö i Böda socken vid landsvägen emellan Böda och Bläsinge, midt före gården Bärebo, se Pl. 23, 24. Här ser man Fig. 100 en Dommarekrets af 20 alnars diameter med 7 trefotade stenar af omkring 2 alnars höjd, och vid Fig. 101 afrättsplatsan af vid 18 alnars diameter. Många minnesmärken hafva varit häromkring, hvilka nu äro förstörde. Uti Nord. Fornl. XLIX uppgifves samma plats såsom ett offerställe, med åberopande af Hilfeling säges belägenheten vara vid Dödevi. En socken eller utmärkt gård af det namn finnes likväl ej på Öland, utan nämner Hilfeling Bläsinge och Bärebo i Böda socken. Dödevi är ett litet ställe i Högby socken, dess namn gifver tillkänna en offerplats, hvilken äfven här visas Fig. 62. I Wikleby socken vid Karlevi är den trefotade Domstensbanan Pl. 15, Fig. 56. Stenen i öster är störst, och har den varit ordförandens säte, utom den hafva stenarne varit 12, af hvilka några äro rubbade från sina ställen och 2:ne hafva kommit att utgöra en del af den i sednare tider därvid uppförda gärdesgård. Rättens ledamöter torde hafva stått på desse trefötter, åtminstone hafva de, i anseende till stenarnas höjd, ej kunnat sittande vidröra jorden med fötterna, om de ej varit resar. Att man vid ting stundom stod på stenarne ser man af Ol. Tryggw. Saga C. 54, där Sturluson berättar, att Konungen stod på den stora stenen, då han i Gaulardal i Norrige höll *husting*, hvilket ord har en mindre vidsträckt och mera förtrolig bemärkelse. Suhm i sin Dan. Hist. p. 108, 109 omtalar, att då Anglerne vid vallen Kovirke i Slesvig, och Jutländarne på Danerljung vid Wiborg valde Dan Mikillati, stod Konungen midt uti cirklen på Drottsätet, och 12 landets Herrar, eller Dommare, stodo på 12 stenar däromkring. Han tillägger, att stenar därföre begagnades till domsäten, emedan därmed betecknades beslutens fasthet och orygglighet. Det är väl ej otroligt, men likväl har den mäcktiga tiden ej sällan rubbat både desse beslut och desse stenar. Ja, sjelfva Legitimiteten, Dagens Hjelte, har en och annan gång kommit på obestånd, och de, som misskänna sin fördel, bäfva för framtiden, och kasta mörker öfver jorden, för att dölja sitt närvarande, eller befrucktade vacklande på trefoten. Men Försynen nedslår i behaglig tid okunnighet och list, och Länders Drottsäten blifva orubbliga, då slutligen Lag och Rätt tillfyllest få enahanda bemärkelse. Emedlertid är säkert, att man i Danmark och Norrige, om ej vid Juridiske, åtminstone

vid

vid Politiske Ting, stått på Tings- eller Samlingsstenarne. Så lär äfven händelsen varit hos oss vid Mora stenar. — Den största, mäst ordentliga och ansenliga Domstensbana eller stenkrets utan synlige fotkulor får man se vid Blomsholm i Bohus län, Pl. 23, 24, Fig. 93, och är den förut omnämd Tom. 1, p. 66, 9). Man ser därvid ett par mindre vårdhållare, äfvensom vid Tingsplatsen i Småland och Wärnamo socken vid Sörhörja, Pl. 19, 20, Fig. 80. Tvänne dylike bevakande, af bautastens största storlek, ser man i Gerahofs äng, söder om kyrkan emellan Byarum och Gerahofs säteri, Pl. 18, Fig. 72, randstenarne hafva en alns höjd, diametren är 15 alnar, vårdhållarne stå i väster, och är den ena öfver 7, men den andra öfver 6 alnar hög. Man vet ej, om desse väktare utmärkt åklagarens och den åklagades-platser, eller äro qvarlefvor af en förvård, en ingång, en väg, som leder till ett annat ställe, såsom vid Fig. 202: till de förut omtalte ryggbrytare äro de åtminstone allt för höga: men de torde i synnerhet varit till prydnad, och om de äro nog gamle, hafva de kunnat därjämte utmärka Asa Gudarnes förträfflige Dommare, *Balder* och hans son *Forsete:* eller ock Gudinnan *War*, som hämnas brutna förbindelser, utfårskar allt, och är därföre högst uppmärksam, hvadan vi hafva orden warsam, warsko, blifva warse, en skåttwar fågel m. m. hon är således löftens äfvensom uppmärksamhetens Vårdhållerska och Skyddsande: och vid dess sida *Syn*, Himlens portvackterska, vid rättegångar Sanningens och Rättvisans Gudinna. Ett ordspråk säger, att syn går för sagen. Däremot kunna desse fornminnen säga oss, att *Syn* står för saken, nämligen, att genom rätt och sanning i alla ärender öppnas tillträde till Himmelsk lycksalighet, således all verldens vishet i kårtaste sammandrag, hvilken gamla lära står fast i evighet, då allt annat misslyckas förr eller sednare. — Pl. 18, Fig. 73 visar en af det slags stenkretsar, som karakterisera Nerikes Domstensbanor. Den finnes i Kumla socken vid Norrby, och hafva alla dessa tingsställen 9 stenar, af hvilka en bland randstenarne är störst, den jag anser för Lagmans häll, vid hvilken Dommaren stått, således finnes ingen centralsten eller Drottsäte, men vid hvarje sida af lagmanshällen är en något mindre sten, desse kunna vi kalla Åldermanshällar, och därpå följa 6 vanlige Domstenar, desse hafva i höjden omkring 1 à $1\frac{1}{2}$, Åldermanshällarne omkring 2 à $2\frac{1}{2}$, och Lagmanshällen vid 3 à $3\frac{1}{2}$ aln. Banorna hafva en diameter af omkring 10 och 16 alnar. Vid Norrby äro 5 dylika cirklar, några alldeles in på hvarannan, några mera åtskillde, ej i en rad, utan såsom det tyckes, utan viss ordning placerade tillhopa. Utom flere andre dylika, får man se en af mycket anseende äfven i Kumla soc-

---

9) Diametern är vid 50 alnar, randstenarne äro 2 eller emot 3 alnar höga, och 6 à 8 alnar i omkrets, men centralstenen är $2\frac{1}{2}$ aln hög och till och med 16 i omkrets.

ken vid Hjortsberga en åttondedels mil ifrån kyrkan på ett högländt ställe. Men ej långt härifrån vid södra Sånna, söder ifrån Blackstads gästgifvaregård, ser man en Envigesbana, sådan som visas på Valplatsen Tom. 1, Pl. 21, Fig. 61, N:o 2, den ena polarstenen är mycket större än den andre, vid den största har förmodligen en af de duellerande kämpar stupat, och är alldeles invid denna sten en ättkulle med fotkädja, förmodligen den slagnes grift, på något afssånd ser man 3:ne reste vårdhållare, må hända platser för stridsdommaren och 2:ne sekundanter. Sådane envigesbanor hafva mycken likhet med de ovale Domstensbanor, af hvilka vi nu vilje visa 2:ne. En större finnes i Wästergötland, Wadsbo härad och Wads socken vid Askeberga, och tyckes det hafva varit 2:ne häraders tingsställe, emedan stenarne äro 24, se Pl. 19, 20, Fig. 79. Banan är 84 alnar lång, 24 bred, och stenarne hafva en höjd af 4 à 5 alnar. I Wärmland, som är utmärkt för sine domstenar på tingshögar, har vid Holma, enligt Tuneld, funnits en cirkel, som haft 24 stenar med ett Drottsäte, och i Wisnums härad vid Åràs nära Agneholm har varit 24 tingsstenar, och hafva på desse ställen hållits Härads-Ting. På Gottland, där flera klassiska Domstensbanor finnas, kallas hvarje härad Ting, i Wärmland däremot äro flere socknar, som kallas Härad. Det gamla bekanta Öreting i Norrige hölls vid Hegge gård i Dråndheims amt, Inderö Fögderi och Stods pastorat. Här äro 3 Domstensbanor alla i oval form, den störste är 64 alnar lång och 14 bred, som utan tvifvel haft 48 stenar, utmärkande 4 härader, fögderier eller fylken, och äro 38 stenar ännu i behåll, vid dess norra sida är en stor stenlaggd krets, som har midt uti 3:ne i en rad reste stenar, en aln höga, de utgöra ej en trekant, således tyckas de ej vara tjenlige till fötter under en altarskifva, utan lär här varit platsen, om ej för det ådömda straffet, åtminstone för personer, hvilkas närvaro vid tinget var nödig, och därföre hade sina platser utmärkte. Häromkring ser man flere stensatte kretsar, 2:ne fotanglar, någre ätthögar, dels vanlige runda, dels aflånge i skeppsform, och stället är aftaget i Klüvers Norske Mindesmærker Pl. 25 och det största ovala tingsstället särskildt Pl. 26. Man kan så mycket mindre tvifla på, att desse ovaler hvilka, utom masterne eller polarstenarne, alldeles likna Bautastenskepp, (Fig. 83 och 90), verkligen varit Tingsställen; som Worm p. 68 och 120 omtalar det gamla Öreting i Danmark på Seland vid Vordingborg, där han fann en oval stensättning, 90 steg lång och 20 bred, bestående af 46 reste stenar, och syntes på banan 2:ne öppningar, således är ganska säkert, att stenarne varit 48, och Tingsstället således tillhört 4 härader. Midt uti var en Lagmanshäll, på hvilken funnos runor ristade, hvilka vittnade om, att monumentet var ett tingsställe, jämför min Nomenklatur p. 183. Af ovale Tingsbanor finnes äfven ett mindre slag, med stenar att sitta på af vanlig storlek. Den här visas Pl. 13, Fig. 44 finnes uti Skåne och Östra Göinge härad, i Färlöfs socken, vid landsvägen nära Sofieberg, desse 12 stenar äro 1 à 2 alnar höge, ovalen är vid 18 alnar lång och 5 bred. Nära

Färlöf är ett stenberg, kalladt Hällebacken, uti hvilket man ser omkring 50 större och mindre jättgrytor, och finnas flera sådane i samma socken. En alldeles dylik oval, som den i Färlöf träffar man i Småland, Östbo härad, Fryeleds socken på Sjöbo-gärde. Den fordna märkliga Domstensbana vid Sola i Norrige, hvars ungefärliga utseende åt sidan visas här Pl. 14, Fig. 49, tyckes hafva varit tingsställe för 8 härader eller socknar. Den tyckes haft både bord och stolar för Dommaren. Den är förut nämnd Tom. 1, p. 65, och beskrifves omständligen i min Nomenkl. p. 181. Bland sällsamme tingsställen i Danmark är det så kallade Konge Säde emellan Slagelse och Hejninge, se Pl. 56, Fig. 209. Drottsätet ligger och utgör en 3 alnar lång stenbänk. Rektangelformen, som har en utgång, består af 78 reste stenar, af hvilka 7 äro utmärkt större än de öfrige, antingen till prydnad, eller för att utmärka vissa förrättnings ägandes platser vid sammankomsten. De små stenarne lära varit jämt 72, och då har tingsstället varit för 6 härader. Att våra Nordiska Ting höllos inom stensättningar, är alldeles urgammalt, så att jag till och med däruti finner orsaken, hvarföre Edda säger, att Gudarne hade sitt Domsäte vid Urds brunn; ty *urd* betyder på gamla Nordgötiska språket en hop stenar. Samma orsak är till den Danska och Norrska benämningen af Öreting; ty ordet *ör*, som ännu är god Svenska, betyder sten, stenhop, stenbärg. Omkring de till Tinget hörande stenar var en fredsbana, *Weband* kallad, som i Sverige bestod af spände rep, och således förmodligen var fyrkantig, och kunde inga andra fredsbanor egentligen kallas Weband; ty desse voro verklige band omkring *we*, eller omkring det fridlysta stället.

Då vi uppgifva olika slags stensättningar, komma vi slutligen till dem som äro *Grifter*, hvarvid första rummet ägnas åt de äldste eller *Grafkummel*. Om Kummelgråttor är utförligt talat Tom. 1, p. 22 etc. Här visar endast Pl. 10 trackten, där ej allenast af alla i Sverige, utan af hvad hittills blifvit upptäckt, af alla i verlden befintlige Halfkors-grafvar, de äldste, störste och märkligaste ännu äro att se. Denna trackt är den så kallade Falbyggden eller Falan omkring staden Falköping, och i synnerhet planen emellan bärgen Mössebärg, Ollebärg, med landryggen och Billingen, hvilken trackt, efter allt hvad monumenter visa, är den först bebyggda ort i Norden, och var före Odens tid det förnämsta sätet för Joterne, ett Asiatiskt folkslag, Göternes företrädare både i Sverige, och förut vid Kaspiska och Svarta hafvet, och som hitkom genom Finland, där de qvarlämnade en koloni, hvilken ej oroades af Odens Asar, och således längre bibeböll sig, än den Svenska. Denna trackt har äfven i sednare tider blifvit märkvärdig genom Fältslaget, som grundlade Kalmar-Unionen och år 1389 här stod emellan Drottning Margareta och Konung Albrekt af Mecklenburg vid Falköping på Nyckeläng, såsom desse stora slätter häromkring kallas. Margaretas Armé, som bestod till större delen af Svenskar, hade en ställning, som var svår att anfalla, med ett sumpigt träsk

framför sig, och ett bärg vid sidan. Lagerbring säger, att Mösseberg var vid sidan, andra säga Olleberg och hos Tuneld uppgifves träsket vara Falköpings måsar. Men Chronologia Anonymi uti Benzelii Monumenter p. 95 uppgifver, att slaget stod vid Åsled, och lokalen uti den på denna trackt belägna Åsleds socken har mycket för sig. Här är en slätt, som kallas *Nyckelängarne*, och där framföre *Åsleds måse.* Härvid är äfven Hvarfsbärget, hvars ena del, där märken äro efter en vall, kallas ännu *Segerberget.* En nedsänkning i bärgsryggen kallas *Fruskår* och bönderna i orten säga ännu, att en Drottning ridit upp på Fruskår, besett ett slag, och där tappat sina nycklar, hvarföre valplatsen kallas nyckelängarne. Af Historien vet man ej, om Margareta var närvarande eller ej, men böndernas tradition torde hafva någon grund. Jämför Salander om Åsleds Församling p. 133 etc. Emedlertid är detta anledningen så väl till benämningen af Nyckelängen omkring Mösse- och Ållebärg, som till Nyckelängarne vid Åsled. Orden Falköping och Falbyggden hafva däremot sin grund uti Wästgöta ordet *fala*, som betyder en skoglös betesmark. Om namnet Karleby vore rätt gammalt, torde det betyda de dugtige Karlarnas, jättarnas, eller Joternas hemvist. Af de uråldrige Kummelgråttor äro de 4 närmast kyrkan i norr vid landsvägen de märkligaste. Den *störste af alla Halfkorsgrafvar*, som någonstädes finnas, är från kyrkan den andra i ordningen, Litt. a, och midt före på andra sidan landsvägen ser man Möagården i Karleby långa. Denna Kummelgråtta, eller rättare den lilla hög, i hvilken den är infattad, kallas af allmogen Rafvare-Hög, eller räfboet, af *refr* räf. Allt detta är omständligen beskrifvet uti min Nomenkl. p. 54, 55, 56, äfven uti desse Samlingar Tom. 1, p. 96, 97, och de nämde 4 grafkummel med sina högar ser man där tecknade Pl. 6, Fig. 18, där Littr. *b* utmärker den största högen, hvilken genom tryckfel, p. 97, orätt blifvit kallad Litt. *a.* Men vi återkomma till härvarande Plan, hvilken blott ungefärligen visar belägenheten af de märkvärdige ställen, som förekomma på Nyckelängen vid Falköping, Pl. 10. Här ser man vid vägen mot norr ännu en halfkorsgraf i behåll Litt. *b*, och flere hafva varit framåt vägen, som äro förstörde. Söder om kyrkan ser man ännu qvarlefvor efter 2:ne Litt. *c*, af hvilka den mäst åt öster belägna kallas Oxerör, dessutom hafva många dylika varit norr ifrån kyrkan, hvilka nu äro förstörde. Litt. *d* är i behåll, äfvensom Litt. *g*, som kallas Kyrkerör, i anseende till den fordna närbelägna Agnestads kyrka. Wid gården *Wiken* äro 2:ne halfkorsgrafvar, och då runda eller aflånga takhällar hafva något gemensamt med formen af en hjelm; så kallas desse grafkummel Hjelms rör. Litt. *h*, Stora Hjelms rör, märklig för sin vacklande takhäll, är beskrifven Tom. 1, p. 98. Lilla Hjelms rör, Litt. *i*, är till en stor del förstördt. Utom dessa här utmärkte 11 Halfkorsgrafvar, finnas och hafva funnits ganska många häromkring, äfven som vid Åsled, likaså på Ickorna-vallen och på Axvalla hed med flere ställen, och befinnas

de,

de, som äro förstörde och granskade, till sina inre delar vara af alldeles sådan, eller liknande beskaffenhet, som den i Tom. 1 anförda, Pl. 7, Fig. 20, p. 98. — Det är urgammalt i Asien att begagna gråttor till grafvar. Må hända var Patriarken Abrahams familiegraf, dubbelkulan i Mamre, ej så mycket olik, ehuru förmodligen mera rymlig, patriarkalisk och ansenlig, än det grafkummel i Cimbrernas fordna hem, Jutland, i Ålborgs amt vid Oudrup, i en hög af 4 alnars höjd, som har en dubbelgråtta med en 3 fot lång mellangång, genom hvilken man ifrån den yttre gråttan, som är af vanlig människohöjd samt 3 alnar lång och bred, kan gå, eller tränga sig in till den inre, som är något mindre. Den nämnes i Nyerups Mindesm. p. 61, 63, och Ant. Annal. B. 1, p. 369. Där man i Orienten hade Hälleberg och stenhuggare, där uthöggos mera kåstbare grift-gråttor i branta stenmassan. Sådan var den graf, som tillhörde Josef af Arimatia, däruti Frälsarens lekamen blef laggd. — Att Joterne varit en utgrening af en Asiatisk Fålkstam är säkert, att de först satt sig ned i Wästergötland och haft sitt hufvudsäte, äfven i Gylfes och Odens tid, i dessa trakter omkring Landtryggen, Ålleberg och Mösseberg, finner jag högst troligt, äfvenså att våra Kummelgråttor äro en uråldrig lämning efter dem, emedan de hafva ingenting gemensamt med Odens inrättningar och Nordgöternes seder, som visa runda, koniska och höga ätthögar, prydde med reste bautastenar. Äfven tyckas de i anseende till Gudaläran varit skiljaktige; ty i Gamla Upsala-Tempel dyrkades ett slags Treenighet, ett Tretal, men Monumenterne efter Joterne tyckas röja en Dualism. Således har jag sett och uti Tom. 1, p. 89 uppgifvit 2:ne Tempelkummel, förenade inom en och samma fredsbana, dels i Bohus län Fig. 4, dels i Skåne Fig. 3. Likaledes får man se tillsamman 2:ne Skydds-Pelare, *Stora och Lilla Thorshall* kallade, till och med högre än de Norrske Skyddspelare, eller där så kallade bautastenar. De finnas i Wästergötland, ej långt ifrån Karleby Långa och Falköping, nämligen i Frökinds härad och Kinneveds socken vid Sörby. Stora Thorshall är omkring 30 alnar hög och i kägelform, den lilla hallen är något mindre och platt åfvanpå. Dessa hafva förmodligen varit helgade åt, eller föreställt en Gud och en Gudinna. Vid Annexan, eller i Wårkumla socken vid Hellestorp ligga 2 stora Skyddshällar, tillsamman upplaggde på en stenfot, nästan på samma sätt, som man ser en här upplaggd Pl. 5, Fig. 12. För öfrigt kan man om Skydds-Hällar och Skydds-Pelare se Tom. 1, p. 59, 60, 85. Odens Flisa på Öland vid Högsrum består äfven af 2:ne platta, vid 7 alnar höga Skyddspelare. Fundin Noregur, som omtalar de någon tid i Finland sig uppehållande Joter, instämmer häruti, och säger, att dessa Fornjoter dyrkade ett Gudapar, en äldre Thor, (den uråldrige Auka-Thor) och en Gudinna Goa. Göterne hade äfven Skyddspelare, men de voro antingen ensamme, eller 3 tillsamman. Säteriet Trestena i Wästergötland i Bjärka socken, 1 mil ifrån Skara vid Hornborgasjön, har sitt namn af 3:ne höga

Skyddspelare, som man ser öster ifrån gården. De 3 Skyddspelare i Norums socken i Bohus län äro beskrifne Tom. 1, p. 85, och tecknade Pl. 4, Fig. 7. Falköpings-trakten har således, efter allt utseende, de äldste Fornlämningar i Norden, vittnande om Joter, hvilka förmodligen varit de förste, som bebyggt Sverige och nedsatt sig här vid Landryggen. Denna trakts märkvärdighet har äfven bibehållit sig under Nordgöternes tid. Minnen af deras Trimurti finnas således äfven här, såsom *Odenskulle* en fjerdedels mil från Mösseberg vid Gökhem, samt *Thorbjörntorp* och *Friggeråker* båda i Gudhems härad, men tillhörande Falköping, såsom annexkyrkor. Dessa Gudar hafva äfven säkert blifvit dyrkade och haft sina bilder uti det närgränsande Wästgöternas Pantheon vid Gudhem, som är beläget i Norr emellan Thorbjörntorp och Hornborga-sjön. Härvid kan anmärkas, att Thorbjörn betyder Thors-björn, Stora Björnen, eller Karlvagnen, Thors-Konstellation och Hieroglyf, och att Friggeråker endast är en brytning af Freyeråker. Riksmöten och stora folksamlingar hafva blifvit hållne vid Karleby Långa. Under ett dylikt var det Konung Ragwald Knapphöfde blef ihjelslagen af Wästgöterna vid år 1130. Hans graf har man ganska oricktigt bestämt vid Litt. *a*; ty denna halfkorsgraf är öfver 1000 år äldre, men *Ragwald Knapphöfdes hög* finner man vid Litt. *e*, där man ser en ehuru till en del förstörd Götisk grafhög, hvilken i större skala visas i kanten. Den tyckes hafva varit rund eller oval med 12 alnars sluttningshöjd. Såsom den befanns då jag först såg den, redan kringskuren och förminskad af åkrar, var den 140 steg i omkrets, och 36 midt öfver i norr och söder. Sjelfva grafven utmärkte den medlerste med sten öfverallt fyllda krets, som hade 5 à 6 steg i tvärlinie, och fredsbanan däromkring, som äfven var något nära cirkelformig, hade omkring 16 steg i diameter. Midt uti desse stenformer har förmodligen en ätthäll stått, men högen minskas årligen, och redan år 1814 voro desse öfre stensättningar förstörde. Litt. *f* visar ett af våre äldste Christna Tempels ruiner. Här stod den af S:t Sigfrid anlaggda Agnestads kyrka, och är härvid äfven Agnestads by belägen. Man ser ännu likasom lämningar af vallar, uti hvilka man upptäcker grus och stycken af gammalt murarbete. Kyrkan har varit en Rotunda, inuti ej öfver 30 alnar i diameter, och har kyrkogårdsmuren däromkring varit vid 50 alnar i qvadrat. Den har förmodligen varit af samma beskaffenhet, som den i grannskapet belägna lika gamla, ännu bibehållna Friggeråkers kyrka, som är ett mörkt, trångt, fult och nu högst förfallet Guds hus. Litt. *k* utmärker landsvägarne emellan gästgifvaregårdarne Leaby och Thorbjörntorp, dels igenom Falköping, dels igenom Karleby Långa. Den höga och märklige Warkullen, där vattudrags-skillnaden inträffar, är likasom landhöjdens vårdtecken, och är belägen söder ifrån Karleby Långa, emellan dess moderkyrka Slöta och Åsaka. De här i trakten belägne höjder Ingelsås och Hemmingshög lära hafva namn af fordne eller sednare Herrar och män, som stupat för dödens lia eller fiendens svärd. Bönderna säga, att Holger Dansk smider i Olleberg, då det är ondt väder. Således får man

äfven här höra omtalas denne kämpe och tråll, som annars, enligt Syws Kämpevisa N:o 12, var Fylkes-Konung i norra Jutland, och i prosaiska inledningen till visan säges, att han varit en Konung Götriks son och lefvat vid 800-talet. Från Småkonung hafva fålksagorna sedan låtit honom upphöjas till bärgrese och trållkarl, men vid Falköping vill man äfven hafva honom till smed, som fordom väl var bärgsboars, men egentligen dvärgars och rimthussars handtverk. Ett dylikt jordtråll var äfven Kämpen Kjell Rune, hvars underverk med sin Runkafle omtalas, så väl vid Wätterns stränder och på Wisingsö, som i Skåne, i Willands härad och Oppmanna socken, där han bott i Söndraby. Olger eller Holger Dansk har ej allenast sitt smedjestäd i Ålleberg, utan är äfven känd i Skåne, och är hvarken mer eller mindre troligt, att han bor i Kattegatts vackra landkänning Kullabärg, än att Måns Hansson Köping Kämpe har sitt tillhåll i slätternas prydnad Romeleklint.

Af *Ätthögar* äro Kongshögarne i Uppland och i synnerhet vid Gamla Upsala de märkligaste. Därnäst äro de i Wästergötland de mäst minnesvärda, men ocksă de mäst skadade och vanvårdade. Konung *Stenkils* hög och dess ålder är nämd här p. 51 och i Nomenkl. p. 53. Konung *Håkan Rödes* hög är belägen i samma Levene socken, i Wästergötland och Wiste härad, norr ifrån kyrkan, i prästgårdens ängar på Hasselbacken. Pl. 18, Fig. 74 visar stensättningen på högen. Den största Bautastenen eller Ätthällen är väl nu kullfallen, föreställes likväl här uti sin tillbörliga ställning; ty hvad i går låg, kan i dag resas upp, och i morgon åter ligga: men hvad dess omgifning vidkommer, så äro stenarne mindre och till en del platta, så att de väl beqvämligen kunna bårtföras, men ej kullstjelpas, jämför Nomenkl. p. 54. Konung *Ragwald Knapphöfdes* hög hafva vi visat och i det nästföregående beskrifvit. Konung *Gorms* hög Gromyllebacken befinnes på Cimbrishams tracken i Skåne och Ingelstads härad, vid Ingelstads gård och by, den visas här Pl. 8, Fig. 28. Ätthällen är förstörd, man ser en håla i jorden där han stått, men Kronan med sina 22 bautastenar är ganska prydligen i behåll, som är en stor sällsamhet. Belägenheten på ett fällt med ljung och tufvor, på hvilket små högar resa sig här och där, och på hvilket skog begränsar de kala omgifningar, har något dystert, men Gorms ansenliga och krönta ätthög gifver det hela ett majestätiskt utseende. Uti förteckningen på Skånes Höfdingar, som finnes i Kongl. Danska Geheime-Arkifvet i Köpenhamn nämnes en Fylkeskonung Gorm, som skall hafva regerat på något ställe i Skåne omkring år 887. Att detta Ingelstad varit ett Konungasäte är så myckct säkrare, som både gården och häradet bibehåller minnet och namnet af Konung Ingel Frodesson, som var en af Danska Konung Frode VII:s söner och lär regerat i södra delen af Skåne omkring år 600. Hans graf har varit nära vid gården på jämna åkren, kringsatt med bautastenar, men den är för vid 40 år sedan förstörd. För öfrigt kan om Ingel jämföras Suhms Danska Hist. D. 1, p. 446. Traditionen på orten gör Ingel och Gorm samtida

och säger, att de båda friade till en Östgötisk, eller såsom andre vilja, Wästgötisk Prinsessa, hvarföre de skulle slåss, den veklige Ingel skickade sina 7 kämpar i sitt ställe, men Gorm kom sjelf, åtföljd af sin vapendragare, de möttes på Ingelstads orfälad, (af *orir* stor, och *felag* gemensamhet), Gorm blef, då han var nära att segra, dödligen sårad af sin egen vapendragare, som var en bestucken niding, men Gorm skar af buskarne några vidjor, hvarmed han förbant såret, slog sedan alla 7 Ingels kämpar och slutligen sin egen tjänare, hvarefter han dog på Gromyllebacken och blef där begrafven. Emedlertid har Gorm fått en stor och präcktig hög, men Ingel endast en stensättning på platta marken. *Thor Totts* hög med de därvid varande Oskars och Thors Runstenar, Pl. 9, Fig. 30, 31, 32, beskrifvas omständligen p. 61 — 64, Lagmannen *Lumbers* hög befinnes i Wästergötland, Skånings härad vid Wånga, norr ifrån byn, man ser där 2:ne högar, en på hvardera sidan om vägen, den ene, Pl. 6, Fig. 17, har en ätthäll, den har 150 steg i omkrets och 30 stegs sluttningshöjd, den kallas Lurs hög, bönderna säga, att en Fylkiskonung eller Lagman Lur här är begrafven, men vi känna ingen Konung eller Lagman Lur, utan är Lur en sammandragning af Lumber, således anser jag denne för den märklige Lagstiftarens ätthög. Att Lumbers hög är i Wånga, däruti instämma alla våra Häfdetecknare. På andra sidan om vägen är Fig. 19, hvars östra sida man här ser, den är af tiden illa medfaren och har vid 30 steg tvärsöfver, men lider allt mera intrång af den närbelägna åker. Bönderne kalla denne Lumbs, det är Lumbers hög. Men den mera ansenlige, Fig. 17, har jag antagit för Lumbers graf, icke heller kan det vara någon af de andre Lagmäns hög, som hade helt andra födelseorter; ty af Lumbers efterträdare ligger förmodligen Björn Kjalki begrafven vid Mälby, Thorer Räf vid Gökhem, och Alli på eller nära Ickorna-vallen, där han hade sitt tingsställe, således tror jag Fig. 19 vara ett minne af någon Lumbers son och efterkommande, som må hända varit hans medhjelpare och Lagläsare, och då kunna de båda verkligen vara Lumbers högar, ehuru den ene, som ej haft ätthäll, blifvit illa medfaren och visar sig nu i form af hafvets vågor. På kartan öfver Skaraborgs Län af C. G. Forsell, utgifven af Baron Hermelin, är Lumbers hög utmärkt. Väl vore, om alla Provinskartor upptoge de vigtigaste minnesmärken. Ja, om Landtmätare finge befallning att på sina kartor utvisa de förekommande fornlämningar, skulle flere af dem därigenom säkrast frälsas från förstörelse, och Landtmäteri-Kontorets Samlingar skulle blifva en god hjelp och anvisning för våra Antiqvarier. Jämför för öfrigt hvad förut blifvit nämdt om Lumber p. 134, och i min Nomenkl. p. 66 om Wästgöta högarne i allmänhet.

Högst önskligt vore, att desse aflidne, af Häfderna kände Svenske Herrar och Hedersmän, men framför allt, att desse Landets Konungar och Regenter, hvilkas grifter befinnas under Guds öppna Himmel, (efter hö-

högarnas återställande i det skick de böra vara, eller varit så långt tillbaka man kunnat spörja), *finge på eller vid Lägerstället reste Minnesstoder af sten eller af järn, med påskrift och underrättelse om Personen och om griftens helgd och märkvärdighet; ty Fridlysning, efter min begäran och anvisning, genom Konungens Befallningshafvande kungjord, har jag efter få års förlopp befunnit vara en otillräcklig, och på några ställen alldeles frucktlös åtgärd. Men ett dylikt upplysande vårdtecken och fridlysning, skulle kraftigt bidraga till ändamålet. För 2 a 3000 R:dr skulle mycket härvid kunna göras öfver hela Riket, — och säkert skall Sverige, — åtminstone någon eller några af Svenske Män för detta pris vilja se Svenske Konungars och Höfdingars hvilorum utmärkte, och till Fosterlandets ära, samt Skandinaviska Historiens bekräftelse, bevarade åt Efterverlden. Måtte jag, förr än jag går hädan att hvila i frid, få se och beskrifva desse vedermälen af Patriotism i vårt Fädernesland, denna Frid öfver dem, som redan flere sekler hvilat!!!* — — Då härmed jämföres hvad jag nämt, i Tom. 1, p. 10, om nyttan af ett *Antiqvariskt National-Museum*, kan jag nu endast tillägga: *dixi, — et salvavi animam.*

Ätthögar, som hafva, antingen alldeles inga, eller obestämde namn, hvilka hvarken af Historien eller traditionen hänvisa till någon känd person, äro af mindre märkvärdighet, och af det slag hafva vi i Sverige flere tusende. Mysingehög den märkligaste på Öland, Pl. 7, Fig. 26, är belägen i Resmo socken, man ser därvid en ättkulle jämte en stensättning. Denna hög ligger norr om kyrkan på landtryggen, eller, såsom den här kallas Landborgen, och kan man därifrån räkna 12 a 13 kyrkor. Långs åt denna borg ser man en mängd stensättningar och ättkullar på en sträcka af en fjerdedels mil, som förmodligen utvisa en valplats, och vid slutet af den reser sig Mysingehög. Allmogen tror, att flere blifvit däruti bärgtagne. Teckningen är af N. J. Löfgren. Pl. 17, Fig. 70 visar en grifthög, som är ganska märklig därföre, att vid dess fot är anbragdt ett grafaltare, på hvilket man offrat till den aflidnes hugnad och åminnelse, samt till de efterlefvandes trefnad under samme Skyddsgud. Högen är belägen i Småland, Östbo härad, Fryeleds socken, på Näsbyholms gärde, väster om vägen, emellan Trållagården och Lid. Teckningen är af Major Ennes. Högen har omkring 4 alnars lodrät höjd och 12 alnars diameter vid foten. Altaret, som är emot en alen högt och $1\frac{3}{4}$ alen långt, har sin plats, såsom vederbör, emot solen vid södra sidan af högens fot. Högen är likasom öfverströdd med smärre stenar, men inga af de öfverste kunna hänföras till Diadem, se och rätta hvad därom är nämt Tom. 1, p. 68. Vid 70 alnar norr ifrån högen är en Blothall omkring 16 alnar i qvadrat, för att därpå slagta och stycka offerdjuret, hvilket i anseende till altarets beskaffenhet ej tyckes kunnat vara särdeles stort. Blothallen visas här Pl. 15, Fig. 55, och emellan den och altarhögen finnes en, såsom det tyckes,

obetydlig ättkulle jämte några stenar. På östra sidan om desse monumenter ser man en grop, eller måhända vattuledning, som tyckes varit 1 alen djup och 1½ alen bred, den har intet sammanhang med Blothallen; ty dess afstånd från denna är 36 alnar, men den går därifrån snedt emot och 6 alnar nära grafaltaret, hvarefter den genast vänder åt öster. Denna vattuledning, är för långt borta ifrån Blothallen för att hafva tjänt till blodets afledande, och är otjänlig till offerdjurens dränkande; ty därtill hade en brunn bättre passat, såsom vid gamla Upsala, en så urgammal kanal hade dessutom omöjligen kunnat bibehålla sig synlig, utan är detta säkert ett dike, som är uppgräfvet i sednare tider till ekonomiskt eller annat nu okändt behof eller försök 10). På detta sätt bör förståss hvad därom är anfördt i Nord. Fornl. H. 9, 10, LXVII. Att grafaltaret bör vara vid eller på foten af högen ser man tydligen vid jämförelsen med den märkvärdige Harald Hildetands hög i Danmark vid Lejre på Seland, se Pl. 56, Fig. 214, belägen nära Lejre by och nordväst därifrån. Hela monumentet utgör nästan en fyrkant emot 40 alnar i längden och 12 i bredden, och är denna fyrkantiga och aflånga form en särdeles utmärkande styl, uti hvilken de fleste Danske Antiqviteter visa sig. Af fredsbanan ser man 10 a 11 stenar vid de 2:ne långsidorna med större hörnstenar. Altaret var på en höjd, och på södra sidan om sjelfva grafkullen likasom det vid Näsbyholm, hade 4 fötter, hvilka bildade en fyrkantig stenkista, och på den låg ett ganska stort fyrkantigt altarbord, hvilket nu är sönderhugget och nyttjas till stentrappor vid Lindholms gård, allt det öfriga af altaret har äfven blifvit ett offer för åverkan, så att våra goda Grannar hafva i förstöringens nidingsverk, hvarken gjort större eller mindre framsteg, än vi sjelfve. Det är Biskoppen Doctor Fr. Münter i Köpenhamn, som i sin interessanta afhandling, Leire i Sielland, tryckt 1806 i liten oktav, gifvit oss en vida bättre och fullständigare både teckning och beskrifning om detta monument, än Worm p. 22. Han tror, att altaret är sjelfva griften, men att det är ett grafaltare bestyrkes äfven därigenom, att man vid gräfningen, efter förstöringen, ej fann annat därunder, än ett ben af en oxe, som säkert blifvit offrad på altaret. Harald Hildetand blef väl, såsom en likbegängelseståt, i full rustning med sin häst insatt i prakthögen vid Bråviken i Öster-

10) Väl är det ej sällsynt, att finna vatten och Skirkällor vid Nordens gamle Helgedommar. I någon likhet därmed, men i ett högre ändamål, var det, då Profeten Elias byggde ett altare af 12 stenar, och lät däromkring till Förvård gräfva ett dike eller en graf, som fylldes med vatten, så att det gick öfver alla bräddar: men det skedde för att visa Bals präster, att ingen människa kunde med eld åtkomma altaret, utan att det var den sanne Gudens eld från Himmelen, som uppbrände både offret, stenaltaret och vattnet. Detta altare med 12 stenar lär varit tredubbelt med 3 stenar liggande under hvarje altarskifva, i någon likhet med Tom. 1, Pl. 6, Fig. 17. Se föröfrigt 1 Kon. Bok. 18: 31 och följande.

götland, men han blef sedan bränd och, enligt Saxo, jordades hans urna vid Lejre, och lär detta hafva skett vid år 730 eller kårt därefter. Hans hög vid Lejre kallas nu Frishöj. För öfrigt visar Fig. 207 en Dansk ätthög i utmärkt vårdprydnads herrlighet, både med Bälte, Fotkädja och Fredsbana, dock utan ätthäll, hvartill dock varit god plats. De högar däremot, som skola hafva Krona, kunna ej vara kägelformige, utan mera vidsträckte på öfra delen. Det var en stor sällsamhet, att Worm ännu vid 1640-talet fick se 2:ne så väl bibehållne högar vid landsvägen emellan Roskild och Fredriksborg, af fredsbanorna var den ena 37, den andra 50 steg i hvarje sida af qvadraten, se hans Mon. Dan. p. 35. De ätthögar, som visas Pl. 51, 52, skola nämnas då antiqviteterne vid Lund beskrifvas. En af de störste och vackraste ätthögar finnes i Bohus län vid säteriet Blomsholm emot Norrska gränsen, trefjerdedels mil nära Strömstad, i Wätte härad och Skee, fordom Skedhåfs socken. Den är skogbevuxen och har 40 alnars lorät höjd och 32 alnar i diameter vid foten, se Pl. 21, 22, Fig. 85. Där är äfven den graf eller Bautastensskepp Fig. 90, som visar sig i profil Fig. 83, belägen på Fors ägor nära Blomsholm nedanföre qvarnarne, och äro desse Blomsholms monumenter tecknade af Kapiten E. Forsell. Här hvilar någon sjöhjelte och vikingsfarare, som tyckes vid ett sjöslag stupat, hvarefter flere minnesmärken finnas på orten, såsom bland annat 13 ättkullar, hvilka ännu omgifva Bautastensskeppet, dessutom flere små skeppsformer, hvilka merendels endast hafva framstammen af bautastensstorlek. Dylika ser man dessutom vid landsvägen emellan gästgifvaregårdarne Hede och Skällered, äfven vid Eist och vid Knäm, hit hör äfven stenraden vid Knäm, se Tom. 1, p. 116, Fig. 62. Men någon Konung eller Jarl måste ligga uti den utmärkte och reslige högen, Fig. 85, och må hända har Kongsgården varit belägen på den höjd, på hvilken man nu ser prästgården, hvilken på 1500-talet kallades *Skedhåf*, se Oedman p. 355. Ordet betyder egentligen ett vikingsnäste, röfvareslått eller ett Landtvärns residens, för att bortjaga vikingsfarare; ty *ske* betyder liden eller tillfogad skada, och *sked* eller *att skedja* är att såra, att fara fram med, eller stå emot våldsverkan. Hvad Blomsholm vidkommer, så skall gården vara anlaggd först år 1620 af Andreas Blom. Men vi återkomma till den skeppsformiga Amiralsgrift eller minnesvård Fig. 83, framstammen är i norr, där man ser 2 stenar fattas, och är denna polarsten $7\frac{1}{4}$ alen hög, den södra eller bakstammen har 9 alnars höjd, de öfrige 52 stenar äro allt mindre, högst vid masterna och minst midt på, längden är 71 alnar och bredden midt på $14\frac{1}{2}$ alen. Inuti var en liten hög, hvilken man uppgräft, men däruti intet märkbart funnit; ty obrände lik förmultna helt och hållet olika hastigt, ej allenast i anseende till tidens längd, utan i synnerhet i anseende till jordmånens beskaffenhet, i hvilken de ligga, och om sjöhöfdingen, såsom stundom var händelsen, blifvit jordad i och med ett verkligt skärgårdsfartyg, så har det multnat snarare än människobenen. Inuti skeppet

ligger en sten i sednare tider ditförd, såsom man ser Fig. 90 och finnes därpå denna påskrift: *Swen Ranck, Anna Bergengren, anno 1665.* Ranck var General och ägare af gården vid den tiden. Denna Antiqvitet besågs år 1815 i Augusti månad af H. M. Konungen och H. K. H. Kronprinsen, hvilka sedan flera gångor vid resor emellan Sverige och Norrige tagit denna märkvärdighet i ögnesickte. Den oricktiga uppgift af Dalin, att Magnus Smek dog vid Långholmen i Blomfjärden vid Strömstad, lär gifvit anledning till den orimliga och på orten allmänna uppgift, att Konung Magnus Smek hvilar i detta Bautastensskepp. Men med stöd af Annales Visbyenses har Lagerbring rätteligen uppgifvit, att Magnus drunknade i Norrige, nära staden Bergen, i Bommelfjord vid ön Linholm eller Lyngholm. Dessutom begrof man ej Konungar 1374 i högar och stensättningar på öppna fältet, utan i kyrkor och klåster. Däremot har man vid 1700 års fälttåg begagnat detta gamla stenskepp till begrafningsplats, hvilket visar, huru förvillande fynd stundom skulle kunna vara, som uppgräfvas ur gamla grifter. Då Norriges Konung Harald Hårfager blef gammal, delade han riket emellan sina barn, och gjorde dem till Fylkis-Konungar och Landtvärnsmän under sig, då Guttorms lått blef Bohuslän eller Viken; ty Sturluson säger i Har. Hårf. Saga C. 35, att han fick de östra landsändar, Ranerike, och allt ifrån älfven till Swinesund. Guttorm blef slutligen utom Bohuslänska Skärgården slagen i en sjöträffning med Vikingsfararen Sölfve Klåfve. Man vore må hända ej så långt från sanningen, om man förmodade, att denne Konung och Riksförsvarare, *Landvarnar Madr*, Guttorm Haraldsson residerat på Skedhåf, och ligger begrafven i den ansenliga högen Fig. 85, att hans förste befälhafvare, vice Amiral, eller *Stafnbui* hvilar i skeppsformen N:o 90, att de öfrige slagne ligga i de smärre högar och skeppsformer häromkring och nedåt södra sidan, och att Guttorm hållit sina Ting och Riksmöten vid den märklige platsen Fig. 93, som förut är nämd p. 137. Det är åtminstone troligt, att han haft sitt residens nära moderlandet Norrige, och närmare kunde han ej hafva det, än i det gamla Skedhåfs socken. Om jag häruti träffat sanningen, så höra desse monumenter till första hälften af 900-talet. Konungasätet uti det ursprungliga Ranerike, eller Tungehärads trakten, var annars på Raneborg eller Svarteborg, där en Konung Rane skall hafva bott, hvars bild af sten man ser inmurad på västra gaflen af Svarteborgs kyrka öfver dörren, men detta är nedåt södra delen af landet. Ranes bild har väl nu förlorat hufvudet, men man ser den sådan den ursprungligen varit med krona och spira uti Nord. Fornl. H. 5, 6. XXXVIII. Ett annat ställe Ranebo är i Lurs socken, som äfven hålles för en Näskonungs fordna tillhåll. Af denne Rane kallades någon tid hela Bohuslän Ranerike. Bohuslän med sin stora skärgård och många näs har haft ett ej ringa antal af Näskonungar, hvilkas slott ännu uppvisa, eller ej länge sedan visat ruiner, såsom Bårrefjäll, Bårrewägg, Hitsefjäll och Önnefjäll

fjäll på Orost, Gullborgs slått i Forshällas, Olsborgs slått i Narfvestads, Buaslått i Östmåls, Dyngeslått (skall vara Dyngwe) i Skredviks, och Lindholms slått i Lundby socken. Af Landets Herrar har traditionen bibehållit Elfskong på Tjörn, Kong Hundt i Tanum, Kong Dyngve på Dyngveslått, Näskong Inge i Näsinge, Kong Hack i Risteröd, där hans graf är på Hackåsen, Kong Dårskild, som med sine män ligger i Dårskilds högar emellan Skee och Rällen, samt Kong Frä på Gullborgs slått, och bibehåller Fräkne härad ännu hans namn. Dessutom har Konung Tryggwe från Norrige fått sitt grafrör på Tryggön i Askums socken, och Konung Walbret från Skåttland är begrafven i en hällkista vid Tanum. Af Hjeltar och Höfvidsmän har Brynolf Kamel bott på Wätteland ej långt ifrån Skee, såsom landets Guvernör och Länsman, men Oedman, som lär tyckt, att namnet var likgiltigt, blott det blef ett stort best, kallar honom i sin Bohusl. Beskr. Brynolf Elefant, han omtalas af Sturluson uti Olof den Heliges Saga C. 60, och efter hans gård har Wätte härad namn. Jätten Wrål, hvars ättlingar ännu igenkännas, ligger i Wrâls hög vid Hästeskee i Skee socken. Långben Rese har en graf i fotangelform i Bro socken, han säges hafva blifvit slagen af den berycktade kämpen Widrik Werlandsson, hvars graf man visar i Ugglums socken, men en af hans män lär här ligga; ty sjelf hvilar han vid Sissebäck i Skåne. Uti Syws 4:de Kämpevisa säges, att kampen emellan desse hjeltar stod i Birtingsland. Om den tillförne nämde Thore Brack residerat såsom Höfding i Thorsås, så behöfde han väl, såsom folksagan vill, hafva varit en trollkämpe, för att hålla de öfverdådige Älfgrimmar vid Götaälf i ordning. Närmare älfven äro Härestad, Ytterby och Romelanda, hvilket sednare måste, utom ett bärg till sjömärke, haft någon annan märkvärdighet, ehuru traditionen ej bibehållit den; ty *Romr* betyder ryckte, det som kommer i rop, häraf Romlaborg i Hakarps socken vid Jönköping, Roma kloster vid Wisby, bärget Romeleklint i Skåne, och Rommerige i Norrige. — Fig. 88 visar ett Bautastensskepp på Gottland, Ejstads socken söder om Djueke. Polarstenarne eller masterne äro 4 alnar i omkrets, och den södra $2\frac{1}{4}$, men den norra $2\frac{1}{4}$ alen hög. På stället äro 42 stenar, 20 på hvarje sida, utom masterne, skeppet är 25 alnar långt och 8 bredt. Fig. 98 visar ett Bautastensskepp på Gottland i Ekelems socken på Ung Hanse gårds utmark, nära vägen från Ekelem till Stenkumla, längden är 32 alnar, bredden 7, stenarne äro på stället 50, nämligen 24 vid hvardera sidan, och stå de helt nära hvarannan. I söder vid bakstammen, som är vid 3 alnar hög, ser man 3 stenar reste i rad, utgörande en längd af 3 alnar, desse kunna föreställa dels rodret, dels den fåra skeppet under sin rörelse gör i vattnet, men äfven, och hvad jag anser mäst troligt, ett eröfradt skepp, en god pris, som det större Vikings-fartyget fört på släptåg; ty på det sättet hemkommo Vikingarne med sina rof. Därföre då Plautus

gör en liknelse öfver en segrande älskarinna, följd af sin älskare, säger han: *Navis prædatoria ducit lembum dierectum.* Vid framstammen, som är 3½ alen hög och 6 alnar i omkrets, ligga 4 stora gråstenar, hvilka skola föreställa den hamn, eller brygga, till hvilket skeppet anländer. På andra sidan om denna brygga ser man ett mindre skepp af 8 alnars längd, Fig. 99, teckningarne äro af Hilfeling endast ungefärligen uppdragne, för att gifva ett begrepp om monumenterne. Fig. 82 visar ett Kullerstensskepp på Gottland och Fårön, på Friggårds storåker, randstenarne hafva en dubbel rad, stenarne äro klumpformige af en full mansbördas storlek, rummet *a*, som är i 2 afdelningar, är 6, *b* 2, *c* 11 och *d* 4 alnar långt. På samma ö, norr om Wirkegård på höjden är en cirkel af 18 alnars diameter, med 8 lika långt ifrån hvarannan varande större gråstenar, detta torde varit ett tingsställe, eller ock lär midt uti fordom varit ett offeraltare, likt Glossheds altare vid Thorsby i Bohuslän. En ganska märklig Grafvall ser man på samma blad Fig. 89, den finnes på Gottland i Hemse socken en åttondedels mil från prästgården, på en åker, som kallas Pukerise (betyder den satans jätten), grafven består af en jordvall blandad med större stenar, är öfver 90alnar lång och 20 bred inom vallarne. Flere dylika finnas på Gottland, men denne är störst, man säger, att den gamle Gottländske Höfdingen Strabein här är begrafven. Emellan Hemse och Alfva, väster om landsvägen, äro flere stensatte cirklar och ovaler, men man vet ej, om de hafva någon gemenskap med Strabeins graf. Desse stensättningar ligga på Burgen, så kallas på Gottland landhöjden, och på Öland kallas den Landborgen. Af Randade grafplatser visas här Pl. 19, 20, Fig. 76 Widrik Werlandssons graf i Skåne vid Sissebäck, som är gränsen emellan Skåne och Bleking, grafven som är på Skånska sidan, har 15 stenar i randen och 2 inuti, längden är 18 steg och bredden 16. Om denne Skånske hjelte och Regent i Willands härad, Widrig Werlandsson, se mera uti min Nomenkl. p. 184, jämför min Blekings Hist. p. 5 och 346. Mannens ryktbarhet och de om honom kände kämpevisor, hafva gjort, att man velat tillägna sig hans graf på flere ställen, således hafva vi förut sett, att man velat hafva den i Bohuslän, men än orimligare är, att i Danmark vid Roskild och Birke uppgifves, att Widrik, som lefde ungefärligen på 500-talet, ligger begrafven i en kummelgråtta, som åtminstone måste vara minst 700 år äldre. Äfven så uppgifves Långben Reses graf vid Birke. Stensättningen, Pl. 16, Fig. 64, finnes på Öland vid Glömminge, i söder på en hög backe, parallelogrammen har 4 alnars bredd och 22 alnars längd i sydväst och nordost, de 2:ne däruti varande gropar visa, antingen att där äro ett par grafvar, eller att där stått ett par Skyddshällar. Pl. 8, Fig. 27 visar ett Griftrör i Småland, Östbo härad, Wärnamo socken och Nöbbeleds gärde, det har vid 22 alnar i diameter vid roten. Af liknande beskaffenhet har Starkodders graf varit vid Wegeholm i Södra Åsbo härad i Skåne, äf-

ven af samma slag är Konung Tryggwes graf på Tryggön i Bohuslän, där dylika grafrör ännu kallas *warp*, häraf finner man, huru på orter där stenrör funnits, ställen kommit att heta Skifvarp, Tunarp, Åkarp, Åsarp, Ättarp, etc. Det *arp*, som är ett sammandrag af *erup* är helt annat, det kommer af *rupl* plundrande och kan hafva afseende, dels på krigiskt ströfvande, dels på rödjande och skogens förstöring för nybyggens anläggande, däraf Alnarp eller Alnerup, Torstarp eller Torsterup etc. Pl. 9, Fig. 33 visar en Rörkulle; eller ett mindre och föga högt griftrör, vid 16 alnar i diameter, med en på 2 alnars afstånd därvid varande stensättning, Fig. 34, Sexton alnar lång och 12 bred. Denna oval, som jämte stenröret finnes i Småland och Östbo härad i Fryeleds socken på en ås i Sjöbo gärde, kunde man taga för en tingsplats, emedan den består af 12 stenar, men de ligga så lågt i jorden, att den måste anses för en bålbränningsplats eller Ustrina. Några få oregelbundne stensättningar finnas äfven härvid. Pl. 4, Fig. 10 visar en Fotangel i Wästmanland vid Frostad nära Köping, den är fylld eller något upphöjd inuti, den tros föreställa den Reses storlek, som inunder är begrafven och här ligger utsträckt i en längd af 24 steg, se Ejgles Saga af Salan p. 140. Salan hänför dess ålder till Odens tid, men den är säkert mycket yngre. Utom flere andre, finnes en alldeles dylik, jämte flere stensättningar i Småland, Östra härad Björkö socken vid Björkeröd. Pl. 3, Fig. 7 visar en af samma beskaffenhet, men utan större stenar i ändarne, den finnes i Skåne, Södra Åsbo härad, Ausås socken, vid Herninge, och kallas Herning Broks graf, för öfrigt kan om detta slags monumenter jämföras Tom. 1, p. 55, och hvad förut är nämt om altarplatser. De trekantige formerne äro sällsammare, en dylik visas här Pl. 7, Fig. 25, den har vinkelstenar med en rest, och för sin bredd i öfra ändan märklig sten midt uti, som likväl är mera spettsad nedåt, än på stentrycket blifvit utmärkt, och liknar alldeles några af valplats-stenarne i Bretagne vid Carnac, se Tom, 1, p. 106, Pl. 9, Fig. 32, D och E. Den finnes i Småland, Östbo härad och Fryeleds socken i Mjöhults skog, där man äfven ser flere i oredige former reste stenar, och från dem en Bautastens Föreningskädja till en Domstensbana af 9 stenar i något oval form. Här tyckes hafva varit en mindre valplats, men då man sedermera här hållit ting, lär denne stentriangel varit exekutionsstället, och den medlerste sten sjelfva straffpålen, hvarföre den fått sammanhang med dommaresätet. De teckningar, som tillhöra Småland, äro meddelade af Major Ennes. — Men vi gå nu till det i vår Nord rikaste ställe på Fornlämningar, där Sagas söner från Svea och Dana mötas i förtrolig förbindelse. Allt hvad nu förekommer deras blickar visar sig väl i en mindre, i en förnyad gestallt, men de gifva hvarannan redlighetens handtag till igenkänningstecken, och svärja Fosterbrödralag på grusbetäckte minnen, och på gemensamme Förfäders betydningsfulla grifter.

STADEN LUND I ARCHÄOLOGISKT AFSEENDE.

Här röfvade Nordens Hedningar gulld, — här fingo Påviske Prelater Furstelig värdighet, — och här söka Vi Visheten 11).

Ga-

11) Detta är med få ord, hvad Lund varit och är. Det första man om detta ställe känner, är Ejgil Skalagrimssons anfall på staden. Då Norrmannen Skalagrim blef landförvist af Konung Harald Hårfager, nedsatte han sig på Island. Hans son Ejgil for, med Norrmän och Isländare under sitt befäl, på vikingsfärd till Kurland, här råkade han en Dansk viking Åke, som kommit i samma ärende, men blifvit besegrad och fängslad. Ejgil befriar honom, och såsom ett tacksamhetsprof fick han af Åke anvisning på Lund, där tillfälle vore till utmärkt byte, hvilket ställe redan då, (930), beskrifves såsom en rik och mäcktig stad, belägen nära sjöstranden och befäst med trävallar. Ejgil bestormar staden, bryter igenom ena (förmodligen västra) porten, hvarefter staden sköflas och brännes. Se Ejgil Skalagrims Saga C. 55, som af Arna-Magnæanska Legatet är utgifven, Torfæi Hist. Norv. L. 1, C. 4, och Suhms Danska Hist. Tom. 2, p. 552. Skåne härleder jag ifrån ordet i Nordiska Fornspråket *Skaun* lågländ, sumpig. Staden Lund, som ligger i Torna härad, har namn af Offer-Lunden vid den i synnerhet åt Thor invigda dyrkan vid Trehögarne. Lund äfven som Skåne beboddes af de Askmän, som vid slutet af 10:de seklet sköflade Tyska kusterna. *Askr* betyder ett stort och aflångt kar af trä, och däraf äfven en båt. Aseomanni kallade Tyskarne, förmodligen i vredesmod, de Skånske Vikingar, och i den bemärkelse menas en svärm Korsarer, som komma seglande i byttor och kar. Adam. Bremens. de situ Daniæ säger, att norr om Seland i Skåne ligger Lund, som hade öfverflöd af gulld, förvärfvadt på Vikingsfärder, han uppgifver, att desse slags snapphanar kallade sig sjelfve Withingi (skall vara vikingar), men tillägger: vi (Tyskar) kalla dem Ascomanni. Att desse Askmän voro Asar eller Nordgöter, därom är ingen tvifvel. Askmän voro således Skånske Asar, hvaraf vi hafva flere namn i behåll i Skåne, såsom byarne Ask, Askered, Ausås (det är Asarnas bergsrygg), samt 2:ne Asbo Härader, Norra och Södra. Uti det Exemplar af Palteboken, som Lagerbring åberopar uti Monum. Sean. p. 19, kallas dessa härader *Askaherrit*, men uti det jag utgifvit i mina Saml. till Skån. Hist. p. 303 skrifves det *Asbok't*, och äfvenså skrifves det i Konung Waldemars Jordebok, men saken blir den samma, att här bodde Asar, hvars vikingsfartyg kallades Askar. Orm Storolfssons Saga, som finnes uti Bihanget till den Isländska upplagan af Olof Tryggwasons Historia, låter Asbjörn den försicktige (*Prudr*) qväda en liten värs öfver Lund, huru han, nu besviken och förtrållad, erinrade sig likväl, huru långskeppen i Öresund hastade till målet, och huru Storolfs son stod reslig vid framstammen. Tills vidare, och i brist på bättre, får läsaren hålla till godo med detta, såsom öfversättning, fria hastverk:

Annat var tha er inni *All storir saman forum* *Stod thar upp i stafni* *Storolfs bur enn frækni* *Tha er langskipum lagdi* *Lundr at Eirarsundi* *Nu mun ek tælder i trygdom* *Trolla bygdir kanna.*	Fordom uti Öresund, Vaggad af den blanka vågen, Lekte vikingen i hågen Gulldet i det rika Lund. Då stod Storolfs son med kasken, Reslig, som i lunden asken, Segerkrönt vid skeppets stam. Sist till mina rofs försoning, Hemsk jag förs till gastars boning, Lik en björn med bunden ram.

Gatornas Namn i staden böra först nämnas, för att noga bestämma lokalen af fordna eller närvarande Minnesmärken, se Pl. 26, 27. N:o 1, är Norregata, äfven kallad Bredgatan, från Lilla Torget till Norrtull, hvarifrån vägen går genom Kjäflinge till Landskrona, och genom Hurfva till Christianstad. N:o 2, nu kallad Stora Kyrkogatan emellan båda torgen, till skillnad från Lilla Kyrkogatan N:o IV, som går från Stortorget till Domkyrkan. N:o 3, Södergatan från Stortorget till Södertull, hvarifrån vägen går till Malmö. N:o 4, Mårtensgatan, från södra ändan af Stortorget, i öster till Mårtens Tull, hvarifrån man sedan genom Dalby kommer till Ystad. N:o 5, Klåstergatan, som går från norra delen af Stortorget i väster till Klåster-Kyrkan och Klåster-Tullen, hvarigenom man kommer till Trolle-Wachtmeisterska ägendommen Trolleberg. N:o 6, Skomakaregatan, som går från norra delen af Stortorget i öster. N:o 7, Stora Kongsgatan, kallas vanligen Käppslängareträtet (af Danska ordet *stræde* gränd) går i norr från Stortorget. Något slags bardalek emellan vettenskap och kånstfärdighet torde gifvit anledning till den mäst brukliga benämningen. N:o 8, Lilla Kongsgatan. N:o 9, Sandgatan, den vakraste och bredaste i staden, af löfrika träd beskuggad, går från Domkyrkan, förbi Lundegård, Akademiträgården och Paradislyckan till vallen, genom hvilken man kommer till Biskopps-Ladugården på Hälnabacken Litt. *K.* N:o 10, Biskoppsgatan, öster ifrån Lundegård på andra sidan Biskoppshuset. N:o 11, Paradisgatan, emellan Akademiträgården och Paradislyckan. N:o 12, Peters Kyrkogata midt emot den förra, vid S:t Peters kyrkogård, därvid är äfven N:o 13, Gråbrödersgatan vid det fordna Gråbröders Klåster. N:o 14, Lilla Gråbrödersgatan, där närmare lilla Torget Akademiska Boktryckeriet är. N:o 15, Stora Gråbrödersgatan. N:o 16, Bytaregatan vid nordöstra vallen. N:o 17, Fiskareträtet. N:o 18, Lilla Fiskaregatan. N:o 19, Stora Fiskaregatan. Dessa gifva tillkänna, att staden fordom haft ett fiskrikt vatten helt nära, hvilket äfven var händelsen, då Wärpingeå vid Trolleberg formerade en sjö och gick närmare intill staden, och då dessutom staden sträckte sig i söder ända bårt åt ån vid Höjebro; äfven Saxo, Lib. 12, talar därföre om Lund såsom en sjöstad. N:o 20, Clements gränd, därvid S:t Clements kyrka

---

Ärkebiskopparne i Lund fingo Primat-värdighet eller blefvo Furstar öfver alla andelige i Norden, äfven öfver Ärkebiskoppen i Upsala, vid år 1154. Den därtill hörande titel var: *Sveciæ Primas et Apostolicæ sedis Legatus.* Öfver Danmark kunde de ej kallas Primater; ty där var ingen annan Ärkebiskopp att vara Primas öfver. De begagnade till och med Konungsliga rättigheter; ty de upphöjde dem de ville gynna i adelig värdighet, äfven låto de slå mynt, se Lagerbring D. 2, p. 138 — 140. — Slutligen sedan Konung Carl X eröfrat Skåne, inrättade Konung Carl XI Lunds Universitet år 1668, som kallas efter dem båda Academia Carolina, och som nu äger den lyckan att hafva Konung Carl XIV:s Son till Styresman och Beskyddare.

stått. N:o 21, Grönagatan. N:o 22, Kattesundet, rätteligen Katisundet; ty *Kati* på Fornspråket betyder en båt, Katisundet är således den gatan, där båtkarlarne bodde. I Malmö är äfven en gata, som kallas Kattesundet. N:o 23, Drottensgränd. N:o 24, Svanegatan. N:o 25, S:t Månssträtet, närmare västra vallen, därvid S:t Magnus kyrka varit belägen. N:o 26, Stålbrogatan. N:o 27, Wästergatan. N:o 28, Thomegapsgatan, närmare nordöstra vallen och norra tullen. En stor del af denna nordöstra och mindre ansenliga del af staden kallas Thomegap, förvändt af Danska ordet *gave* eller gåfva, emedan en stor del af de härvarande ägendommar i den fordna S:t Thomas socken voro skänkte till S:t Thomas kyrka, som i denna trackt varit belägen. N:o 29 har väl, så länge någon af de nu lefvande minnes, kallats Annegatan, men bör rätteligen heta Andreas gata; ty S:t Andreas kyrka har härvid legat, men i Lund har alldrig varit någon S:t Annas kyrka, kapell eller klåster. N:o 30, Lilla Thomegatan. N:o 31, Stora Algatan. I denna bemärkelse betyder *Al* allmänn, därföre säger man i Skåne Al-far väg. N:o 32, Lilla Algatan. N:o 33, Adelssträtet, ytterst vid vallen. N:o 34, Adelsgatan. N:o 35, Kosträtet. N:o 36, Själebodgatan, emedan Själeboderna, eller ett Fattighus här varit och är beläget, till hvilket man fordom gifvit skänker för själens salighet. N:o 37, Stora Thomegatan. N:o 38, Magle Stora Kyrkosträte. Magle betyder ingalunda Magdalena, utan det är Grekiska ordet μεγαλη, och det fordna Nordgötiska *mikill*, eller stor, man läser därföre på Runstenen vid Bällstad i Wallentuna socken i Uppland: *Ug in mikla*, det är: Ugge den store. I Lund voro 2:ne Jungfru Marie eller Wårfru kyrkor, en större och en mindre. Stora Wårfru, eller Magle kyrkogård är ännu i behåll och befinnes här emellan dessa Magle kyrkosträten. N:o 39, Magle Lilla Kyrkosträte, är likväl nu det längsta. N:o 40, Blåsesträtet. N:o 41, Killesträtet. N:o 42, Döbelskasträtet, emedan Svartbröders klåster här var beläget, sedermera förvandladt till ett hus och betydlig tomt, som ägdes och beboddes af Professoren Joh. Jac. von Döbeln, hvilken år 1740 utgifvit Historia Academiæ Lundensis. N:o 43, Hästmölnaresträtet, hvilket jag förmodar fordom hetat Wårfrusträtet. N:o 44, Lilla Råby Strätet, ytterst i sydost. N:o 45, Stora Grynmalaresträtet. N:o 46, Lilla Södergatan. N:o 47, Lilla Tvärgatan. N:o 48, Råttesträtet. N:o 49, Lilla Grynmalaresträtet. N:o 50, Stora Tvärgatan. N:o 51, Prenesträtet, som går till vallen, där fordom var den så kallade Blinda Bommen. Utom de nämnde, omgifves staden på alla sidor af, efter väderstreken benämde, Vallgator. Säkert är, att staden fordom haft en större utsträckning, i synnerhet åt södra sidan, och dessutom äro desse många, ehuru till någon del, dels allt för litet, dels illa bebyggde gator och gränder ännu qvar, såsom vittnen af det stora anseendet af denna fordna Nordens andeliga Hufvudstad. De anförde Namn äro alldeles enlige med den Gatureglering af båda Jurisdiktionerna, hvilken under min öfvervaro, såsom Academiens Rector, företogs i Juli månad år 1809.

Nu varande Byggnader och Allmänna Platser.

Litt. A, Domkyrkan. *Litt. B*, Lundegård. *Litt. C*, Gamla Akademi Byggnaden, innehåller 2:ne Auditorier, Museum och Auditorium Historicum, Biblioteket, Machinkammaren och Observatorium. Här var fordom Ärkebiskopps-residenset, det befästa Slåttet Lundegård, och uti detta slått var Capella Curiæ Archiepiscopi Lundensis eller Ärkebiskoppens Slåttskapell. Vid Akademiens anläggande var det Biskopp Winstrups enskildta ägendom. *Litt. D*, Nya Byggnaden för Consistorium Academicum, hvarest äfven befinnas Fakultetsrum, Consistorii Arkiv, och Naturalie-Kabinettet med sitt Auditorium, m. m. Lundegård är nu öppen åt Domkyrkan, men har ännu murar med utgångar, i väster till Lilla Torget, och i öster till Sandgatan. *Litt. E*, Akademi-Trägården med Orangeri och Drifhus. *Litt. F*, Paradislyckan med sina mulbärsträd. *Litt. G*, Chemisalen, däröfver Akademiens Musikaliska Kapellsal och därvid Bokauktions-Kammaren i en byggnad på Domkyrkogårdens västra sida, hvarvid är stora porten åt gatan N:o 2. *Litt. H*, under Katolska tiden Monasterium Vetus, det äldsta och första eller S:t Lars Klåster af Benediktiner-Orden, samt det första Theologiska Seminarium. Då sedan klåstret förnyades och inrättades för Bernhardiner-Orden, kallades det Nya Klåstret. Äfven som det första Theologiska Seminarium varit i detta hus under gamla klåstrets tid; så blefvo i början af Akademiens inrättning de förste Föreläsningar här hållne, hvarefter huset någon tid kallades Gamla Akademien, men slutligen blef det inrättadt till Akademiens Fäktsal. *Litt. I*, Biskoppsgården, och förmodar jag, att den inne på gården ännu bibehållna mindre byggnaden hvaruti gamle murar igenkännas, är en qvarlefva af det fordna Decanats-Residenset. Detta Decanat var af den vigt, att en Ärkebiskopp, som för någon orsak nedlade sitt ämbete, kunde blifva Decanus, för att i mera lugn tillbringa sin ålderdom. En Decanus Ecclesiæ Cathedralis var, näst Biskoppen sjelf, den förnämste andelige, både i choret vid mässa och högtidligheter, och i Kapitlet vid stiftets styrelse, han var en Prior bland de andelige och bland Kanickarne, i samråd med hvilka han kunde tillämpa Canoniska Lagen samt i hela stiftet styra och hafva ett betydligt inflytande på alla de andeligas så väl själa tillstånd och samvete, som på deras timmeliga lycka och välmåga. Ärkebiskoppen i Lund hade däremot en mycket vidsträcktare verkningskrets öfver hela riket, och till en del öfver hela Norden, dessutom var han, såsom den förste bland Danska Konungens Rådsherrar, med om att styra riket, och stundom slogs han med rikets fiender, såsom Generalissimus. *Litt. K*, Consistorii Ecclesiastici Sessions-Rum. *Litt. L*, här lär det Præpositus Capituli tillhörande Marie Kapell legat, som kallades Capella S:t Mariæ. Marie eller Görans kapell i kyrkan kallades däremot Capella Mariæ Virginis. Det förra låg på Stortorget, som då gick ända upp till Skolan och Fäktsalen. Där jag förmodar, att detta Marias Prost-kapell låg, ser man nu Skolhuset, vid hvars

västra sida är utgång till gatan. *Litt. M,* Krafts Kyrkogård, så kallas en del af Kyrkogården vid Choren och den underjordiska kyrkan, dit man inkommer i söder genom en trapp och en hvälfd pelare vid fäktsalen, i norr genom ett mindre hvalf på muren midt emot Sandgatan N:o 9, och i öster genom ett dylikt midt före Stora Kongsgatan N:o 8, hvarifrån man ser den sköna öfre del af Choret, som Major Thersner så väl tecknat uti Fordna och Närvarande Sverige, Skåne, Häft. 2. Uti denna kyrkogårds sydöstra hörn var fordom en murad predikstol, hvarifrån man under Katolska tiden predikade aflat, och dref en skändelig handel med syndaförlåtelse. Uti södra sidan af Krafts kyrkogård är ingången till Klåckarens boställe, och vid kyrkan äro på båda sidor trappor med ingångar till kyrkans 2:ne ytserste chor. *Litt. N,* Spruthus, därvid är från kyrkogården en utgång till lilla torget. Jämte spruthuset är Viktualievågen, med ingång åt lilla torget, den kallas här Vägarebod, och därnti åt gatan är verkligen en handelsbod. Härvid befinnas någre små viktualie-, fordom fetalie-, nu vanligen Fitte-bodar kallade. Gatan utanföre Fäcktsalsbyggnaden (*Litt. E*) är prydd med flera lummiga träd, och där midt före är Påstkontoret. *Litt. O,* Lilla Torget. *Litt. P,* Stortorget, hvilket tyckes vara, om ej utan begynnelse, åtminstone utan ända. Detta slags oformlighet har uppkommit genom tillbyggnader och inkräcktande af allmänn plats, i synnerhet genom för längre tid sedan skedd tillbyggnad af qvarteren på båda sidor om lilla Kyrkogatan, N:o IV, hvilka borttogo det prydliga och egentliga af torget. *Litt. Q,* Rådhuset. *Litt. R,* S:t Peders eller Klåsterkyrkan ytterst i väster, här har varit ett Nunneklåster, Claustrum Sanctimonialium S. Mariæ et S. Petri, med dess kyrka, hvilken då således ej var sockenkyrka, men nu hörer någon del af den nästgränsande staden jämte Wärpinge by till Klåsterförsamlingen, hvilken med landtförsamlingen Nöbbelöf utgör ett Consistorielt Pastorat. Hit hörer äfven fordna Klåstret med dess ägendom, som nu utgör ett säteri under Trolleberg, kalladt S:t Pers Klåster. Vid västra eller Klåstertullen var den fordna S. Petri port. Rhyzelius menar att detta klåster legat vid någon Wårfrugränd, men en sådan finnes ej nu, ehuru man känner 2:ne fordna Wårfru-kyrkor, och vid gatan N:o 43, som troligen hetat Wårfrugränd, har lilla Wårfrukyrka varit belägen, och ej något klåster. *Litt. S,* Hospitals-Föreståndarens hus, och därvid ytterst i söder, *Litt. T,* Hospitals-Kyrkan. Här var fordom Domus Spiritus Sancti eller Helge Andshuset, det vill säga ett Munkhärberge för resande andelige. Kyrkan kallades Heilig Geistes Kyrka och utom Södertull var Heilig Geistes Port, som äfven kändes under namn af Röda Porten. Helge Andshuset blef sedan ett dårhus, under namn af Hospitalet med sin kyrka, men denna inrättning blef 1780 förenad med Hospitalet för vansinniga i Malmö, sedan kyrkan långt förut blifvit raserad och allt mera förföll till en ruin. *Litt. V,* här vid Akademi-trägården är Anatomi-Salen i öfra delen af Orangeri-byggnaden. Uppgången är på Paradis-

gatan

gatan N:o 11. *Litt. X,* Veterinär-skolan. *Litt. Y,* Läns Lazarettet och Institutum Clinicum.

Fordna Kyrkor, Kapell och Klåster, hvarefter nu finnas antingen inga, eller obetydlige och knappast märkbare lämningar. Staden är indeldt uti 4 fjärdedelar eller Rotar, hvilka tillsamman formera en oval, för hvilken Stortorget ungefärligen är medelpunkten. Nordöstra delen kallas Krafts Rote, af den underjordiska Krafts-Kyrkan och dess fordna församling. Hit höra så väl Domkyrkan som alla Akademiens byggnader och inrättningar. *Litt. a,* visar belägenheten af Jungfru Marie och S:t Görans Kapell, de gamle Klåckare, och således äfven allmänheten, slogo desse benämningar ihop och kallade det Fru Görels Kapell, hvartill äfven en Fru Görel Brahes namn gifvit anledning, som här blifvit begrafven. Kapellet grundlades af Ärkebiskopp Petrus Lycke år 1435, som äfven där fick sitt hvilorum. Här befunno sig Marias altare och förgyllda bild med denna inskrift med munkstyl: *Ave Maria, ancilla Sancte Trinitatis! Ave virgo prelecta Dei Patris!* här hade man således med mycken anständighet endast gifvit den föregifna Himlens Drottning namn af Guds piga. Man såg där äfven vid Görans altare Riddaren S:t Göran på sin häst öfver draken, och därvid Prinsessan samt en del af staden, som han säges hafva frälst. Dessutom var här ännu ett altare och flere upphöjde grafvar med munkstyl. Strax efter universitet blifvit inrättadt i Lund, höllos här de Juridiske Lektioner någon tid. *Litt b,* S:t Dionysii Kapell, där man äfven såg likstenar och epitafier. Dionysius var Biskopp i Athen, han nämnes i Apostla Gärn. 17: 31. Förrän Universitet var i Lund, befanns i staden ett Gymnasium, då de Theologiske Lektioner höllos i detta kapell, men sedan man fått Akademi, men ännu ej inredt Akademihus, höllos här de Medicinske föreläsningar. Kapellet var grundlagdt vid år 1356 af Ärkebiskoppen Carolus, som äfven där är begrafven. Desse kapell hade endast ingång åt kyrkan, nu finnes intet spår af dem, de vanprydde, penningar voro i kassan, man ville reparera, och kapellen bårttogos år 1812, dock förvaras desse grafstenar och bilder, dels i den öfra, dels i undra kyrkan. *Litt. c* visar stället, där det för lång tid sedan förstörda S:t Jacobs Kapell ungefärligen varit beläget, men hvar S:t Martas, äfvensom hvar Abraham Broderssons Kapell, som inrättades år 1412, varit vet man nu icke säkert. I det sednare gjordes själmässor för Abraham Brodersson, Drottning Margaretas gunstling. Rhyzelius trodde, att Martas Kapell legat i norra chormuren. *Litt. d* ser man i öster vid kyrkan och Biskoppsgården: då jag här utsätter plattsen för Kongeliga Slåttet i den så kallade Stobæiska gården, sker det på den grund, att man vet, att ett sådant i staden varit, att där gamla murar finnas, och att Stora och Lilla Kongsgatorna, N:o 7 och 8, här sammanstöta. *Litt. e,* här vid Mårtensgatan N:o 4, eller ock vid Professor Flormans gård i samma qvarter vid Skomakaregatan N:o 6, där lämningar af grundvalar funnits, är troligt,

att Lilla Wårfru kyrka legat; ty dess läge var öster från torget. Äfven som att gränden N:o 43 fordom hetat Wårfrusträtet; ty namnet af Hästmöllare är påtagligen nytt, och har afseende på en hästqvarn, som där vid västra sidan af gatan länge varit och ännu är. I denna socken var ett ställe, som kallades Bolebote, förmodligen ett Kurhus, där utslags-sjukdommar botades; ty *bole* betyder bublor, koppor, utslag. I samma socken, har äfven det Katolska Consistoriihuset legat. *Litt. f,* Svartbröders, Predikarebröders eller Dominikan-klåstret med sin kyrka, hvaraf murar synas i den gamla Döbelska, sedan Lundbladska gården. Klåstret anlades 1221 af Ärkebiskoppen Andreas Sunonis. Detta slags kyrkor hade, utom klåstret, inga tillhörande församlingar, men de kyrkor, där ej voro klåster, hade egne församlingar i staden på den trackt de lågo. *Litt. g,* i stora Kongsgatan, där i Nelanderska, sedan Fremlingska gården, man ser de gamle murar vara begagnade, har Johannes eller S:t Hans kyrka legat, hvars församling nämnes år 1406 såsom liggande vid Östra strätet, som sedan fått namn af Själaboderna, N:o 36. *Litt. h,* Michaëls eller S:t Mickels kyrka, hvars murar ännu innefattas uti den gård Biskopp Eberstein ägt, och har utom andre det i söder varande qvarter hört till denna kyrka. Kyrkogården nämnes i jordeboken. *Litt. i,* Magles ännu bibehållna kyrkogård, på hvilken Stora Wårfru eller Magle kyrka legat, hvars församling gått ända ned till S:t Mårtens Port. Vid den tid hafva Rotarne på helt annat sätt varit indelte, och har på denna trackt varit både S:t Hans samt Stora och Lilla Wårfrurote. Mera i norr har S:t Thomas Kyrka legat, och nämnes både Thomesocken och Kyrkogård vid år 1350, men jag har ej nogare kunnat bestämma dess belägenhet, än att den legat i Thomegap och förmodligen i södra ändan af Stora Thomegatan N:o 37. S:t Andreas Kyrka har legat väster ifrån Algatan, således, såsom nämt är, på S:t Annegatan N:o 21: rätteligen Andreasgatan. *Litt. k,* Helna, eller Helgona, det är Alla Helgons Klåster, Monasterium omnium Sanctorum, med tillhörande Kyrka, på Helnabacken i norr nu utom stadens vall, eller fordna fästningsverk. Desse stadens vallar jämte Sandgatan och i synnerhet Lundegård utgöra nu stadens promenadställen. Efter detta Cluniacenser-Munkarnas Allahelgons Klåster ser man ännu lämningar uti den nu här varande Biskopps-Ladugården. Uti dessa Ruiner äro fundne både Runstenen Pl. 51, 52, Fig. 188, 189, och stenen med Segerlambet Tom. 1, Pl. 42, Fig, 135, hvilka monumenter nu befinnas på båda sidor om ingången till stora Akademihuset. — Vi gå nu till Sydöstra delen af staden eller Wårfrurote, som ej är rik på fornlämningar, och där ruinerna blifvit helt och hållit förstörde. Den lär hafva sitt namn däraf, att en del af denna Rote tillhört Lilla Wårfru församling, således om man antager Mårtensgatan N:o 4 och Södergatan N:o 3 såsom gränsor, lär i denna sydöstra del af staden varit 3:ne församlingar, hvaraf östra delen hört till Mårtens församling, västra delen, tillika med de midt emot varande qvarter på norra sidan af Mårtensgatan, utgjort Wårfru församling, och södra delen

innefattat Botulfs församling. *Litt. l,* hörnhuset och trägården vid Mårtensgatan N:o 4 och lilla Råbyssträtet N:o 44, här förmodar jag, att S:t Martini eller Mårtens Kyrka varit. Redan i början af 1400-talet omtalas kyrkan såsom stående på enskildt mans grund och tomt. År 1577 nämnes S:t Mårtens socken, som låg söder ifrån Mårtensgatan, således lär äfven kyrkan där varit belägen vid den af Magnus Rydelius byggda, sedan Rosenbladska, nu Biskopp Faxes gård. Jag har ägt och bebott denna gård i flera år, och ej funnit minsta spår till någon forntids byggnad, men i den vackra och ansenliga trägården, vid sydöstra sidan, skall man förut vid gräfning hafva funnit en och annan lämning af gammal mursten och kalk. Botulphi, Bodels, Botulps eller S:t Botolfs Kyrka har äfven stundom blifvit kallad Boëls Kyrka, hvilket är så myeket mera orätt, som Boël är bland Skånska bönderna ett vanligt fruntimmers namn, den helige Botolf skall däremot hafva varit en Ängelsk Prins, som i sitt fädernesland blifvit Abbot i ett klåster på 600-talet. Man vet ej var denna kyrka haft sin plats, men jag förmodar, att den legat vid Prenesträtet N:o 51 nedåt vallen. Redan i början af 1300-talet nämnes ett sträte, som gick ifrån Torfgatan ned till Botolfs Kyrka. Ingen gata kallas nu Torfgata, men Tvärgatan lär vara ett nyare namn och förvändt af Torfgatan, således antager jag, att stora Tvärgatan N:o 50 hetat Torfgatan, i anledning af det gräs eller grästorfvor, som därvid varit, emedan gatans fucktighet ej sällan ökas genom tillströmmande vatten från Kille- och Lilla Råby-strätet N:o 41 och 44. Stobæus de Antiqua Urbe Lund öfversätter *Torffgata* med Torggata, men i den händelse borde den hetat *Torvegade, Torf* betyder däremot, äfven på Fornspråket, grönsvär. I denna Stora Tvärgatan nära Södergatan upptäckte jag för vid 30 år sedan en liten Runsten i gärdesgården vid *Litt. m,* som må hända fordom legat vid Botolfs Kyrka nedemot södra vallen, därpå läses: ᛏᚢᚴᛁ:ᛚᛆᛏ: ᚴᛁᚱᚴᛁᛆ:ᚴᛁᚱᚢᛆ:ᛆᚢᚴ--, eller *Tuki lot* (laat, låt, let eller lit) *kirkiu girva auk*--, det är Tyke lät göra Kyrkan, och m. m. Hvad som fattas måste vara få ord; ty stenen är ej rumrik, och här har ej varit flere rader. Skall ordet *girva* läsas *gjarva* eller *gjara,* så betyder det, att han lät göra, det är å nyo bygga kyrkan, men menas här *giria,* så betyder det, att han endast lät utvidga henne, emedlertid är det ganska troligt, att här omtalas Botolfs Kyrka. Stenen låg på samma ställe 1820, och lär ligga där ännu. På Södergatan längre upp emot Stortorget, vid *Litt. n,* finnas gamle murar i den gård som tillhört aflidne Professor och Lifmedicus Wollin, men de bära endast vittne om något gammalt Kanikeboställe eller något Altarhus. Vid östra ändan af staden vid Mårtensgatan var S:t Mårtens Port, och därutom låg Spetelöf, kändt under desse namn, Hospitale Infirmorum et Leprosorum, Domus S:t Georgii, S:t Görans Hospital, Spitele Klåster. Ännu kallas stället utom östra eller Mårtens tull Spetelöf, hvilket namn lär kommit af ordet Spetelska, eller af Spetal, som är böndernas sätt

att uttala Hospital. — Sydvästra delen af staden utgör Drottens Rote. Drotten betyder Herren, Frälsaren. Drott, Herre, är ännu qvar i orden Drottning och Riksdrotts. S:t Salvatoris, S:t Domini, eller Drottens Klåster och Kyrka har förmodligen legat uti Drottensgränd N:o 23, men stället kan jag ej nogare utmärka, men att detta Klåster legat i den heliga Treenighetens, eller S:t Trinitatis Församling är säkert, hvilken sträckte sig fram till Stortorget, så att den innefattade en del däraf, således kan vara troligt, att Trinitatis Kyrka legat i Kattesundet N:o 22, hvilket, såsom nämdt är, i de äldste tider troligen hetat Katisundet, det är Båtsmansgatan, men äfven de sednare Munkar trodde meningen vara, att stadens Kattor här hade sitt ordinära Rendez-vous, hvarföre de kallade gatan Vicus Felium, hvilken för de mässande åtminstone ej varit tjänlig till sångskola. Plattsen för Trinitatis kyrka kan jag ej vidare bestämma, men att den hade en egen församling är säkert, äfven som att Drottens kyrka var en Klåsterkyrka och hade således ingen församling, men då den låg nära och förmodligen i samma qvarter som Trinitatis Kyrka, och då ordet Trinitatis ej föll så lätt för allmänheten att säga, kallades denna församling äfven i handlingar ömsom Drottens och Trinitatis församling, uti hvilken bland annat fanns en Badinrättning för denna fjärdedel af staden, hvarföre den kallades Pelebastuen; ty *peli* betyder på Fornspråket en fjärdedel, således lär hvarje af de nuvarande Rotar haft ett Badhus. Ecclesia minor Beati Petri, S:t Peder på Grönegaden, eller lilla Peters Kyrka låg således på Grönagatan N:o 21, men nogare kan ej bestämmas. Närmare vallen vid *Litt. o* låg S:t Magni eller S:t Måns Kyrka uti S:t Måns-strätet N:o 25, och beság jag 1820 detta ställe och fann där i jorden vara gamla grifter och murar. S:t Måns var Biskopp i Italien. Uti S:t. Magni socken låg en gård, som kallades Troyborg. S:t Stephani eller Staffens Kyrka var belägen på Södergatan vid *Litt. p*, uti det fordna Harmenska, sedan Trolliska och därefter Cronsjöska gården, äfven märklig därföre, att Konung Carl XII där bott, då han 1716 residerade i Lund, och ofta bivistade de Akademiske öfningar. Både Staffens och Drottens kyrkogårdar nämnas i jordeboken. Uti dessa södra Wårfru och Drottens Rotar är det så mycket svårare att bestämma spåren efter de gamle inrättningar, som flere gator förändrat sitt läge, så att man stundom finner, i trägårdar och där man minst förmodar, i jorden dolde stenläggningar och gator. — Slutligen komma vi till S:t Clementis eller Clements Roten, som utgör Nordvästra delen af staden. Clemens var Biskopp öfver de Christne i Rom i Apostelen Pauli tid, se Phil. 4: 3. Emedan han fick Martyrkrona på det sätt, att han kastades i hafvet bunden vid ett ankare, så föreställes alltid hans bild med ett ankare i handen. Det är ganska troligt, att S:t Clementis Kyrka legat vid den lilla Klemetsgränd Litt. 20, ehuru intet spår därtill synes. Uti Professor Lidbecks gård *Litt. q* vid Lilla Torget äro däremot omisskänneliga äldre murar, hvilka begag-

nats

nats i sednare byggnaden. Jag har tillförne ansett troligt, att Jacobs Kyrka legat där, men efter nogare fårskning finner jag nu mera antagligt, att S:t Nicolai eller S:t Nils Kyrka, som nämnes redan vid år 1330, här haft sin plats, och att Galte Gillets gård, som år 1558 kallades Vikariernas Kalentegård, och då befanns på Nicolai Kyrkogård, legat vid *Litt. r*, där Akademiska Boktryckeriet nu är på Lilla Gråbrödersgatan. En S:t Nicolaus är nämd p. 117, en annan har varit Biskopp uti Lycien i mindre Asien. Förmodligen har S:t Jacobi Kyrka, som genom besynnerlige sammandragningar äfven kallas S:t Ibs och S:t Jeyps Kyrka, legat på västra sidan af Stora Gråbrödersgatan, vid N:o 15, där fordna Professor Lemches, nu Biskopp Tegnérs gård är belägen; ty denna kyrka skall hafva legat i söder från Gråbröders klåster, och här äro äfven vedermälen af en gammal byggnad. Socknekyrkan i Tuna by på ön Hwen, heter äfven S:t Ibs Kyrka. En ännu sällsammare sammandragning finnes uti Smedämbetets handlingar i Ystad. Deras Patron var en S:t Olof, som kallades S:t Loys, och som varit Biskopp och Smed. *Litt. s* utmärker den vackra ännu i behåll varande S:t Peters kyrkogård. Kyrkan kallades Ecclesia S:t Petri ad Latam Plateam, eller S:t Peters Kyrka vid Bredgatan, till skillnad från Peters Kyrka på Grönagatan. *Litt. t* visar stället, där Gråbröders Klåster och Kyrka legat på Gråbrödersgatan N:o 13, vid fordna Lagerbringska nu Domprosten Wollins hus, det kallas Monasterium Minoritarum, det var af Franciskaner-orden, och dess Munkar kallas ömsom Fratres Minores, Franciskaner, Gråbröders och Barfot-Munkar. Klåstret anlades af Ärkebiskopp Uffo år 1231. *Litt. u*, här utom Norra Tullen, vid den fordna S:t Olofs Port har S:t Olai eller S:t Olofs Kyrka legat, hvilken med tillhörande socken nämnes vid år 1364, och har icke länge sedan Ruiner däraf ej otydligen varit att se. Belägenheten visar, att utom denna S:t Olofs port varit en betydlig förstad, och af de nämde minnesmärken är klart, att icke mindre förstäder varit så väl utom Mårtens port i öster, som utom Heilig Geistes port i söder, och Petri port i väster. S:t Pauli, Påls eller Påvels Kyrka, som redan nämnes år 1290, har legat i norr vid vallen, förmodligen emellan Klåstertull och Kyrka Litt. r, på ena, och Olofs Kyrka Litt. u, på andra sidan. Uti S:t Påls socken låg ett Gubbhus eller Stafkarlagården, som tillhörde Ärke-Djäknen eller Domprosten vid Domkyrkan. Stafkarl betyder både gubbe och tigggare, emedan båda gå med käpp. En S:t Crucis eller Helig-Kors Kyrka och socken har varit i Lund, åtminstone vid år 1364, men dess belägenhet har jag ej kunnat upptäcka. Ärkebiskoppens Mynthus eller Myntergården har legat väster i staden, men man vet ej säkert stället, icke heller vet man belägenheten af Rådhuset. S:t Knuts Gilles så kallade Laugs Hus är till belägenheten lika okändt, men att staden varit stor och folkrik är ögonskenligt. Domkyrkan hade ingen egen församling, utan var alla Nordiska kyrkors Moder- och Hufvud-Kyrka. Krafts-Kyrkan hade

däremot sin egen församling. Af Klåster-kyrkorna var Alla Helgons den enda, som hade församling, hvilken lär till större delen bestått af förstadsboar. Således voro i Lund 28 kyrkor, hvaraf 2:ne voro i Lasarett och Hospital samt 5 i klåster; ty Drottens klåster begagnade Trinitatis Kyrka. De öfrige 21 kyrkor voro S:t Laurentii eller Domkyrkan, Krafts, Wårfru Magle, Lilla Wårfru, Peters på Bredgatan, Peters på Grönagatan, Mickels, Johannes, Thomas, Andreas, Mårtens, Botolfs, Trinitatis, Martins, Staffens, Klements, S:t Ibs, Påls, Olofs, Nils och Heligkors Kyrka. Klåstren voro 6: Gamla Klåstret, Alla Helgons, Svartbröders, Gråbröders, Drottens, och Nunnornas vid Klåstertullen. Spetelöfs Klåster och Helge Ands Huset voro däremot snarare barmhärtighets inrättningar. Kapellen voro 7, Görans, Dionysii, Jacobs, Martas, Marie, Ärkebiskoppens Slottskapell och Abraham Broderssons kapell. Dessutom voro 2:ne Slått, det Kongeliga och Ärkebiskoppens. Vid det sednare eller på norra sidan af lilla torget förmodar jag, att Kansliet, eller Camera Archiepiscopalis legat. Äfven funnos flere Borgerskapets och Gillens hus, och en mängd andeligas boställen. Utom annan till kyrkor, präster och klåster anslagen ägendom, hade de många mässeprästerne i staden sina altarhus, och blott i Domkyrkan med dess chor funnos 64 altaren. Denna stadens fordna storhet och märkvärdigheter intygas af Liber Daticus Lundensis, flere Danske Konungabref, Fasti Necrologici, Hwitfelds krönikor, Messenii Scondia Illustrata med flere skrifter och handlingar, jämförde med de lokale förhållanden och qvarlefvor som på stället kunna uppvisas. Utom månge andre bevis af stadens höga ålder, omtalas ett rätt besynnerligt af Andr. Stobæus uti dess afhandl. De Antiqua Urbe Lund. Omkring år 1680 skulle en af stadens Rådmän gräfva en brunn i sin gård, och finner på 7 fots djup i jorden en stor mängd alldeles ovanliga och på ett eget sätt formerade skor, som visa, att där varit en Skomakare-verkstad, en skobod på en marknad, eller troligast ett beklädningsmagasin för soldater eller båtsmän. Likväl finnes intet bärg i grannskapet, som kunnat vara volkan. Ödeläggande jordbäfningar i Skåne finnes intet heller spår till, hvarken i äldre eller nyare Historien. Skulle man ej tro, att i likhet med S:t Loys uti Ystad, i Lund varit någon S:t Skomakare-Patron, som gjort underverk? Stobæus, som skref 1708, tillägger, att han sjelf sett några af desse skor, och att lädret fått en hårdhet liknande horn. Men huru många förödelser och huru många sekler hafva ej behöfts för att lägga detta och annat dylikt, så djupt under den nu varande jordyta?

Domkyrkan i Lund.

Detta åldriga, stora och ansenliga Herrans Tempel, uppfördt helt och hållet af huggen sten, stod under byggnad 133 år, innan det kunde blifva fullbordadt. Man började med Krafts-kyrkan och grunden lades år 1012, då Sven Otto Tviskägg (af *tveir* två) var Konung i Danmark. Redan

förut, eller åtminstone förrän Krafts Kyrka invigdes, fanns det gamla S:t Lars Klåster. Sedan Danmark antagit Christendommen vid slutet af 800-talet under Konung Gorm den Gamles regering, hade väl Konung Sven Estridsson år 1046 satt Danske Håfpredikanten Henrik till Biskopp i Lund och öfver norra delen af Skåne med Halland, och Egino till Biskopp i Dalby en mil från Lund, öfver södra Skåne och Bleking, men så snart Henric blifvit Biskopp, började han frossa och supa öfver all måtta, så att han dog under ett rus vid år 1052. Egino var både den förste och siste Biskopp i Dalby; ty han fick nu båda stiften och hade sitt Residens i Lund. Han utsträckte sin berömliga verksamhet äfven till Sverige, och bland annat förstörde han ett Freyrs beläte i ett Tempel vid Skara. Den andre efter Egino var Ascer, som blef den förste Ärkebiskopp i Norden år 1103; ty Upsala fick ej Ärkebiskopp, förrän vid 60 år därefter. Ascer utsträckte sitt inflytande därföre vida och kan anses för Sveriges, Danmarks och Norriges Metropolitan. Han invigde Krafts Kyrkan år 1123, då de reliqvier, som inlades i högaltaret, togos från S:t Lars Klåster. Ascers efterträdare var Eskil, som var en förtrogen vän af den verkligen store mannen S:t Bernhard, och inrättade honom till ära och i enlighet med hans orden Herridsvads Klåster i Skåne 1144. Han var verksam, rik, förde en högst lysande stat och invigde Domkyrkan år 1145 på ett högtidligt och praektfullt sätt, hvarvid han biträddes af 2:ne Biskoppar från Sverige, samt Hermannus från Schlesvig, som dog i Lund och blef begrafven i Krafts Kyrka. Dessutom voro vid tillfället närvarande från Danmark Konung Sven Grate, flera Prinsar och Furstar, Biskoppen från Roskild samt flere Abboter etc. Hans mackt och äfven hans politiska skicklighet gjorde honom misstänkt för Konung Sven Grate, som ville tuckta hans begärelse att klifva högt med en smädelig upphöjelse, och lät år 1149 hissa honom i en korg upp i den nyligen färdiga Domkyrkans hvalf, men detta skymfande spektakel fick Sven dyrt umgälla, Påfven beifrade saken, och Konungen måste till Biskoppsstolen gifva Åhus stad och slått, hela Ljunits härad och större delen af Bornholm. Sven hade medtäflare till Kronan, och han blef snart nog både landförvist och slutligen mördad. Eskil blef däremot vid år 1154 upphöjd till Primatet, som var en Patriarkalisk värdighet, och bestod detta förmanskap i synnerhet uti följande 4 punkter. 1:o Hade han ett allmänt inseende och vård öfver alla stift i de 3 Nordiske Riken. 2:o Skulle han inviga Ärkebiskoppen i Upsala och, sedan Pallium var hämtad ifrån Påfven, å dess vägnar öfverlämna den, vid hvilka tillfällen Ärkebiskoppen i Upsala, skulle svärja den i Lund, såsom Primas, trohet och lydnad. Utom Pallium kunde ingen hvarken föra titel, eller göra tjänst såsom Ärkebiskopp. I sednare tider tog Påfven för Pallium i Lund 7000 dukater, och för Upsaliska Pallium vid 160 marker silfver. Detta vigtiga Ämbetsteeken var i sig sjelf ganska obetydligt, och bestod af ett 3 fingers bredt band af ull, klippt af helgade får, det hängde i flera hvarf öfver axlarne omkring prelatens bröst och

rygg, och hade därjämte på båda ställen 5 längre, nedhängande ändar med små vidhäftade blystycken, nämligen en framtill, en på ryggen, en på högra samt 2 på vänstra sidan, och fästades med 3:ne gulldnålar, merendels med diamanter infattade, en framtill, en på ryggen, och en på vänstra sidan. Därtill hörde äfven 4 purpurkors, ett på hvardera af alla 4 sidorna häftadt. 3:o Kunde Primas uti de 3 riken sammankalla till Allmänna kyrkomöten och 4:o kunde man i tvistiga mål i kyrkoärender, i alla 3 riken, vädja till Primaten i Lund, och om man ville, därifrån till Påfven. Det var således till ett betydligt välde Eskil befordrades, som yttermera gjorde honom skadeslös för upphöjelsen under Domkyrko-hvalfvet, men han förtjänte och konjunkturen fordrade eller åtminstone gynnade Primatets förläggande i Lund. År 1162 författade Eskil i samråd med Höfdingen Thor Tott Skånes Kyrkolag, 1163 reste han till Jerusalem, men vid år 1164 var han åter hemma och invigde Stephanus att vara den förste Ärkebiskopp i Upsala, som då hade under sig, utom Upsala, blott 4 stift, nämligen Skara, Linköping, Strängnäs och Wästerås. Sedan Eskil en gång förut förgäfves begärt sitt afsked, afklädde han omsider Mitren och Pallium 1177 och lefde sedan i lugn uti det af S:t Bernhard inrättade klåstret Clairvaux i Frankrike, då han fick till efterträdare den namnkunnige Axel eller Absalon. Eskil utvidgade så väl undervisningsverket i Lund, som Ämbetsmanna-Corpsen i Kapitlet, och inrättade Ärkedjäkne, Dekanats, Skattmästare och Cantors-värdigheterna, samt flere Kanickedömmen. Han gaf äfven betydliga skänker och prydnader till Domkyrkan, som redan förrän den blef färdigbyggd år 1085 af Konung Knut den Helige fått stora gåfvor af hemman och räntor. Konung Knut utvidgade äfven mycket planen till sjelfva byggnaden, så att om något S:t Knuts Gille är skylldigt att fira denne Konungs och Helgons åminnelse, så är det visserligen det i Lund. Allt fick ett förnyadt skick med Reformationen, som började år 1528 i Malmö, hvars Gymnasium blef ett Seminarium för Reformationen i Danmark och Skåne, som likväl ej blef allmän förrän år 1636, då alla Biskoppar blefvo fängslade, S:t Laurentii dag den 10 Aug. och således äfven Ärkebiskoppen i Lund Thorbernus Bilde, som sedan till underhåll fick Decanatet i Lund samt Bosjö Klåster, hvarefter Theologie Lectoren i Malmö Franciscus Vormundus blef den förste Evangeliske Superintendent i Lund; ty annan titel fingo ej de Danske Evangeliske Öfverherdar, men bruket återtog snart nog den gamla benämningen af Biskopp. Allt hvad som tjänt till underhåll af Påfviske inrättningar indrogs, men Domkyrkan behöll och har ännu i behåll något öfver 142 hela hemman. Det är en ganska trolig tradition, man har om kyrkans plan, att den skall föreställa ett Crucifix; ty sjelfva stammen utgöres af kyrkans längd från västra ingången till högaltaret, vid hvars öfra del orgorna utgöra gränsen emellan kyrkan och stora choret. Bakom altaret är en upphöjning öfver Krafts Kyrkan, innefattande 3:ne i bredd

va-

varande chor, af hvilka det södra och norra föreställa armarne, och det medlersta och största chorets östra del eller halfcirkel visar utanpå med sina spetsiga prydnader törnkronan, se titelblads-vignetten på Thersners ena cahier om Skåne. Landtmätaren, som tecknat Lunds karta Pl. 26, 27, har vid Litt. a väl visat stället där kyrkan befinnes, men ej utfört denna dess korsfigur och form af halfcirkel på östra ändan. Båda tornen skola föreställa qvinnorna, som stå gråtande vid korsets fot. Dessa har man emedlertid flera gångor låtit förändra hufvudbonad. I början voro de ej stort högre än sjelfva kyrkan, eller så långt upp, som nu befinnes vara uppfördt af huggen sten, men i början af 1500-talet lät Ärkebiskopp Birger genom en förhöjning af mursten gifva dem ett större anseende, så att de nu äro vid 71 alnar höga. Då var deras nu urmodiga utseende så, som man ser på förre Akad. Ritmästaren Kastmans teckning Pl. 28, 29, nämligen att båda tornen visade Frontispicer med Gradiner. Man ser här norra, eller rättare nordvästra sidan af kyrkan med sina contreforter eller stödjemurar, och till vänster Frontonen af norra Korsarmen. Här ser man äfven väcktaregången emellan båda tornen, som nu är bårttagen, och nedanföre Kapellsals byggnadens Fronton. Martins ritning Pl. 42 visar däremot norra tornet Fig. 134 med en mera modern koeffur, eller en Torntäckning med Lucarner, och där åfvanpå en Lanternin. Nu visar sig åter Fig. 135 alldeles i samma skick som 134, endast med den skillnad, att flyglen på norra tornet är i form af en hane, och på det södra af en flagg. Martin, som tecknat kyrkan med synpunkt från nordvästra sidan af lilla torget, har visat en del af Lundegård med sin mur, ingången till kyrkogården vid spruthuset, därvid vägarboden, sedan de små viktualiebodar, Kapellet, och på andra sidan om gatan Påsthuset. Det öfriga af Martins kända tafla har jag utelämnat, emedan det är ej sannt; ty hvarken kostumer eller åkdon äro Skånske, utan snarare Tyske, icke heller får man nu se allehanda småkreatur på gator och torg. Klåckinskriften i södra tornet Fig. 136 är redan förklarad p. 32, N:o 19. Tornen hafva 6 klåckor, af hvilka en kallas Knutsklåckan och tillhör S:t Knutslaget. Af Lunds ofantliga klåcka, Maria Laura kallad, som var $4\frac{1}{2}$ alen i diameter, och större än den berycktade i Erfurt, blefvo sedan 2:ne klockor stöpte, hvilka ännu äro att se på Kronoborg vid Helsingör. Utanpå muren vid kyrkans södra ingång är inskriften Fig. 107, hvilken är förklarad p. 31, N:o 17. Vidare ser man i söder vid den så kallade Fäktsalspelaren Pl. 41, som är en Arc-boutant vid södra ingången till Krafts kyrkogård, bilderna Fig. 131. Man har här uti Bas-relief föreställt 3:ne Triumvirat: det första med afseende på Christna Religionens början, hvarföre man uppe vid det lilla tornet ser i ett kärl de 3 S:t Sigfrids slägtingars hufvud, hvilka afhöggos vid Wexiö: det andra med afseende på Domkyrkans byggnad, hvarföre man ser S:t Laurentius med sitt hallster i högra och en pung i vänstra handen att däruti insamla

penningar till kyrkobyggnaden, därefter Jungfru Maria, krönt och i strålande glans, med Barnet på armarne, emedan Domkyrkan är helgad åt Maria och S:t Lars, och slutligen ser man Konung Knut den Helige med krona och spira, emedan han gaf kyrkan en betydlig förmögenhet: det tredje med afseende på den då varande verldsliga och andeliga styrelse i Danmark, nämligen Kong Hans af Oldenburg, i vår Historia känd under namn af Johan II, med dess Gemål Christina af Saxen, och Lunds Ärkebiskopp Birger, man ser därföre vid Maria, såsom den förnämsta personen, Oldenburgska vapnet, vid S:t Lars Saxiska vapnet, och vid Konung Knut Birgers eget vapen jämte hans insignier, mössan, korset och stafven, emedan han låtit betydligen reparera både öfra och i synnerhet Krafts kyrkan, till hvilken han skänkte Ågerups gård i Fjelie socken, Harie qvarn och 38 bondhemman. Sjelfva denna arc-boutant är uppförd på föranstaltande af Birger, och då desse bilder, sålunda förklarade, röja en ordentlig och fattig plan; är tydligt att Birger sjelf gjort utkastet därtill, då däremot bilderna med inskrifter på brunnen i Krafts kyrka äro framkläckte uti Byggmästaren van Dures, såsom det tyckes underliga och inbillska hufvud, som ville öfverträffa sig sjelf, och uthugga gåtor för samtid och efterverld, lika en oricktig och illa författad charad, den ingen kan upplösa. Fig. 133 visar en hvalföppning genom hvilken man uppföre några trappor går in på Krafts kyrkogård. Den dörr man ser på vänstra handen vid ingången utan på muren lär anvisa ett slags väggskåp, däruti man bevarat ett vigvattenskärl eller något annat heligt redskap att nyttja vid ceremonier utom kyrkan. Inuti Krafts kyrkogård var fordom i sydöstra hörnet en predikstol af sten, hvilken nyttjades till aflats krämeri. Romerska Legaten Antonius Mast samlade aflatspenningar i Danmark redan vid år 1489, men denne Predikstol eller andeliga Krambod, som Birger låtit uppbygga, begagnades i synnerhet af Legaten, Protonotarien, Prosten och Aflatskrämaren Arcemboldus, som en god del af året 1519 sålde syndernas förlåtelse i Lund. Biskopp Celsius lät nedrifva denna predikstol jämte den därvid varande mur, som inneslöt denna kyrkans yttersta del i öster, vid den stora reparation, som skedde i början af 1780-talet, då stora chorets yttre sida, vid den så kallade gamla Väcktaregången, fick sin sköna Peristil, hvaraf man ser någon del Fig. 132. Teckningen är mig benäget meddelad och tillhör vår nu varande Prokanslers, Biskopp Faxes samlingar. Domkyrkan inuti gifver begrepp om en åldrig högtidlighet och om talande fornlämningar, men den har intet anspråk på skönhet, och visar icke en så stor rymd, som man väntat; ty de många pelare och de 3 chor bårtskymma storheten, men tillfredsställa Fornälskaren. Den är likväl inom murarne med chor och allt öfver 135 alnar lång, 50 alnar bred, och öfver 48 alnar hög, således i längden något mindre än Domkyrkorna i Upsala, Linköping, Wästerås och Strängnäs, men större än alla de öfrige Domkyrkor i Riket, äfven större än Stockholms Storkyrka, hvilken dock är af alla den bredaste,

näst Domkyrkan i Upsala, som är den största och vackraste i Riket, och i anseende till nyare minnen den märkvärdigaste. Uti Lunds Domkyrka, utom de 3:ne bakom altaret och öfver Krafts kyrkan varande chorsalar, visa sig tydligen likasom i alla Katolska kyrkor, 3:ne hufvudafdelningar. 1:o *Sanctuarium*, det alldra helgaste, eller högchoret, dit endast Konungar och de andelige fingo inträde. Här var högaltaret, stundom därjämte flere små altaren eller offerbord, och utom annat, såg man här de Kongeliga stolar, Ärbiskoppens högsäte, Prelaternas upphöjde platser, samt munkstolarne. Här var äfven *Ciborium* eller ett prydligt väggskåp uti hvilket man förvarade Monstransen, eller *pyxis sacra*, inlaggd uti dess *capsula* eller foder, och öfvertäckt med *corporale* eller den lysande helgedomsduken, jämför p. 67, 68. Äfven gaf man namn af *monstrantiæ* åt små reliqvieskrin, hvilka, likasom osculatorier, presenterades åt de rätt-trogna att kyssa. Uti de kyrkor, där något helgon fått sitt hvilorum, kallade man dess graf äfven Ciborium, den var uti altarets fot och uppehölls af 4 pelare, däraf kallades sedan skrank omkring helgonsbilder Ciborier. Concilium Helsingburgense af år 1345 omtalar, att Lunds kyrka fått hela lekamen ännu i godt behåll af ett helgon Marinus, äfvensom af de heliga jungfrur Euphrosyna och Florentia. Under, ehuru något lägre under, altaret finnes ock verkligen en mörk inmurad graf på vänstra handen, då man går ned den vanliga södra trappan till Krafts kyrka, hvaruti man ser balsamerade lik, ehuru nu förfallne, men för vid 40 år sedan såg jag där ett af dem ännu till en stor del bibehållet, en då varande gammal klåckare hade fått såsom en tradition, att det varit en Fru Brade, det kan äfven vara möjligt, att i sednare tider något förnämt lik blifvit ditsatt, men jag förmodar, att detta ställe från början varit de nämde helgons Ciborium. Då högaltaret tillika med kyrkan invigdes åt Maria och S:t Laurentius, inlades däruti stycken af Christi kors, af Marias hår och kläder, af Johannis Döparens hufvudskål, af Petri skägg, af Pauli blod, reliqvier af alla de öfrige Apostlar, af Laurentius och af de kol, på hvilka han stektes, af S:t Agnetas tumme, af flera heliga flickors lår, reliqvier af de 11,000 jungfrur och af en stor mängd Påfvar, Biskoppar och helgon, hvilka uppräknas uti Necrologium Lundense, jämför hvad här förut är nämt p. 70. På högra sidan från högaltaret var då Vincentii och Albani altare, hvilket Ärkebiskoppen lät Biskopp Gislo från Linköping inviga, hvaruti äfven flere reliqvier inlades. Först följande året invigdes på samma sätt S:t Stephani och Mauritii altare, som var på vänstra sidan om högaltaret. Altartaflan hitskänktes 1398 af en Fru Ida till Gladsax, det nu därpå varande arbete af alabaster med vapen m. m. lär vara ditsatt år 1577, hvilket år man äfven finner utsatt. Utom altaret ser man nu i detta gamla sanctuarium Biskoppens och Domprostens stolar, några epitafier och likstenar, m. m. 2:o *Gremium*, eller Skötet, sjelfva kyrkans kropp, bål eller stamm, där alla de åhörare suto, som voro upptagne i Församlingens Sköte. De 18 pelare, som i 2:ne rader uppehålla

hvalfvet, bilda 3:ne gångar, och vid den medlersta af dem är Predikstolen, det vackraste man i kyrkan kan uppvisa, med skönt arbete af marmor och alabaster, byggmästaren har utsatt sitt namn, *Johannes Ganssog Francofurtensis ad Oderam*, med årtalet 1592; ty först efter reformationen blefvo predikningar och predikstolar en hufvudsak i våra kyrkor. De nu varande Kongeliga stolar visa sig öfverst näst intill Sanctuarium, så lysande man kunnat åstadkomma. Midt före predikstolen äro Professorernes bänkar med rödt kläde prydligen öfverdragne, men nederst i Gremium på norra pelaren, närmast Ferula eller platsen vid stora portarne, ser man ett af van Dures snilleprof, hvilka alla, såsom sinnebilder, hafva det stora fel, att man, oacktadt de tillaggde inskrifter, ändå ej rätt vet hvad de betyda. Att Sommelius ej en gång kunnat urskilja, hvad slags djur det är man här ser, finner man af hans Disp. p. 45. Palmsköld uppgifver däremot i sin Manuskript-Samling i Upsala, att man här ser en flådd åsna, undertryckt och döende under en börda, och därvid åsnans hud, på hvilken en man ligger på knä, och rengör den med en skrapa. Då i våra dagar pelaren samt med figurerne blifvit hvitlimmade, har allt blifvit än mera otydligt, emedlertid kan man ännu läsa: ᚴᚽᛏ-ᛯᚼᚴᛒ- *Thet maa vell en asen väre som tager mer paa än han kan bäre.* *ITZA*: det är, hjelpe Gud! den må väl vara en åsna, som påtager sig mera än han kan bära, 1527. Vidare läser man därunder äfven med munkstyl: *O Herre Gud hvad ende skal thet faa thet vy ej vele vor skröbelighed forstaa.* Detta tyckes hafva afseende på någon förutvarande byggmästare, som åtagit sig den stora reparationen, men med skamm gått därifrån. Nära denna pelare, vid slutet af medlersta gången, ser man på gålfvet likstenen öfver den siste Påfviske Ärkebiskopp Torbernus Bilde. Vid södra sidan närmast Ferula äro uppreste qvarlefvor af det kånstiga ur, som visade stridande Riddare till häst, 3 Konungar, som gingo omkring Maria och buga sig för henne, företrädde af blåsande trumpetare, och åtföljde af sina betjänter, därjämte solens och månans rörelser och ståndpunkter för dagen, veckan och månaden m. m. och allt detta i full rörelse hvarje gång klåckan slog. Ärkebiskoppen Jacobus Ulfonis i Upsala lät vid slutet af 1400-talet munken Dasypodius ifrån Wadstena göra ett dylikt ur af 120 markers värde, som ställdes bakom stora altartaflan i Upsala Domkyrka, men dylika kånststycken hafva ej länge bestånd efter kånstnärens död. En Mathematicus Dasypodius, må hända en sednare slägting af den föregående, har på 1570-talet haft öfverinseendet, då ett sådant kånstrikt ur gjordes i Strasburg af 3:ne Urmakare. Dylika hafva varit i Lyon, Prag och flerestädes, alla nu förfallne, men de bäste af dem äro gjorde af kånstnärerne Drotz, fader och son. Astronomen Johan Dywen gjorde ett ganska kånstigt ur, hvilket Konungen i Danmark Christian III år 1550 skänkte Storfursten i Moskwa, men det blef sedan lämnadt till Universitetet i Köpenhamn, emedan Ryssarne skickade uret tillbaka, i den öf-

öfvertygelse, att djäfvulen däruti hade sitt tillhåll. Om någon af desse mästare haft att göra med det gamla ur i Lund, vet jag ej. Nära därvid på södra gången går man upp på stora Studentläcktaren, på hvilken 150 personer kunna rymmas. Äfven finnes en mindre studentläcktare, och vid södra gången är den fordom så kallade Penal-läktaren, där Penalerna suto, eller de ynglingar, hvilka ej ännu tillfyllest afskuddat skolståftet, och hvilka såsom betjänande bröder, ännu ej fullkomligen undergått receptionen, för att såsom Herrar Studerande, blifva delacktige af den ofta oordentliga och skadliga Akademiska frihet. Vid uppgången till stora Studentläcktaren var ingången till det förstörda S:t Görans kapell. Här voro i synnerhet 2:ne upphöjde Ärkebiskoppsgrafvar märkelige och de ansenligaste i Domkyrkans öfverjordiska del. Desse har jag här velat visa. På likstenen Pl. 30 ser man de 4 Evangelisternas insignier, jämför p. 114, 115, och däremellan denna inskrift: *Hic jacet sepultus reverendissimus in Christo pater ac Dominus Tuo, Dei gratia Archiepiscopus Lundensis, artium Magister ac in sacra Theologia Doctor, qui obiit anno Domini MCDLXXII;* det är: här ligger begrafven den Högvördigste Fadren i Christo, Tuwe med Guds Nåde Ärkebiskopp i Lund, Magister i den verldsliga och Doctor i den andeliga visheten, som dog år 1472. De sista siffror II synas gå tillhopa på stenen, så att de likna V, men det är 2:ne I. Tuwe var en Jutländare, en lärd, myndig och duglig man. De Svenske Biskoppar togo illa, att han på Herredagen i Kalmar 1444 lät bära Ärkebiskopps-korset för sig, han slogs med Svenske Konungen Carl Knutsson år 1452 och utstod en svår belägring i Lund, då staden brändes, men Tuwe försvarade tappert sitt Residens och Domkyrkan. Då Carl underhandlade med honom under vänliga löften och stränga hotelser, bibehöll han sig oförändrad och svarade, att han ej kunde blifva uslare än han varit, då han, såsom en fattig skolgåsse, gått att tigga bröd, och ändå stundom af en eröfrad bit, dåppad i köttsoppan, ej fått behålla annat än stryk och smutsiga fingrar, men att han å andra sidan alldrig kunde upphöjas högre; ty han var Ärkebiskopp i Danmark, Påfvens Legat samt Sveriges Rikes Furste och Primas. Därefter lät han år 1459 ytterligare och starkt befästa sitt Slått Lundegård och omgaf det dessutom med en hög och tjock tegelmur. Figurerne 109, 110 och 112 visa Ärkebiskoppar med deras skrud och insignier, dock med märkbar olikhet. För att med någon trovärdighet kunna bestämma de på desse monumenter förekommande kostumer, är nödigt att nämna något i allmänhet om Ärkebiskoppliga skruden och beklädnaden, som ansågs bestå af 6 stycken, utom de egentlige insignier. 1:o *Amictus*, eller Humerale, hvars betydelse var kyskhet, det var en bröstduk, som gick omkring halsen öfver axlarne och bröstet, där den knäptes med 2:ne prydliga och kupiga hakar eller spännen. 2:o *Alba* var hvit af linne, hvarföre dess ande-mening var oskulld och ett obefläckadt samvete. Denna var lik våra Mäss-skjortor. En dylik öfver-

lämnades äfven åt hvar och en nydöpt, som då tilltalades på följande sätt: *Accipe vestem candidam, quam immaculatam perferas ante tribunal Domini nostri Jesu Christi*, eller: Tag denna klädnad, den du obefläckad skall framföra till vår Herres Jesu Christi domstol. Jämför hvad nämdt är p. 64, 65. Alba Stricta var trång och satt åt kroppen. 3:o *Cingulum* eller gördeln var att ombinda Alba med. 4:o *Stola* var dels Pendens, hängande, dels Cancellata eller försedd med galler, som förmodligen här vill säga uppdragen i åtskilliga veck och broderad med griljerade prydnader. 5:o *Manipulus*, eller Sudarium, var ett kläde, som bars till prydnad på vänstra armen. 6:o *Casula*, kallas äfven Planeta, var en mantel, som var utanpå allt det öfriga, och betäckte armar, händer och hela kroppen, hvarföre dess andemening var kärleken, som öfverskyler allt. Då något skulle förrättas med händerna, uppbars den på högra armen, och på vänstra sidan ihopfålllades den, stundom uppknäpptes den äfven med spännen. I dess ställe har vår Biskoppskåpa kommit. Men de Påfviske Ärkebiskoppars Pallium, som hörde till deras insignier, var ingalunda en Kåpa, såsom man sett af det föregående. Pallium hade dock flere bemärkelser, således betydde det dels en himmel, som hölls under brudmässan öfver brudparet, som ännu i landsorterna kallas päll, dels en munkkåpa. Utom desse 6 hufvudsaklige klädespersedlar, omtalas äfven *Tunica*, som var en tröja eller lifråck, som räckte till knän, och bars under Casula. Man kunde äfven få se en tunica, med bjällror omkring. *Dalmatica*, som först nyttjades i Dalmatien vid Adriatiska hafvet, var utan ärmar, och hade fransar, förmodligen af gulld och silfver, i synnerhet på vänstra sidan. Den hvita Dalmatica Cum Clavis Purpureis hade purpurbräm med lysande knappar därpå. Den nu bruklige mässhake är en Dalmatica. På fötterna nyttjades dels de låga Sandaler, dels Talaria, som gingo upp ett litet stycke öfver foten och stodo ut, såsom Mercurii vingar, dels Socci utan vingar. De andelige hade äfven alltid tillhands ett kläde att tårka sig med, af hvilka Orarium var fästad i kläderna, men Sudariolum hölls i handen eller låg på altaret. Om man nu börjar att betrakta Tuwes kostum allt ifrån fötterna, på hvilka han har Socci eller Talaria, så ser man sedan, först ett slags broderad lifkjortel, detta är Alba, där åfvanpå Stola, som tyckes vara Cancellata, och därpå Casula, öfver axlarne och nedåt knän ser man antingen Pallium på ett eget ganska enkelt men vackert sätt varierad, eller ock är det Dalmatica cum Clavis Purpureis; ty alldeles sådan var Rommerska Rådsherrarnas Latus Clavus. På hufvudet är Klöfhatten, Mitra eller Biskoppsmössan, hvars Cornua eller horn betyda nya och gamla Testamentet, Lagen af Moses och af Christus. I vänstra handen håller han Pedum, Kryckan eller Kräcklan. Kors finnes här intet, utan i det ställe har högra handen 2 upplyfte finger, såsom då eden aflades, hvilket förmodligen här skall betyda, att han ganska väl hållit sin ed och alltid sett på Påfvens, Kyrkans och Kapitlets bästa. Han har gjort liljan till sitt sköldemärke, såsom man ser af vapnet ned vid Lucas:

och om man går här ifrån Lucas rätt fram till Marcus, så rätt upp och 2 gångor omkring, så får man se, att denna ordning af Evangelisterne passar med den Latinska värs, Tom. 1, p. 43, allt igenom. Pl. 31 visar Ärkebiskopp Johannes Brochstorps grafsten. Han var af en förnäm slägt och visa de 2:ne sköldar med hjelmar förmodligen hans fäderne och möderne vapen, och på detta sätt luta alla gamla ridderliga sköldemärken åt sidan, hvilket föreställer, huru vid Tornerspelen de till tornering berättigade riddares vapensköldar voro uppställde till allmänt åskådande, lutande emot barrieren omkring banan. Denne andelige Riddersman for 1478 med en flåtta till Rostock och hämtade Sachsiska Prinsessan Christina till Kronprinsen, sedan Konung Hans, som han äfven krönte 1483. Han fullbordade befästandet af Lundegård, och han bidrog hufvudsakligen till anläggandet af Universitetet i Köpenhamn 1478. Man läser på hans liksten: *Hic jacet Reverendissimus in Christo pater et dominus, Dominus Johannes Brestorp, Dei gratia quondam Archiepiscopus Lundensis, Svecie Primas et Apostolice sedis Legatus, nec non Decretorum Baccalaureus, cujus anima reqviescat in pace, qui obiit anno Domini* MC9A. Det är: här hvilar den högvördigste Herren och Fadren i Christo, Herr Johan Brochstorp med Guds nåde för detta Lunds Ärkebiskopp, Sveriges Furste och Apostoliska Sätets Legat, så ock Doctor i de Påfviske Kyrkostadgar, hans själ hvile i frid, han dog (af pästen) år 1497. Vid granskandet af hans skrud vilja vi börja med fötterna, på hvilka man tydligen ser Sandalerne, därnäst visar sig en i samma smak broderad Alba, som den föregående, sedan en Dalmatica med gulldfransar, och därpå den andeliga Talâren eller Casula, hvilken har så många veck, att man ej kan urskilja dem från de till Pallium hörande band, om meningen varit att visa dem. Håret är långt nedkammadt, och från Klöfhatten nedhänger till höger en prydnad, hvilken man skulle kunna kalla Banderole Pendante. Korset är på väntra armen, händerne hållas alldeles i den ställning, som höfves en Kapitlets Stormästare, och hans krycka, som befinner sig vid högra sidan, är väl ej så utsväfvande, som Tuwes, dock ganska vacker. Tuwe står helt vaken och aflägger ed, men Brochstorp såfver i frid. De vid 205 personer, öfver hvilka läsbare likstenar och epitafier finnas i Lunds Domkyrka, äro i alfabetisk ordning uppgifne uti mine Skånske Saml. p. 61 etc. och hos Sommelius De Templo Cath. Lund. ser man inskrifterna fullsändigt läsne. 3:o *Ferula*, Färlan, eller nedersta delen af kyrkan vid stora ingången i väster emellan båda tornen, här hade Catechumeni sin plats, eller oinvigde och ochristne, således hedningar och judar, som undervistes för att blifva Christne. Ordet betyder de tillbakahållne, emedan de afhöllos från kyrkans sköte och från nattvardens begående. De undervistes i vapenhuset, eller något annat kyrkans förhus, under Gudstjänst fingo de inträde i Ferula, för att höra predikan, då de kallades de åhörande, Audientes, efter en viss tid fingo de bivista böner, psalmers sjungande och den första mässan, då kallades de Knäböjande, Ge-

nuflectentes, men vid Nattvardens begående måste de dock göra afträde sedan Evangelium var läsit och consecrationen skulle ske, då Diaconus med hög röst ropade: *recedite Catechumeni, jam Missa est.* Men slutligen togos de såsom Competentes från dörren och Ferula upp uti kyrkans Sköte, då de fingo bivista Consecrationen och begå Nattvarden. Ferula var äfven platsen för plicktpallen. I Lunds Domkyrka befinnes Dopfunten inom ett skrank i Ferula, emedan äfven barn ansågos för hedningar före döpelsen. Här får man se det Pl. II, Fig. 40 visade och p. 76 beskrifna dopfat. På norra sidan ser man på en liten balcon det nuvarande kyrkans ur, på hvilket i sinnebilder tiden slår qvarten och döden fulla timmen. I väster öfver portarne var fordom orgelverket, och hade kyrkan ett sådant, om ej längre tillbaka, åtminstone redan år 1331, då det nämnes i Liber Daticus. Man anför, att det sedan blifvit flyttadt strax bakom altaret, där orgorna nu befinnas och på hvars läcktare, som ej är äldre än sedan Konung Christian IV:s tid, man ser Apostlarne med upprepande af Symbolum Apostolicum. Men jag tror, att ingen egentlig flyttning varit af nöden, utan att kyrkan haft 2:ne Orgverk, ett nederst i Ferula för kyrkans Gremium och ett i fonden af Sacrarium, för choret framför och choren bakom, hvilka orgor lär i synnerhet blifvit begagnade då man uppförde Antiphona, eller psalmer och hymner, då 2:ne särskildte cœurer skiftevis söngo och svarade hvarannan, som i de stora Katolska kyrkor är af en förtjusande verkan. Choralboken för en sådan andelig Dubbel-consert kallades Antiphonarium. Bakom altaret under orgelläcktaren gå vi nu flere trappsteg upp till det medlersta *Stora Choret* öfver Krafts-kyrkan, som är ett särskildt Tempel, öfver 55 alnar långt och 20 alnar bredt, då sjelfva uppgången föreställer Ferula, och ser man där vid sidorna på panelningen i bas-relief Laurentius, som man håller på att steka på ett hallster, Susanna efter badet, en aflatskrämare m. m. Uti Gremium ser man öfverst på de panelade väggarne allt omkring i trä utskurne Bibliske historier, då vid ingången till södra Choret börjas med första dagens skapelse, och på samma sätt allt igenom. Därunder äro munkstolar, hvars säten kunna uppvändas, då man på undre sidan ser likaledes i trä utskurne fablerne af Æsopus, hvilka Bibliska uppgifter öfver, och hedniska fabler under, man tror hafva afseende på Christendommens seger öfver afgudadyrkan. Ett och annat djur i helt bildhuggeri kan man lika litet veta rätta meningen af, som af de 2:ne små drakar på hvar sin pelare, som man ser högt uppe på Frontonen utanpå norra Choret. Midt på gålfvet står S:t Laurentius på sin colonne, bild och allt af gul metall 5 alnar högt, se Fig. 111. Bilden, som är öfver en alen hög, håller sin attribut, halstret, i handen. Under ser man en support med lejon, på hvilka stoden hvilar. Matyrologia af Beronius, Ambrosius de Offic. Augustinus in Joh. med flera intyga, att Laurentius var Spanjor och blef Archidiaconus i Rom, där han fick alla kyrkans skatter och kåstbarheter om hand.

Kej-

Kejsar Valerianus förföljde på den tid de Christne, och då Biskoppen eller Påfven Sixtus II utfördes att såsom Martyr uppgifva sin anda, gret Laurentius för det han ej fick följa sin vän och förman i döden. Sixtus spådde då, hvad det var lätt att förutse, att den nitiske och orädde Laurentius skulle snart komma efter och få långt svårare lidelser. Emedlertid samtalade desse vänner om, huru det nu ej var rådligt att gömma på kyrkans skatter, och huru de redan voro utdelte bland de fattige. De Romerske vackthafvande hörde något häraf, och det anmältes för Kejsaren, som befallte, att desse skatter skulle framlämnas. Laurentius framförde då en mängd fattiga, och sade till Kejsaren: desse äro kyrkans skatter. Despoten blef däröfver högst förbittrad, och lät hudflänga honom, och voro gisslen försedda med blykulor och järntaggar, hvarefter han lades på sträckbänk. Men då man såg, att han uthärdade allt detta tåligt, ståndacktigt och äfven med glädje, lade man honom slutligen att stekas på ett stort halster. Då han legat en stund, sade han, att han var nog stekt på den ena och att man skulle lägga honom på andra sidan, och då det var skett, sade han till befälhafvaren, som föll i största förundran öfver hans tålighet: nu kan du försöka, antingen den stekta eller den ännu rå sidan smakar dig bäst. Strax efter dog han den 10 Augusti år 261. Detta visar å ena sidan hvad det högsta af tro och hopp kan åstadkomma, och å andra sidan hvad den starka Spanska fysiken högst kan uthärda. På gålfvet vid kyrkans Patron ser man ett rundt hål och däröfver ett galler af järn, detta kan hafva något afseende på det nämda halster. Om vintermårnar och aftnar har man äfven kunnat placera flera ljus däromkring, för att försköna illuminationen i Krafts kyrka, då äfven oset af lamporna m. m. kunnat uppstiga i choret däröfver, hvarifrån det med större lätthet kunde afledas. Men om man, såsom troligt är, stundom i undra kyrkan därvid anbragt ett rökelsekar, så har ett vida behagligare rökoffer uppstigit för den helige Lars. Denna griljerade öppning har således i flera afseenden kunnat vara nyttig. Men af en stor och vigtig nytta för kyrkan var Laurentius; ty då man i hans namn begärde byggnadshjelp i hela Christenheten, inflöto betydliga summor i synnerhet från Ängland, Frankrike och Tyskland. Ännu litet högre träder man upp till detta chorets eller mindre kyrkans Sacrarium, härvid ser man stående på liggande lejon en sjugrenig ljusstake af gul metall, 5 alnar och 15 tum hög, se Fig. 113. Under dessa de 7 församlingars emblemer, enligt Joh. Uppenb. 1: 20, ser man på supporter, fästade på 4 armar, Evangelisternas symboler; ty genom församlingarne kunde intet ljus spridas, utom förkunnandet af Evangelium. Midt på gålfvet i choret ser man en särskildt stenläggning, på hvilken framför andra Jus Asyli skulle gälla, det är här skulle vara tillflycktsplatsen för förbrytare, där de på ett heligt rum ej fingo gripas, som var ett af de till tiden och till de förstörande villolärор hörande orättfärdighetens hjelpmedel. Men om detta här var meningen, så har det

endast varit ett litet andeligt fjäsk; ty på det General-Concilium, som hölls i Ephesus i mindre Asien år 431 emot Nestorius, beslöts bland annat, att i kyrkorna skulle både Sanctuarium, Gremium och Ferula hafva Jus Asyli, ja det sträckte sig äfven utom kyrkan vid de båda yttre sidor af kyrkans murar. Högaltaret är här af sten med en altartafla af trä på gamla sättet med lämmar, som kunna öppnas och tillslutas. Den del däraf, som uppvisades fastetiden visar merendels alltid på dylika altaren Christi lidande, den som uppslogs vid andre högtidligheter, såsom här Fig. 114, visar bildhuggeri af helgon i mer eller mindre förfallne ciborier, klåster-frontispicer, klåster-celluler, mässepräster, m. m. dylikt. Hvad ännu oskadadt är af nedersta raden tyckes vara de 12 Apostlar och ett fruntimmer, förmodligen Maria Magdalena. N:o 1 är Bartholomæus, N:o 2 Johannes, N:o 3 Petrus och förmodligen bredvid honom hans broder Andreas, N:o 4 är Jacobus Major, den därvid med bok lär vara Jacobus Minor, och den därvid äfven med bok Judas Taddæus, däremot torde den som står ensam till höger om dem vara Matteus. N:o 5 lär visa en nunnas reception i någon andelig orden och det man däröfver ser tyckes vara inre delarne af klåstret med nunnornas celluler. N:o 6 har ställning af att vara en föresångare för de öfrige mässepräster. N:o 7 tyckes mig föreställa Abbén Benedictus Nurcinus, då han omkring år 530 inviger sin syster Scholastica till föreståndarska öfver nunnorna i det märkliga Benedictiner-klåstret, som han inrättade på Monte Cassino uti Neapel. Vid Prelaten ser man här en höjd samt därpå ett hjerta, och på en del Runstafvar ser man äfven ett hjerta vid Scholasticas dag d. 10 Febr. Öfver Johannes, som vi förut sett med sin kalk N:o 2, får man nu se, såsom mig tyckes, samme Apostel i egenskap af Lille Hans, eller Johannes ad Portam Latinam, se p. 38; ty här visa sig både ett hus af staden Rom närmast porten, (som är något olika alla de här föreställde klåsterbyggnader), och äfven Porta Latina, (som liknar en klåckstapel), från hvilken han, frälst från lidandet, ingår i staden. Han håller något i handen, förmodligen en upprullad pergaments-volum, på hvilken Christenhetens Senior och Kärlekens Evangelist skulle beskrifva för verlden hemligheten af tro och kärlek, stark och himmelsk, som Guds Ande. N:o 8 är flertydig, men har han tydligen haft en knif i handen, så är det Bartholomæus, har han åter tydligen uppräckt 2:ne finger, så är det Thomas, som för de öfrige omtalar sin tvifvelacktighet. På denna rad är ännu en bild, som ej blifvit utförd. Originalet till teckningen finnes uti Hans Exc. m. m. Herr Grefve v. Engeströms bibliotek. Diaconia betyder ett rum vid sidorna uti de Katolska Sanctuaria, sådana äro här 3:ne, af hvilka det ena fordom blifvit begagnadt till Akademiens Ränteri, de 2:ne öfrige hafva blifvit nyttjade såsom sakerstior, och det ena därjämte till Consistorii Ecclesiastici sessions-rum, förrän en särskildt byggnad därtill inrättades, och i denna sakerstia förvaras, så väl de kyrkans silfverkärl, hvilka kunnat erhållas, sedan dess stora och alldeles Påfviska rikedom af detta slag blifvit vid inträffande

omständigheter transporterad till Köpenhamn, som de få medeltidens helgedommar, som ännu äro qvar. Några små ben och helgons-reliqvier förvaras ännu i ett skrin, äfven visas Jungfru Marias stora, men för öfrigt högst oansenliga lintyg, som man trott vara af en särdeles nytta för hafvande qvinnor. Man har trott, att det egentligen borde kallas Margaretas särk, emedan man förmodat, att det tillhört en viss helig Margareta, som af sin hedniska man Herlog blifvit dödad på Seland, se Mon. Scan. p. 100 och Sommelii Disp. p. 60. Men det är ett onödigt nit för Nordiska Fruar att vilja beröfva den Heliga Jungfrun sina lintyg; ty detta är ej det enda plagg hon ännu på jorden skall äga i behåll. Utaf Denkwürdigkeiten der Lebensgeschichte des Kaysel. Russ. Etats Raths Weickard p. 404 ser man, att en dylik hel och hållen Marie särk finnes i Aken i Marie kyrka bland Tysklands Riks-elenodier. Men den Heliga Jungfruns Tunique förvaras och dyrkas uti Jägerndorff i Österrikiska Schlesien. Den gamla värs om det heliga lintyget i Lund lyder så: *J barsel säng hjelper han og af nöd, — Som qvindfolck pläghä at lidhä, — Han lener theres we, frelser dem af död, — Binthä the hannum om theres sidhä.* Konung Christian I i Danmark lånte den därföre till sin Gemåls nedkomst af prelaterne i Lund år 1468. Det bref han tillskref dem kan läsas uti Lagerbrings Mon. Scan. p. 100, i Sommelii Disp. p. 61, och i mina Skånske Saml. p. 96. Men vår heliga särk har, såsom andra förlegade droguer, nu mera ingen kraft. Äfven förvaras här en gammal prydnad med gulld och silfver broderad, som lär varit ett Cingulum, eller en Manipulus, härpå ser man helgonen Laurentius, Vincentius m. fl. jämte årtalet 1509. I de gamle tider nyttjades desse och dylika Diaconiæ till bönehus, där sammanskått gjordes, förvarades och utdeltes bland de fattige, och där änkor och faderlösa fingo sin bärgning. Förrän stora Akademi-byggnaden på Lundegård blef fullbordad, höllos i detta chor de Theologiske Lektioner, nu utdelas här från en vid gamla altaret upphöjd Parnass, i oafbruten ordning hvart 3:dje år, Lagerkransen åt vid 60 Filosofie Doctorer eller Magistrar, då Promotor, som först kröner sig sjelf, har det dubbla nöje, att erinra sig de förflutne liflige dagar, och att se hoppet om ett lyckligt tillkommande i full grönska bekransa unga vänner, af hvilka flere snart hinna honom på vädjobanan 12). Universitetets Rector Magnificus ombytes äfven i detta chor, hvilket inträffar blott en gång hvarje år, fordom Caroli-dagen, nu vid midsommarstiden 13). Det är för att gifva vigt och glans åt dessa Akademiens fester,

---

12) Genom erhållen Kongelig tillåtelse, kan likväl antalet öfverstigas, således promoverades 1808 till och med 70, men 1811 gaf jag lagren åt jämt 60, och 1817 var däremot de promoverades antal blott 29, då äfven förnyade kransar utdeltes åt 15 Parnassens Seniorer, som redan 50 år och däröfver med heder burit Lagren.

13) Likväl kan händelsen göra, att Rectoratet förlänges, såsom då efterträdaren är Riksdagsman i Prästeståndet, och då naturligtvis ej lämnar Rikets Lagstiftande mackt, för att draga Lagskiparens Kåpa vid ett Lärosäte. Således måste jag bestrida Rectors

som en förgylldt Konunga-stol, prydd med 2:ne lejonbilder och omgifven med ett skrank, befinnes i Sacrarium vid högra sidan af altaret. Detta Sacrarium framskjuter i öster framför de öfrige choren och utgör hufvudet af kyrkans Korsform. Där det slutar äro i norr och söder ingången till båda de öfrige choren, hvilka utgöra Korsformens armar. Vi inträda således i södra choret, där utför trappor en dörr i väster leder ned i kyrkans södra gång, en i öster ned till Krafts kyrkogård, dessutom leder en liten dörr på västra väggen uppå hvalfvet. På södra väggen ser man S:t Margaretas altare, byggdt af Ärkeb. Andr. And. I väster vid trappan är ett med skrank omgifvet rum, hvilket såsom jag förmodar, varit skriftbänk. I norr är ett instängt rum, som troligen varit till den hemliga bickten, då en i sänder från skriftbänken gått i enrum med prästen för att göra honom ett ängsligt förtroende af alla de brått och dårskaper, man kunnat eller velat erinra sig, så kärt det varit att få veta, om och i hvad grad de voro fördömlige, och att få dem förlåtne. Prästen har sedan förmodligen för altaret afsagt absolutionen. Det instängda rum lär då haft en murstensvägg, hvilken efter Reformationen förmodligen blifvit nedrifven, men år 1616 slogs där upp en trävägg, då detta rum gafs åt Galte Gillet, att där förvara sitt bibliotek. Sodalitium Lundense Majus, Calente (calendæ), eller Galte Gillet var ett af denna tidens Brödralag, hvars Ordförande, eller Præpositus, skulle vara präst, äfvensom 2:ne Procuratores. Gillet ägde flera gårdar i staden samt hemmansräntor på landet, och Jus Patronatus till flera Vicariater. Det samlades första dagen i hvar månad, då åto de 3 rätter mat, drucko helgonens skålar, och Præpositus förkunnade, när under den ingångna månad helgedagar, ny och nedan skulle infalla med hvad mera han kunde om solens och månans rörelse bestämma. Det kallades äfven Marias Gille, och de höllo sin mässa vid Marias altare i S:t Görans kapell. Efter Reformationen utgjorde det i synnerhet en fattig-försörjnings-anstalt, och i den egenskap är det ännu till. Norra Choret har äfven så många utgångar, som det södra, och vid norra väggen är Johannes Döparens altare, men det har blifvit kringbyggdt till något förvaringsrum, så att det nu liknar ett stort skåp. Man tror att utanföre kyrkan midt före detta altare varit S:t Martas kapell. Vid östra väggen finnes ett lika sådant bickt-kabinett, som i södra choret. På norra väggen ser man en dörr nära utgången till Krafts kyrkogård. En tradition, den man hållit för orimlig, säger, att därifrån varit en gång till Biskoppsgården, men just denna är den enda troliga uppgift; ty flera Biskoppssäten finnas, där dylika gångar varit eller äro ifrån Prelatens rum in uti Domkyrkan, och man kan ej invända, att det andeliga Residenset här varit för långt borta; ty det är tydligt, att Lundegård,

Ämbetet ifrån den 28 Jan. 1809 till den 21 Maj 1810, hvarefter den författning vidtogs, att ombytet, som är förenadt med en Akademisk högtidlighet, hädanefter borde inträffa vid en blid årstid, och utsattes dagen till den 23, eller om det var helgedag, till den 22 Juni.

gård, såsom ett efter tidens sätt befäst slått, var å alla sidor i fyrkant kringbyggdt, och då har ganska beqvämt, och till och med omärkbart, en murad och betäckt gång kunnat leda ifrån slåttets sydöstra hörn, igenom fästningsmuren och emellan kyrkans yttre kapell och pelare, in uti norra choret.

Crypta, Krypt- eller *Krafts Kyrkan*, af Grekiska ordet κρύπτω, jag fördöljer, är verkligen fördåld i jorden. Gamla handlingar nämna både dess särskildt tillhörande församling, dess Kyrkoherde, äfvensom dess Kapellan, och att den förre hade ej allenast ett boställe, utan äfven en annan gård i staden. Äfven skulle, såsom Ärkebiskopp Esgerus förordnade 1310, alla utländingar, som vistades i staden, hvilka till större delen voro Tyskar, höra till Krafts kyrka och församling. Desse utländingar voro i alla fall vane vid underjordiska boningar, emedan de hade ej egna hus i staden, utan bodde uti de den tiden mycket bruklige souterrainer, af hvilka några få mindre ännu finnas. Dessutom var denna Crypta passande till den i de större kyrkor ej ovanliga teatraliska ceremoni vid Christi Begrafnings högtid, äfven som då Christi uppståndelse på ett dramatiskt och högst lysande sätt föreställdes Påskdagen, då den underbara scenen började i den underjordiska och slöts i den öfverjordiska kyrkan. I den sistnämnda, öfverst på södra gången, vid sidan af uppgången till norra choret är nedgången till Kraftskyrkan. En dylik nedgång är på norra sidan, hvilken dock nu ej nyttjas. Sedan man inkommit i denna underjordiska helgedom, visar den sig såsom man ser Fig. 124. I fonden ser man en griljerad öppning åt Krafts kyrkogård och vid dess jordyta, därvid är högaltaret, framför hvilket man ser Ärkebiskopp Birgers Sarcophage, och på sidorna 18 mindre pelare, eller Colonnes Tronquées, hvaraf några hafva rätt besynnerliga förändringar, såsom Fig. 119, däremot visar Fig. 121, äfven 108, som därjämte framställer capitelernas vanliga form, prydnader, hvilka hafva mera gemenskap med ordentliga cernelurer, men Fig. 128 är ornerad à la grècque. I hvalfvet, Fig. 124, ser man den runda öppning, som går till S:t Lars, hvilken må hända äfven hufvudsakligen varit brukbar vid den nämde uppståndelsefest. Denna kyrka är i form af ett Antonii kors, en gammal halfkorsgraf, eller ett T, sålunda att Sacrarium eller choret föreställer stammen, men Gremium utgör armarne. Vi uppträda således i choret, för att bese dess märkvärdigheter, och först Johannes Döparens samt alla Patriarkers och Profeters altare, som man ännu ser stommen af, uti hvilket vid invigningen 1123, bland andre reliqvier, lades stenstuffer från Frälsarens födelseställe, stycken af krubban, af Lazarus graf, af Nattvardsbordet, af Hufvudskalleplatsen, af korset, och af den klippa, (men det var ingen klippa, utan det hus, uti hvilket lärjungarne voro församlade), på hvilken Jesus stod, då han sade: *Frid vare eder*! Här är äfven Ärkebiskopp Birgers Sarcophage, som visar södra sidan i profil Fig. 115, och en face ser man bilden Fig. 112, monumentet är öfver 2 alnar högt och öfver 4 alnar långt, inskriften är förklarad p. 31, N:o 18; således återstår att

grannska kostum och insignier, då början, såsom förut, sker nedifrån. Nederst vid lejonet, som håller hans vapen, ser man Alba, hvarpå Stola visar sig, och därpå är en Tunica. (Den så kallade Stricta Tunica, som äfven kallades Subtile, satt nätt åt kroppen och brukades af Subdiaconi). Det som liknar ett förkläde, och som med nedra ovala ändan går öfver tuniquen, kan vara antingen en broderad Dalmatica, eller en nedhängande framdel af Planeta. På vänstra armen bär han Manipulus eller Sudarium, hvilken är på ett särskildt passande sätt broderad, öfver alltsamman är Casula, hvilken äfven är broderad, såsom man ser Fig. 115, och hvilken Birger, äfvensom de förutnämde, med båda händer uppehåller. Episcopalia eller Biskopps-insignierne äro Mitra Pretiosa, eller den af juveler rika Klöfhatten, och Pedum, eller den båda de föregående olika, och med ädla stenar prydda stafven. Ärkebiskopps insignierna äro Crux Archiepiscopalis eller Korset, och Pallium, som äfven kallas Superhumerale, och som här tydligen synes öfver bröstet och omkring axlarne, sedan är intet däraf här synligt, förr än en nedhängande ända, med blyplåten nederst, som på ett utmärkt sätt visar sig under högra handen. Ärkebiskopparne låto, endast i sine stift, bära för sig ett kors med en *barre*, Patriarkernes kors hade 2:ne, och bars för dem på alla ställen utom i Rom, men Påfvens kors har 3 tvärträd och bäres för honom allestädes. Birgers hufvud hvilar på prydliga hyenden, öfver hvilka man ser bilder, hvars mening man ej kunnat finna. Jag förmodar, att man här ser en portatif ugn, hvilken lär blifvit begagnad i kyrkan till rökelsekaren och vid illuminationer m. m. En skolpilt tyckes blåsa upp första antändningen och hafva en rökpanna i handen, en annan har i beredskap en liten blåsbälg, för att sedan underhålla elden. Detta vill väl ej säga annat än, att rökverk ägnas åt den dödas grift och beröm åt hans åminnelse. På Sarcophagens östra sida, som vänder emot altaret ser man Fig. 125 fullständigt uthugget Birgers vapen, som var en lind, äfven ser man där en lilja, samma vapen ser man vid lejonet Fig. 112, vid norra, äfvensom vid södra sidan Fig. 115, och på fäcktsalspelaren Fig. 131. Birger, som började sin Ämbetsbana med att vara Rector Scholæ i Lund, var till växten liten, men till själen stor och kraftfull. Han sade sig vilja göra S:t Lars duk något bredare, hvarföre han höll ett talrikt och lysande håf, han var 130 man stark när han visade sig ridande i staden, eller färdades omkring på landet, hvilket var nödigt, för att vara i säkerhet för sina ovänner och afvundsmän, men i synnerhet för Skånska Adlen, som aldrig kunde förlåta honom hans förvärfvade nåd hos öfverheten, hans djärfhet att återtaga en och annan ägendom, hvilken man tillkrånglat sig, men som tillhörde Ärkebiskopps-stolen, och framför allt hans ringa härkomst 14).

---

14) I sittande Råd förebrådde Riksrådet H. Krummedig honom, att han nyttjade dess familievapen, en Lind, hvilket så mycket mindre kunde tillåtas, som han ej var af börd. Birger förklarade utan betänkande: huru han med nöje erkände, att han ej

Vid tillfälle lämnade han äfven Konungen hjelptroppar. Sedermera då Konungen ville åter till Kronan indraga Bornholm m. m. förstod han att afvända det på ett sätt, att han ej förlorade Konungens nåd. Han utgaf och lät i Paris trycka Missale Lundense, för att få en likhet i Gudstjänsten öfver hela riket, likaledes har han utgifvit Statuta Provincialia pro generali Reformatione Clericorum, äfven har han bidragit till en ny upplaga i Paris af Saxo Grammaticus. Domkyrkan, men i synnerhet Krafts kyrkan har han låtit betydligen reparera. Utom flere slått, låg då varande Staden Elleholm i Bleking under hans välde, och har han för desse sina undersåtare utfärdat privilegier år 1509. Dessutom hann Birger uträtta ganska mycket; ty han var öfver 90 år, när han dog. Vid södra sidan af hans grafvård ligger en mindre liksten Fig. 120, hvilken Sommelius ej blifvit varse, eller åtminstone ej funnit innehålla någon läsbar inskrift. Härpå ser man Biskopp Hermannus från Schleswig, den samme som assisterade vid kyrkans invigning, han är klädd i Alba, Stola, Dalmatica och Casula, i högra handen håller han en helt okonstlad staf, på bröstet ser man ett Tempelherre-kors, och på hufvudet Mitra Simplex, som i sin enkelhet alldeles liknar en nattmössa; ty Mitra var af 3:ne olika slag, 1:o *pretiosa* rik af gulld, diamanter och flere ädla stenar, 2:o *auriphrygiata* antingen helt och hållet af drap d'or, eller af hvitt sidentyg, bepryddt med pärlor, 3:o *simplex* af damast utan juveler, pärlor eller gulld. Då man jämför Hermanns, Tuwes, Brochstorps och Birgers hufvudprydnader, ser man en jämt stigande rikdom och glans. Inskriften på Hermanns sten, ehuru på flere ställen högst svår både att läsa och få mening af, är likväl märklig för några af de store karakterer, som hafva små bokstäfver uti sig, hvilka skola läsas till de öfrige. Hvad jag här tror mig se är följande: *Presulis Hermanni* — Expleti in Christo sunt *anni*, — *Cui sine fine* divitem — Dominus dabit *reqviem.* — *Orbita celestis* — Ecclesiæ, *et fulgida vestis* — *Assint Hermanno* — *Longevo temporis anno.* Meningen lär då vara: Biskopp Hermanns lefnadslopp är genom Guds

---

var adel, och ansåg för en ära att endast hafva Guds underbara beskydd och Öfverhetens nåd att tacka för sin närvarande höghet: att hvad hans Lind vidkom, så vore den allegorisk, och att likasom Konung Agathocles i Cicilien på bordet, jämte sin gulld- och silfverservis, alltid hade några stenkärl, för att få tillfälle att omtala, huru hans fader varit Krukmakare, och huru man genom duglighet och flit kan arbeta sig upp; så hade Birger i vapnet en lind, för att erinra om sin fader, som var Klåckare i Lindberg: vidare att prydnaden, eller himlen däröfver, hade afseende på Himlehärad i Halland, därifrån han var kommen, och därjämte på det Himmelska Fäderneslandet, dit han ämnade sig: att de i gålfvet inlaggde huggne stenarne förebildade de dödande synder, som skulle trädas under fötterna: att vapnet dessutom gaf anvisning på en Treenig Gud, m. m. Slutligen tillade han, att om Herrarne Krummedigs lind ej hade något sådant att betyda, så var fråga om en helt olika sak. Både Konungen och Rådet funno förklaringen förträfflig, och det blef sedan aldrig mera fråga om Birgers rättighet till detta vapen: också tyckes han velat visa det öfver allt. Jämför Hvitfelds Bisp. Chr.

nåd fullbordadt, åt honom skall Herren evigt gifva hvila tillfyllest, den Himmelska Församlingens insegel, (Upp. Bok. 7: 3), och den lysande klädnaden (C. 3: v. 5) blifve i all evighet för Hermann saliga och skyddande vårdtecken. Vid samma södra sida i muren är en Diaconia den är helt mörk, och kallas Dalby-gången. Den gamla Klåckar-sagan vill, att här börjats ett underjordiskt hvalf, hvarigenom munkarna i Lund kunde passera till nunnorna i Dalby, och saken var väl ej omöjlig på en tid då mörksens vägar bearbetades efter system, men den var ganska onödig; ty verlden har alltid varit sig lik, och för den broder, som förstod sättet, voro systrarna äfven åfvan jord, ej alldeles otillgängliga. Men Dalbygången var ej allenast onödig, utan är sagan i en allfvarsam bemärkelse äfven uppenbart orimlig och osann; ty vid helig-kors eller S:t Crucis kyrka i Dalby var väl ett klåster, men ej för nunnor, utan för munkar af Augustiner-orden, och sedan för Dominicaner- eller Svartbröder. Om sagans dicktare lika så väl tänkt på ställningen åfvan, som på kryphål under jorden, så hade han laggt kosan af hvalfgången till de heliga jungfrur vid Klåstertullen. Bättre har Palmsköld gissat, då han i sina samlingar säger, att munkarne i det mörka rummet afhört de hemliga skriftermål, enkannerligen af qvinfolk, och är anekdoten om Dalbygången förmodligen ej annat, än en karrikatur öfver desse skriftermål, gjord af Tyskar eller Hålländare, som voro mera bekante med souterraina tilldragelser. Emellan Sanctuarium och Gremium äro vid båda sidor griljerade skrank, vid hvilka munkstolarne hafva sin plats. Uti Gremium var i norr Evangelisten Johannes altare, och i söder är det altare, som blef helgadt åt S:t Blasius och åt Ægidius Confessor, och uti hvilket af de inlaggde helgedommar prelaterne sjelfve endast kunde urskilja och hade fått namn på dem, som tillhörde S:t Vitus och de 11,000 Jungfrur. Intet vittnar tydligare om de andeligas skamlösa bedrägeri, än att de sjelfve uti Fasti Necrol. antecknat, att i detta altare reliqvier inlades, hämtade från S:t Lars klåster, och det i sådan mängd, att Gud allena må veta, hvilka de tillhört; de visste således ej sjelfve, om desse benbitar voro hämtade ur någon galgbacke, eller ur något helgons Ciborium, och hade förmodligen aldrig frågat därefter. Här ser man, mera i norr vid brunnen, pelaren Fig. 116, som visar en på ett eget sätt utsmyckad Kapitél, och därunder en bild så ful, att man tydligen finner, att mästaren velat föreställa ett tråll, och är det detta tråll, som man kallar jätten Finn, ehuru dess bild här har knappt vanlig människostorlek. Jättar och dvärgar tillhöra de äldste hjeltetider, men munkar talte om tråll och spöken, och hvad man här ser är tydligen allegoriskt. Pelarens kapitél föreställer Himlen, pelaren är den Christna kyrka och församling, som förenar jorden med Himlen, och denna förening bjuder trållet förgäfves till att kullkasta. Nära södra nedgången, men äfvensom den förre, fritt stående fram på gålfvet, ser man Fig. 117, där trollets hustru, med bälte om lifvet och sin son på armen, sitter nedkrupen på pelarens

Bas.

Bas. Detta har afseende på sagan om Finn, och denna åter är en imitation efter den gamla mythen i Edda om huru Odens häst Sleipner tillkommit, se Nyerup p. 47; ty här omtalas, att den byggmästare och jätte, som hade hingsten Svadilfar (oren och vällustig), byggde åt Asarne en borg, så stor och fast, att hvarken jättar eller dvärgar kunde öfverstiga eller genomtränga den, och genom Lokes tillställning skulle han därföre i arbetslön hafva antingen sjelfva den sköna Freya, eller i dess ställe sol och måne, men slutet blef, att Thor med sin mjolner kråssade jättens hufvud. Likaledes var händelsen i Lund, att S:t Laurentius ville bygga Domkyrkan och fick till hjelp ett tråll, som bodde i Helnabacken, och skulle i arbetslön hafva sol och måne eller S:t Lars ögon, men nu är det så beskaffadt med trållstatuterna, att trållets namn är den vigtigaste af alla bärgspolitikens hemligheter, och upptäckes den på öfvernaturligt sätt, så måste trållet dö, och man är qvitt de förbindelser och löften man gifvit det. Nu var kyrkan färdig, Lars rädd att mista sina ögon, tog sin tillflyckt till bönen, han får då höra i högen trållqvinnan tilltala sin son med en värs, som man, efter Wolff i dess Encom. Regn. Dan. p. 570, gifvit en orätt vändning, men tråll äro aldrig i förlägenhet af rimm, och den lär i sitt rätta skick haft denna lydelse: *Tig stille sönen min, — Finn kommer, fadren din, — Sol, måne, S:t Lars öyen — Han bringer hid i höien.* Då nu en enda vigtig sten felade i kyrkobyggnaden, kom trållet och ville hafva sol och måne, Laurentius svarade: *Finn ingen lön gifver jag dig, — Förrän kyrkan är färdig, — Tro du mig.* Vetande att den öfra kyrkan hvilar på den undra, gick Finn då i harmen med sin hustru ned i Krafts kyrka, där de fattade uti hvar sin pelare, för att omstörta alltsamman, — —. och i denna ställning förvandlade Laurentius dem i sten å Dens vägnar, som har mackt, äfven öfver dem, som under jorden äro. I denna mening ser man dem nu här. Om den felande stenen någonsin blef insatt, förmäler ej sagoskrifvaren, visst är emedlertid, att så länge jag kan erinra mig, har man jämt reparerat på kyrkan. En vacker liknelse, huru S:t Lars är Christendommen, som besegrar Finn eller hedendommen, får man se i Disp. af Andr. Stobæus och af Sommelius. Men de rätta tråll, som byggde kyrkan, voro jämte den byggnadshjelp man lät den dyrkade Laurentius begära, de syndaförlåtelser, som Påfven Eugenius IV gaf dem, som gingo i Domkyrkan och som skänkte något dit, utom de stora högtider, Marie aflelses, födelses, bebådelses, besökelses, ränselses och himmelsfärds fäster, samt korsets upphöjelses och törnekronans fest, äfven fästerne för de heliga reliqviers uppvisande, och för alla helgons uppräknande och hågkomst, summa 200 dagars syndaförlåtelse, det är mycket mera, än man behöfde, för att året igenom emellan högtiderna begå alla möjliga brått med godt samvete, och till råga härpå tillade Bonifacius IX hela 7 års aflat. På ett annat ställe nämnes, bland aflatsrika högti-

der, Unge S:t Georgs fest 15). Vi gå nu ända till norra muren, för att bese den heliga Brunnen. Redan hade hedningarne vid sina tempel haft heliga brunnar och skirkällor. Då nu de förste Christne döptes i källor, så uppkommo heliga och undergörande källor, där man sökte hjelp och offrade till källan, till kyrkan och till de fattige; således uppkommo Offerkällor, af hvilka Sverige har en betydlig mängd, men nu behöfdes vid Katolska Gudstjänsten ej allenast döpelse-, utan äfven vigvatten. I en underjordisk kyrka, där inga lönndörrar kunde vara, var således af vigt att hafva en helgad brunn, och är detta vatten ännu det bästa, som finnes i staden. Denna brunn är till höger från det underjordiska högaltaret, och Diikman uti Ant. Eccl. p. 121, 122, berättar, att Påskdagen bittida om mårgonen kommo de andelige i kyrkan att besöka Christi graf och smörja hans till lik laggda beläte med vällucktande balsam, hvarefter de sedan om dagen gingo omkring kyrkogårdarne och söngo: *jag såg vatten utgå af Templet på högra sidona, hallelujah! och allt folk till hvilket vattnet kom, äro frälste, hallelujah! hallelujah!* Denna Krafts kyrkas skirkälla, har vid den stora reparation, som på Birgers föranstalltande förrättades af Holländske Byggmästaren Adam van Duren, blifvit försedd med ett för sina sinnebilder uti basrelief märkvärdigt brunnskar. Sommelius är den förste, som fästat uppmärksamhet vid desse Holländske inskrifter, men hvarken har han, eller någon annan, kunnat eller budit till att förklara dem, en har han i sin Disp. uteglömt, och vid de öfrige är ett och annat ord ej noggrannt uppgifvit. Efter flere försök, har jag stadnat vid följande förklaring. Södra sidan af brunnskaret, Fig. 118, visar en munk, som skriftar en äldre nunna, en tår hade bort vara utmärkt på dess högre kind. Öfverst läser man van Durens

15) I likhet med sagan i Lund, har man vid Dråndheims kyrkobyggnad i Norrige dicktat sagan om S:t Olof och trållet Skalle, som vid arbetets slut var öfverst på tornspettsen, då Olof ropade: Skalle, sätt korset rätt! trållet föll då ner, och Olof höll det sedan fängsladt under sin thron Det är denne Skalle man ser under S:t Olofs bild på Upsala Domkyrka, i Köpings stads kyrka, i Skultuna kyrka i Wästmanland, i Markaryds kyrka i Småland, (men Rogberg p. 401 kallar Konungen orätt Björn på Håga), och på ett utmärkt sätt i S:t Olofs kyrka i Skåne, med flere ställen. Besynnerligt är, att man merendels äfven pryder Skalle med en krona, men det lär ske för att gifva åt det Kongliga Helgonet en i värdighet jämngod medtäflare uti hans Infernaliska Majestät. I Wermland har, äfven i likhet med Lunds, blifvit en saga om uppbyggandet af Eskilsäters kyrka i Näs härad, då prästen Eskil likaledes gjort aftal med trållet Kinn, som föll ned af tornet, då Eskil ropade: Du Kinn, sätt knappen rätt! Iduna H. 3 p. 60 berättar, att i Norrland, (men stället uppgifves ej), skall S:t Olof varit, och där låtit trållet Vind och Väder bygga en kyrka, då Olof slutligen ropat: Vind och Väder! du har satt spiran sneder. En saga af annat slag är om kyrkobyggnaden i Gamla Upsala, där den Heliga Jungfrun säges i en syn om natten hafva uppenbarat för Offerprästen, som var blind, att det hedniska Templet skulle förvandlas till en åt henne helgad kyrka, och att det vore fåfängt att sätta sig däremot, hvarefter prästen blef Christen och fick sin syn.

här ganska passande valpråk: *D* (at) *anbegyn dat heft ein got behagen: Dat ende dat moet den last d* (ra) *gen*, eller Början medför vällust, men slutet måste uppbära ledsamheterna. Under läser man: *Mannich lert der ander ein got raet, vy wol he seluer dar nicht na en staet*, det är: Mången föreskrifver en annan ett godt råd, ehuru han sjelf ej finner lägligt att följa det. Vid sidan ser man Byggmästarens namn, och kan det Abbreviationstecken, som står öfver E, ej betyda annat än *n*, således lär hans rätta namn varit *van Duren*, hvarunder står, med siffror efter Holländska skolan, 1514. Jag tror ej man bedrager sig, om man förmodar, att Holländaren med denna sinnebild åsyftar och på ett fint sätt bestraffar någon frodig skriftfader, hvars röst tillförne med de yngre systrar i den mörka sakerstian varit uppstämd i en helt annan tonart. De andeligas oseder hade just vid denna tid nått sin höjd, Catholicismen, lik en gammal och håltomm ek, lutade till undergång, och ej länge kunde i Norden saknas det mod, som gaf den sista stöten till fall. Byggmästaren lär känt någon utmärkt ledsam händelse, som upprört hans känslor; ty att han var arg, ser man på brunnskarets västra sida, Fig. 122, där han, såsom det i sammanhang med det föregående förekommer mig, i sträfvare dissonanser varierar samma thema. Här visar sig den berycktade lus, sedd i förstoringsglas, fängslad under en kädja, som med ett lås är tilläst, och bitande ett får i halsen. Öfver läser man: *De hungerde lus de bit dat scaep: dat is wys — got betther. Dat schap dar scoruit is, — Dat dar scoruit is, und sic nict kan klowen, — Des moghen sich de hungerdge lus wol vrowen.* Meningen lär vara denna: Ni hungrige lus biter fåret, som är visserligen mycket bättre (oskylldigare) än Ni: fåret är väl skårfvigt (såsom synderska), ja det är skårfvigt och kan ej klå sig (tillfridsställa det gnagande samvetet), och just det fägnar mycket den hungrige lusen (ty därigenom faller fåret honom i händerna). Rätta ordaförståndet leder till denna tolkning, äfven som den omständighet, att man här jämte årtalet 1514 ser namnet *Adam*, då det tillhörande *van Duren* står på den förutnämda södra sidan, hvilket visar, att desse 2:ne sidor äro en tafla tillsamman, eller åtminstone att den ena är en pendant till den andra. I denna bemärkelse betyder den tillästa kädjan det till prästkläderna hörande bälte och det andeliga stånd, som afstängde från vanliga tillfällen uppe i ljusa dagen, för att finna dem så mycket säkrare i helgedommens mörker. Men, bårt med dessa rysliga bilder! Så mycket är säkert, att den hemlighetsfulle Adam ej kunnat hafva afseende på Reformationen, som ville undertrycka Påfviska läran; ty Luther lät ej höra af sig förrän 1517: icke heller skulle han vilja på detta sätt symbolicera sitt fädernesland och dess handel, inskränkt af Hansestäderna, ehuru Lybeckska flättan någon tid förut tagit vid 200 Holländske skepp i Östersjön: äfven skulle han knappt vilja så utmåla sig sjelf och Domkyrko-rådet, i händelse han trodde sig vara förorättad i anseende till arbetslönen: men då de Danske Adelsmän nyligen fått af Konung Christian II rättighet öfver sine

underhafvandes lif och ägendom, så har fader Adam Byggmästare kanske ej funnit olämpligt att på detta sätt förebilda Skånska bonden i förtryck under Adlen, som dock till en del måste ligga under de andeliga båjor, hvilka endast Ärkebiskoppen kunde upplösa eller fastläsa: — och flere gissningar kan jag ej åstadkomma; ty det är väl sannt, hade blott insekten med sina stora länkar befunnits utom kyrkan, så hade någon lärd älskare af det öster-, söder- och utländska kunnat här igenkänna spår af den Phœnisiska smaken, i stöd af Curtius, som berättar, att man i Tyrus stundom fängslade sina Gudar med gulldkädjor, på det de ej skulle öfvergifva dem, men vår Holländare var väl satirisk, dock ingen hedning likväl. Vi gå således nu från kyrkans till politikens hemligheter, hvilka äro mycket lättare att få reda på. Konung Hans i Danmark hade 1512 ingått fred med Hanseförbundet, men dog i början af följande året. Hans son Christian ingick en ny allianee med desse städer. Östra sidan af brunnskaret Fig. 123 visar en Konung, som ingen annan kan vara än Christian II, den person, som sitter därvid, föreställer förmodligen någon slug från Hålland utsänd munk, som bjuder Konungen flera pungar och askar fulla af dukater, om han vill återbörja kriget med Hansestäderna, och då man visste, att desse gifvit 30,000 gyllen i förlikning, så kunde man nu så mycket dristigare bjuda öfver, men Konungen yttrar sig med det papper han håller i handen, på hvilket man läser: 1513, *Er geit boven alle dinck*, det är: Äran går öfver allt, eller att äran ej tillåter honom att rygga de löften och förbindelser både han sjelf och hans fader ingått med Hansestäderna (hvilka dessutom skulle hjelpa honom till Sveriges krona). Holländarens svar lär innefattas i öfverskriften: *Nein, sprickt sick der penninck, var ick wende, dar heft belevtde en ende*, det är: Nej, säger penningen, där jag har min gång, (eller vändpunkt), där hafva löften ända. Annars heter löfte rätteligen på Holländska *belofte*. Om något dylikt uppretande försök blifvit gjordt, som kan vara troligt, så lyckades det dock ej denna gång, dock lät Konungen samma år en koloni Holländare, som idkade trägårdsskötslen, nedsätta sig på ön Amager, och får man ännu dagligen se dessa Holländskor, utmärkta af sin sällsamma drägt, på Köpenhamns gator. Norra sidan visar det största prof af denne fader Adams besynnerliga rimsnideri, svårare att tyda än mången gammal Codex. Man läser här på 6 rader följande inskrift, Fig. 126: *Schone geloven unde luttich tho geuen, — Dat doet de daren myt vroden leven, — Dat hebbe ich io wol bevunden, — Vacte sich ein yder wol vor he blift bunden, — Wan he gebunden is, — Loyca but men ein dat is wis, — O loyca du bist en seltzen gast, — Wat du krigest dat helstu vast.* Den som ej är bevandrad i Holländskan, skulle väl ej tro annat, än att här vore fråga om orterne Skåne och Lüttich, men hvad *loyca* vidkommer, så kan det ej förklaras på något språk, om man ej tager det för Svenska. Emedlertid är ordaförståndet detta: Att låfva mycket och gifva litet, det gör att dårar

till-

tillbringa ett förnöjsamt lif: Det har jag nu tillfyllest funnit, att hvar och en bör taga sig till vara, förrän han blir bunden: sedan han är bunden, tillbjuder sig lyckan blott en gång (som vill säga alldrig mera), det är säkert: O lycka! du är en sällsam gäst; hvem du får uti, den håller du fast. Om häruti ej ligger något politiskt kannstöperi, så måste detta hafva afseende på kontraktet om kyrkoreparationen och Adams missnöje med arfvodet. Men vi lämna nu Laurentius, Finn och sjelfva van Duren i sitt värde, för att slutligen anmärka, att man plägar uppgifva en Donatus bland de byggmästare, som i första början voro med om att bygga kyrkan. Sannt är, att Liber Daticus Lundensis nämner *Donatus Magister operis hujus ecclesie*, han anföres likväl bland dem, som dogo på 1300:talet, således skulle han varit minst 300 år gammal, för att hafva varit med bland de förste grundläggare, men vi veta, att en människa ej gärna kan blifva mer än 200, således lär han varit med bland dem, som slutat arbetet. Förteckning på Domkyrkans fordna kärl, dyrbarheter, privilegier och handlingar finner man uti mina Skån. Saml. p. 45—61.

AKADEMIENS HISTORISKA MUSEUM.

Att beskrifva det är denna gång ej ändamålet, utan endast att uppvisa en och annan del däraf, således vill jag af de därvarande mynt endast uppgifva dem, som äro slagne i Lund, emedan några af dem på andre ställen äro sällsynte. De äro alle af silfver och i naturlig storlek. Pl. 16, Fig. 60, åtsidan en Konung med stora hårlåckar: frånsidan Ärkebiskoppen med Mitra och 2:ne därpå nedhängande prydnader. Fig. 61, en Konung med krona, spira och svärd: Ärkebiskopen med en Mitra, som med flit tyckes vara gjord alldeles lik Konungens krona, stafven vid den ena och vid den andra S:t Lars halster, som äfven ännu visar sig i Domkapitlets sigill. Under Casula ser man Dalmatica cum clavis purpureis, eller den andeliga Latus Clavus. Desse 2:ne nämde mynt pläga hänföras till Konung Waldemar I:s tid. Fig. 66, en del af halstret med handtag: en stor nyckel, om ej till Himlen, åtminstone till Domkyrkan eller till Kapitlet. Fig. 67, halstret: ett svärd, därvid solen, månen och en stjärna, som råkat blifva lika stor som solen, förmodligen Sirius. Den Konung, till hvars tid den plägar hänföras är Erik Plogpenning, således kunde svärdet lika så väl vara en plogbil. Fig. 92, Halstret: ett kors. Fig. 94, ett E, hvaromkring läses *Moneta Lundensis:* en krona, omskrift: *Ericus Dei gratia rex Daniæ, Sveciæ, Norvegiæ.* Det tillhör Erik af Pommern, och är mera sällsynt. Fig. 96 en Konung med krona, spira och Riksglob: Ärkebiskoppen med klöfhatt, kors, staf och Pallium. Uti Kongl. Danska Myntsamlingen räknas den till Waldemar I:s mynt, och då är det Eskil eller Absalon, som vi se på andra sidan. Fig. 97, ett kors med halfmånar, däromkring *Kristiernu:*

förmodligen Konung Christian I, som på Lybergs hög vid Lund hyllas och af Ärkebiskopp Tuwe emottager Danska Riksbaneret, kalladt Dannebrogs-Fanan. Då Konung Waldemar II Seyer företog ett stort korståg till Lifland 1207, för att omvända hedningar och intaga länder, var Ärkebiskopp Andreas Sunonis Generalissimus öfver den ganska betydliga arméen. Påfven skall då hafva tillsändt Konungen en röd fana med ett hvitt kors uti, denna blef sedan Riksbaner, och man sade till och med, att den var nedfallen från Himmelen, emedlertid blef den insatt i Danska vapnet, blef flagg på Danska skepp och gaf anledning till Danneborgs orden, men sjelfva originalet, eller den föregifna Himmelska fanan, förlorade Konung Hans 1500 uti slaget i Ditmarsen. Kil. Stobæus hänför detta mynt till Christian II, och hade det då varit Birger, som gifvit honom Dannebrog, men man vet, att ingen före Christian III brukat att på mynt med Rommerska siffror utmärka, hvilken i ordningen han var af det namn. Ja, man har äfven velat göra detta mynt mycket äldre än Christian I:s tid, och ansett namnet tillhöra myntmästaren. Visst är att redan på 1200:talet hade Dogen i Venedig mynt, som visade änglar, hvilka framräckte kors och fanor åt regenten. Fig. 159, en Konung med riksäpplet: en Biskopp med korset. Fig. 160, en bröstbild af S:t Laurentius med mustascher, palmqvisten i högra, och halstret i vänstra handen, samt en väl utsmyckad hufvudbonad: E. M. skulle detta betyda Erik Menved, så är han slagen omkring år 1300. Detta mynt är af ett ganska stort värde; ty det är ej allenast högst rart, utan till och med, så mycket man vet, det enda af det slag, som finnes i verlden. Det har en märkbar likhet med Ängelske mynt af Ethelred och Offa hos Hickesius. Fig. 169 en biskoppsstaf med sol, måne och stjärnor: ett A inom en pärlring, som kan betyda, af Ärkebiskopparne, antingen Ascer, eller Absalon, eller Andreas Sunonis, det liknar äfven Abels mynt i Kongl. Danska samlingen, men denne Konung regerade så kårt, att få mynt kunna tillägnas honom. Fig. 170, S:t Lars halster: ett kors. Fig. 171, här återkommer halstret, men mera framstående, och korset uti sin pärlkrans är omgifven af en prydnad, som man snart skulle säga vore planen af Lundegårds fästning. Fig. 172, en Krona och däromkring *Ericus Rex D. S. N:* ett kors och däromkring *Moneta Lundens.* Silfvret är utmärkt godt, är ett bland de mynt Drottning Philippa lät slå, under Konung Eriks af Pommern bårtovaro, för att därmed inlösa hans dåliga mynt, hvaraf ett förekommer här Fig. 173 och visar ett krönt E och däromkring *moneta Lunden:* ett kors och i kanten *in nomine Domini*, eller I Herrans Namn, också behöfdes det en god bönsuck för att tåligt emottaga en sådan kopparbit för godt silfvermynt. Utom annorstädes, hafva sådana funnits vid Kivik i Skåne. Fig. 174, ett halster: en stjärna i en fyrkantig sköld. Fig. 175 ett halster: ett kors och däromkring 4 månar. Fig. 176, ett halster: inom en pärlring. Fig. 198, en Konung, (såsom man förmodar Waldemar I), med Riksglob i ena och en fana i andra handen: Laurentius med

halstret och ett kors. Fig. 199, en biskoppsstaf, månen: 3:ne stjärnor. Alla de förutnämde finnas i Lund, jag tillägger 2:ne märkvärdige, som jämte en ovanligt stor hit hörande samling, äges af Föreståndaren för Danska National Museum Chr. Thomsen i Köpenhamn, som benäget meddelat mig teckningarne. Fig. 195, Danska Konungen Olof Hungers bröstbild, omskriften *Olof Rex:* 2:ne förmodligen hans bröders bilder, omskrift *Bjorn i Lu*, eller att myntet är slaget i Lund af myntmästaren Björn, det kan hänföras till omkring år 1090. Fig. 196, Konung Magnus den Godes bröstbild, omskriften *Magnus Rex*, således är myntet slaget omkring år 1040, och ehuru Magnus egentligen var Konung i Norrige, bör detta mynt ändå ej räknas för Norrskt; ty det är slaget medan Konung Hårdaknut ännu lefde, efter hvilken Magnus, enligt öfverenskommelse, skulle ärfva Danmark: ett kors med omkrift *Unne on Lund*, eller att myntet är slaget af myntmästaren Unne i Lund. Vid denna tid hade alla de Nordiske riken myntmästare från Ängland, hvarföre mynten äro i Ängelsk smak, äfven insmyga Ängelska ord och Anglosaxiska bokstäfver. Det lilla förråd af mynt och fornlämningar, jag under mina forskningar samlat, har jag lämnat till Museum i Lund, men sedan har jag öfverkommit och äger ett rart hit hörande mynt, funnet på Gottland. Här ser man Olof den Helige med gloria och på sidan ett *O*, omskriften är *Magnus Rex*, på andra sidan visar sig ett prydligt kors och däromkring *Thoorth on Lundinn*, eller Thord i Lund. Magnus Gode hade således den tillfridsställelsen att hafva sin fader till skyddshelgon på sitt mynt. De följande silfver-brakteater, eller tunna och skållika mynt, finnas väl bland månge andre dylika i Lunds Museum, men hafva intet anspråk på att vara slagne i Lund. Fig. 177 visar hufvudet af en Konung, och däröfver 2:ne helgon, förmodligen Petrus och Paulus. Fig. 178, en Konung med en fana i den ena och en sköld i den andra handen, klädd i Burgundisk militärisk drägt. Detta tyckes vara en af de Kongl. Korstågsfarare, och korset kan på en gång hafva afseende på det Burgundiska vapnet och på Korsherrarne. Fig. 179, bilden lär vara en korg, ett koger eller ett patronkök, stämpladt med korsfarare-märket, detta lär vara ett stadsvapen, och jag har sett samma figur med inskrift på ett tvåsidigt mynt, som tillhört, om jag rätt minnes, staden Elbing. Fig. 180, sådane finnas i mängd af flere mer och mindre oredige förändringar, och antager jag för tämligen säkert, att man här ser Mecklenburgs vapen, ett krönt oxhufvud. Fig. 181 tyckes vara Petrus in Cathedra, eller Pär i stolen, se p. 38. Ett här förvaradt smycke af silfver visas Fig. 156. Iduna H. 7 p. 178 kallar det brakteat, men det är tvåsidigt, pärlringarne samt sjelfva area äro solida och är det funnet vid Gärsnäs gård i Skåne 1729 uti en lerurna jämte mynt och annat silfverarbete. Man ser här en figur af ett gammalt Österländskt utseende. Lagerbring trodde sig här se stycken af Grekiska bokstäfver, och läste *Alexiu Autokra--*, men det kan icke hafva någon gemenskap med Grekiska Antiqviteter, däremot liknar denna

sidan Sassanidernas Persiska mynt, i synnerhet dem, som tillägnas Konung Ardeschir och Sapor, se Silvester de Sacy, Antiqu. de la Perse p. 171 Pl. 6. Dess revers visas Fig. 157, där man ser ett kors, upprest på ett altare, samt vid ena sidan ett kors med halfmånar, men på den andra ett blomster. Kors på dylika altare med trappsteg ser man på Bysantinske mynt af Kejsarne Theophilus och Artemius. Det Lundiska silfversmycke lär förskrifva sig ifrån trackterna omkring Kasan och Astrakan. Korset tyckes hafva afseende på exaltatio crucis, se hvad p. 37 därom är anfördt. Af Sigiller och stämplar, att påtrycka med prässen vid sigillers påsättande, finnas flera. Fig. 150, Petrus med nycklen och med sina epistlar, omskrift: *S* (igillum) *Convivii beati Petri in Fa' relde*, det är S:t Petersgilles sigill i Falsterbo. Namnet *Fa-relde* är besynnerligt, men man får intet däraf, om man ej antager min gissning, att det betyder Falsterbo i Skåne. Fig. 50, *S. Convivii sancti Johannis in Threlebwrgh*, eller S:t Johannes gilles sigill i Trelleborg, som är en Köping, fordom stad i Skåne. Midt uti ser man Johannes Döparens hufvud i en dopfunt med himmel öfver och vid sidorna stjärnor, pelare och brinnande ljus. Fig. 151 visar Apostelen Jacobus Major, såsom det tyckes klädd till lik, med månen och en stjärna eller solen vid sidan och en pelegrimsstaf, eller ett svärd i handen. Uti de Christnas Antiqviteter af Haug, som har så många andra oricktiga yttranden, tages äfven för säkert, att denne Apostel blef aflifvad med svärd. Af alla Apostlarne och af de båda bröder, dem Frälsaren kallade *Bnehargem*, eller enligt Marc. 3: 17, *Boanerges*, det är Torndöns barn, dog Johannes sist och Jacobus först, denne sednare fick Martyrkronan i Jerusalem. Judarne plägade väl halshugga mördare och mordbrännare med svärd, men det var Herodes Agrippa, som lät aflifva Jacobus, och Rommarne halshöggo med yxa, därföre säger Cicero, *services subjicere securi*, och därföre voro *Fasces et Secures* Rommerska väldets insignier. Dessutom har Paulus ingen annan attribut än svärdet; för att kunna åtskilja dem bör således Jacobus hafva yxan, såsom här Fig. 114, N:o 4, där äfven pelegrimsstafven är tillaggd. Det man här i sigillet ser är väl mera likt ett svärd, än en staf, i förra fallet tyckes det vara en prydlig del af en porte-épée, som därvid hänger, i händelse det ej skulle vara ett stycke af solen, motsvarande månen och stjärnan. Omskriften är: *S. fratris Johannis ordinis Sancti Jacobi*, eller Johans sigill, broder af S:t Jacobsgillet. Fig. 152 visar Lunds Knuts gilles sigill, däruti man ser S:t Knut på sin thron, med regalierne och därvid månen och solen, alldeles lika den vid högra sidan om Jacobus, omskriften är: *Sigillum Convivii Sce* (Sancti) *Kanuti in Tumathorp.* Tommarp eller Tommerup i Järestads eller Jarlestads härad i Skåne, ej långt ifrån Cimbrishamn, har varil en liten, men ganska rik stad, som hetat Tummatorp och har äfven kallats Gullby, staden hade en kyrka, helgad åt Petrus och Paulus, och 2:ne klåster, af hvilka man efter det ena ännu ser ruiner.

Uti

Uti Sigurd Jorsalafarares Saga C. 27 berättas, huru Sigurd sköflade Tummatorp, och emedan Lund var det märkligaste ställe, både i Danmark, och åtminstone i Skåne, så utmärker Sturluson provinsen på det sätt, att han säger, att Tummatorp låg ej långt från Lund, således förfaller Lagerbrings anmärkning D. 2, p. 46, n. 3, där han vill uppsöka något annat ställe närmare Lund. Stadens gamla privilegier förnyades och stadfästades 1449, och 1536 hade staden en deputerad vid Riksdagen i Köpenhamn, men efter år 1520 började stället upphöra att vara stad och är nu en bondby. Bårgarne flyttade då bårt; och en stor del till Lund, hvilka dit medförde sitt Knutsgilles sigill, desse Knuts bröder förenade sig med dem i Lund, och emedan Lunds gamla sigil lär varit söndrigt, har man allt sedan nyttjat Tummatorps sigill. Annars vet man, att detta Gille inrättades till Konung Knut den Heliges åminnelse och att dess ändamål varit ett vänskapligt brödralag, ett efter lagar inrättadt dryckeslag, en inom gillet sig inskränkande förliknings-domstol, ett målskjutnings-sällskap och ett dödbärare-lag, som därföre ännu i Lund har en egen klåcka i tornet, en likvagn, bårtäcken m. m. till bröders och systrars tjänst. Det började i Odense, kom sedan till Ringstad, därefter till Skanör, Falsterbo, Lund och alla gamla städer i Skåne, bland hvilka sedermera det i Malmö blef mäst ryktbart. Men det kom äfven upp i Sverige, såsom vi få se Fig. 153, där Knut sitter med spiran i ett ordentligt Ciborium, och man läser däromkring *S. Convivii sancti Kanuti Arosiæ*, således Wästerås Knutslags sigill. Fig. 48 visar ett prof af de gamle prelaters sigill, här ser man H. A. däröfver en hand, som framräcker 2:ne finger, för att aflägga prästeden, under är en lilja, som antingen är mannens vapen, eller har det afseende på Salomos Höga Visa 2: 1, omkring läses *S. Haqvini Pr* (esbyteri) *in Asaru*, det är Prästen Knuts sigill i Asarum, som är en vacker kyrkoby vid Carlshamn, känd för sin förträffliga källa, hvilken allt sedan Konung Carl XI drack däraf, kallas Kongskällan, och därvid Carlshamns-trackten midsommarsafton och dag firar sin årliga landtfest. Fig. 57, J. O. och däromkring: *S. Johannis Petri presbyteri.* Fig. 59, ett ägta munkstyls T, däromkring *S. Thorini Thormodi.* Fig. 63, en dubbelruna eller bomärke, omskrift *S. Erici Mangcuson* (Magnusson). Fig. 65, Halstret, omskrift *S.* eller sigillum, *Gutmuntsson.* Bland andre märkvärdigheter finnes i vårt Museum ett gammalt Ridderligt dryckeshorn, Fig. 154, kändt under namn af Skönabäcks Hornet, ganska märkligt i anseende till en lång runskrift, Fig. 158, innehållande ett afton-, kärleks- och dryckesqväde i en rättskaffens Ridderlig och upplyft ton, sålunda: *Gud lage ok vende — Alting till en salig ende! — Den Ridder drak af gyldne horn, slog op med guiten hand. — Krist give min kjæriste gode nat ok unde os frid i vort land! — Svarde den homand gjef ok mild: — Ved krigen haabr* (läses håber, det är håppas) *jeg att naae — En ædel jomfru, dygdig ok snild, — Som ellens var neppe* (knappt) *at faae. — Ingen lader sik*

fortryte — Om jeg den lykke af Gud maa nyte; — Ti alt mit sind ok atraa — er högere ting ved dygd at naa. Få ord behöfva förklaring: *guiten* är antingen guten, vacker, väl rundad som en kånstnärs arbete, eller gjutande, gästfri, som gjuter dryckeskärlen fulla, och båda desse bemärkelser skulle här kunna förenas: *svarde*, han svarade, eller så yttrade han sig: *homand gief ok mild* lär betyda en gifmild och vänlig håfman: *högere ting* äro höga och ädla föremål. Detta såsom det enda i sitt slag ganska dyrbara och Ridderligen qvädande Runmonument och dryckeskärl tyckes tillhöra 1400-talet, och har en lång tid blifvit bevaradt på gården Skönabäck i Bleking. Ett annat dryckeshorn från Åkersberg i Skåne är skänkt till Museum, det visas Fig. 148, och munkstyls-inskriften i öfra ringen, Fig. 149, läses sålunda: *Jhesus, Maria son, help os af alle nodh. Me tibi virgo pia!* De fyra sista Latinska ord betyda egentligen: heliga jungfru! ödmjukaste tjänare! Denna compliment finner man något fullständigare utförd i Wästerås Domkyrka, (men oricktigt uppgifven i Iduna H. 6, p. 123). På ena sidan om altaret vid Sten Sture den Yngres bild läser man där: *O Mater Dei! — Miserere mei!* och vid Christina Gyllenstjerna på andra sidan: Me *tibi, Mater pia! — commendo Maria.* Skönabäcks hornet är 23 tum långt, och öfver 13 tum i omkrets i öfra ändan. Åkersbergs hornet är med krökning, beslag och allt 1 alen och 4 tum långt, och 16 tum är dess omkrets i öfra kanten. En dylik rimmad hälsning till Maria ser man på stora klåckan i Klinte på Gottland, där man läser: *Ave mundi spes, Maria! — Ave mitis, ave pia!* Båda dessa horn äro nästan af samma ålder, och i anseende därtill, att de hafva inskrifter, äro de märkvärdigare än Ljungby horn, som endast för en gammal trållsaga kommit i rop. Det fordna trållhorn i Wexiö Domkyrka nämner Rogberg p. 104, och om det Oldenburgska horn talar Nyerup i sin Antiqvariske Fodreise p. 300, med flere. Utom de förstnämde och flere dryckeshorn, ser man här en Stridslur af en elefant-tand vid 1½ alen lång, hvars krökning och form visas Fig. 163. Uti Sagubrot p. 10 nämnes Konung Iwar Widfadmes krigsbasun *ludr Iwars Kongs* och p. 25 omtalas, huru före Bråvalla slagets början båda härarne först *blasa i ludra* och sedan gafs härskri, hvarefter de drabbade ihop. En krigsbasun eller stridslur af kåppar i enkel spiralform, mycket större och enklare än ett valthorn, omkring 2 alnar i diameter, funnen uti en måse vid Fredriksborg, förvaras uti Kongl. Danska National Museum i Köpenhamn. Denne kunde blifva modell för Gjallarhorn, som Heimdallr, sittande på rägnbågen, såsom sitt attribut, håller i handen, hvarom en annan gång. Fig. 167 är en pergamentslapp, som tillhört Mellby kyrka i Bleking. På ett stort och illa arbetadt crucifix af trä var ett hål i brösthålan, däruti låg en träbit af Christi kors, öfver den var ett litet silfverarbete i någon likhet af en ljusstake, på hvars öfra del pergamentet låg, och däröfver, såsom betäckning öfver hålet, ett tjockt förstoringsglas, genom hvilket man såg inskriften. Orden äro på munkarnes vanliga sätt förkårtade, och man läser: *Hoc est una par-*

ticula de sancta cruce Domini nostri Jesu Christi, que imponebatur anno Domini MCDXCII die beati Thome apostoli, domino Georgio Pauli procurante, protunc Rectore hujus ecclesiæ, eller: Detta är ett stycke af vår Herres Jesu Christi heliga kors, som hitlades år 1492 S:t Thome dag (den 21 Dec.), och verkställdes förrättningen af Herr Göran Pålsson, som vid den tid var denna församlings Kyrkoherde. Det sedan brukliga *Pastor Loci* kallades i Medeltiden Curatus, Plebanus och Presbyter Ecclesiæ, men ofta Rector, som äfven var hederstitlen för Prior i ett Cartusianer-klåster. *Rector ecclesiæ* tålkar Witfeld ganska orätt med Kyrkans Regent, vid öfversättningen af Magnus II:s bekräftelse på Skånes Privilegier af år 1340. För öfrigt äro reliqvier med dylika pergamentslappar att finna på ett och annat ställe uti altaren, och helgedommar af samma slag, inlaggde i en liten capsula, hafva funnits i Gerdslösa kyrka på Gottland. Jämför Tom. 1 p. 163. Fig. 182 visar en af Lapparnas *gobdas* eller *kanuns*, det är Tårlltrummor, Fig. 183 föreställer den på sidan, Fig. 184 visar baksidan, som har 2:ne hål, uti hvilka Tamburinen hålles, och Fig. 185 den trumpinne, hvarmed man slår på trumman. Denna Lapptrumma är ganska märkvärdig i anseende till dess rediga indelning och figurer. Vid jämförelsen af hvad Rudbeck, Scheffer, Tornæus och Högström anföra om Svenska, samt Jessen och Leem om Norrska Lappar, deras religion, trummor, spådommar och hänryckningar, med hvad Levesque uti sin Histoire de Russie och Langlés uti Rituel des Tartars skrifvit om *culte Chamanique* har jag fått den öfvertygelse, att Lapparnes religionsbegrepp och ceremonier äro hämtade från den i norra Asien allmänna Schamanism, och härpå grundar sig min förklaring. Öfra delen Fig. 182 har 3 afdelningar, den öfversta är Himmelen, den medlersta jorden, och den nedersta helfvetet. Litt. *a* en hieroglyf, som utmärker *Jumala*, den äldste, ende Guden, Jehovah, Allfader, kallas i Norrska Lappland *Radien*. Litt. *b*, Thors hieroglyf, hammaren utan skaft, ej olik vår stridshammare af sten Fig. 142. Litt. *d*, Guden *Bajwe* eller Solen. Litt. *c*, ytterst till vänster, Solens son eller tjänare, året, Orus, Lucifer. Litt. *e*, *Tiermes*, åskan, *Aijeke*, fadren, *Turrisas*, Gudars och Andars befälhafvare, Thor med den förkrossande hammaren, den Lapparne kalla *Aijeke Wetschera*, man säger äfven, att han har en båge, *Aijeke Dauge*. Litt. *f*, *Storjunkaren*, Freyr, Jorden, Gud öfver djuren på marken, jägares Beskyddare och Herre öfver fruktsamhet och bördighet, hans attribut ser man under honom i jordens region. Fig. *g*, Storjunkarens Hind, en pendant till Freyrs Häst. För öfrigt ser man i jordens region jägare med bågar Litt. *h*, *l* och *o*, samt djur Litt. *i*, *k*, *n* och *p*. Af Rofdjur sätta Lapparne ett synnerligt värde på björnen. Omkring den linie, som midt på delar jordens Region, Litt. *m*, kröker sig *Guarms*, eller *Saiwo Guelle* en stor huggorm i bärgens fördolda andeverld, den trållkarlarne kunna bruka till sin tjänst, Midgårds-Ormen, Ekliptikan omkring Æquator. Uti den nedersta region se vi Litt. *q*, *Perkel*, kallas i Norrige *Ruta*, afgrundens furste, Beelsebub, Loke, det

ondas ursprung. Här ser han ut som en dansmästare, som står i andra positionen och vill öfva sina *battemens*. Litt. *r*, *Stallo*, ett svart spöke med käpp i handen, Lapparnas buse, med hvilken de skrämma sina barn. Litt. *s* är förmodligen *Ringhorna*, solens och månens skepp, på hvilket de färdas om natten, och som nu tyckes åter vända sin kosa upp till jorden. Trumman är af björk, öfverdragen med sämskadt renskinn, figurerna äro rödfärgade med tuggad blodrot, Tormentilla Erecta, längden är 13 tum, bredden öfver 10 och tjockleken 3½. Hammaren eller *Ballem* är af rendjurshorn, handtaget är 7 tum långt, båda armarne 5½. Lapptrummor finnas af olika ålder, storlek och teckning. De nyare visa Christendom, präster och kyrkor m. m. och äro af mindre värde, men denna är ganska märklig, gammal och i sin ägta Schamaniska form. Merendels hafva de en visare, *Arpa* eller *Weiko*, bestående af en större ring, på hvilken flere små ringar hänga, den lägges midt på, där æqvator är, eller där solen eller något dess märke befinner sig. Då Arpa nyttjas, dansar den omkring på trummskinnet under sång och trummslag, och då visan jämte trummslagen äro slut, se de efter hvar Visaren stadnat, hvarefter de göra sina spådommar 16). Bland utländske saker har Museum: från Asien bland annat en Gu-

---

16) De gamle Rommare nyttjade äfven trummor vid Bacchanalia, och då Corybantes, eller Cybeles präster, föllo i hänryckning och raseri, slogo de icke allenast på trumman, utan äfven på kåpparkärl. Schamanismen, hvars symbol trålltrumman är, har utom på flere ställen i Asien, fattat rot i vårt grannskap, eller omkring nordpolen, hos Grönländare, Lappar, Ostjaker, Tunguser, Samojeder och på Kamschatka. — Asiens Gudaläror omtala merendels, att Gudommen en eller flera gångor uppenbarat sig på jorden, såsom människor och Profeter, eller i andra former. Dessa inkarnationer nekar den ägta gamla Schamanismen alldeles och lärer: att Gud, som bor i solen, är en enda och odelbar, allt för hög och ädel, för att kunna vredgas, eller behöfva med offer eller annat försonas: att verlden, likasom Gud, är evig, men förstöres och återkommer ny, efter vissa långa och af Gud bestämda skiften, och detta ifrån evighet till evighet: att människans själ är odödlig, och att hennes gärningar medföra, äfven efter döden, goda eller onda följder: att vi af alla krafter böra söka det högsta goda, som består i förening med Gud: att en stor mängd Skyddsandar eller Under-Gudar finnas, att hvart Land har sin, att desse skola hafva offer och försoning, på det de skola hjelpa och ej skada: att bland desse Under-Gudar är Satan störst, som med sitt anhang är de öfrigas fiende och det ondas upphof. Prästerne blandade med tiden denna gamla lära upp med trålldom och galenskaper, de voro trållkarlar, hade trålltrummor, föllo i raseri, spådde, botade sjukdommar m. m. Likasom Judarne ansågo de svin och flera djur för orena, äfven på en viss tid qvinnor, hvilka i alla fall ej voro i någon acktning och fingo aldrig röra vid trålltrumman. Åt Under-Gudar och åt sine döde vänner offrade de djur, och upphängde deras skinn i träden. De hade en mängd Gudabilder, som bestodo af trädrötter och stenstycken. Lappens rätta användande af trålltrumman går så till. Trållkarlen eller spelmästaren faller på knä, alla åskådarne likaledes, mästaren slår på trumman, först piano och Lento, sedan Crescendo, och ändtligen Presto och fortissimo i ett slags raseri, alla sjunga visor, slutligen faller mästaren framstupa i dvala, de öfrige fortsätta sången, lägga trumman på hans skulldror och vackta honom till dess han vaknar, då han berättar,

Gudinna af elfenben från Siberien, Fig. 168, hon är i naturlig storlek och har vid sidorna genom halsen ett hål, igenom hvilket man kan träda ett band och bära henne på sig såsom en *amulette:* och från Afrika en Egyptisk Mumie, Fig. 127, som förmodas vara omkring 3000 år gammal, teckningen visar formen af kistan, som är af trä, på hvilken man ser den aflidnes hufvud uthugget, och därunder 3:ne rader Egyptiske hieroglyfer. Kistan är vid 3 alnar lång, och då man öppnar låcket, ser man det balsamerade liket ännu tämligen väl behållet, men ju oftare man visar det, dess mer förfaller det småningom. Af de små Egyptiske Koppar-Idoler, föreställande Osiris, Isis och Orus, hvilka i Museum förvaras, hafva ett par funnits i denna Mumie. Af en mängd verktyg och vapen vill jag endast visa några få. Sjelfva naturen af materien tillkännagifver, att stenarbeten kunnat vara äldre än de af kåppar, likväl kan man med mycken trovärdighet visa, att de gamle arbeten af flinta, marmor och andre stenarter äro gjorde med verktyg af kåppar. Alla flintarbeten äro af den beskaffenhet, att vi ej för något enda af dem med säkerhet kunna bestämma ett visst gifvet bruk, hvartill de blifvit begagnade, hvilket härrör dels af deras höga ålder, men i synnerhet däraf, att man ej kan gifva dem hvad form man behagar, och att de ej låta genombårra och urhålka sig, således kan man endast gissa emellan flera möjligheter: såsom att en stor, å en eller båda ändar spetsad, kil eller Thorvigge varit en helig symbol af Thor och åskan, eller ett anfallsvapen att kasta på fienden, eller då den infattades i ett klufvet och långt skaft, en Hellebard, det är en stridsyxa med dubbel ägg, Rommarnes Bipennis: att flintknifven varit ett offerredskap, en stridsdålk, ett husgeråd, eller ett slögdredskap: de små kilar hafva kunnat vara kaststenar och kilklubbor i krig, offereldsstenar i templen, eller huggjärn och kilar i verkstaden: mindre formade flisor hafva kunnat vara pilspetsar att insätta i träskaft m. m. Af marmor, serpentin, granit och sandsten gjorde arbeten, äro de med hål uti de enda bestämde, emedan de afgjordt varit stridshamrar och stridsyxor. Af kåpparbeten kunna stridsyxor, samt de spetsiga ändar till lansar, äfvensom svärd säkert utmärkas. Järn-vapen och redskap äro alla yngre och kunna merendels alla bestämmas. Fig. 164 är en flintkil, och äfvenså Tom. 1, Pl. 41, Fig. 134. Hvad jag kallar kilklubba ser man där Fig. 121 och p. 138. Stridshamrar af sten visas här Pl.

---

att hans själ, antingen rest omkring åfvan jord, och sett hvad som händer och skall hända, huru det står till på alla ställen, och stundom visar han ett och annat, som han tagit på något ställe, till bevis att han varit där; eller ock, att han ingått i de heliga bärgen, *Saiwo*, där andarnas verld är, där han lärt af de goda andar att hjelpa sina vänner och af ormen *Guarms* att skada sina fiender. — Såsom en qvarlefva af den fordna Sol-dyrkan, har man i Norrige tillförne offrat lin till solen, och uti en gammal visa har man funnit dessa ord: *Låfva, låfva lin, — Gudt ladt Sola skin.*

43, 44, af hvilka Fig. 141 är ganska vacker af marmor. Fig. 143, äfvensom Tom. 1, Fig. 127, är en yxa på den ena sidan och en hammare på den andra. En liten hellebard ser man här Fig. 144, däremot genombårrar Fig. 142 med sina båda spetsiga ändar, men Tom. 1 Fig. 129 genombårrar med ena och gör hammarslag med andra ändan. Det stenkors med hål uti man därvid ser Fig. 128 har en utsträckning af 8½ alen rätt upp och tvärstreket 7½, då det sättes på ett skaft, blir däraf en stjärnklubba, som hugger omkring sig på alla håll, utan att vändas. Fig. 165 visar en stenkil, och både af flinta och annan sten finnas kilar af formerna 164 och 165, men 166 är af kåppar, äfvenså Fig. 161. Ett litet kåpparsvärd utan fäste ser man Fig. 155, och en prydlig kåpparspets till en lans Fig. 162. De äldste spjut lära i anseende till spetsen varit af 2:ne slag, af hvilka vi vilje kalla det ena *Spetslans*, en sådan blir Fig. 162, då den kommer på ett långt skaft. Det andra slaget kalla vi *Äggspjut* med hvass och bred ägg såsom en yxa eller huggjärn, en sådan blir Fig. 147, som äfven är af kåppar, om den med sin ovanliga nedre del inhäftas i ett därtill inrättadt långt skaft, sättes det åter på ett kårt skaft, så blir däraf ett huggjärn. Må hända de kåppar-spiraler, som ej sällan finnas i jorden, Fig. 146, icke varit annat, än prydnader på sådane spjutskaft, intet är åtminstone mera troligt. Caylus Tom. 5, Pl. 94, N:o 4 visar bland Rommerske Antiqviteter en dylik, hvilken han kallar fjädren på Aspergillum, och säger, att den nyttjades vid Lustratio eller reningsoffret, och svarade detta de Rommares Aqva Lustralis emot Katolikernas vigvatten. Vi förbigå flere andre gissningar rörande desse spiraler, för att visa den lilla kåppartång eller *pincette* Fig. 145: flere dylika finnas i jorden, man har trott dem höra till fruntimmerns *toilette*, att därmed bårttaga små hår eller städa koefturen: att karlarne nyttjat dem att bårtrycka skägget med, är så mycket mindre troligt, som man finner i jorden rakknifvar af kåppar: men förmodligen har det varit en tid, då man ännu ej påfunnit att gifva åt nålar knappen eller hufvudet och således göra dem till rättskaffens knappnålar, och vid en sådan tid lär den lilla kåppartången varit en nödig Vehikel till fruntimmerns nålhus, vid hvilket han med ringen kunnat vara förenad, för att efter behof utdraga och insätta nålarne. Af kåppar har Museum 2:ne stora och sköna stridsyxor i den form Fig. 137 visar. Med gamle fynd är det så beskaffadt, att så snart man upptäcker hål uti dem, är det säkert, hvartill de blifvit nyttjade. Ett undantag härifrån är likväl de så allmänna, ofta beskrifne och omtvistade kåppararbeten, liknande våre Fig. 138, 139, 140, dem jag kallat yxkärl, därföre att de likna både yxor och kärl, och därföre att de ej förut fått någon egen benämning, emedan man ej är öfverens om deras begagnande. Men såsom de i större delen af de Europeiska länder blifvit nyttjade och finnas i större och mindre mängd, så kan man ingalunda med Iduna, H. 6, p. 66, gifva dem ett namn, som fäster dem vid en viss nation. Men ehuruväl jag med afseende på deras utseende kallat dem yxkärl, så är likväl alldeles icke

meningen, att de varit hvarken yxor eller kärl. I Ängland, där de i synnerhet omkring York finnas hundratals, ofta bland Rommerske mynt och antiqviteter, har man upptäckt flera, som haft foderal eller slidor af kåppar, uti hvilka de legat, som icke kunnat vara för annan orsak, än för att oskadade bibehålla den slipade äggen, då de ej nyttjades. De anses för anfallsvapen uti *Observations on Celts by the Reverend M:r Lort, read at the Society af Antiquaries, 1776.* De uppgifvas såsom huggjärn, hvarmed Rommarne höggo och polerade sina stenarbeten uti *Letter to M:r Hearne in the Appendix to the first Volume of Leland's Itinerary*, jämför *D:r Borlace, Antiquities of Cornwall.* Flera af samma slag har Stuckeley afritat uti *Itinerarium Curiosorum*, och uti sitt Tal till Antiqu. Societ. 1724 säger han, att de Brittiske Druider nyttjat dem att afhugga grenar på det heliga eketrädet. Comte de Caylus Tom. 5, p. 318 uppgifver dylika, fundne uti Herculaneum, och kallar dem *Haches Gaulois*, jämför hans teckningar Pl. 92, N:o 1, 2 och 3. De finnas på flere ställen i Italien, de träffas äfven bland Slaviske Antiqviteter, och anses för Slavernes *Obutsch* eller stridsyxor. I Danmark äro flere fundne i jorden af hvilka National Museum i Köpenhamn förvarar öfver 30, de finnas äfven i flere Svenske Samlingar, och jag har nämt dem uti min Nomenkl. p. 109 — 111. Den hos Rhode p. 281 bland de Cimbriske Antiqviteter visade teckning är lik vår Fig. 147. Den siste, som skrifvit om desse yxkärl, är den nitiske Tyske Antiqvarien Büsching, som äfven visar teckningen af dem uti sina *Schlesiens Altertumer*, hvaraf flere Häften in Folio utkommit, och förmodar han, att de varit Tyskarnas offerknifvar att därmed flå skinnet af djuren. Slutligen får jag anföra min mening; ty man skall ju någon hafva i en sak, som väckt så allmänn uppmärksamhet. Jag tror, att det i de fleste Europas länder varit allmänna formen på ett skarpslipadt och nyttigt redskap af kåppar, hvilket, då det sattes på ett långt skaft, krigare begagnat till de förutnämde *äggspjut*, och hvilket lika troligt och än säkrare af Kånstnären blifvit insatt i kårt skaft och begagnadt till huggjärn, och i vår Nord är det med desse huggjärn man förfärdigat våre månge olika slags sten- och flintarbeten, hvarefter de, som skulle hafva skarp ägg, blifvit slipade på en slipsten, hvilken stundom äfven jämte flintarbeten finnes i ätthögarne. År 1811 fann man i Wästergötland, vid Forsviks bruk uti Undenäs socken i Wadsbo härad, i Bilströmmen under arbetet på Götakanal, minnesmärken efter en gammal stenfabrik, nämligen en mängd stridsyxor, stridshamrar af sten samt flintknifvar och kilar, samt någre endast halffärdige arbeten af samma slag, och därjämte flera yxkärl, hvaraf ett ännu hade ett stycke af det till hälften förrutnade skaftet i hålet, som visar, att desse yxkärl varit huggjärn, hvarmed stenarbetet blifvit hugget. På Forsviks bruk förvaras detta fynd, utom något litet däraf, som kom till afl. Öfverintendenten Thams samlingar. Hilfeling öfverkom för 20 a 30 år sedan en flint-verkstad vid Ringsjön i Skåne, hvarest fanns en mängd färdige flintarbeten, månge under arbetet söndergångne stycken,

flere ännu ohuggne flint-stuffer och en myckenhet små flintskärfvor, hvilket visar, att de gamle flintarbeten strax efter huggningen blifvit slipade, hvarföre man anlade verkstäderna vid vatten. En af yxkärlen i Köpenhamn har äfven i behåll en ännu omultnad del af skaftet, hvilket är ganska märkvärdigt. Vi komma nu till ett mera ovanligt slag af fynd, vi se det i naturlig storlek aftaget, på flata sidan Fig. 129, och i profil 130. Det består af ett ben, utgräfdt midt uti, men på de båda spetsiga ändar sammanhängande, midt uti äro tunna och skarpa flintskärfvor inkittade, kittet består af harts och stenpulfver, men det har ej varit rätt starkt, utan är till större delen affallit. En såg har det ej kunnat vara; ty då vore en flintknif bättre, och af dem finnas i mängd. Det lär således varit en pilspets, som med ena ändan blifvit instucken och fastkittad i ett litet håligt träskaft. Denna, som förvaras i Lund, fanns i en tårfgraf i Skåne. Major Ennes på Näsbyholm i Småland äger en alldeles dylik, funnen i Wästergötland nära Götakanal vid Hajstorp. Märkligt är, att nyligen har på Öland i en ätthög vid södra Qvinby i Stenåsa socken, jämte obrände ben, stycken af ett svärd m. m. funnits ej mindre än 4 stycken dylika pilspetsar af ben, men med de olikheter, att då Fig. 129 är på båda sidor flat och något rundad åt sidorna, så hafva desse på öfra delen en skarp rygg och äro trekantige, men på sidorna helt litet urhålkade, dock utan nu synbart tecken till kitt eller flintskärfvor. De hafva i längden ej mera än litet öfver 5 tum, och ägas nu af Rector Ahlqvist i Kalmar. Dessa 6 äro af detta slag de enda jag hittills fått någon kunskap om. För öfrigt torde en annan gång blifva tillfälle att mera omtala detta Museum, jämfördt med andre Archäologiske Samlingar i våra Nordgötiska byggder.

FORNLÄMNINGAR NÄRMAST OMKRING LUND.

Till dessa har jag velat vägleda genom Pl. 51, 52, hvilken likväl alldeles icke bör anses för en karta, icke heller bör i något afseende väntas kånstfärdighet och noggrannhet i proportion och afstånd, tvärtom ser man endast ungefärliga belägenheten, som här är nog för begreppet, och skulle till och med vara nog för att på stället vägleda sig till de märkvärdige ställen. Och må hända är en dylik för saken tjänligare, än en kånsttafla eller stor geografisk karta; ty för själen är afstånd och perspektif ett intet, och i visst afseende något osannt. All teckning af lokal bör således framför allt befordra ändamålet, och är alltid i något afseende conventionel. — Då man kommer utom Östra eller Mårtens tull, och går till vänster förbi Wipemöllan, kommer man till vägen, som leder till Skånes äldsta Nordgötiska minnesmärke, *Trehögarne*, hvarpå offrades åt Oden, Thor och Freyr, men såsom de hafva en ålder af omkring 18 sekler, äro de nu små och förfallne, dock ännu till en del i behåll. De äro belägne på Fälads-lotterna N:o 187,

den

den jag händelsevis ägt, och det därintill gränsande N:o 64. Förmodligen har, på en sträcka ifrån desse högar emot staden till Thorssjö, den gamla Offerlund varit belägen, af hvilken staden Lund har namn. Emellan dessa löfrika träd vistades Gudarne, och lär den innersta helgedommen varit där höjden är, på hvilken qvarnen är belägen. Må hända har man tvagit både Gudarne och deras offer uti Skirvattnet, som var Thorssjö, hvilken ännu bibehåller sig såsom ett fucktigt träsk, hvarvid är en källa. Det myckna folket, som till offerhögtiderna samlades, var äfven en fördelacktig sak för handlen. Däraf de fordom så kallade Trehöga-marknader den 9 Juni och 12 September, efter gamla stylen vid Sommarsolståndet och Höstdagjämningen. Sådana tre offerhögar i trekant finnas vid det stora stället för offer och Konungaval vid Lejre på Seland. Trehögarne vid Raflunda i Skåne äro redan omtalte p. 129, och 3:ne dylika i Småland ser man i Tom. 1, Pl. 23, p. 119, man har där äfven sett 3 högar i en linie, äfvensom vid Birke ej långt ifrån Roskild, se här Fig. 215, endast den medlersta är nu i behåll och kallas *Widedyss*, och tror man orätt, att Widrik Werlandsson här är begrafven. Går man åter ifrån staden utom norra tullen framåt landsvägen till Landskrona, råkar man först på vänstra handen, emot en half fjärdingsväg ifrån Lund, *Tre-lejon-borgs hög*, (det är Danska vapnets hög), sammandraget Lybergshög, äfven Sliparebacken kallad, som af de gamle författare fått än flere förvände namn. Detta är det i Historien rycktbara Danska och Skånska Konungarnas Tings och Hyllningsställe, hvilket man i våra dagar ohelgat med en väderqvarn, — men det var förr än Historiska Skolan rotfäst sig uti Filosofien. Då skördemännen på de bördige kringliggande fält satt sig att hvila och slipat sina liar vid högen, lär namnet Sliparehögen uppkommit. Litet längre fram på andra sidan om vägen ser man *Kongshögen* och *Tollhögen*. Då *tollr* betyder tull, afgift, skatt, och då *tol* betyder redskap; så kan Tollhögen betyda stället, där man samlades för att bestämma en viss årlig skatt åt Konungen, eller kanske snarare där man hade i beredskap allt hvad som fordrades till den högtidliga hyllningsståten, såsom Riksvapnet, smörjelse-hornet, Riksbaneret, den thron eller trefot, uti eller på hvilken Konungen skulle stå eller sitta, thronhimmel, täcken, lurar och basuner m. m. Närmare Walkärra by, vid Barnehöls bäck i väster från vägen, har varit ett minnesmärke, som de gamle i orten beskrifva såsom en Kummelgråtta, också har där med mycken trovärdighet varit ett Götiskt offeraltare och således mera likt ett stenbord, och bäcken har då varit skirvattnet. Öster från Walkärra ser man Tingshögarne, som nu äro i största förfall och därvid en Domstensbana i den Danska fyrkantiga formen, af hvilken ganska litet är qvar; och således har jag fått på helt kårta afstånd vid hvarannan de minnesmärken samlade, som jag behöfver, för att beskrifva huru det, efter mitt sätt att se, och efter all trovärdighet, gick till med

Konungarnes val och hyllning. Ganska troligt är, att man här redan i hedendommen valt och hyllat Konungar, men Historiska underrättelser hafva vi ej förr än början af 1200-talet, då Waldemar Seyer regerade, och den siste, som här blef vald var Christian IV vid slutet af 1500-talet. Om vi tills vidare vilja antaga den troliga förmodan, att man äfven här hyllat Konungar under Hedniska tiden, så har det så tillgått, att man vid en offerfest därjämte hållit landtdag eller storting vid Tingshögarne, där öfverläggningarne för sig gått, hvarefter man afgjort valet vid stensättningen, som varit Skånes Morasten. Då nu hyllningen skulle förrättas, har man efter offren och högtidligheterna vid Trehögarne och i Offerlunden, samlat allt hvad till hyllnings-ceremonien hörde på Tollhögen, därefter har man fört Konungen till Kongshögen, där man gifvit honom tillkänna förloppet af valet, lyckönskat honom, emottagit hans Konunga-försäkran, och utropat honom för landets Konung, hvarefter man med tillbörlig ståt och glädjeljud beledsagat honom till Trelejonborgs hög, som lär varit ståtligen utsmyckad och förmodligen omgifven af ett prydligt skrank, likt bålverk omkring en borg, men i synnerhet lär man på ett lysande sätt upphöjt och visat Riksvapnet de 3 lejon, hvaraf högen blifvit kallad Trelejonborg, hvilka lejon förmodligen hafva afseende på de tre sunden, Danmarks starkhets bälten, stora och lilla Bält med Öresund. Här har Konungen emottagit folkets hyllning och ed, för öfrigt känner man ej alla de ceremonier, som därvid på olika tider varit bruklige med smörjelse, öfverlämnande af Riksbaneret Dannebrog m. m. Efter hyllningen har man offrat för Konungens och landets välgång bön- och tackoffer på altaret vid Walkärra, som just af detta offer har sitt namn; ty *wal* har af urminnes tider haft samma bemärkelse som nu, och *kerta* betyder ljus, därföre kalla Isländarne ljusstake *Kertastika;* Walkerta eller Walkärra betyder således Offer*eld* vid Konunga*val*. Vid dessa offer lär i synnerhet Thor varit dyrkans föremål, såsom den, hvilken bäst kunde lifva hjeltar till Konungens och landets försvar, och däraf har hela detta Thorna härad fått namn af Thor. Under Christna tiden vet man med visshet, att i stället för offer vid trehögarne och vid Val-altaret, både började och slutades högtidligheten med Gudstjänst i Domkyrkan, men sjelfva hyllningen skedde såsom nämt är, under öppen himmel. Att hyllningen skulle hafva skett på Helnabacken, såsom Chytræus i sina Monumenter vill gifva anledning att antaga, är alldeles orimligt; ty på denna backe låg Alla Helgons klåster och kyrka, och Konungen kunde väl ej hyllas på kyrkotaket. Lika otroligt är när man, efter en anteckning uti samme författares codex uppgifver, att under hedendommen var Trehögars marknad på den Thorsdagen, som sedan blef Christi Himmelsfärds-dag, ty denna är en af de rörlige högtider och ombytes efter Påskfullmånen. Hvad högarne i väster från landsvägen vid Nöbbelöf vidkommer, har jag här haft det nöjet finna, hvad man annars sällan upptäcker, spår af, och bevis för, verkliga händelser, som blifvit inblandade uti de sednare annars mindre trovärdige Isländske Sagors äfven-

tyr. Här är fråga om Halfdan Branufostras Saga, som omtalar en Konung Ring i Skåne, hvars barn voro Halfdan Ylfing eller Branufostra, och Prinsessan Ingeborg, som på en gång fick 2:ne friare uti vikingsfararne Sote och Snäkol, men hon fattade afsky för desse bistre och roflystne höfdingar, hvarföre de, för att röfva dottren, bekrigade fadren, som förmodligen hade sitt residens i eller vid Lund. Rings Jalar voro Thorvidr, som var fosterfader eller guvernör för det unga Herrskapet Halfdan och Ingeborg, samt Torir, som var Landtvärnsman. Konung Ring stupade i slaget, och Thorvidr fann tillfälle att oförmärkt bårtföra Prinsessan och lämna henne i säkerhet hos en qvinna, som het Grimma och bodde aflägse i en skog. Sedan vikingarne sköflat och farit bårt, återkom Ingeborg, och Halfdan blef Konung. Suhm D. 1, p. 406 utsätter denna händelse till slutet af 500-talet, men hvad Sagan för öfrigt berättar om Prinsessans resa till Ängland och kärlekshändelser i Grekland, hörer till äfventyr, som ingen uppmärksamhet förtjäna. Emedlertid tyckas desse minnesmärken säga oss, att Konung Ring blef bränd på bål, och att man sedan öfver det nedbrända bålet uppkastat en stor ätthög, som lär vara denna Bålhögen, hvaruti förmodligen äfven hans efterkommande på manslinien blifvit jordade. Prinsessan och hennes tillhörande och efterkommande lära däremot hvila i Ingeborgs högen, och Thorvidr kanske äfven Torir, i Thornhög. De fallne af sjöröfvarne torde blifvit kastade i Barnehöl, som ännu hålles för att vara båttenlös, men lär rätteligen heta *Bardhöl*, det är sjögastarnas hål; ty *bard* är ett skepp, i synnerhet förstäfven. De förnämste af vikingarne lära däremot blifvit jordade i den förmodligen äfven på spe så kallade Pasle- eller Pysslingehögen. Prinsessan Ingeborgs tillflycktsort hos Gumman *Grimma* tror jag mig äfven hafva funnit i samma Torna härad, nämligen *Grimstorp* i Blentarps socken. Lagerbring uti anmärkningarne vid Waldemars Jordebok anför, att Nöbbelöf betyder de Visas säte, af *nab*, som beslägtadt med Hebreiska och Finska, skulle betyda profet, vis: men byn har namn af sitt grannskap med Lund; ty *nabyli* är nabolag. Det är på Nöbbelöfs mark och ägorna till N:o 11 på Kycklingemarken, som den fordna Kycklingehönan eller offeraltaret varit, på hvilket man vid Konungaval offrat åt Thor, hvaraf ej allenast häradet, utan äfven byarne Walkärra-Thorn vid Walkärra och Östra-Thorn vid Lund hafva namn: men på ägorna till N:o 7 i Nöbbelöf är Barnehöl, som nu mera liknar en äng på båda sidor om bäcken, på samma ägor äro äfven Ingeborgs och Thornhögarne. Floræus och Gillberg berätta, att de som ej fingo ro i grafven nedsänktes i Barnehöl, då de kommo så djupt, att de ej en gång kunde komma upp att spöka: På ägorna till N:o 3 och 5 i Nöbbelöf är den store Bålhögen, på hvilken man stundom i krigstider upprest wårdkasar. Den Ruin, som man ser i öster från Kongshögen visar stället, där en gård legat, som hetat Ladugården, och hela fältet häromkring kallas Ladugårdsmarken, hvilken dock icke har någon gemenskap med Biskopps-ladugården, utan säges denna gård hafva tillhört

2:ne fröknar, efter hvilkas död den tillfallit Kronan, hvarefter den såsom augment blifvit tillslagen vissa rusthållshemman. Men på Biskopps-ladugården i Klästerruinerne är runstenen Fig. 188 tagen, hvars andra sida visas Fig. 189, således ehuru han nu ligger på Lundegård, hörer han dock ursprungligen till antiqviteterne utom staden. Man läser: *Thurkisl sun Iskis Bjarnar sunar risti stino disi uftir brudr* (hvarefter fortsättes på andra sidan) *sino bada Ulaf uk Uter lanmitr guda.* Det är Thorkel son af Eskel Björnson reste denne sten efter båda sina bröder, Olof och Otter, goda Landvärnsmän. De öfverste figurer på Fig. 188 har man trott vara en hästsko och ett par glasögon, men om man sjelf sätter glasögonen rätt på sig, så får man se, att det är ett krönt lejonhufvud, att hästskon är kronan, och att glasögonen äro lejonets nos och ögon. Man har äfven trott sig se skepp och vagnar eller åtminstone hjul, men detta är icke annat än blomster och andre prydnader. Lagerbring omtalar sjelf, i sin Samling af Handlingar D. 1, p. 96, huru han misstagit sig, då han på annat ställe anfört, att *lanmitr* betydde landtmätare. Denne Runsten finnes icke hvarken hos Göransson eller Worm, ehuru han är bland de äldre och har intet spår af Christendom, men den har haft samma öde, som flere af de äldre stenar, hvilka hafva blifvit tagne ifrån nästgränsande ställen, där de varit reste, och inlaggde i de kyrkor och klåster, som blifvit byggde, eller ännu varit under arbete ungefärligen efter år 1100. Denne sten tog Professor A. Stobæus, med tillhjelp af några studerande, år 1691 ut från ruinerna af Alla Helgons kyrka, och ladc honom på högra sidan, då man går in i Akademi-huset, och på andra sidan ligger den sten, som jag visat Tom. 1, Pl. 42, Fig. 135, p. 39. På stora klåckan i Nöbbelöf, som för forskaren är svår att åtkomma, läses inskriften Fig. 187: *Hylf Got myt dynyr genade, dat my dyn verk vol gerade,* eller: Hjelp Gud, med din nåd, att mig ditt verk väl lyckas! En fjärdedels mil väst-sydväst från byn vid rågången emellan Nöbbelöfs och Fjelie ägor ligger en runsten, på hvilken man läser: *Tufi risdi stin disi iftr Omui,* eller Omun, *sin filh* - - (men detta *h* skall läsas för *g,* så att det blir *filagi*), det är Tufve reste denne sten efter Omund, sin följeslagare, eller fosterbroder, rätteligen den, med hvilken han hade allt gemensamt. Den runsten, som man ser vid Walkärra, är särskildt tecknad Fig. 186. Man läser därpå: *Tufa risdi stino disi uftir Gamal bu* (n) *ta sin uk Osur* (eller rent ut *Oskr*), sedan läses bakfram *Birn s,* det är, *Tufva reste denne sten efter Gamal sin man* (husbonde), *och* (efter) *Oskar Björnsson.* Tufva är Femin. af Tufve. Att ordet *Gammal,* äfvensom på ännu flere ställen *Fader* eller *Fadder,* förekomma såsom mansnamn, får man se på en och annan runsten, och Oskars nu i Skandinavien älskade Namn har jag en gång förut funnit på en sten, se p. 61, båda af hög ålder, och utan sednare Christendoms tecken. En bonde, som bårttagit Uppåkra-stenen och blifvit tvungen att återföra den, satte den i häpenheten på sitt ställe så

djupt

djupt ned, att en del af inskriften ej synes. Walkärra-kyrka lär varit helgad åt S:t Petrus, hvars bild, ehuru nu otydligt, finnes ritad på ett af kyrkofönstren. Det stora dopfatet af mässing visar S:t Göran, men utan inskrift. På lilla klåckan läser man med vanliga Latinska bokstäfver ett par ovanliga ord: Inskriften har denna lydelse: *Æramentum ecclesiæ Waldkier, fusum Hafniæ anno 1621, me fecit Rudolphus Borchardi: audite, convenite ad audiendum verbum, ut audiatis olim latitubam supremam.* Æramentum är ovanligt i stället för Campana eller Nola, och därtill bättre Latin, äfven är Latituba en fintlig öfversättning af domsbasunen, och ordet kunde förtjäna att introduceras. I kyrkan finnes ett gammalt märkligt *Antipendium* eller altartäcke, hvarpå man ännu ser följande fordom prydliga figurer: af Apostlarne synas nu endast Paulus med bok och svärd, Bartholomæus med knifven, Simon med en såg, men oriktigt har han äfven fått en bok, Thomas med ett uppräckt finger samt i handen en lans, Jacobus Minor har valkare-stången, som här liknar en vinkelhake, Mathias har fått pelegrims-stafven, som tillhör Jacobus Major, och hans egen attribut en hellebard, eller stor yxa, har kommit på orätt ställe, men Judas har ganska ricktigt pungen, ehuru det är en oförtjänt heder att han fått vara med. Äfven ser man åtskilliga andre figurer och inskrifter: meningen är god, men språkmästaren dugde ej: såsom *Libe* med 2 barn, *Gelob* med korset, *Hofenn* med ankaret, *Forsigt* med ormen, *Gereichtig* med vigtskålen, och *Mesenheit*, (skall vara det Tyska Mässigkeit), slår vatten eller vin ur en kruka i ett glas. Midt uti ser man Maria och Gabriel med desse ord: *Och engelen sagde frichte dig iche Maria, du har fundet nade af Gud i Himelen och schl---.* I en annan stor medaljon ser man barnet i krubban med denna omskrift: *Christus er foch i Betlehem i en stalch hoes oxen och i en krubbe svöbt i klude och lathoe.* Det sista ordet lär betyda lumpor. På ett annat ställe ser man Gud Fader, klädd i en stor kåpa och solen om hufvudet, blåsa Adam i näsan, med omskrift: *I begyndelsen schabte Gud den Herre himel och jorden och c---.* Ehuru detta i sitt slag ganska rara täcke är myeket förfallet, visar dock denna amalgamering af dålig Svenska, Danska och Tyska genast en viss nyhet: också finner man därpå årtalet 1647, och i en sköld bokstäfverne M. S. R. och därunder Jesus i monogramm. Klåckinskriften i Hardeberga och den fordna Kummelgråtta vid Uppåkra, hvilka båda ställen ligga inom en half mil nära Lund, hafva vi redan sett uti Tom. 1, Pl. 42, Fig. 139, 140, p. 40, 41, och Pl. 3, Fig. 6, p. 90. Dalby, som på en kårt tid varit Biskoppssäte, ligger en mil i öster ifrån Lund, är nu en kyrkoby, Kongl. Stallgård, tingsställe, och prebende till en af Akademiens Theol. Adjunkter. Utom det att Lund är äldre och myeket märkvärdigare än Dalby, förhålla desse ställen sig i visst afseende till hvarannan, såsom Gamla och Nya Upsala. Murar efter det fordna rika Augustiner-, sedan Dominikaner- eller Svartbröders Klåster, som Konung

Sven Estridsson anlade redan år 1065, synas ännu några lämningar af. Den gamla Helig Kors kyrka har tillförne varit större, och ser man här i likhet med den i Lund, fast i mindre skala, en underjordisk Krafts kyrka, däruti en helig brunn, som fordom säges hafva varit offerkälla, samt en liten mörk Diaconia nu igenmurad, men med bibehållen saga om en underjordisk gång, som därifrån ledt till Krafts kyrkan i Lund. Här hafva varit många och stora helgonsbilder, hvilka dels äro sålde och sönderslagne, dels nedkastade i Krafts kyrkan, men uppe vid altaret ser man ännu Evangelisten Johannes med sin kalk på en support, som liknar framdelen af ett skepp. På stämplen till kyrkans gamla sigill, som nu finnes i Museum i Lund, ser man Johannes Döparen, som i högra handen bär fåret och i den vänstra ett hyende och därpå ett kors, för att beteckna S. Crucis kyrka. Af 2:ne Dopfat visar det ena bebådelsen med den vanliga inskrift: *Filium Jesum vocabis* etc. se p. 75. Det andra, som visar Simson, som fattar tag i Lejonet, har ingen inskrift, men i kanten ser man, hvad man, jämte rosor, qvistar af träd och andre prydnader, ofta på dylike fat blifver varse, nämligen hjortar, som betyda en kärleksfull längtan efter Guds delacktighet, enligt Psalm. 42: 2. I en cirkel omkring Dopfunten visar sig inskriften Fig. 193: *Jam res declarat — Quod quondam significarat — In cruce productus — Christi de vulnere fluctus*, eller: Nu blir den saken förklarad, hvad det fordom skulle betyda, att på korset en flod utgick ur Christi sår. Här menas vatten och blod, rening och lifskraft, Döpelsen och Nattvarden. Denna inskrift har flera egenheter, såsom de sammandragne A R, A T, S I, vidare att O med en punkt uti betyder *quo*, att G, Q, T och U äro munkstyl, hvartill äfven hörer förblandandet af C och E, men att alla de öfrige äro vanlige Latinske wersal-bokstäfver. Denna inskrift hörer således till 1500-talet, då man stundom blandade munkbokstäfverne, dels med Runor, dels med Rommarnes *litteræ unciales*. På Dalby kyrkogård i öster hvilar stoftet af Danske Konungen Harald Hein, som dog år 1080 och var son af Konung Sven Estridsson. *Hein* betyder en slipsten, en oljesten, som i sin natur är fin, lös och eftergifvande, således fick Harald detta namn för sitt milda, långmodiga och eftergifvande sinnelag. På den sten, som täcker hans grafplats, ser man en korsfigur, och har stenen på öfra sidan den lilla rundning, som på profilen är utmärkt bredvid denne Konungs liksten Fig. 192.

Således hafva vi kastat några forskande blickar åt desse Sagans och Legendens tider, åt desse fordna återsken af Nordens blixstrande svärd och södrens lysande *Tiare*. Ja, gående än längre tillbaka, hafva vi bland desse ruiner, helgade af Förfäders aska, och vid desse ännu ej saftlöse rötter af Minnets Ydrasil, hämtat några uppskjutande telningar, och framställt dem till ytterligare granskning och jämförelse med hvad af detta slag förut är bär-

gadt, och hädanefter skall upphämtas. — Slutligen torde jag, såsom en liten efterskörd, vid p. 143 få bifoga den anmärkning, att om den ryktbare och besungne Kämpe Olger Dansk någonsin varit till, utom i folksagor och visor, samt i Bartholins De Holg. Dano; så lär han varit den samme, som Otger Degn eller Thegn, (*Tign*, eller ock *Drengr*, en ärans och tapperhetens man, på våre runstenar: *thign* och *trek harda gudan*), hvaraf Viseskrifvarne gjort Olger Dansk. Honom tilldeltes ett af de Grefskap, uti hvilka Kejsar Carl den store indelade Bäyern, men han ledsnade och flydde till den Longobardiske Konungen Desiderius, med hvilken han, efter Pavias eröfring, gick i landsflyckt år 774. Att han därefter varit i Danmark, kan ej bevisas, men är väl möjligt. Jämför Freher de Princip. Terræ Bavariæ, Presbyteri Chron. Bavar. och Orig. Guelf. Tom. 1, p. 44 etc. Till p. 46 hörer hvad man ser hos Salvius om Uppland p. 61, att Kyrkoherden på Ladugårdslandet i Stockholm, Magister Joh. Gust. Hallman, därtill uppmuntrad af Riksrådet Grefve Ehrenpreus, utskurit eller låtit utskära de vackraste Runstafvar, som hos oss finnas. Äfven kan vid inskrifterne med munkstyl p. 66 etc. tilläggas hvad man här ser Fig. 87, 84, nämligen en gryta af malm, 8 tum hög och 14 tum åfvantill i diameter, med denna inskrift: *Lase Mi. Gud — — une konom loke til dinsamma konsterlig stuke L. Rot i Skoede a. d. MDLXX.* Det är: Lasse Mickelsson, Gud unne honom lycka till detta mästerstycke, L. Rot i Sköfde, år 1570. Det är märkligt, att här nämnes både ställe och år, och vid jämförelse med andre dylike inskrifter, finner man här en välkommen vägledning, för att bestämma tiden. Denna antiqvitet var fordom, jämte Fig. 9 och 15, jämför p. 21, N:o 3, och p. 22, bland aflidne Öfverintendenten Thams nu skingrade samlingar, med hvilka jag fordom haft tillfälle göra en nogare och mångårig bekantskap, och med desse alltid för mig angenäme minnen slutar jag för denna gång våra archäologiske undersökningar.

Nästa Tom torde komma att innehålla antiqviteter från Wadstena Klåster-kyrka, samt utom fornlämningar från flere Provinser, äfven det märkliga Kiviks Monument i Skåne i sitt närvarande skick, och bland annat, i synnerhet de 3 Öarne i Archäologiskt afseende, nämligen Björkö i Mälaren, Wisingsö i Wettern och Hven i Öresund. Därvid uppgifvas äfven med känslor af liflig tacksamhet de vördade Gynnare, som benäget gifvit mig del af sina Samlingar, äfvensom de yngre älskade Vänner och Elever, som med mig rest, eller för mig gjort och göra resor i afseende på Archäologiske Upplysningar, och på flere sätt benäget biträdt mig med användbare uppgifter. Slutligen skall äfven ett Register följa öfver alla tre Tomerna. — Om man lefver, vet endast Den, som af evighet räknade ögonblicken och solgranden.

Emedlertid hafva vi alltid vid Taflorna af Fornverlden tillfälle att jämföra det Urgamla och det därpå följande med det Närvarande, — och då

med djup vördnad och beundran, seende tillbaka, igenkänna Försynens Ledande Hand, hvilken — oftast i Naturens långsamma och vanliga ordning, men någon gång med att mera märkbart upplyfta sitt finger, af hvilka 2:ne, såsom det tyckes, olika sätt, vi i grunden förstå det ena lika litet som det andra, — fört våra Fäder till det de varit, för att bereda oss till det vi äro, och för att omsider mera allmännt och otvifvelacktigt gifva frid åt jorden och åt människorna en god vilje.

Pl. 1.

Fig. 1.

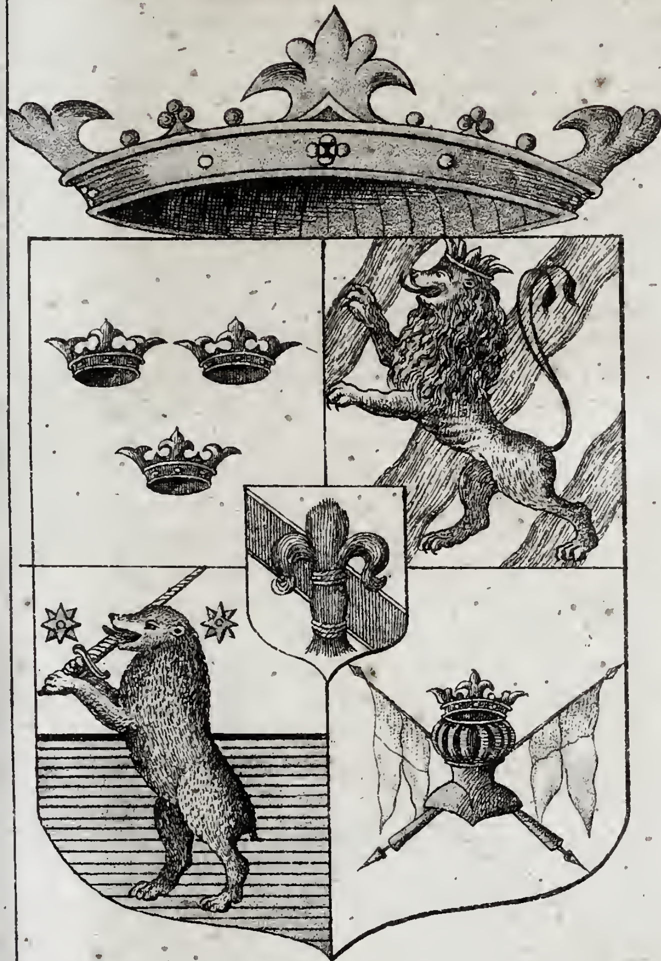

Fig. 2.

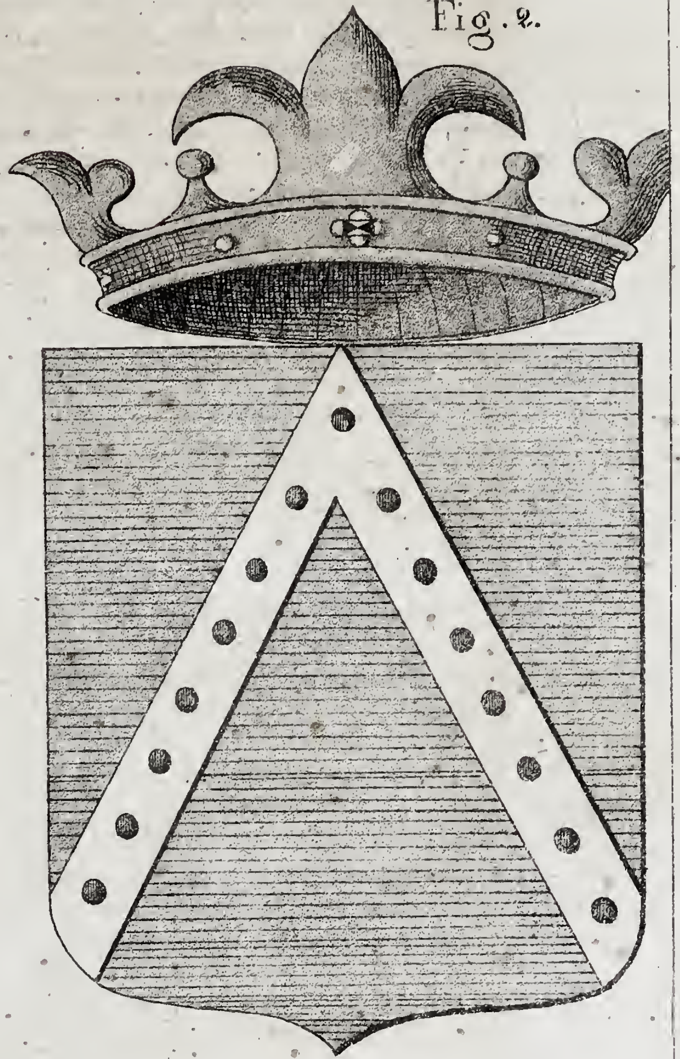
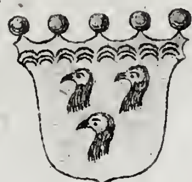

Fig. 3.

Fig. 4.

H MB

MA DEIU

COURAGE SANS CONDUITE
EST UN SEIGNEUR SANS SUITE
CONDUIT SANS COURAGE
PAUVRE PERSONAGE

CI CIGNON

1680.

Fig. 5

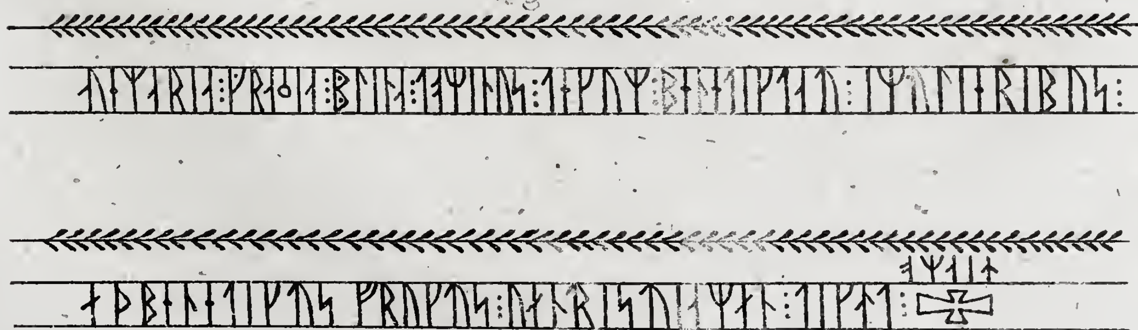

Fig. 6.

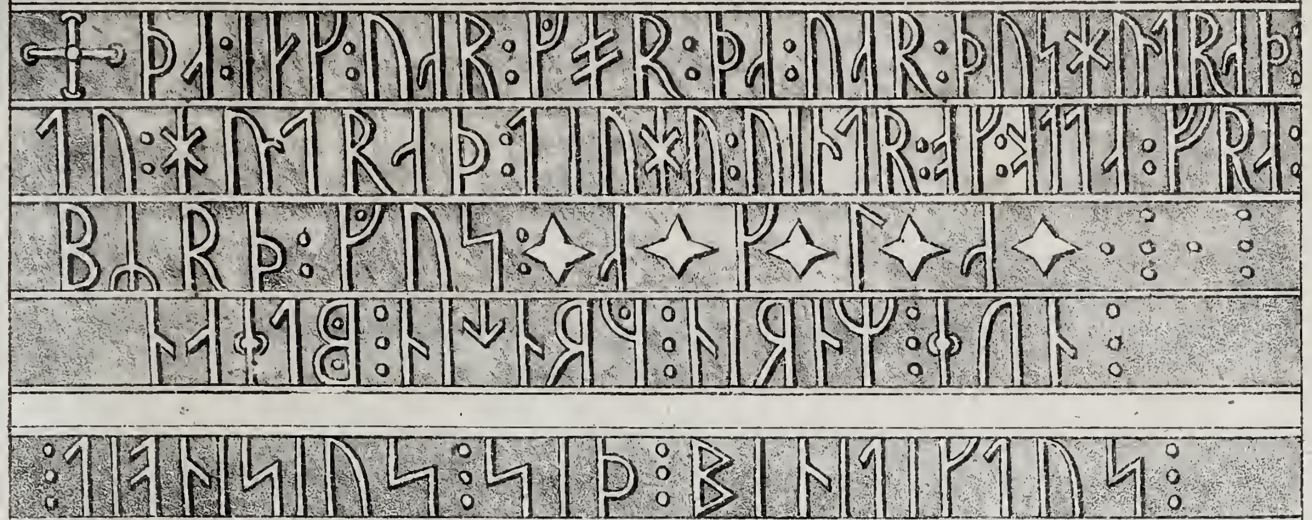
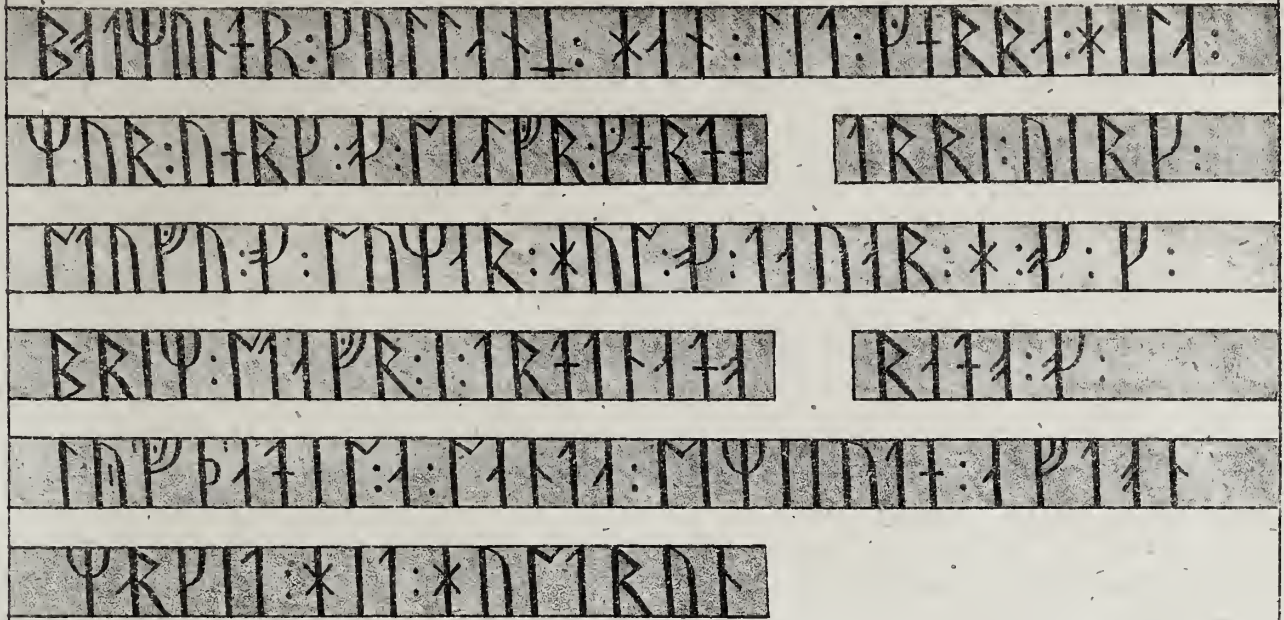

Fig. 7.

Pl. 4.

Fig. 8.

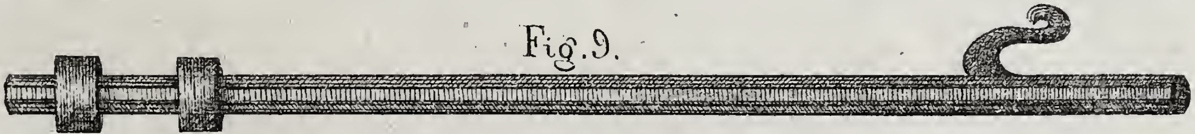

Fig. 9.

Fig. 10.

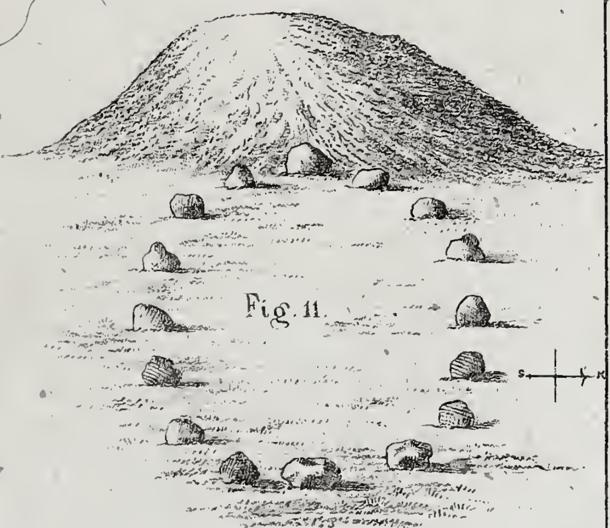

Fig. 11.

Pl. 5.

Fig. 12.

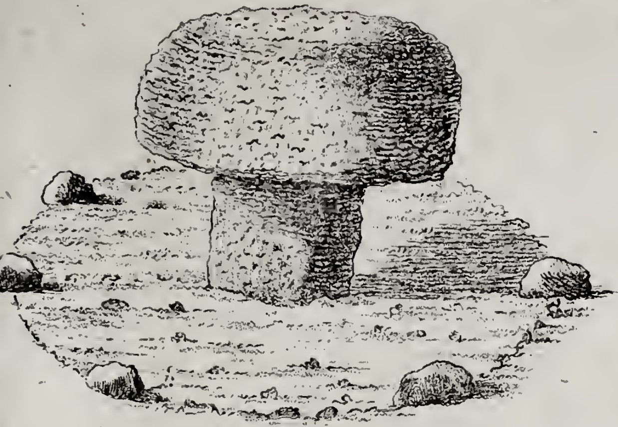

Fig. 13.

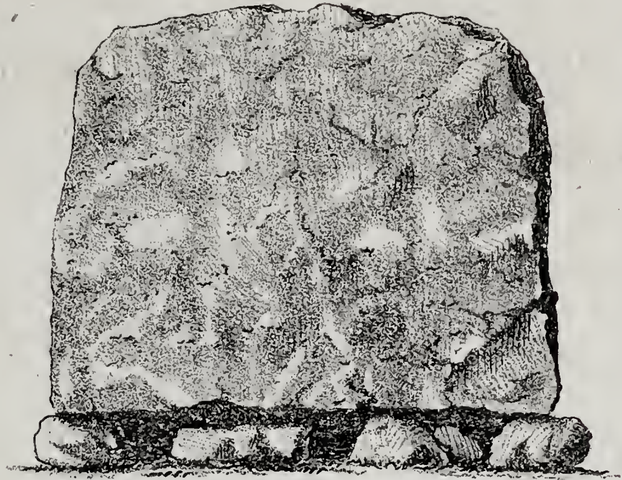

Fig. 15.

Fig. 14.

Fig. 16.

Pl. 6.

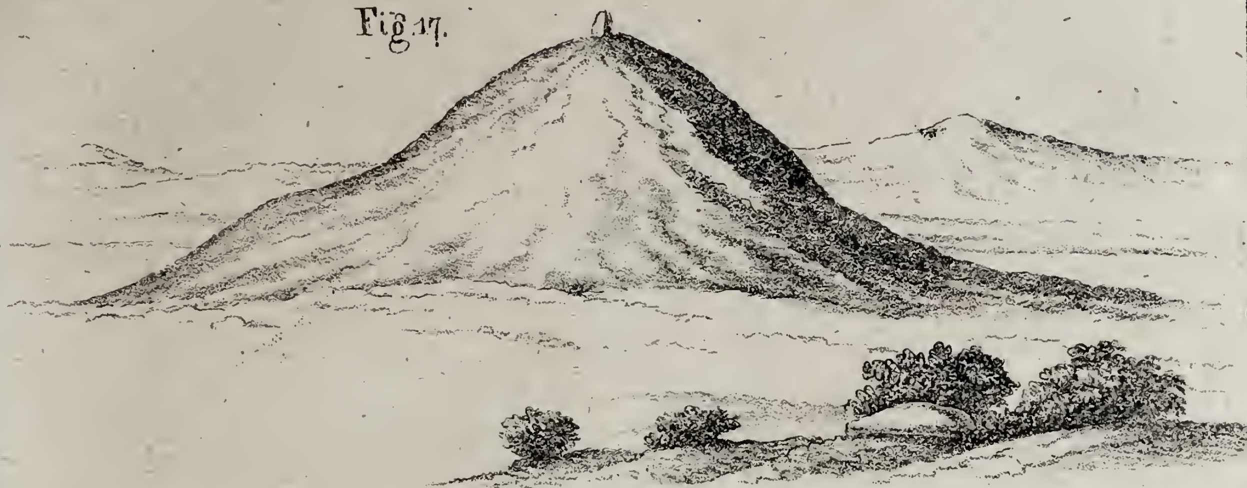

Fig. 17.

Fig. 18.

Fig. 19.

Pl. 7.

Fig. 20.

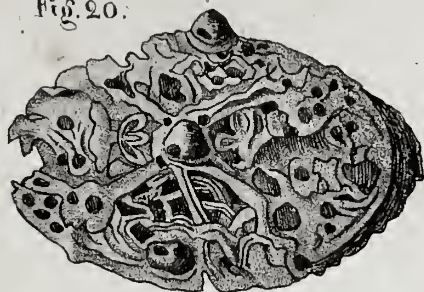

Fig. 21.

Fig. 22.

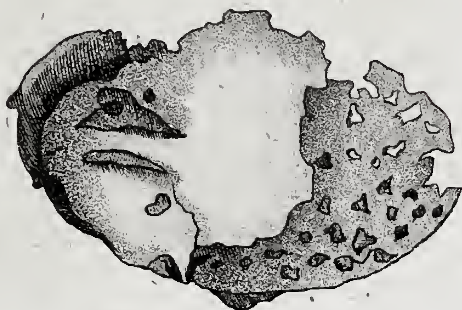

Fig. 23.

Fig. 24.

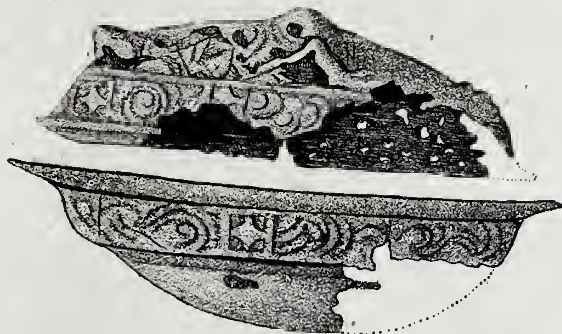

Fig. 25.

Fig. 26.

Pl. 8.

Fig. 27.

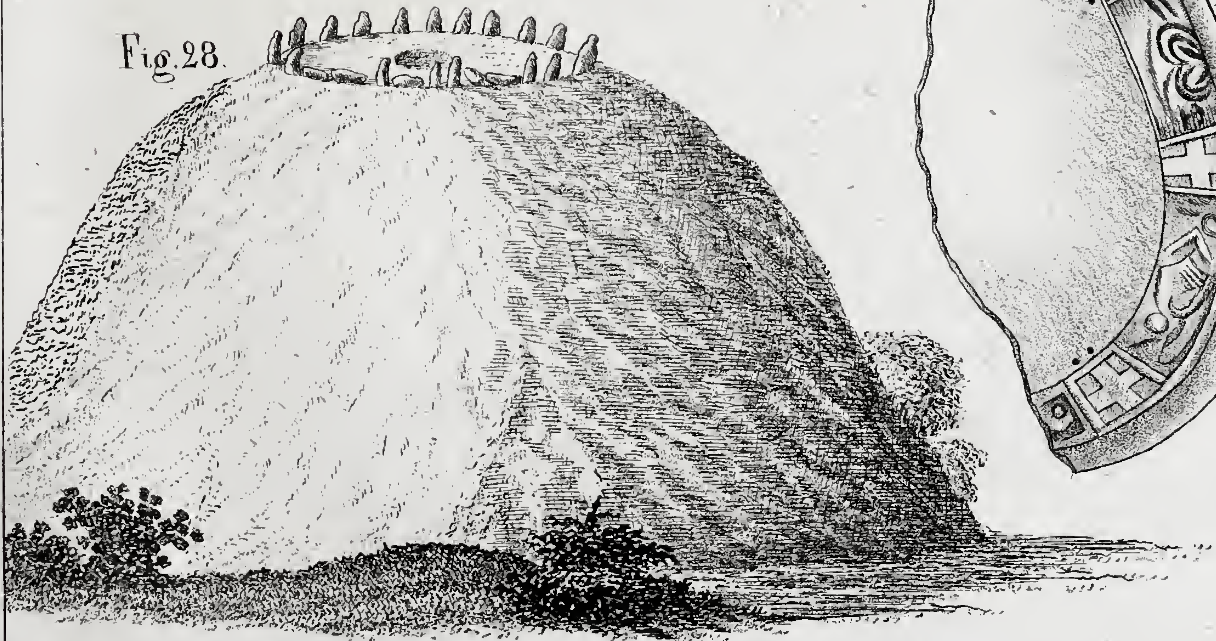

Fig. 28.

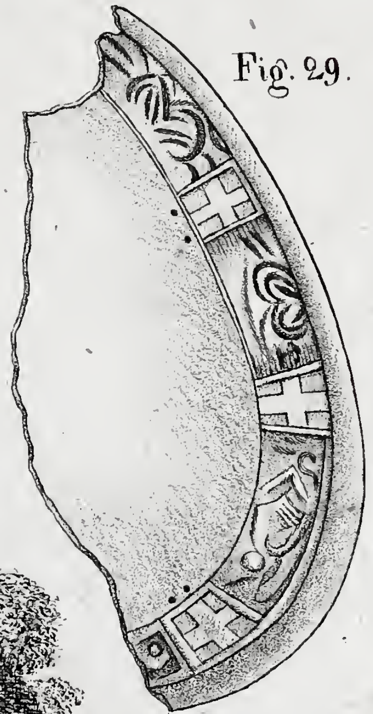
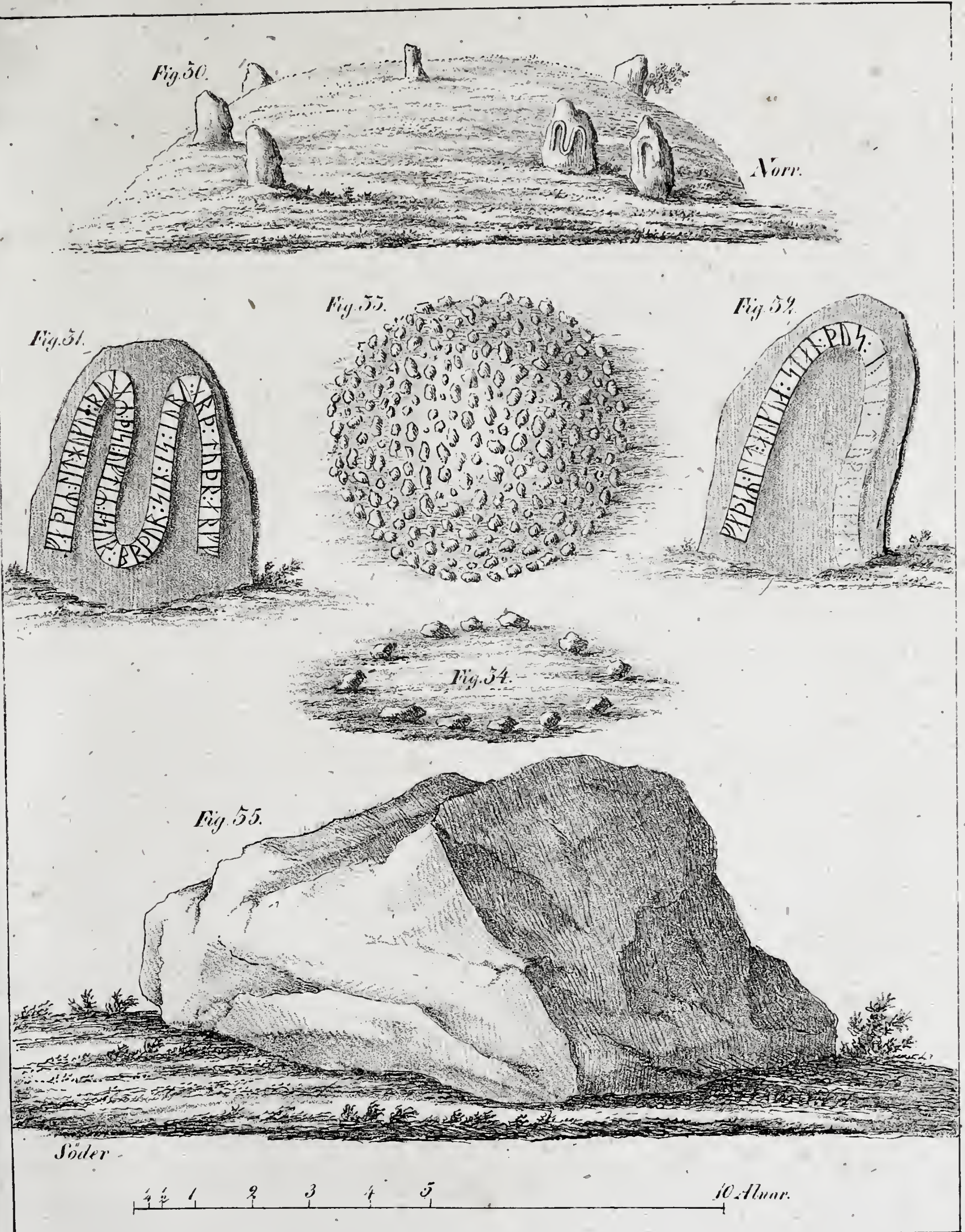

Fig. 29.

Pl. 9.
Fig. 30.
Norr.
Fig. 31.
Fig. 33.
Fig. 32.
Fig. 34.
Fig. 35.
Söder
¼ ½ 1 2 3 4 5 10 Alnar.

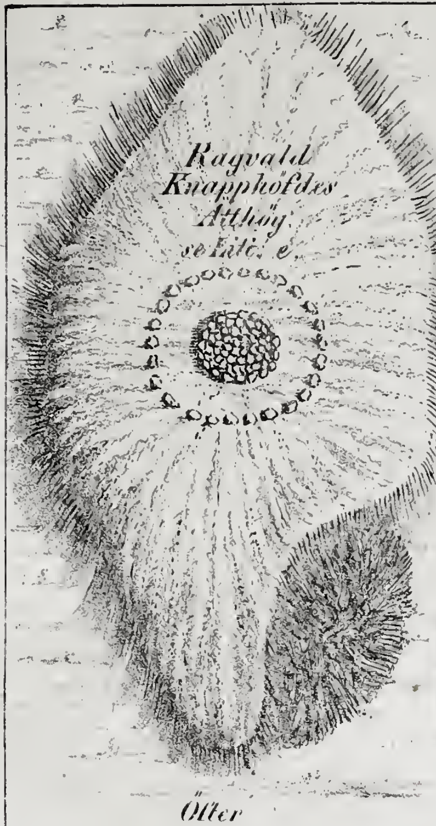

Fig. 56.

Fig. 37.

Thorbjörntorp

Mösleberg.

k.

Land-Ryggen

Wiken

b

i

Falköping.

h

f

c

g

d

a

Karleby
Långå

Kyrkan

k.

Leaby

e

Olleberg.

Fornlämningar
på
Nyckelång
i
Wästergötland

Pl. 11.

Fig. 38.

got sei mit ons

Fig. 39.

REKOR DE NGE SBÆL

Fig. 40.

Fig. 41.

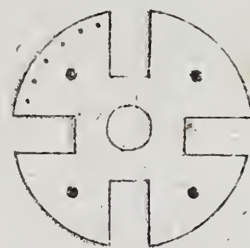

Fig. 42.

Fig: 43.

Fig 45

Fig: 44.

Fig: 46.

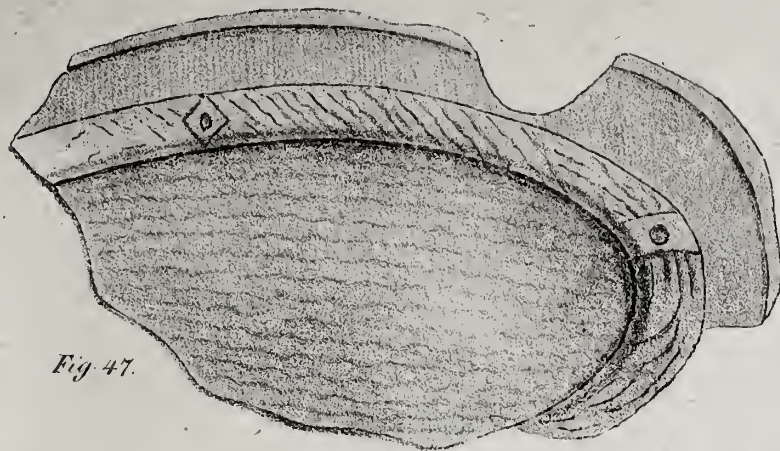

Fig. 47.

Fig. 48.

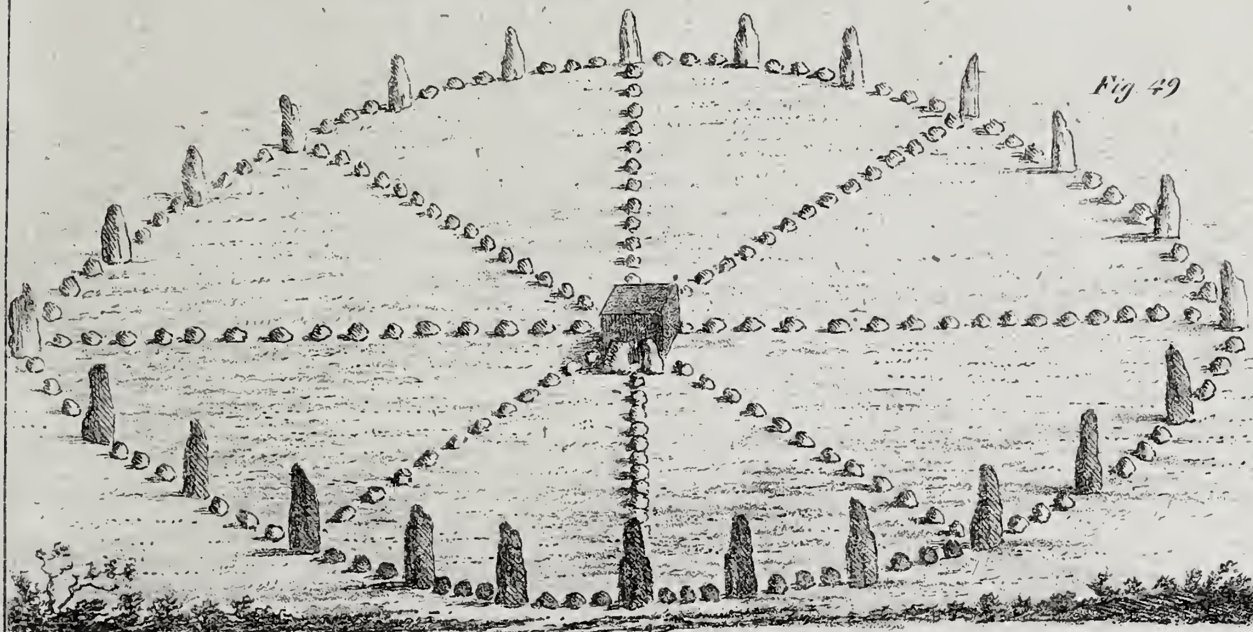
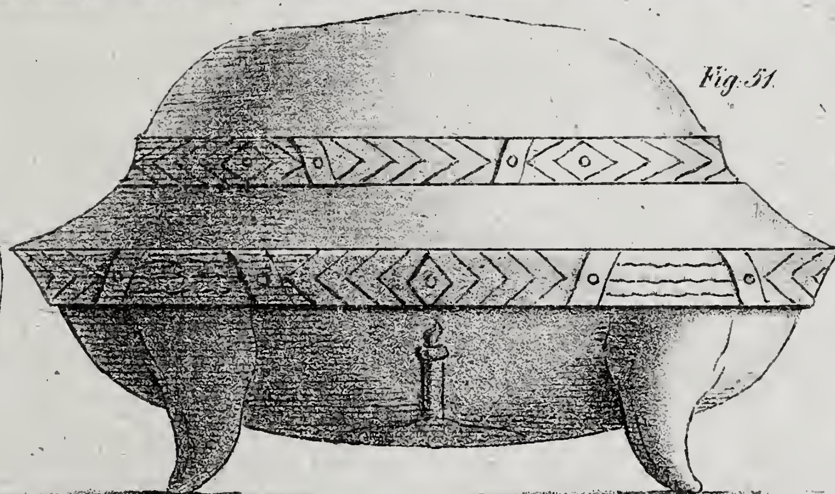

Fig. 49

Fig. 50.

Fig. 51.

Pl. 15.

Fig. 52.

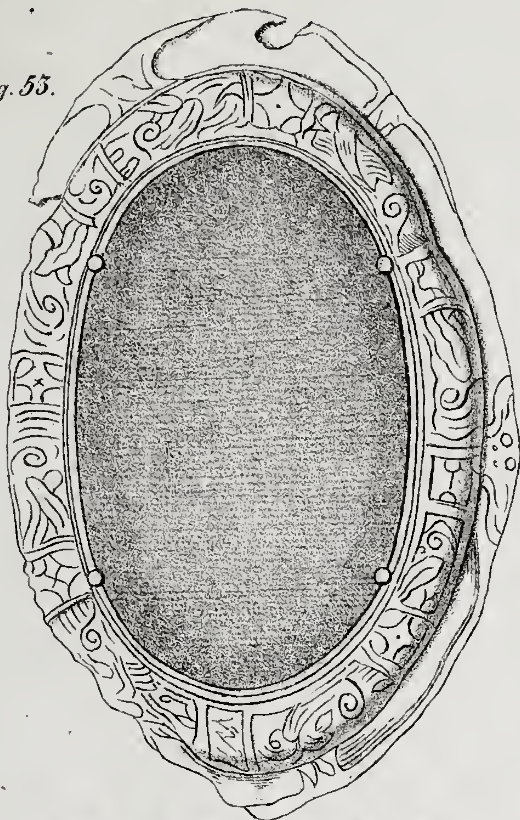

Fig. 53.

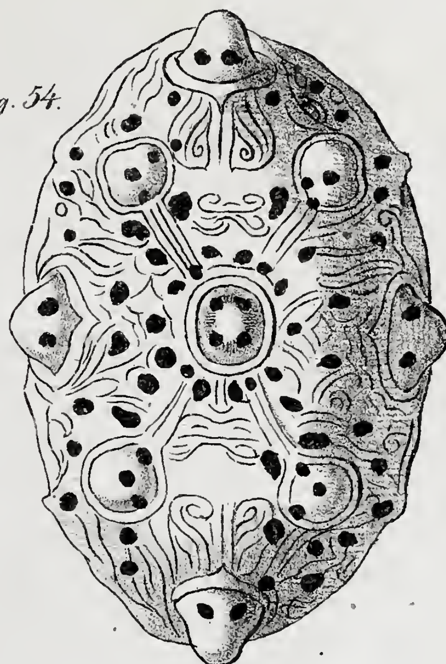

Fig. 54.

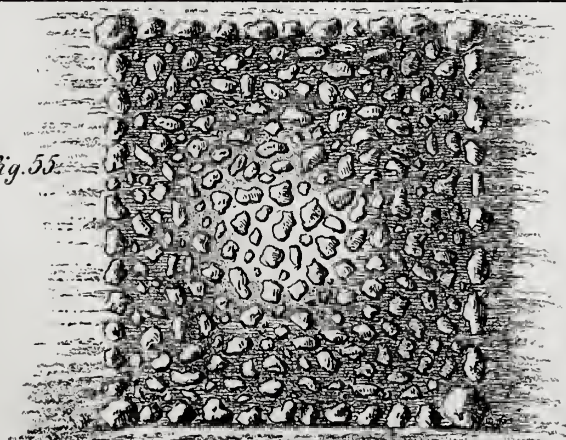

Fig. 55.

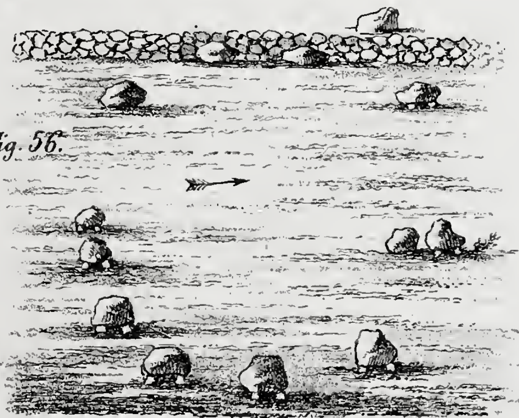

Fig. 56.

Fig. 57.

Fig. 58.

Fig. 59

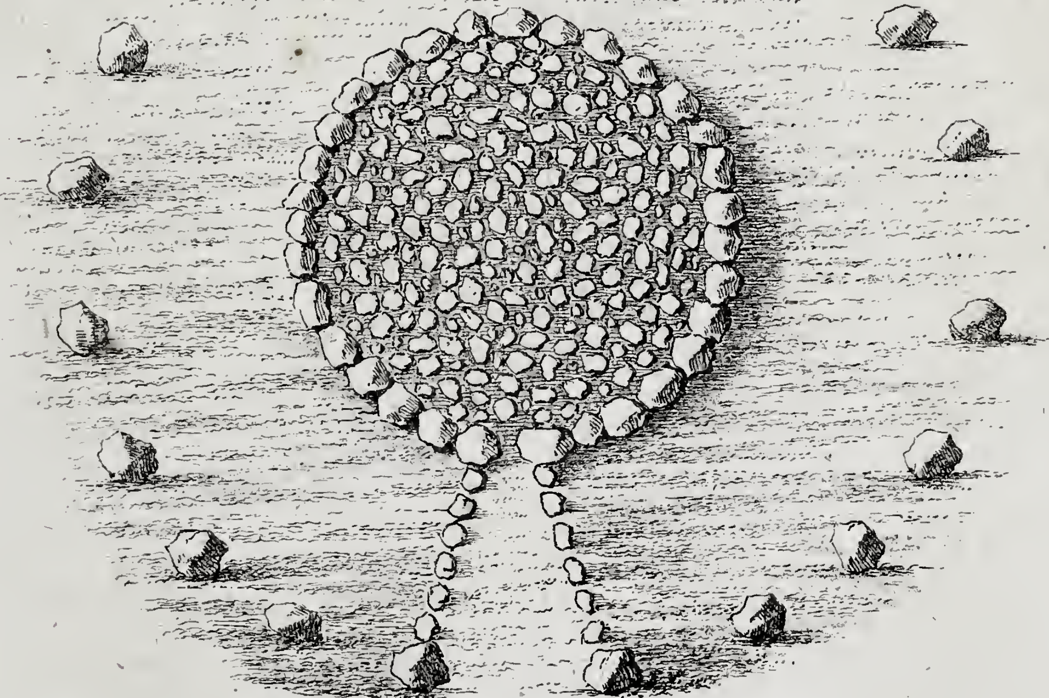

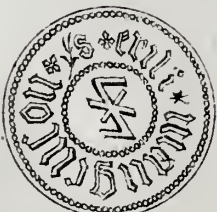
Fig. 60.

Fig. 61.

Fig. 62.

Fig. 63.

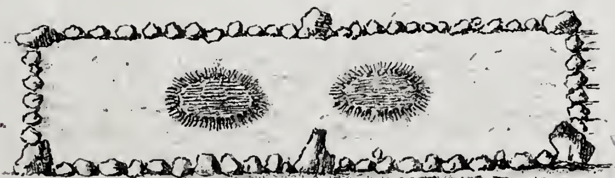

Fig. 64.

Fig 65.

Fig. 66.

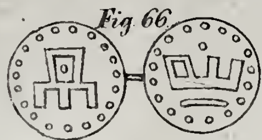

Fig. 67.

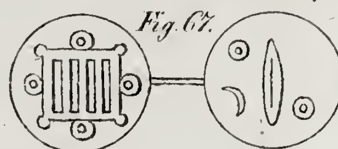

Fig. 68.

Fig. 69.

Fig. 70.

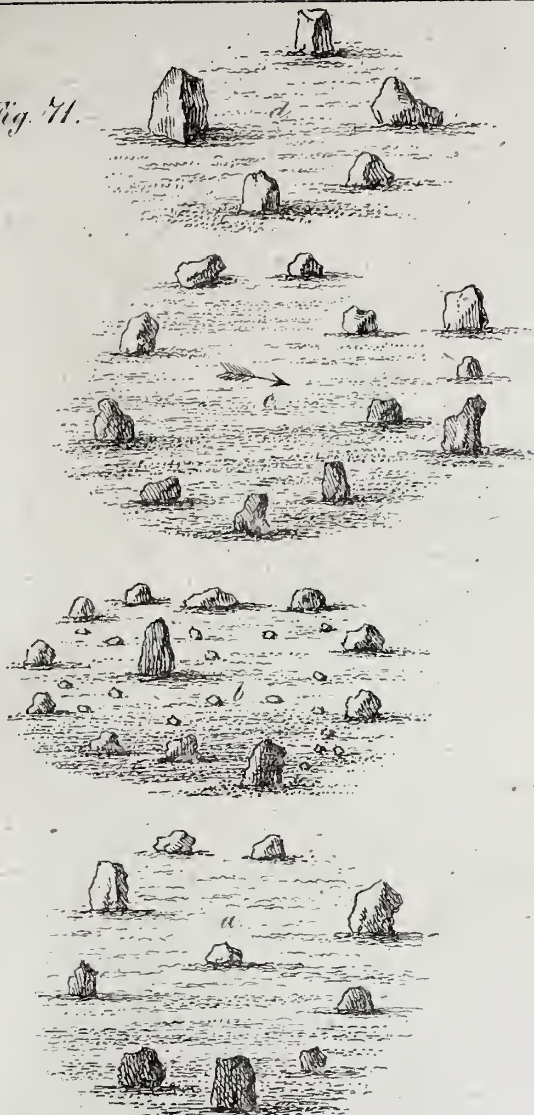

Fig. 71.
d
c
b
a

Fig. 72.

Fig. 73.

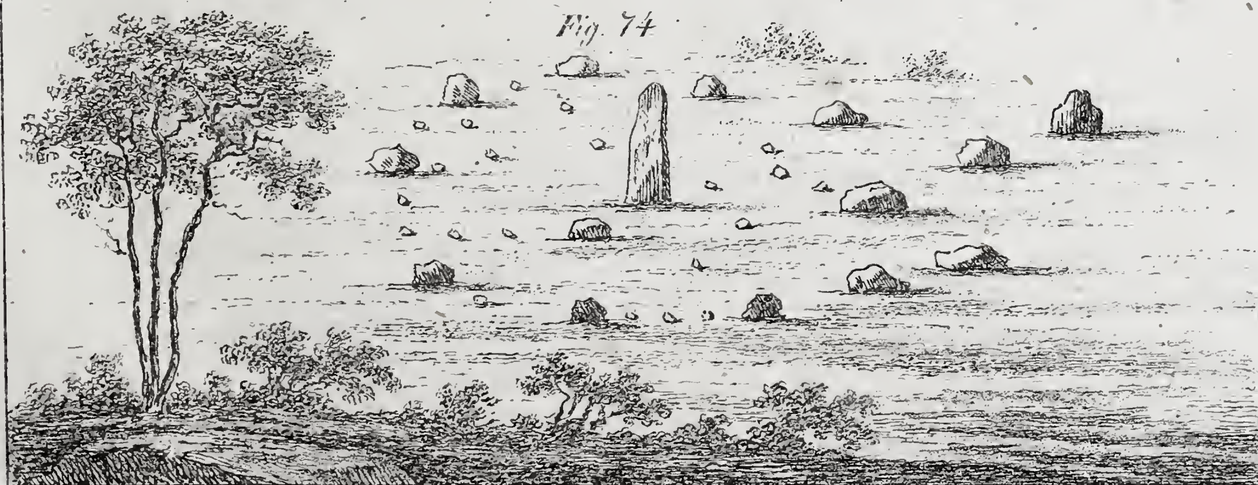

Fig. 74

Fig. 75.

Fig. 76.

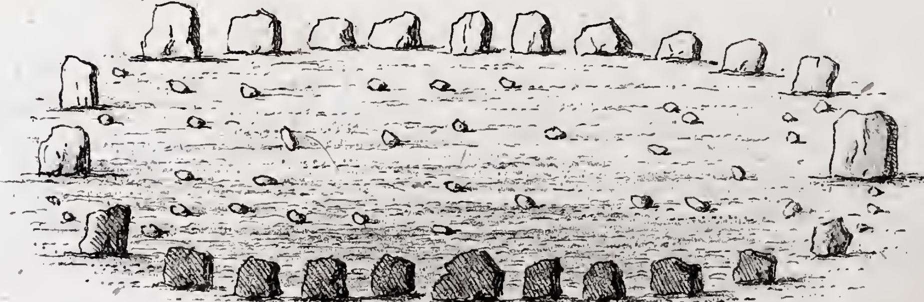

Fig. 79.

.78.

0 20 30 40 50 100 Alnar.

Fig. 77.

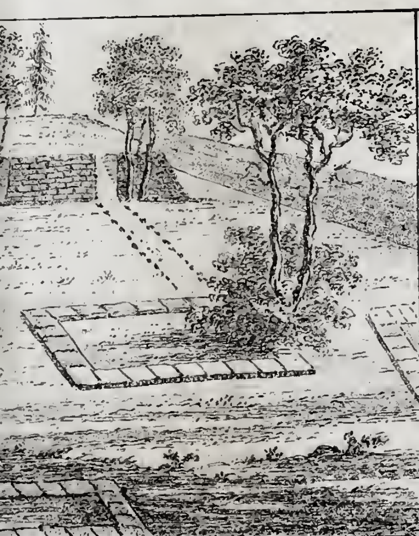

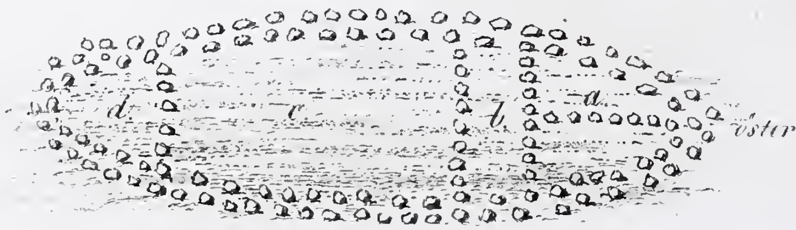

Fig. 80.

Fig. 81.

Fig. 82.

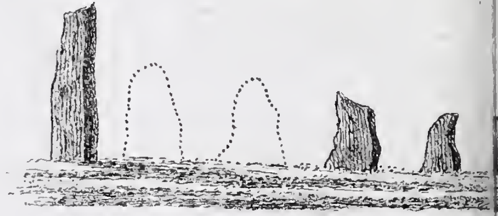
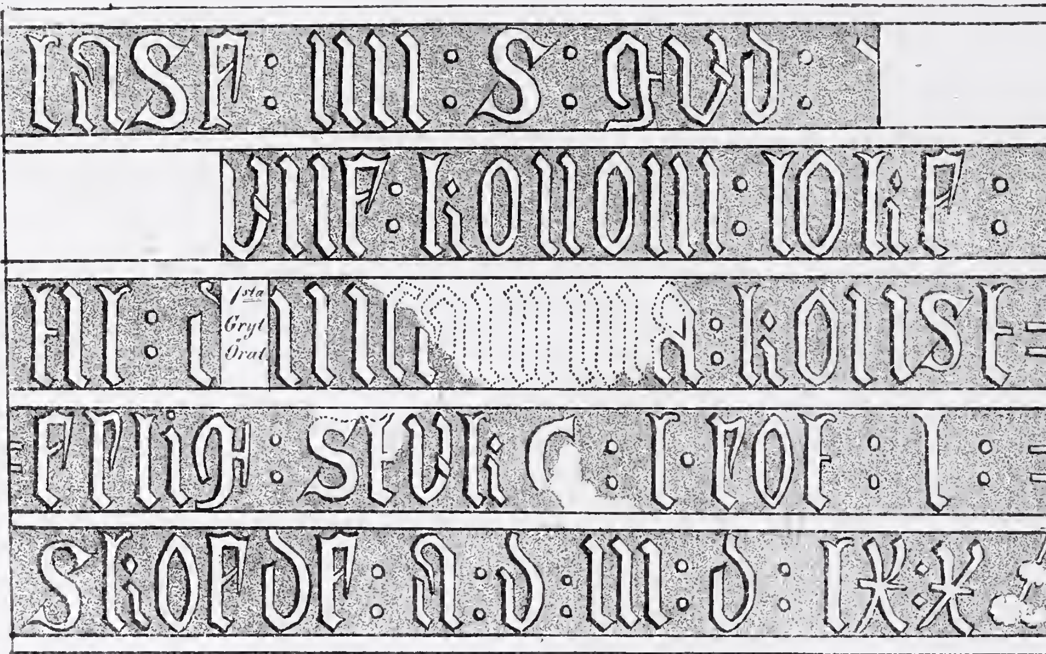

Fig. 84.

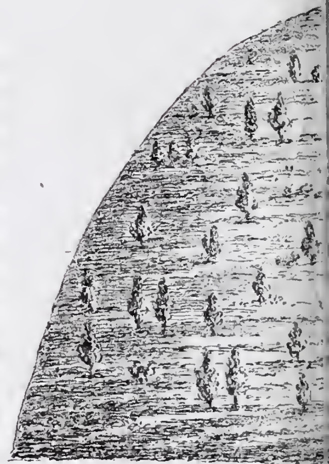

Fig. 89.

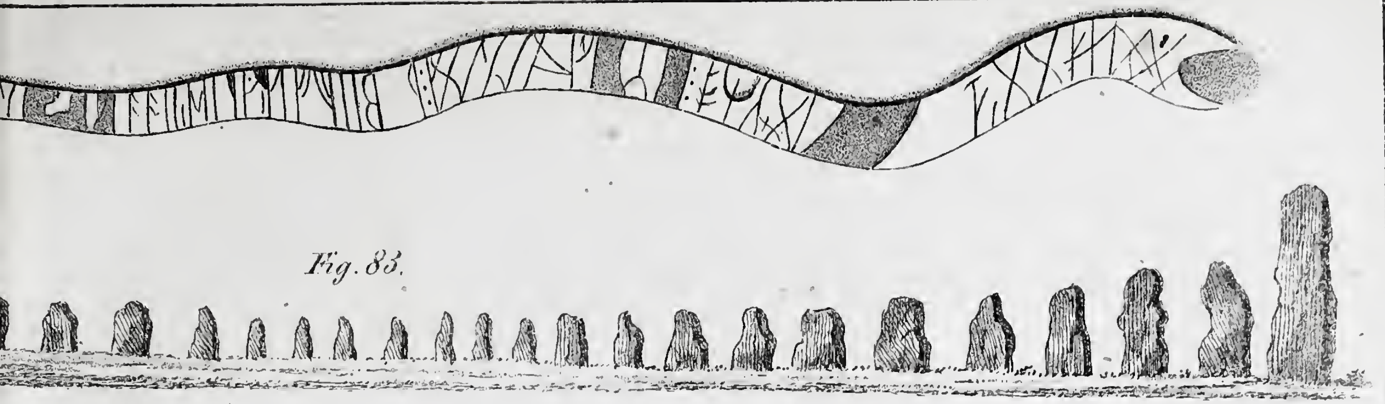

Fig. 83.

85.

Fig. 86.

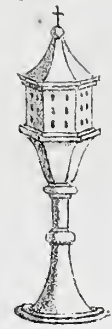

Fig. 87.

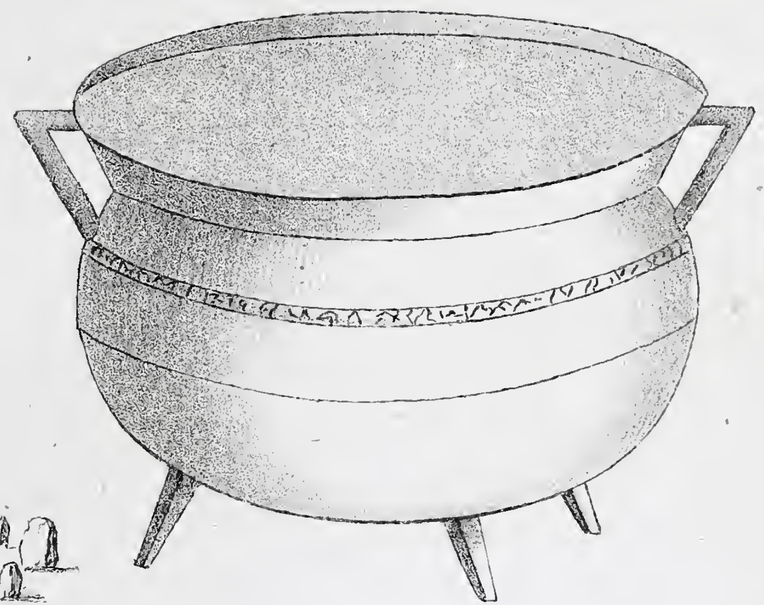

Fig. 88.

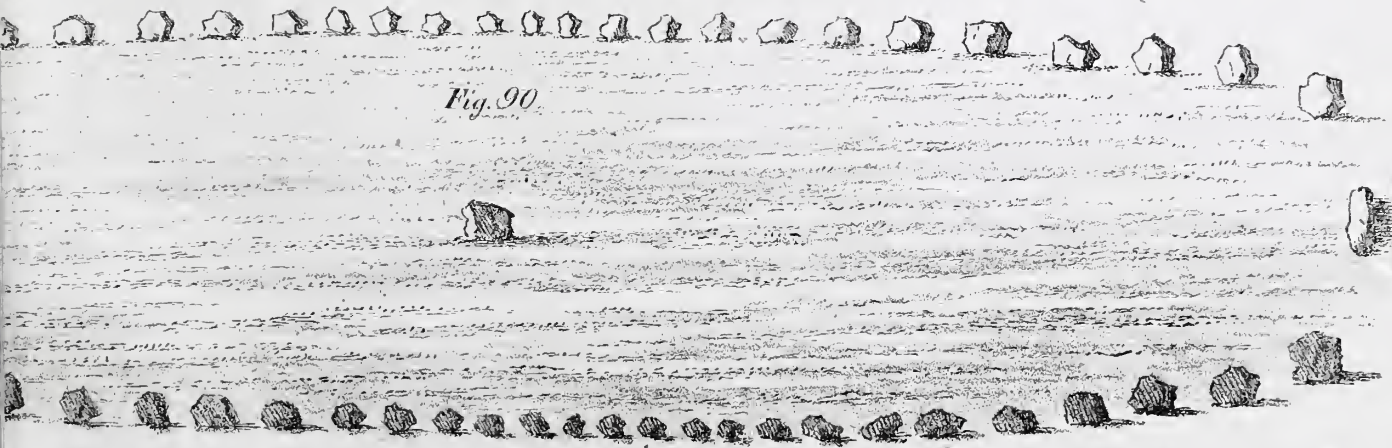

Fig. 90.

Fig. 91.

Fig. 92.

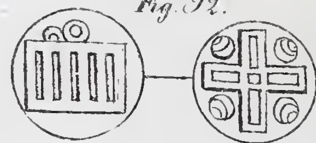

Fig. 96.

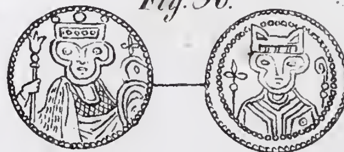

Fig. 98.

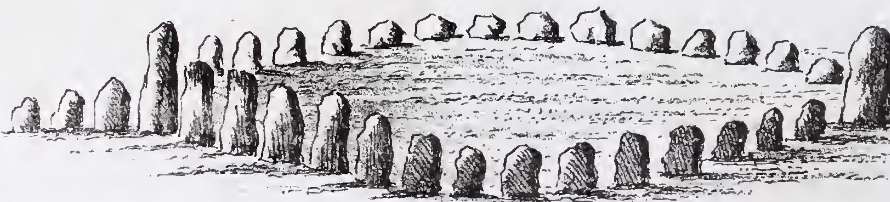
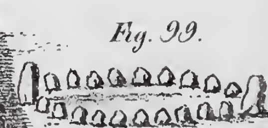
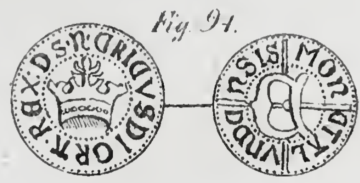

Fig. 99.

Fig. 94.

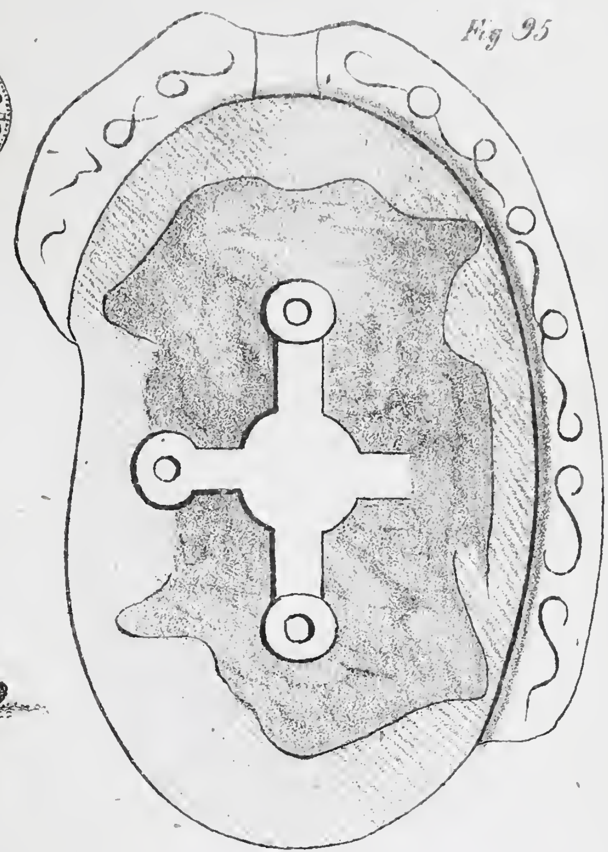

Fig. 95

Fig. 93.

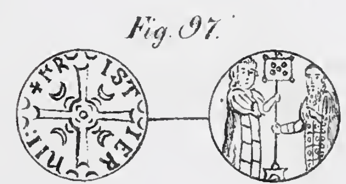
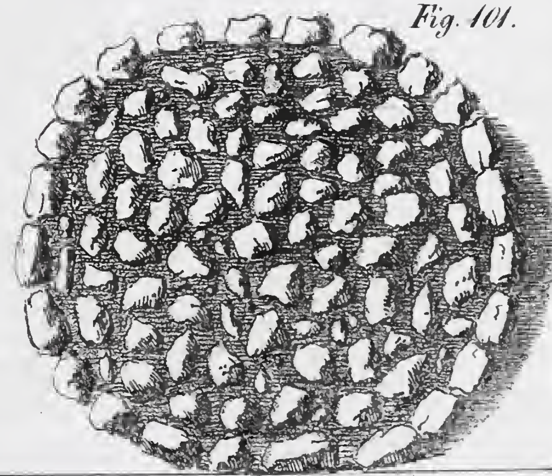

Fig. 97.

Fig. 100.

Fig. 101.

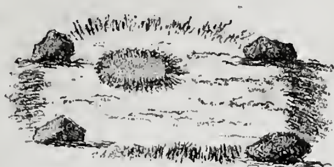

Fig. 102.

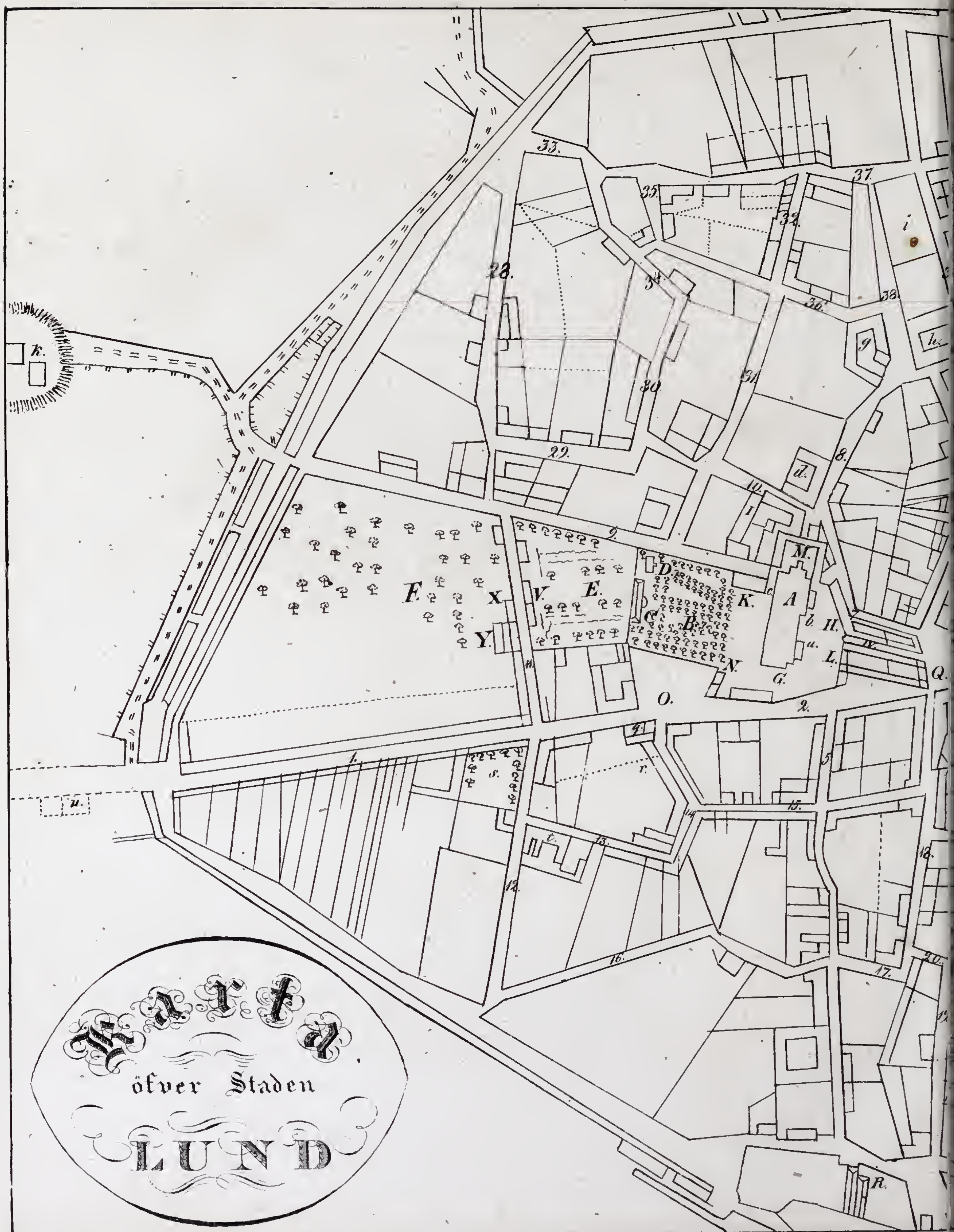

Fig 103.

Fig 104.

Fig: 105.

laudo · deū · verū · populū · cito · cōvoco · clerū · mortuū · in · vigilia · sācti · iohaīs · bapt · ihesus

Karta
öfver Staden
LUND
33.
35
32.
37.
i
28.
34
36.
38.
g
h.
30
31
29.
d.
8.
10.
I
M.
D.
K.
A
F.
X
V.
E.
C
B.
b.
H.
Y.
u.
L.
N.
G.
Q.
O.
2.
9.
1.
4.
5.
r.
s.
k.
u.
14.
15.
t.
13.
12.
18.
16.
17.
20.
R.

och 27.

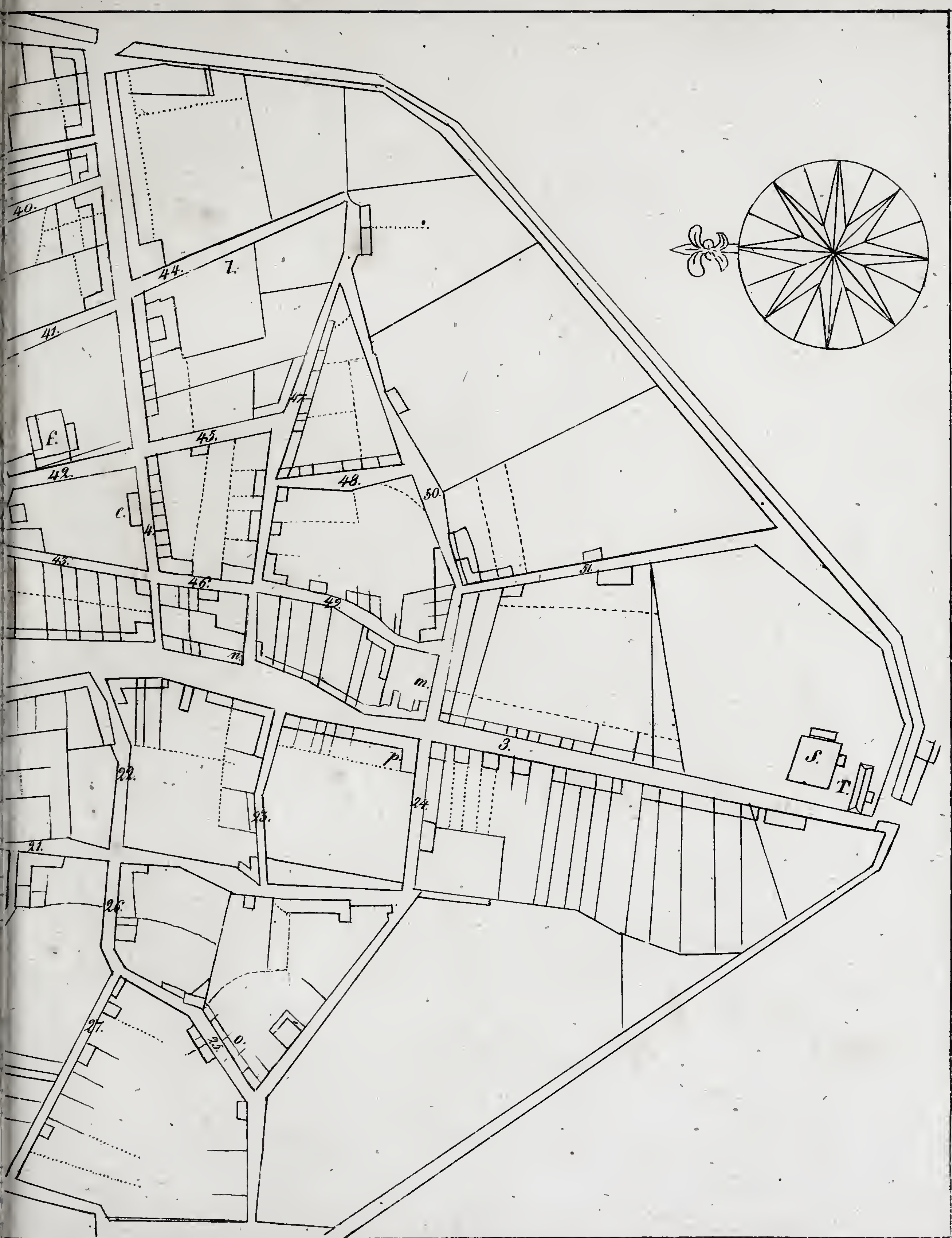

Fig. 109.

Pl. 31.

Fig. 110.

Fig. 111.

Fig. 112.

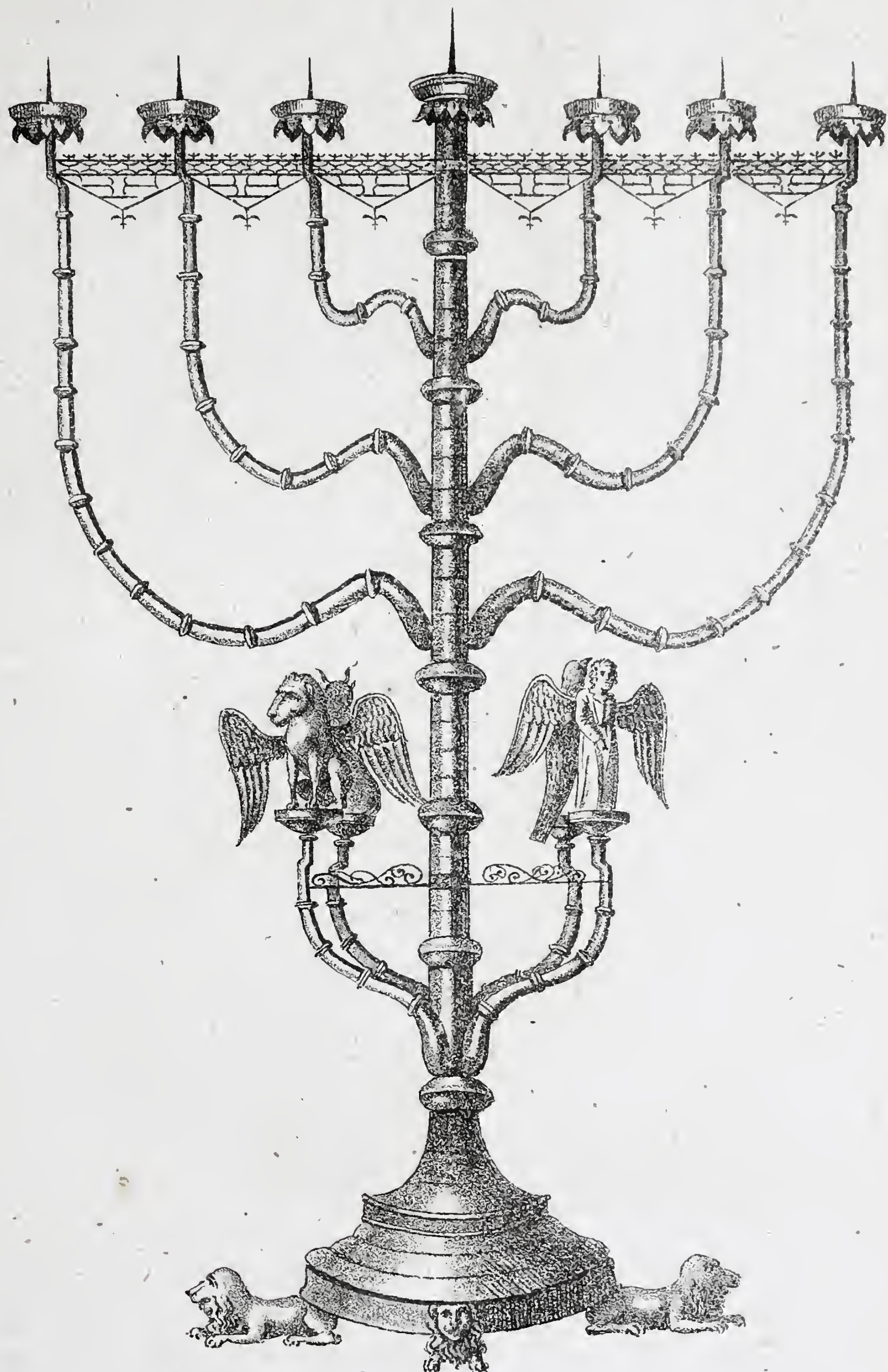
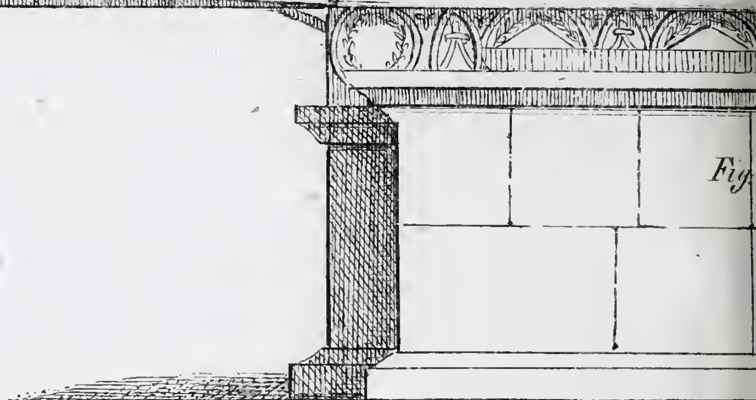

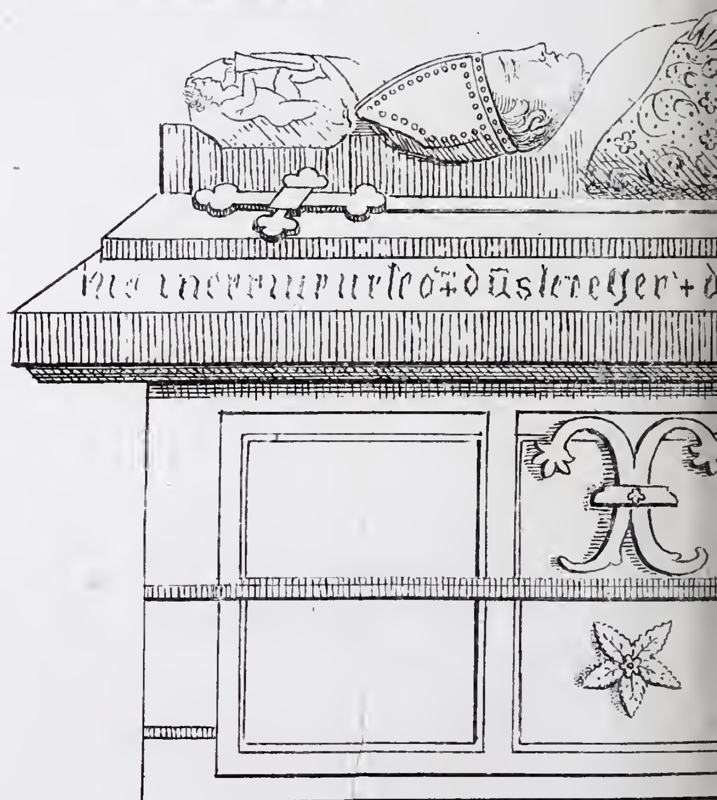
Fig. 113.

Fig: 116.

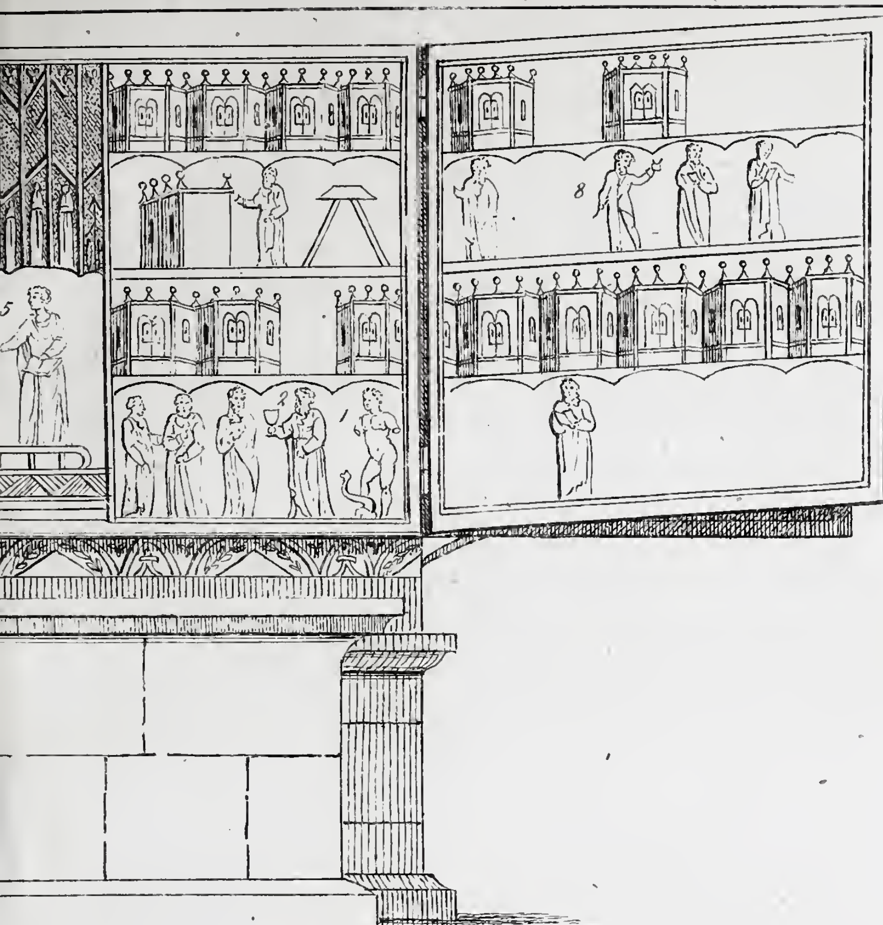

Fig: 115.

Fig: 117

Fig. 118.

Danbegyn · dat · heft · ein · got · behagen · dat · ende · dat · moet · dū · last · gin ·

VAN DVRE 1418

Mannich · leit · der · ander̄ · ein · got · raet · up · wol · he · seluer · dar · nicht · na · en · staet ·

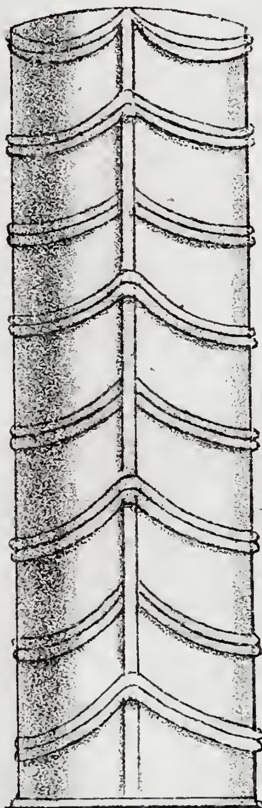

Fig. 119.

Fig. 120.

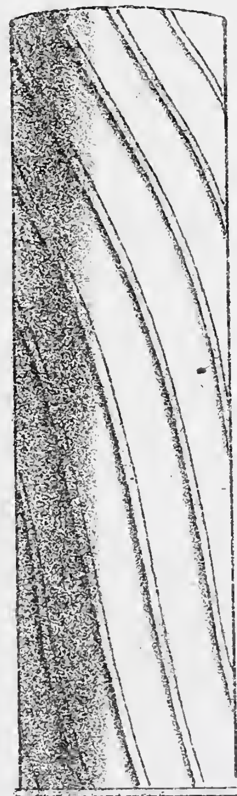

Fig. 121.

Fig: 122.

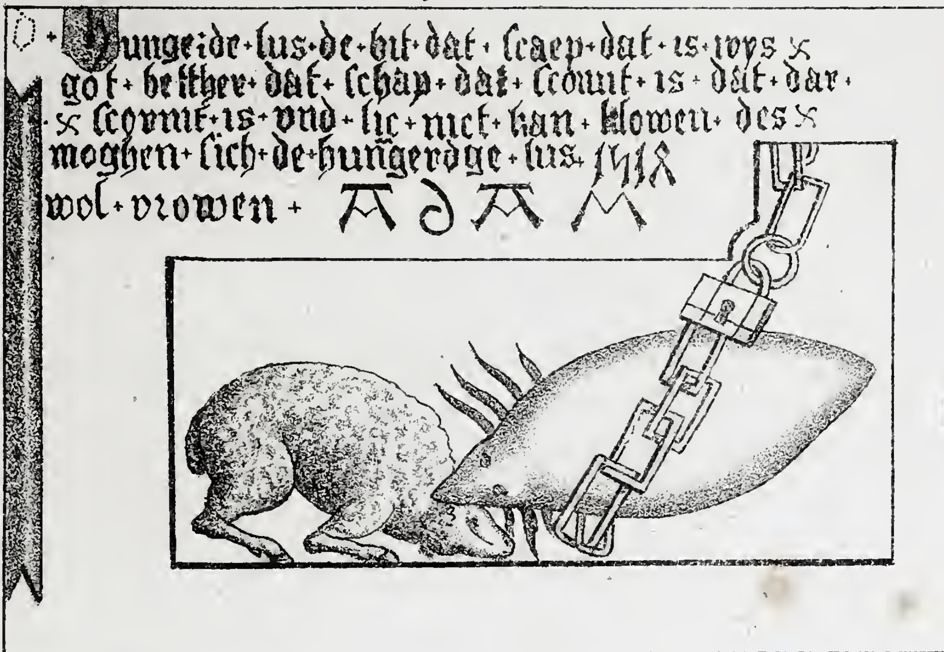

Fig: 123.

Fig. 124.

Fig. 125

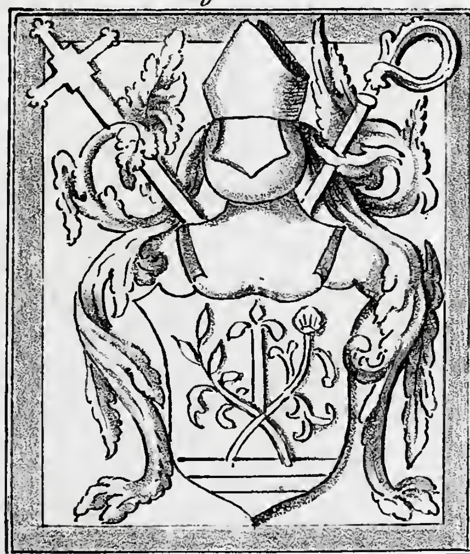

Fig. 127

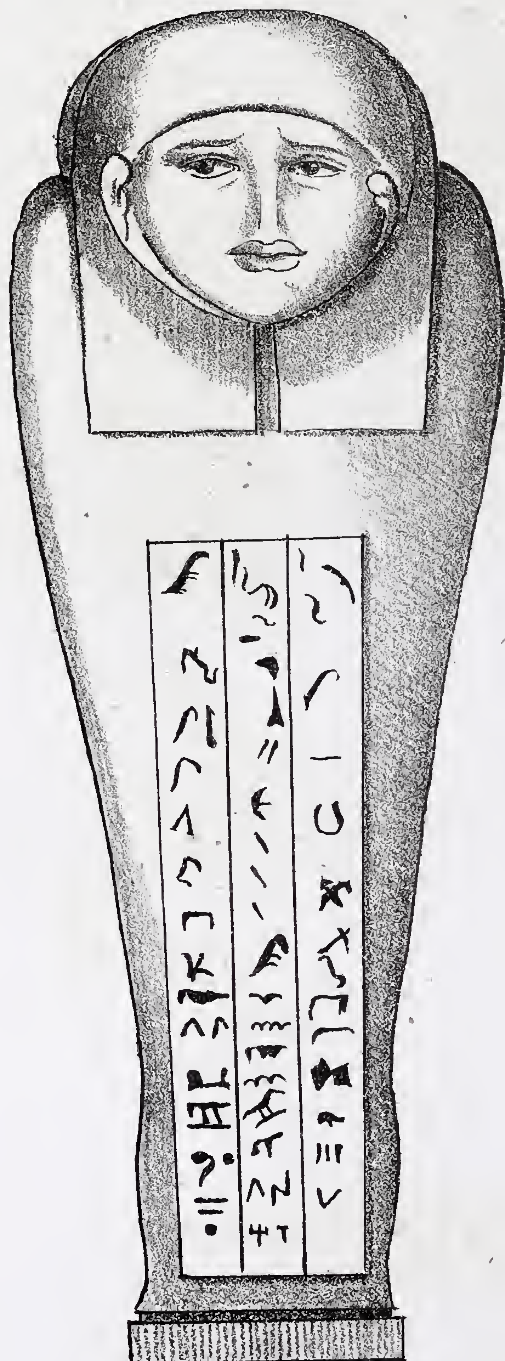

Fig. 126.

ade:willich:tho:geven:

n·leven·dat·hebbe·ich·lo·

h·em·yder·wol·vor·he·

ebunden·i·sloyca·but·

s·o·loyca·du·bist·

on·kryghest·dat·helfen·

Fig. 128.

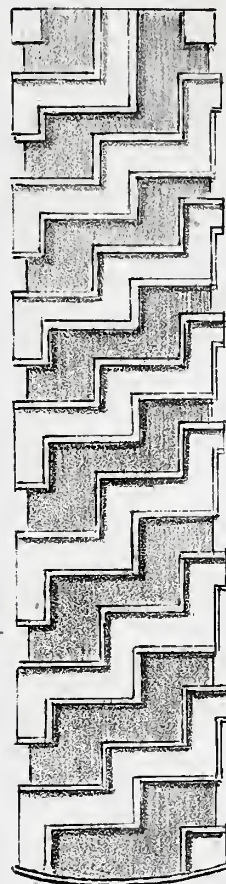

Fig. 129.

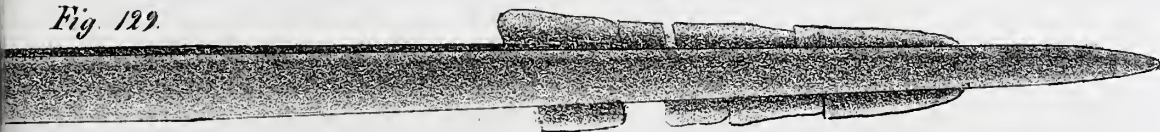

Fig. 130.

Fig. 137.

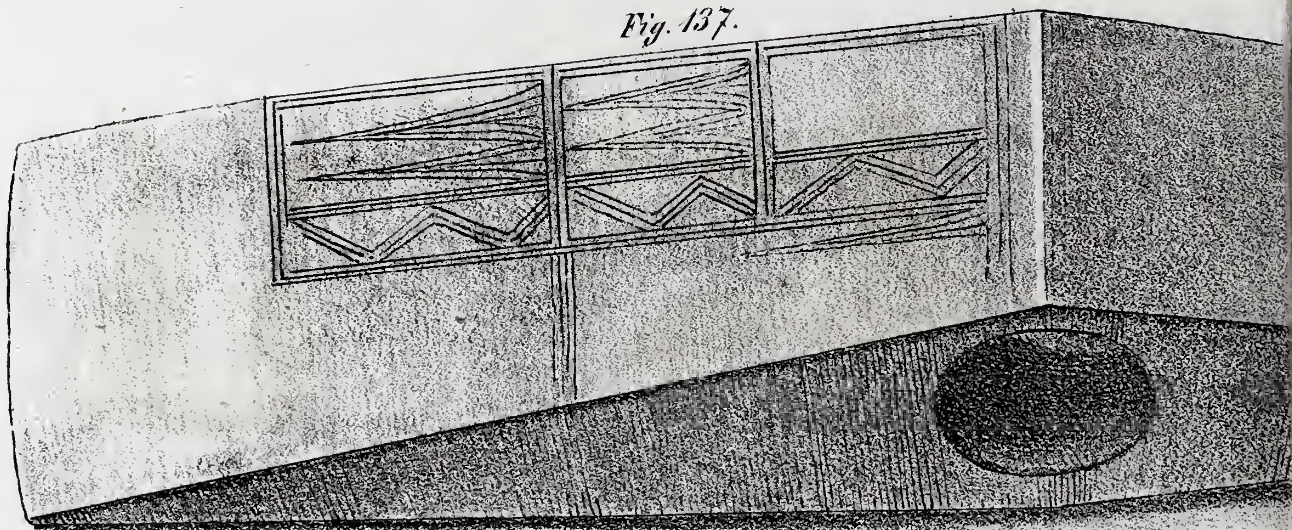

Fig. 141.

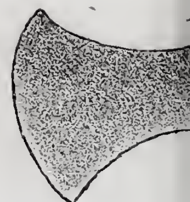
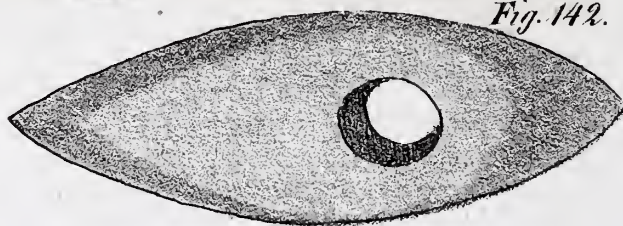

Fig. 142.

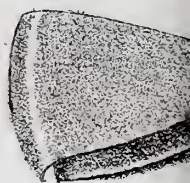

Fig 143.

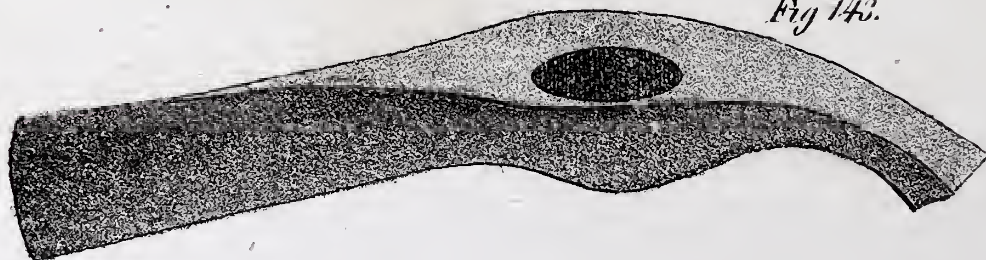

Fig. 138.

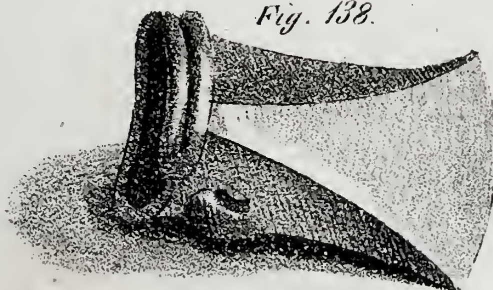

Fig. 139.

144.

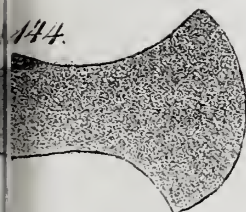
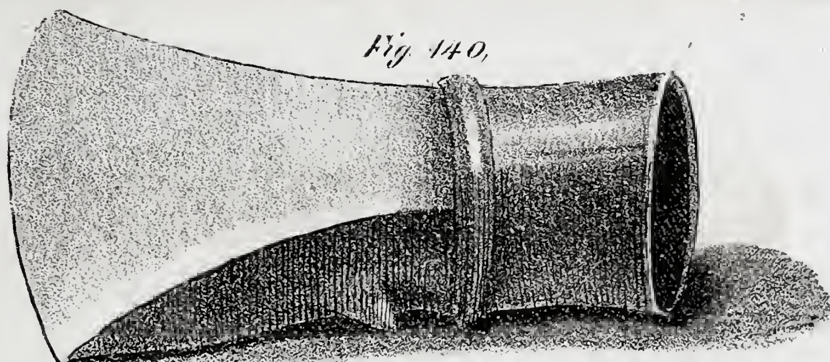

Fig. 140,

145.

146.

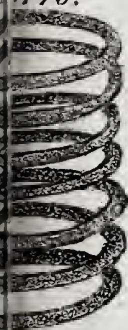
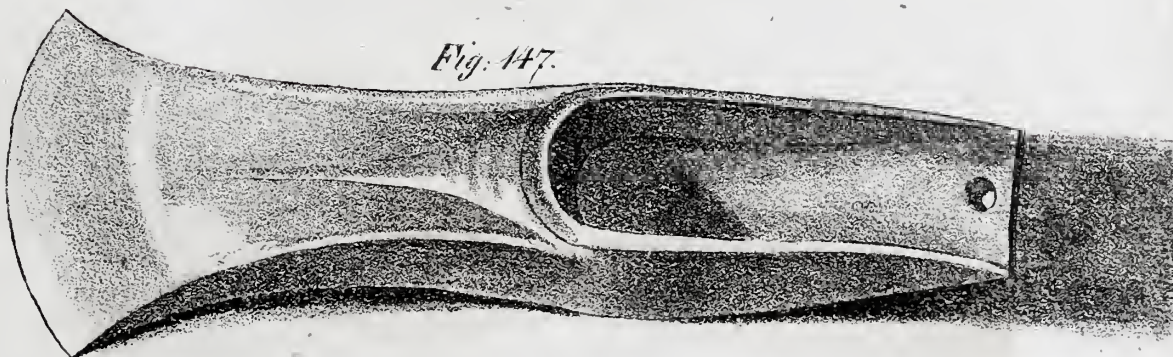
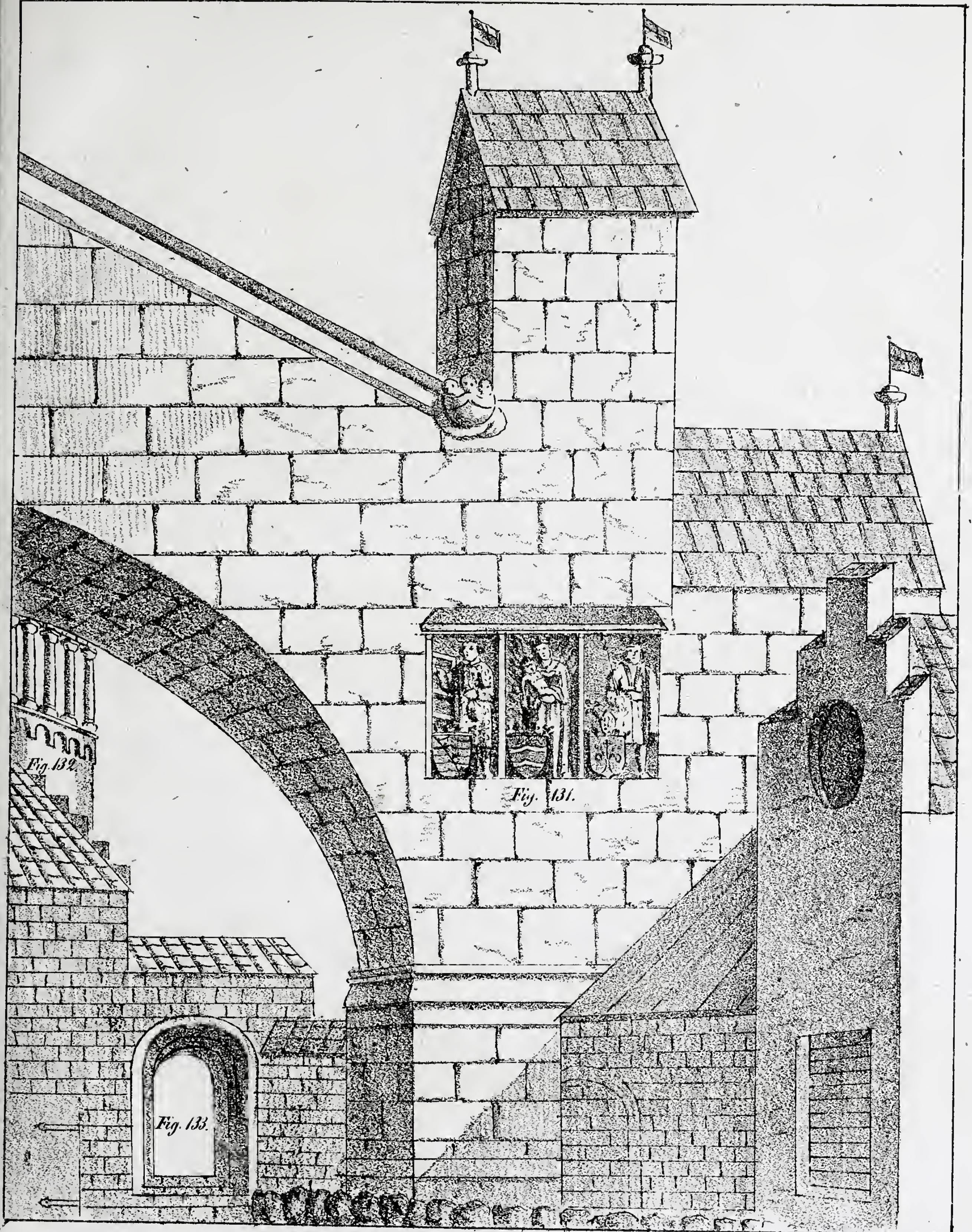
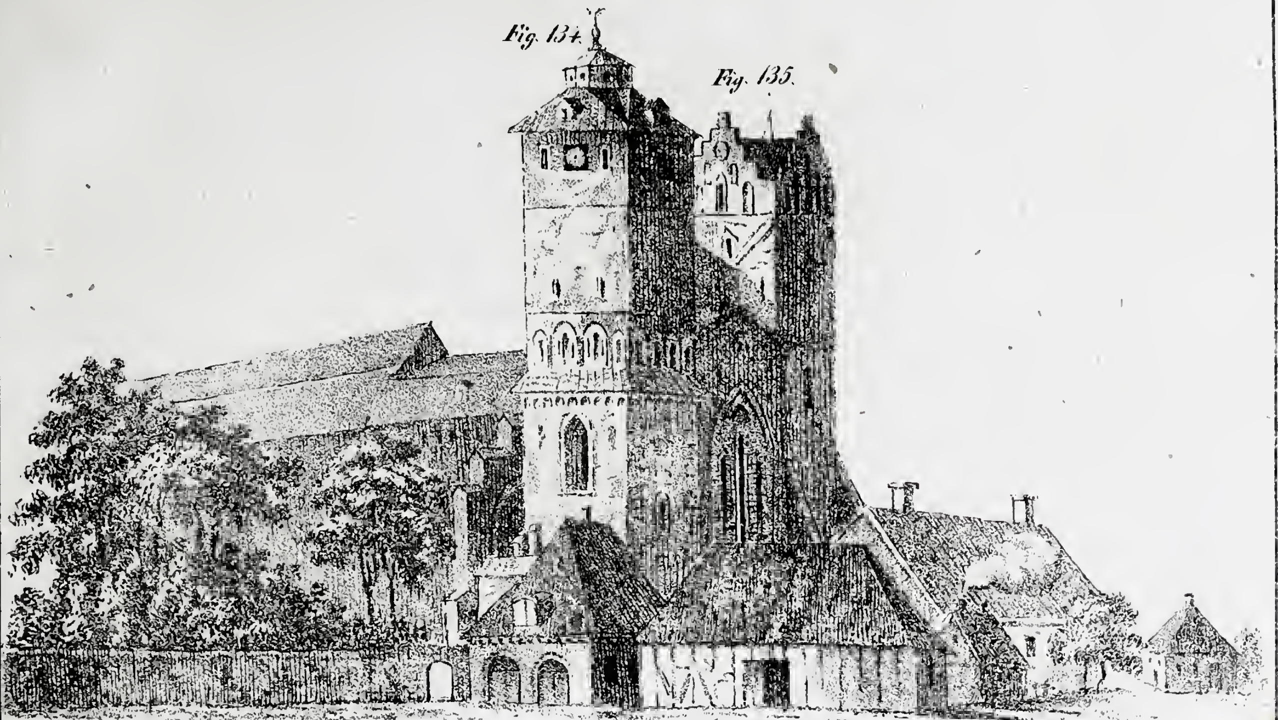

Fig. 147.

Fig. 131.
Fig. 132.
Fig. 133.

Utsigt af Lunds Domkyrka och Lunde gård, år 1782, efter Elias Martin

Fig. 136.

anno dñi mdxviii° r p d byrge
ri archiepi lundeñ suecie
primatis et aplicẽ sedis
legati xvii° regno vacañ
iohes eacteuviue + me
fecit

Fig. 148.

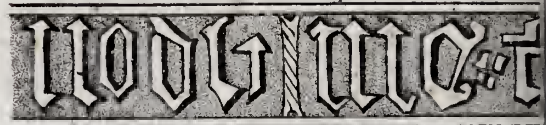

Fig. 150.

45 och 46.

Fig. 149.

Fig. 152.

Fig. 151.

Fig. 153.

Fig 154.

Fig: 155.

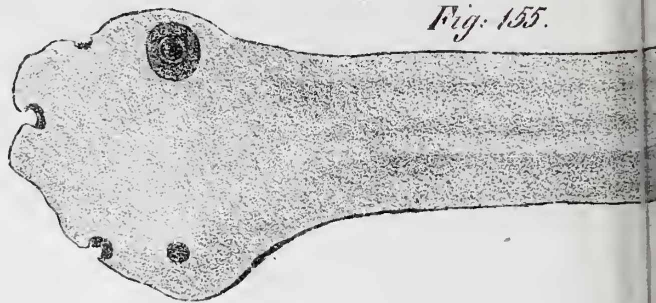

Fig 156.

Fig. 157.

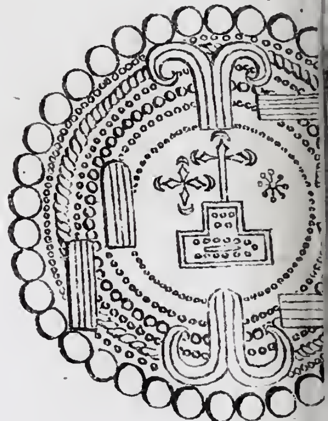

Fig: 162.

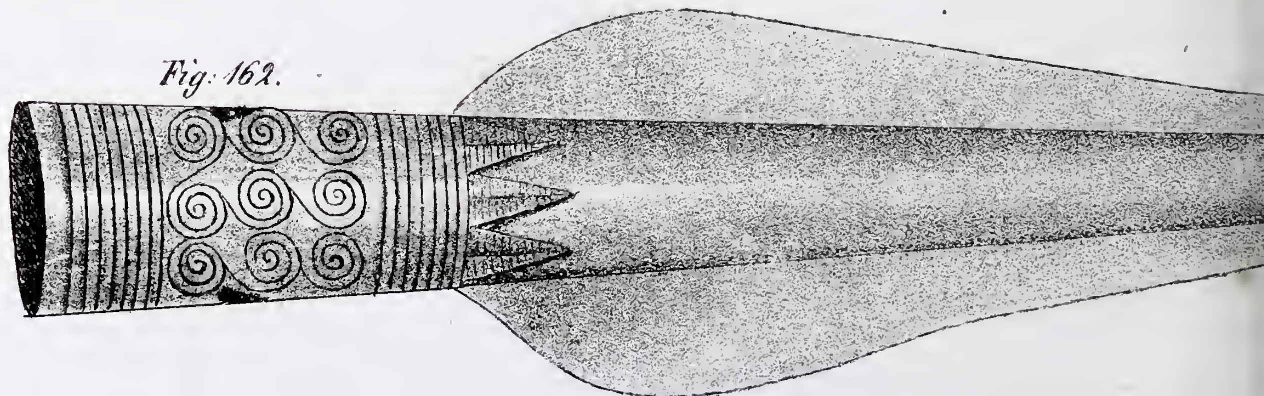

Fig 158.

Fig. 159

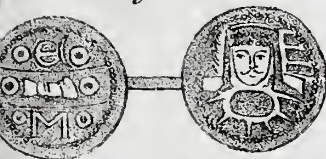

Fig 160

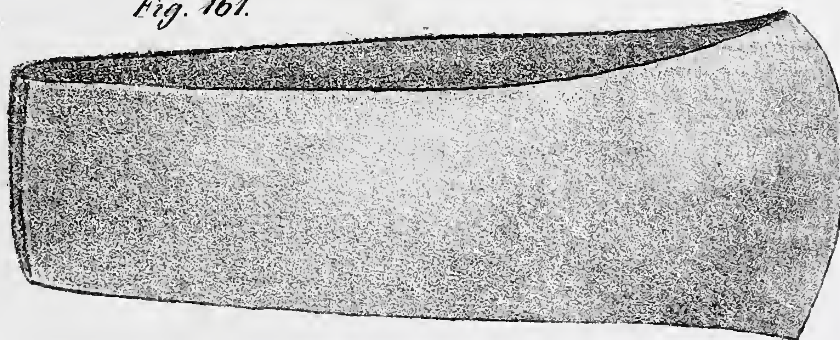

Fig. 161.

Fig. 163.

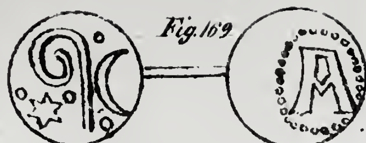
Pl. 49.

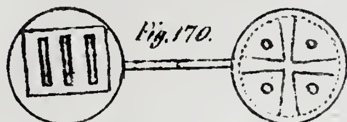
Fig. 164.

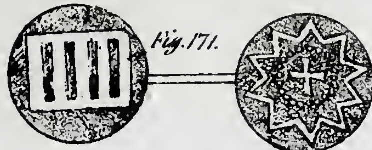
Fig. 165.

Fig. 166.

Fig. 167.

Fig. 169.

Fig. 170.

Fig. 171.

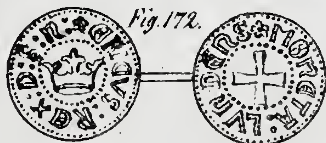
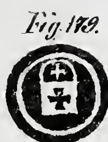
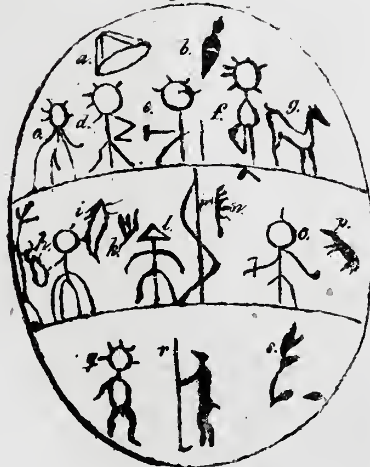
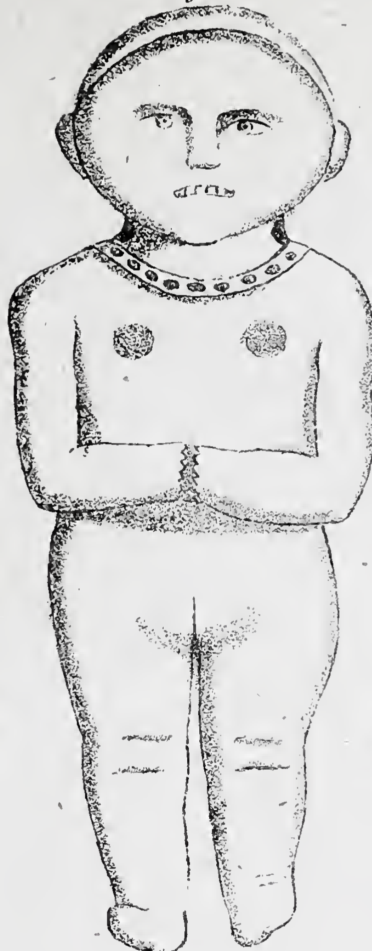

Fig. 172.

Fig. 177

Fig. 178.

Fig. 179.

Fig. 182.

Fig. 168.

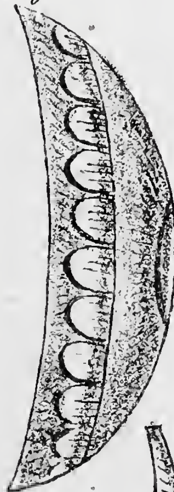
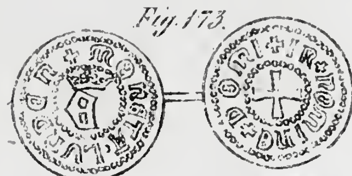
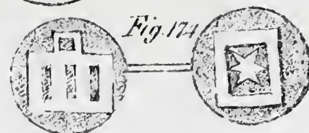
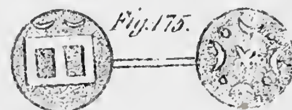
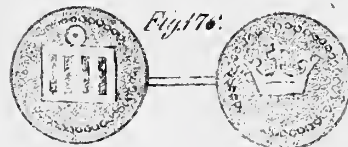

Fig. 183.

Fig. 185.

Fig. 173.

Fig. 174.

Fig. 175.

Fig. 176.

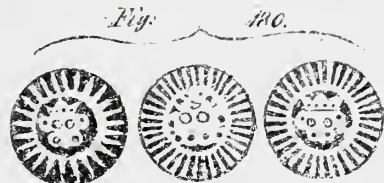
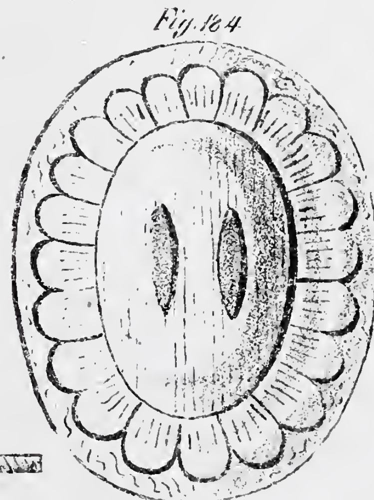

Fig. 180.

Fig. 181.

Fig. 184.

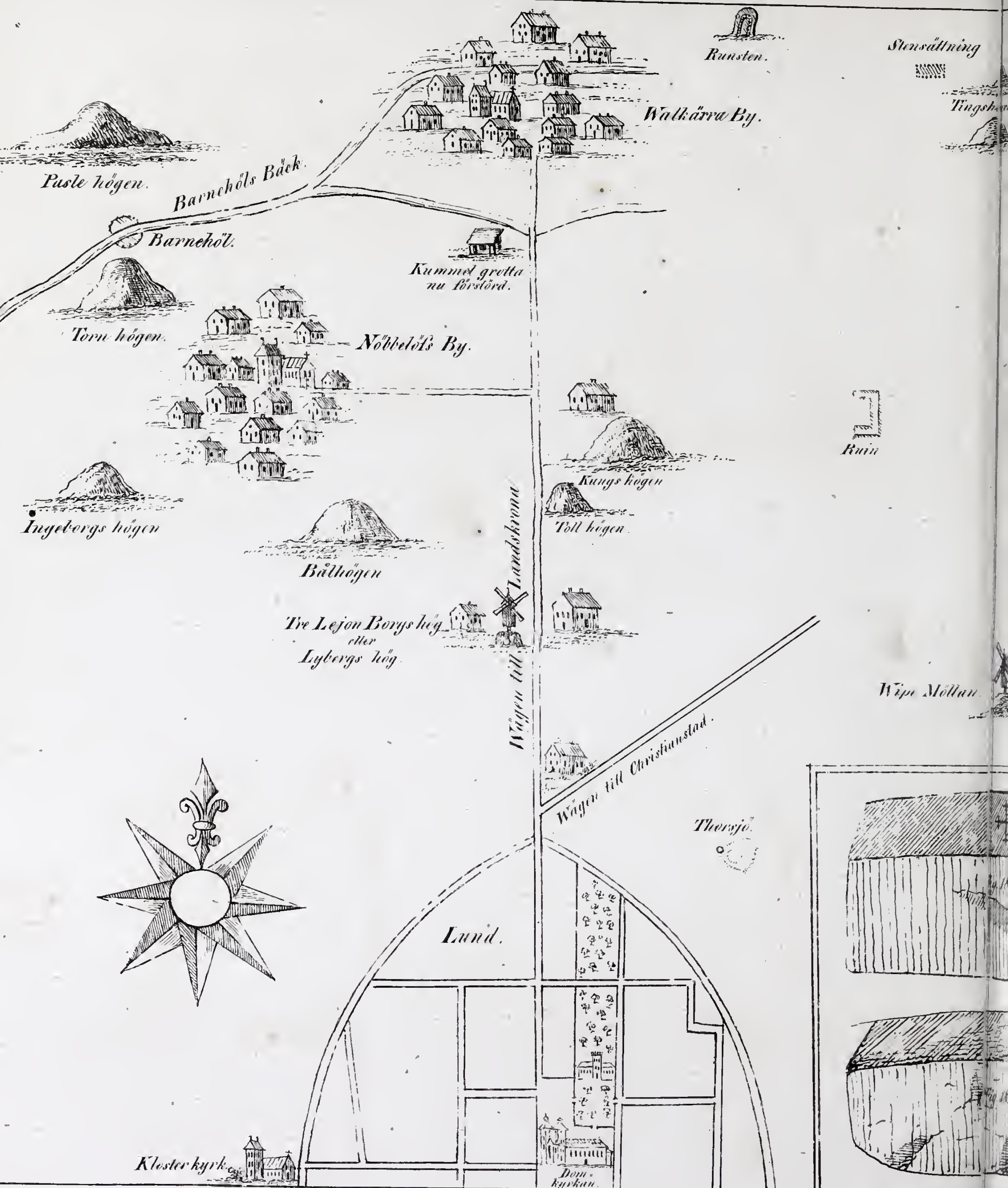

Runsten.
Stensättning
Walkärra By.
Pasle högen.
Barnehöls Bäck.
Barnehöl.
Kummel grotta
nu förstörd.
Torn högen.
Nöbbelöfs By.
Ruin
Kungs högen
Ingebergs högen
Toll högen.
Bålhögen
Wägen till Landskrona
Tre Lejon Borgs hög
eller
Lybergs hög.
Wipe Möllan.
Wägen till Christianstad.
Thorsjö.
Lund.
Kloster kyrka.
Dom-
kyrkan.

Fig. 186.

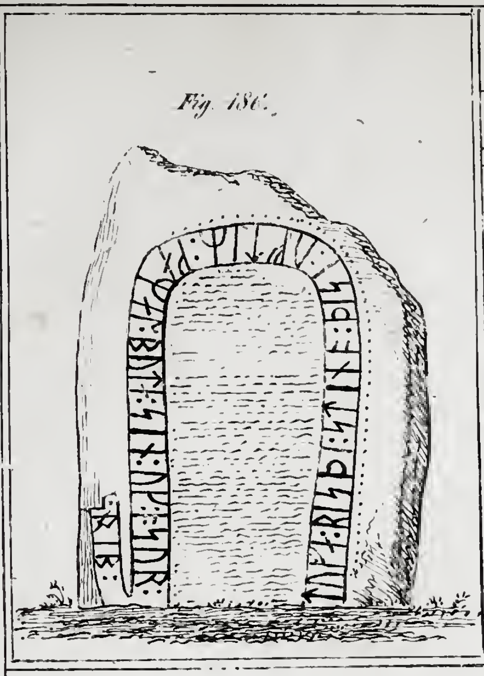

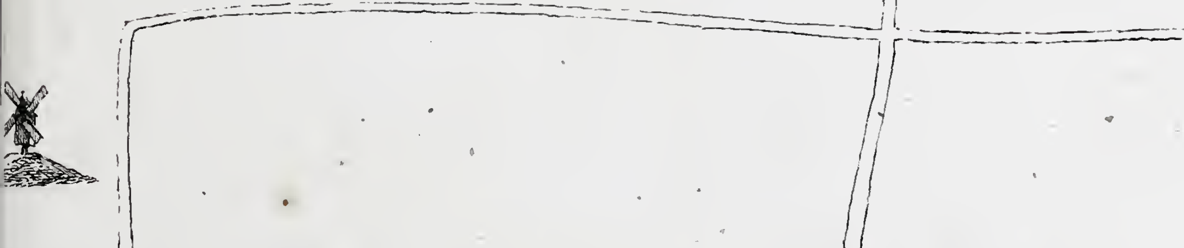
Fig. 187

Tre högarne.

Östra Fålads Marken.

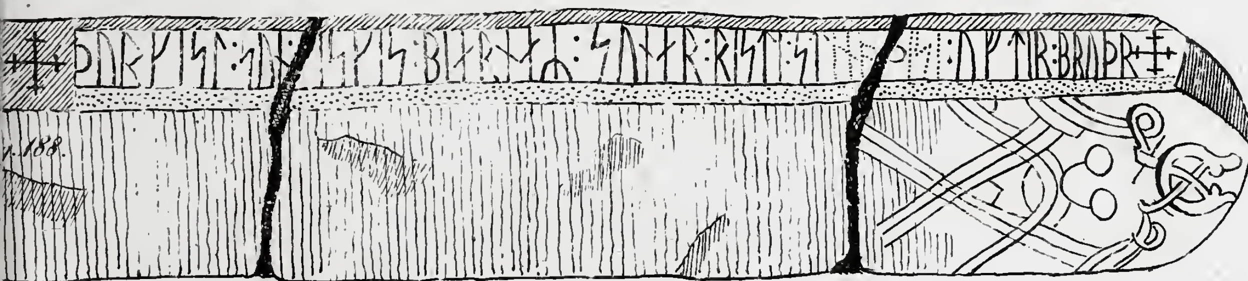

Fig. 188.

Fig. 189.

Fig. 190.

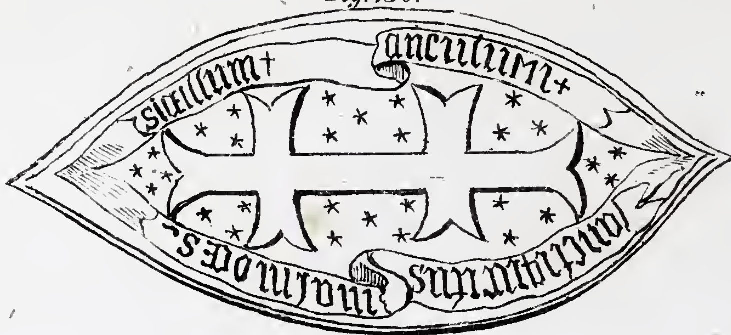

Fig. 191.

Fig. 192.

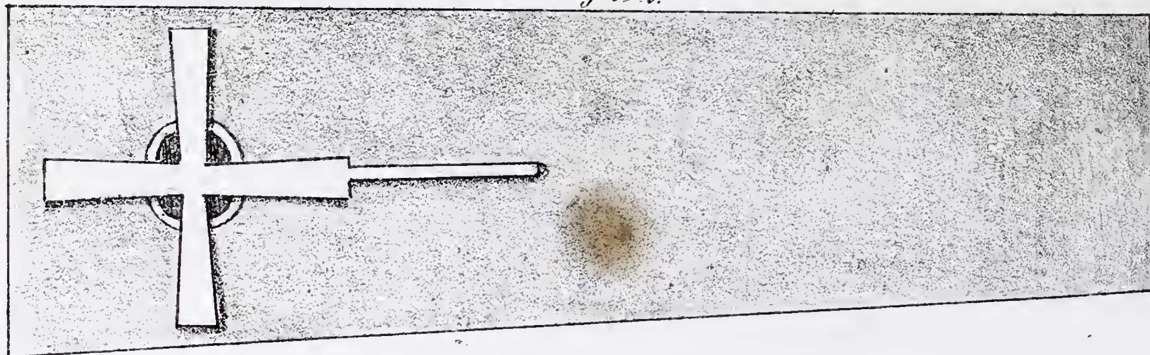

Fig. 193.

IAM·RES·DECLARAT·C'D
OND A·SGNIFICARAT : T
CRVCE·PDUCCT· XPI DE
VVLNERE·FLUET ✠

Fig. 194.

crucem tuam adoramus domine et sanctam resurrectionem tuam
laudamus et glorificamus ecce enim propter crucem
venit gaudium universorum dni ihu xpi filii dei vivi ✠

crux xpi sit nobis salus et vita

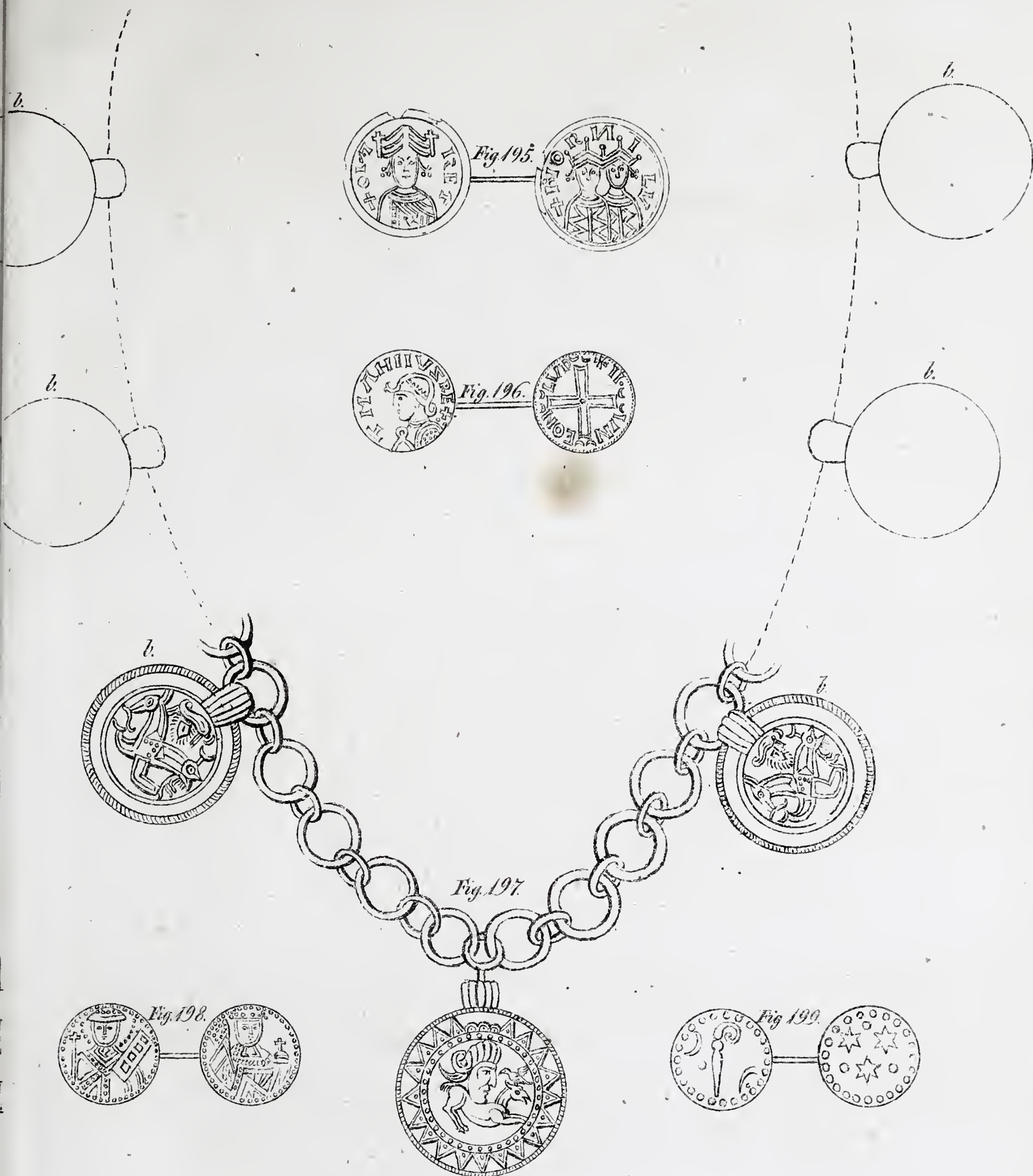

Fig. 195.
Fig. 196.
b.
b.
b.
b.
b.
b.
Fig. 197.
Fig. 198.
Fig 199.

Fig. 200.

Fig. 201.

Fig. 202.

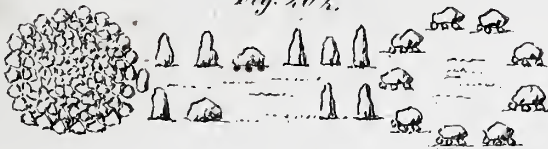

Fig. 203.

Fig. 204.

Fig. 205.

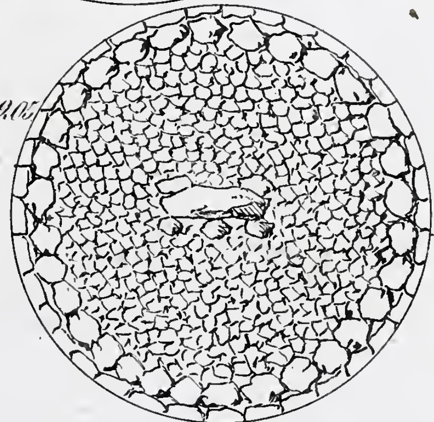
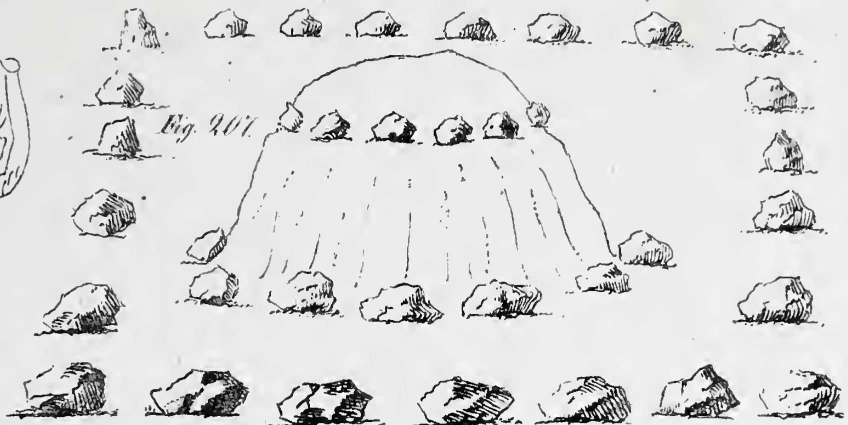

Fig. 206.

Fig. 207.

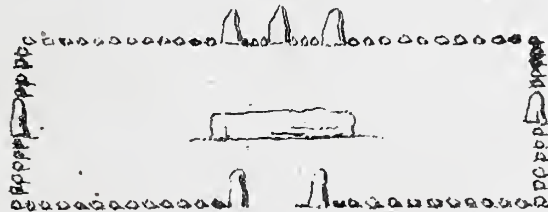
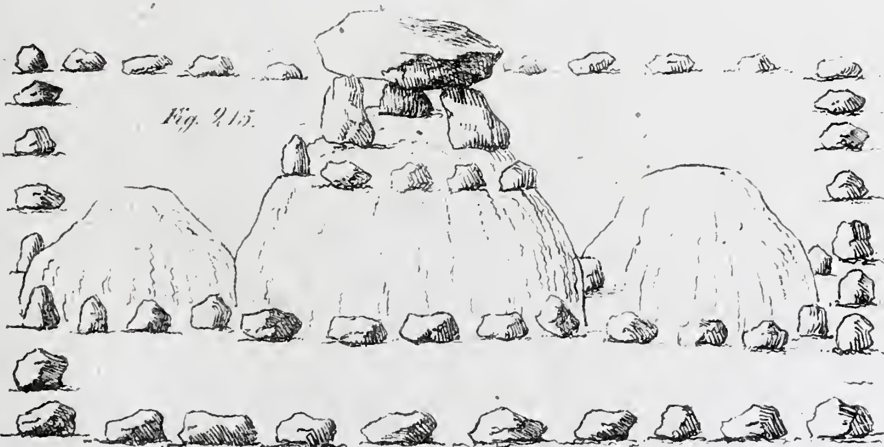

Fig. 209.

Fig. 210.

Fig. 208.

Fig. 211. Fig. 212. Fig. 213.

Fig. 214.

Fig. 215.

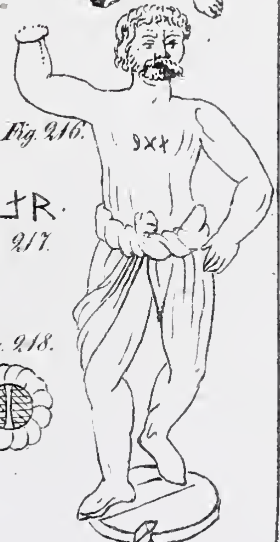

Fig. 216.

Fig. 217.

Fig. 218.

Fig. 219.

Fig. 222.

Fig. 223.

1: 2: 3: 4: 5: 6: 7: 8: 9: 10: 11: 12: 13: 14: 15: 16

Fig. 224.

anno * domini * mcdlxxi * secunda * feria * laurencii * per
iohannem * petri

Fig. 225.

Fig. 220.

17: *18:* *eller* *19:*

Fig. 221.

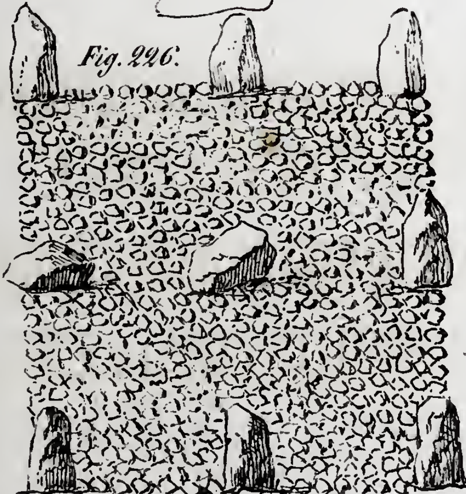
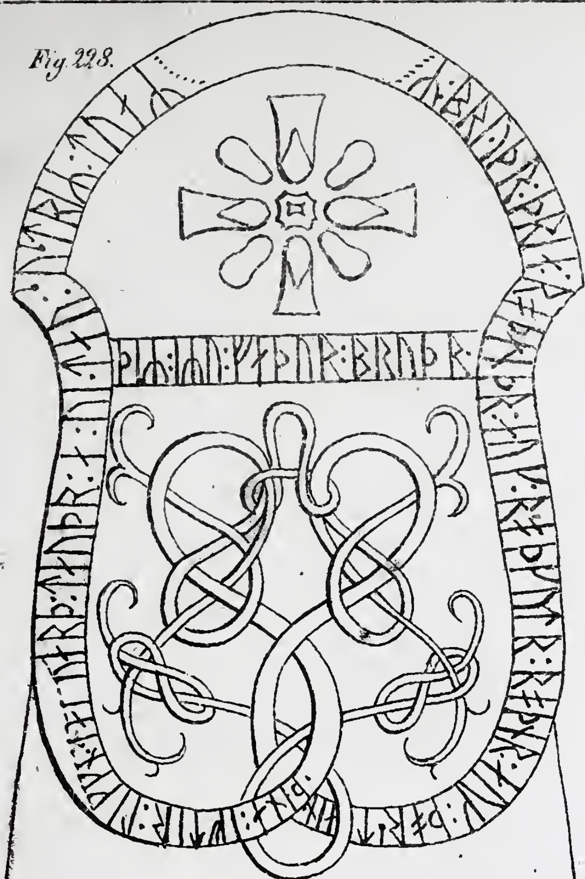
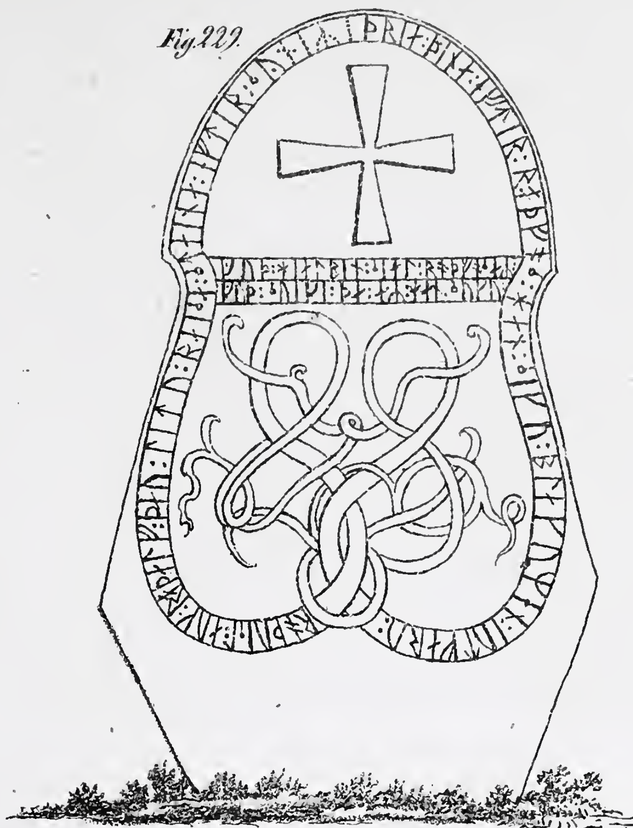
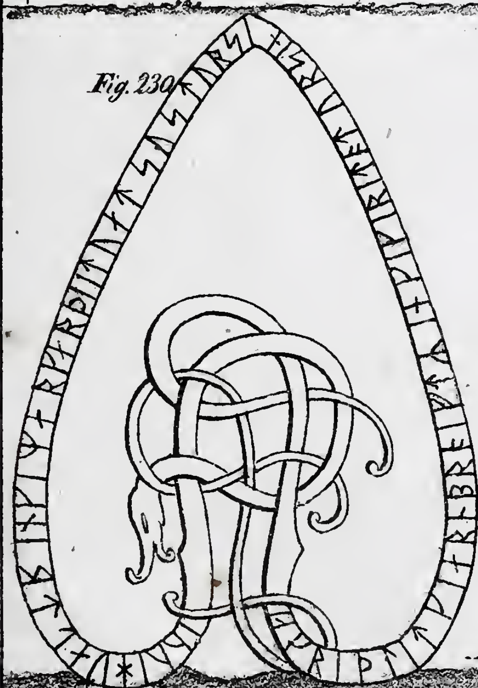

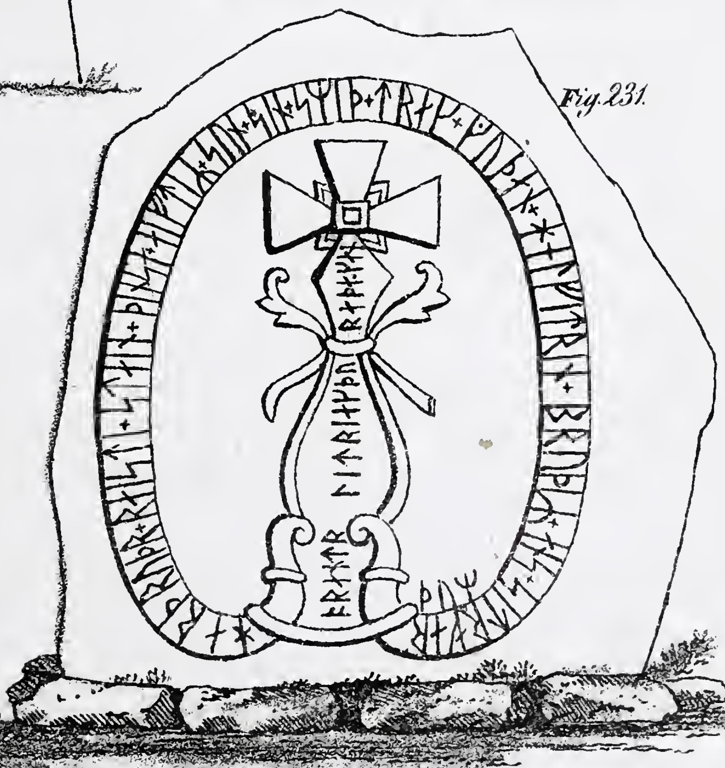
Fig. 226.

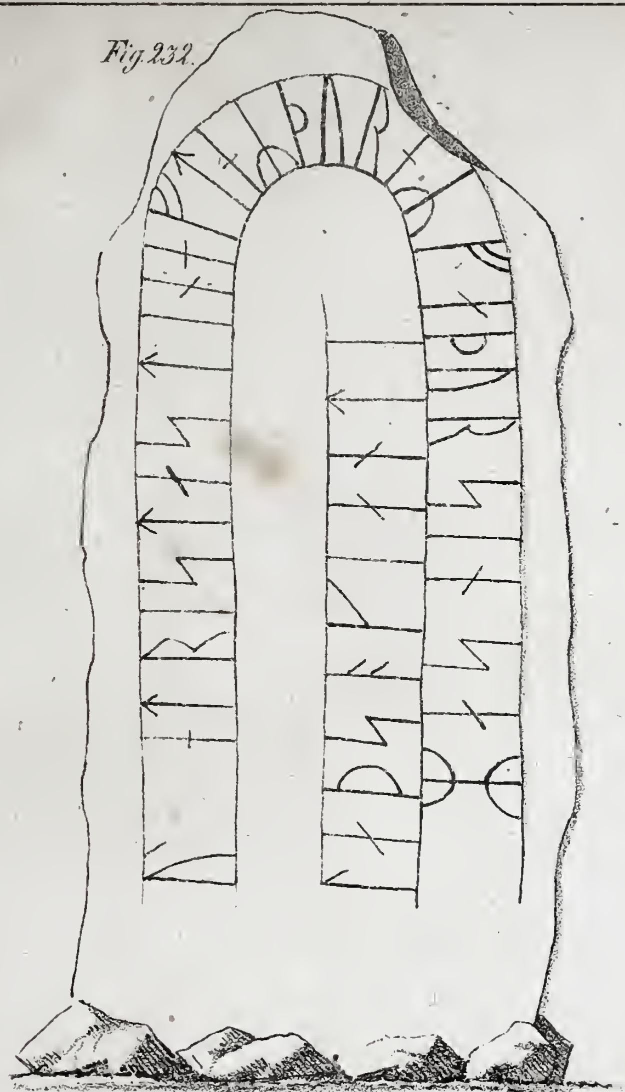
Fig. 227.

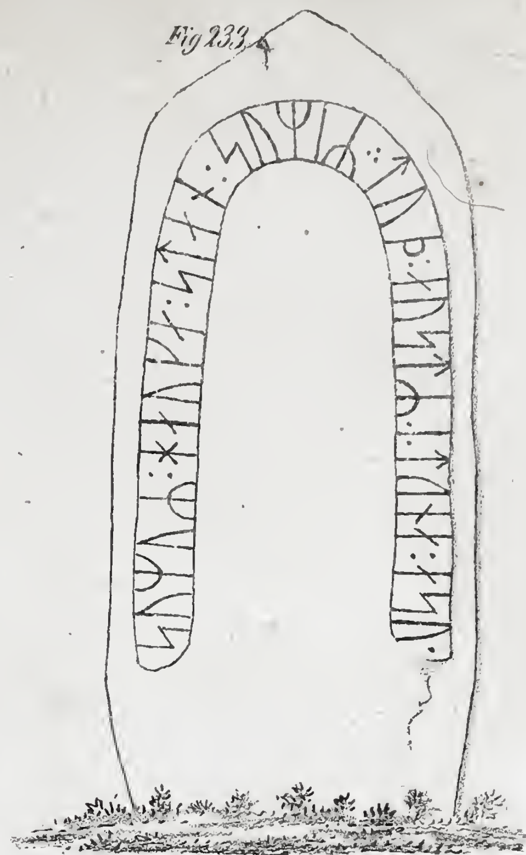

Fig. 228.

Fig. 229.

Fig. 230.

Fig. 231.

Fig. 232.

Fig. 233.

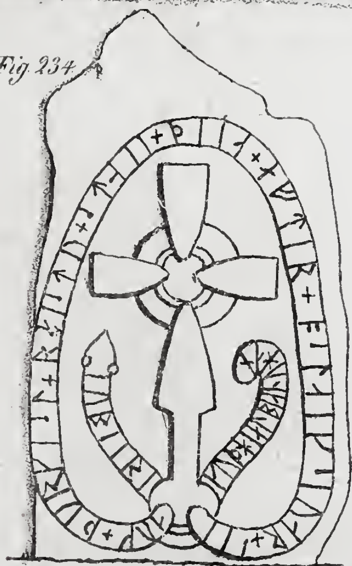
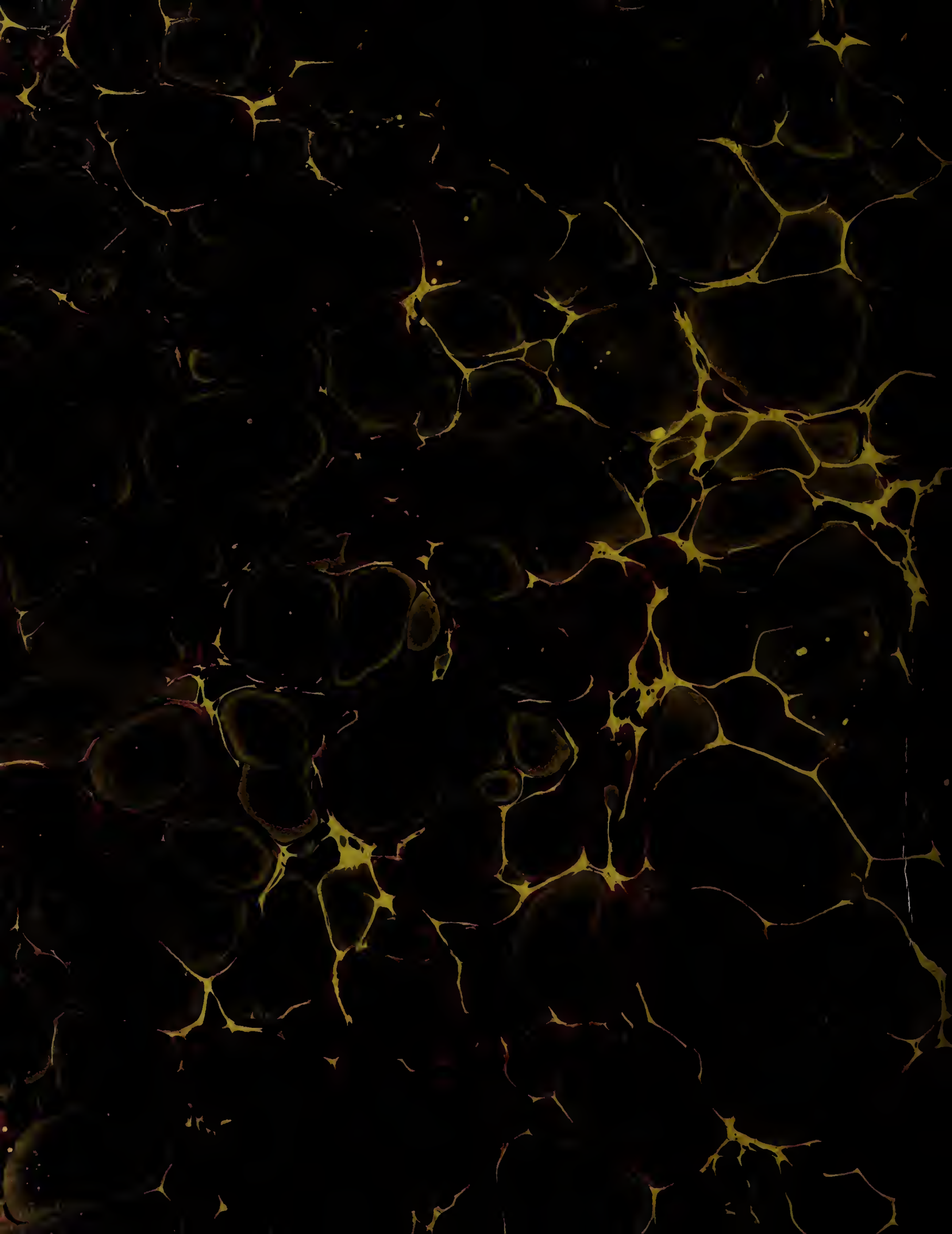
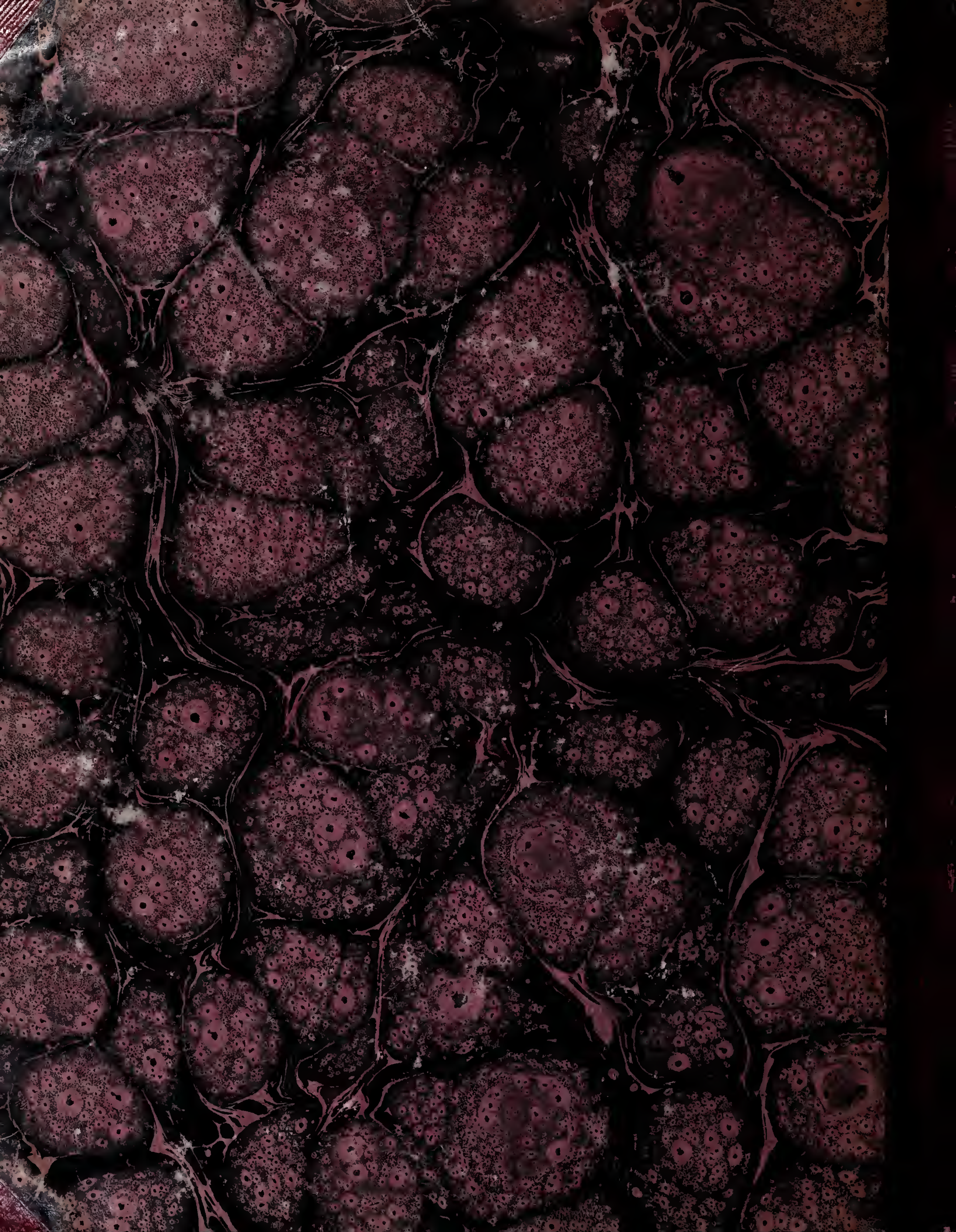

Fig. 234.

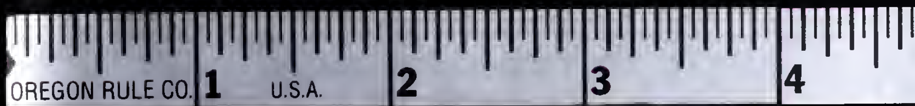

Fig. 235.

0
OREGON
RULE
CO.
1
U.S.A.
2
3
4
5

OREGON RULE CO.
1
U.S.A.
2
3
4

